

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00042

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

*Permanent preservation of this book was made possible by
Sandra Serebin*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

צווייאונצוואנציגסטער באַנד

נייע פערבעסערטע אויסגאַבע

פערקויף: געזעלשאַפט „צענטראַל“, וואַרשא, נאָוואַליפּקי 7

1

9

2

8

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

דער מענדעלע-טורעם

אויפגעקליבען דורך נחמן מייזל

ווארשא	„מענדעלע“	פערלאג
1	9	2
		8

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp” Warszawa Nowoipki 7.

א י נ ה א ל ט

זייט		
5 .	ה קדמה	
9 .	י. ל. פרץ—מענדעלע	
11 .	מיכה יוסף בן גריון (בערדיטשעווסקי)—מענדעלע פריש	
15 .	ש. גינצבורג—מענדעלע פריש אין זיינע בריעה	
45 .	ש. דובנאָוו—מענדעלע—אבראמאָוויטש	
79 .	י. דינעזאָן—ש. י. אבראמאָוויטש און מענדעלע מוכר־ספרים	
99 .	י. ד. בערקאָוויטש—שלום עליכם און מענדעלע	
119 .	מ. ספעקטאָר—מענדעלע מוכר־ספרים	
123 .	א. ווייטער—דער אָנהויב	
129 .	בעל מחשבות—שלום יעקב אבראמאָוויטש	
143 .	ש. ניגער—דער סופר	
149 .	ש. גארעליק—מענדעלע	
167 .	ג. פרילוצקי—מענדעלע'ס יודיש	
181 .	משה נאָדיר—הויך־וועג, ווייט־וועג און טיעף־וועג	
187 .	ג. אויסלענדער—מענדעלע מוכר־ספרים	
211 .	אפרים קאָנאָווסקי—דעם זיידענס פארבען	
215 .	י. דאָברושין—דער גאָטישער מבוא	
225 .	ה. טשעמערינסקי—יודישע גראַמאַטיק ביי מענדעלע'ן	
239 .	נחמן מיזיל—דער מענדסלע־טורעם	

דער מענדעלע-טורעם

מענדעלע מוכר-סמרי'ס לעבענס-וועג און שאַפונגס-וועג האָבען זיך געצויגען ווייט איבער דורות און תקופות. מענדעלע איז געבוירען אין די דרייסיגער יאָהרען פון 19-טען יאָרהונדערט און געשמאַרבען אין די 20-סטער יאָהרען פון 20-טען יאָרהונדערט. זיין ליטעראַרישע טעטיגקייט האָט זיך אָנגעהויבען אין דער גאָר-פרוהסטער השפלה-עפאָך כע און זיך אַריינגעשניטען ביז דער גרויסער רוסלענדישער רעוואָלוציע פון 1917. ער האָט אָנגעהויבען צו שרייבען יודיש, ווען די שפראַך און די ליטעראַטור זענען געווען אינגאַנצען דערנידעריגט און פערשמיטען. צעהנדליגער יאָהרען, ביז סוף אַכציגער יאָהרען, איז ער געשמאַנען איינער אַליין אין דער אַרומיגער וויסמעניש, אָבער שפעטער האָט ער דערלעבט צו זעהן אַרום זיך אייניקלעך און אור-אייניקלעך, — אַ גרויסע משפחה יודישע קינסטלער און דיכטער, פאַר וועלכע דער זיידע איז געווען דער יהוס, דער שמאַלץ, דער שמאַם.

צעהן יאָהר זענען פאַראַיבער זינט דער זיידע איז אין טיעפען עלטער אַוועק פון אונז, די ליטעראַטור איבער מענדעלען איז פער-העלמניסמעסיג זעהר רייך, הונדערטער אַרטיקלען, אָבאָגאַנדלונגען זענען פערעפּענטליכט וועגען מענדעלעס לעבען און שאַפונג, פערשיעדענע זיידע טען פון זיין פערזענליכקייט און פון זיינע ווערק זענען בעלויכטען, אָבער די אַרטיקלען זענען על פי רוב צעזייהט און צעשפּרייט איבער יודישע, העברעאישע און רוסישע צייטונגען און זאַמלונגען, וואָס זענען איצט נישט צוטריטליך פאַר'ן ברייטען מאַסן-לעזער.

דער ציעל פון דעם דאָזיגען זאמעלבוך איז געווען--אויסצוקליר
בען פון די פארהאָגענע פערשידענאַרטיגע מענדעלע-מאַמעריאַלען דאָס
זיכטיגסטע און בעדייטנסטע, כדי דער לעזער זאָל דורך דעם קאָנען
אויפשמעלען פאַר זיך אַ קלאָר בילד פון מענדעלע מוכר ספרים און
זיין בעדייטונג פאַר דער יודישער ליטעראַטור.

פראצעס אַרטיקלעל, מענדעלע' איז איבערגעזעצט פון העברעארי
שען (כל כתבי מענדעלע מ"ס, באַנד VII).

מ. י. בן-גוריון'ס אַרטיקל איז גענומען פון זיינע, יודישע כתבים
פון אַ ווייטען קרוב' (ב. v).

דער אַרטיקל פון ש. גינזבורג איז צוערשט געדרוקט געווען אין
ניו-יאָרקער, צוקונפֿט' 1923.

ש. דובנאָוו'ס אַרטיקלעל--דער ערשטער קאַפיטעל איז געדרוקט
געווען אין יודיש (אין 1917), אין אַ פּעטערבורגער יודישען זאמעלביך
כע"ל, די איבעריקע קאַפיטלעך זענען פונ'ם רוסישען זאמעלבוך, סאַפֿ-
רוס' מאַסקווע 1918 (איבערגעדריקט אין 1927 אין ליט. בלעטער').
דער אַרטיקל פון י. דינעוואָהן איז פּערעפּענטליכט צום ערשט-
מען מאָל אין ליטעראַרישע בלעטער' (1927).

י. ד. בערקאָוויטשעס, שלום עליכם און מענדעלע מ"ס איז אַנטי-
זייט צוגעפון זיין גרויסען אַרטיקל, מיט דער משפחה פון שריפטשטע-
לער' (אין שלים-עליכם בוך, ניו-יאָרק 1927).

מענדעלע מוכר ספרים פון מ. ספּעקטאָר, איז פון מ. ספּעקט
מאַר'ס בוך, מאמענט-פּאַמאָגראַפיעס',

א. ווייטערס, דער אָנהויב איז געדרוקט געווען אין, מענדעלע-
זאמעלבוך ערשיינען צום מענדעלע יובילעאום, (דער פריינד' 1910).

דער אַרטיקל פון בער-מחשבות איז גענומען פון זיינע, שריפטעך.
ש. גאַרעליק'ס, מענדעלע' איז פון זיין בוך, יודישע קעפ'.

ש. ניגער'ס, דער סופר' איז געדרוקט געווען גלייך נאָך מענ-
דעלעס פּוידט אין קיעווער, די נייע צייט'.

מענדעלע'ס יודיש' פון נ. פּרילוצקי איז אַ קאַפיטעל פון זיין בוך
י. אַבראַמאָוויטש'.

משה נאדיר'ס אַרטיקלעל איז גענומען פון בוך, מיניע הענט האָט-
צען פּערגאַסען דאָס דאָזיגע בלומ'.

דער אַרטיקל פון נ. אויסלענדער איז אַ קאָפימעל פון זיין בוך
„גרונד־שמריבען פונ'ם יודישען רעאַליזם“.
י, דאָברושני'ס, דער נאָמישער סבואַ—איז פון זיין בוך „געדאַנקען
וועג“.

די אַרטיקלען פון א. קאַנאַנאָוסקי און נ. מייזל זענען מיילווויז גע-
שריבען ספּעציעל פאַר דעם דאָזיגען זאַמעלבוך.
דער דאָזיגער באַנד דאַרף דערפירען די דריי בענדער—אַרטיקל-
לען, זכרונות און סעשיות וועגען מענדעלען—וואָס זענען צוגעגעבען צו
דער מענדעלע-אויסגאַבע (די בענדער ג. צ, און ג. צ). מיר האָבען
אַריינגעבראַכט אין דעם באַנד אַרטיקלען, וואָס בעליוכמען מענדעלע'ס
פּערזענלעכקייט, זיין אָנהויב־וועג אין דער יודישער ליטעראַטור, זיין נאַטור,
זיין בעציהונג צו אַנדערע שרייבער און זיין השפּעה אויף זיי (די אַר-
טיקלען פון ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, י. דינעזאָן און י. ד. בערקאָ-
וויטש), אויך אַרטיקלען, וואָס בעהאַנדלען מענדעלע'ס שפּראַך (די אַרטיקלען
פון נ. פּרילוצקי און ח. משעמערינסקי). אין די איבעריגע אַרטיקלען
ווערען געגעבען אַלגעמיינע אָבשאַצונגען פון מענדעלען. יעדער איינער
פאַסט־אויף מענדעלען און זיין שאַפּען אויף זיין שטייגער. מיר האָבען
דאָ וויכטיגע סך־הבליען, סינטעזען. מענדעלע איז דאָ גענומען אין גע-
שיכטליכער פּערספּעקטיוו, געזעהן פון פּערשידענע זיימען און וויימען.
עס זענען אזוי אַרום וועג־צייבענס נישט נאָר אין מענדעלע'ס
שאַפּונגס־וועג, נאָר אויך מיט־שטיינער אין דעם וויימען וועג פון אונזער
אַלגעמיינעם יודישען קולטור־שאַפּען.

מענדעלע

איך האָב נישט בדעה צו שרייבען קריטיק.
 די צייטען פון יחידים, וואָס טהוען אַלץ און וואָס
 שטעהען שטענדיג דאָרט, וואו ס'זענען קיין אַנדערע נישטאָ, -
 די צייטען זענען שוין פאַרביי. איצט - יעדעס געביט האָט זיך
 זיין שליח-צבור, זיין פאַכמאַן, און יעדער פאַכמאַן - זיין
 געביט, וואָס ער איז זיך עוסק אין דעם...
 איך געה נישט קלויבען קיין „בלומען“ אָדער מוסטערען
 אין מענדעלע'ס ווערק - דאָס אויך איז קריטיק.
 און זכרונות נאָכצודערצעהלען - האָב איך נישט.
 מענדעלע'ן האָב איך געזעהן נאָר איין מאָל, ווען איך
 בין אין אָדעס געווען. און איך גערענק נאָר הויכע, גערוימע
 צימערן. צווישען די אָדעסער משפּילים, וואָס האָבען מיך באַ-
 גלייט, איז געזעסען ער, דער אַלטער, וואָס מיט זיין אַקסעל
 איז ער העכער פון אונז אַלעמען געווען, זיינע אויגען האָבען
 געפינקעלט און געלויכטען מיט אַ בעזונדערער רוהיגקייט און
 זעלבסטוורידע: „איך בין דער יעניגער, וואָס האָב מיינס אָב-
 געטהון, טהוט-זשע איהר אייערס... איך זעה אַלץ, לייען אַלץ,
 אַדרבא ו!...“

איך וויל נאָר בעמערקען, אַז מענדעלע איז געווען אַלס קינסטלער דער ערשטער, דער מקור.

געווען אַ מאַן, וואָס האָט ענטדעקט דאָס ראָד, און זיין נאָמען איז פּערגעסען געוואָרען, אָבער אין אַלע שפּעטערדיגע ענטדעקונגען דרעהט זיך אַלץ דאָס ראָד ביז אויף היינטיגען טאָג. מענדעלע האָט ענטדעקט דאָס ראָד אין אונזער ליטעראַטור, און יעדער איינער פון אונז, ביז דעם יונגסטען פון די יונגע, דרעהט אָט דאָס ראָד...

מענדעלע איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט געזאָגט: צו וואָס רעפּארמען, צו וואָס אַ השפּלה? — דאָס פּאָלק איז הונגעריג, גיט איהם צו עסען...

און דער ערשטער, וואָס האָט געזאָגט און ערפונדען דאָס ראָד — ער איז פּערגעסען געוואָרען... ווי איז זיין נאָמען? מענדעלע.

דאָס פּאָלק רופט איהם מענדעלע. ווען ער וואָלט גע- שריבען אַיין ווערק, וואָלט איהם דאָס פּאָלק גערופען אויפ'ן נאָמען פון זיין ספר, ער האָט אָבער געשריבען פיעל ספרים, און דער אקס אויף וועלכען אַלץ דרעהט זיך איז „מענדעלע מוכר ספריים“ — און אַזוי איז זיין נאָמען אויף שטענדיג און אויף אייביג. און צוליב קיצור — מענדעלע.

שלום-יעקב אַבראַמאָוויטש איז בעקאַנט נאָר יחידים; זיין פריוואַטער נאָמען וועט זיין אויסגעקריצט אין די געשיכטע- ביכער פון דער יודישער ליטעראַטור; אין פּאָלקס מויל אָבער וועט ער הייסען: „מענדעלע“, — און דאָס איז זיין נאָמען אויף אַלע צייטען און דאָס איז זיין לויב.

מיכה יוסף בן גריון בעדריטשעווסקי

מענדעלע מוכר ספרים

אצינד וויל איך רעדען פון מענדעלען, פונ'ם גרויסען מענדעלע-מוכר-ספרים, פונ'ם זיידען. איך ווייס נישט, צי ס'איז איטליכען ידוע, אז מענדעלע-מוכר-ספרים, שפולנו חייבים בכבודו וכולנו-שתינו-מבארו, און אלע האבען מיר זיך געלאָבט פון זיין ברונען, האָט אַמאָל געהייסען שלום-יעקב אַבראַמאָ-וויטש, און האָט געשריבען דעם „האבית והבנים“. דעם „תולדות-הטבע“ און דעם — „משפט-שלום“ און נאָך אַנדערע זאַכען אויף לשון-קודש. דאָס איז געווען אין יענע יאָהרען פון דער אַלטער השפלה מיט חיים-צבי לערנערען, מיט די מדקדקים און מיט די ראַבינער-שוהלען, וואָס פון זיי האָט זיך אויסגע-לאָזט אַ בידעם. — אַמאָל האָב איך בעקומען אַ העפטעל „השחר“ און איך האָב דאָרט געפונען אַנאַרטיקעל פון צבראַ-מאָוויטשען „מה אנו?“ און דאָס איז געווען אַ ביסעל גוט און אַביסעל שלעכט. איטליכער פון אונז, וואָס האָט שטאַרק געלייענט ליליענבלומען און סמאָלענסקינען און גאַרדאָנען, וואָלט נישט געקאָנט זאָגען, אז פון אַבראַמאָוויטשען האָט ער גענאָשט. עפעס איז דאָס געווען אַ מין נישט פיש און נישט פלייש,

נאָר דער לשון איז געווען גוט, אָבער וואָס האָט מען פֿונ'ם לשון אַליין? —

און דאָ נעמט זיך אַבראַמאָוויטש און הייבט אָן צו שרייבן בען ביכער אויף יודיש, און וואָס נאָך פֿאַר ביכער! אויף איינמאָל האָט זיך געעפֿענט אַ נייע וועלט עפעס אַזוינס און אַזאָ מין דרך האָבען מיר נאָך קיינמאָל נישט געזעהען. פֿער-שטעהט זיך, אַז אין „התועה-בדרכי-החיים“, און אין „גמול-ישרים“, צי אין „שמחת חנף“ זענען אויך געווען געשיכטען פֿונ'ם לעבען. אָבער „די קליאַטשע“ איז געווען עפעס אַנדערש: פֿישקע דער קרומער“ איז שוין גאָר עפעס אַנדערש; און „דאָס קליינע מענשעלע“ און „הערשעלע“ זענען ווידער גאָר עפעס אַנדערש. — דאָ דערצהעלט איינער מיט אַ שמייכלע אויף די ליפען און שניידט אונז די קישקעס. דאָ איז די כנסת ישראל, ווי זי לעבט און ליידט און ריכט אָב חצות, אַז סע ציטערט די נשמה און אַליין טוט מען אויך אַ וויין... איהר פֿערשטעהט, ס'זענען פֿאַראַן מענשען, וואָס זיי זענען גאָר-נישט קיין משכילים: ס'איז אַ פֿראַסטער גראַבער עולם, שטיקלעך גנבים און נאָך אַזוינע פֿיינע לייט און פֿונדעסטווע-גען האָבען זיי אויך אַ נשמה... איהר פֿערשטעהט, אַ יוד איז אַזאָ מין מענש, וואָס צו איהם דאַרף מען זיך צוהערען. און דווקא אַריינקיכען אין איהם, כדי תופס צו זיין איהם מיט אַלע זיינע אברים... מענדעלע-מוכר-ספרים דערצהעלט נישט צו אונזער דערקוויקעניש, ער וויל נישט פֿערשאַפען אונז קיין פֿערגעניגען און דערצהעלען גלאַט אַזוי אַ מעשה; פֿערקעהרט: ער וויל, מיר זאָלען זיך אַנידערזעצען און איהם אויסהערען און זיך דערוויסען פֿון איהם, וואָס זענען מיר אַליין. און דאָס איז דער גרויסער מורה-דרך, און ער ווייסט איטליכעס ווינקעלע אין האַרצען. עפעס טהוט ער משפטען און איז אַ מוכיח, און דאָס אַלץ זאָגען מיר זיך אַליין... האָט איהר אַמאָל געלערנט אויך? מענדעלע פֿרעגט נישט קיין קשיות, נישט אויף גאָט און נישט אויף דער השגחה, און סע בלייבט פֿאַרט אַ קשיה... ביז מענדעלען האָבען מיר אַלץ געמיינט, אַז מיר זענען ערב

פאר יענעם נאָר, אַז מע גיט פאַר איהם אַ וועקסעל צי אַ חתימהלע: לייענט מען אָבער מענדעלען קומט אויס, אַז מע איז ערב פאַר זיך אַליין. איהר פערשטעהט, דער אַנדערער איז נאָר אַ שפיגל פון אונז אַליין.

איך וואָלט געקענט אויסרעכענען נאָך אַ סך מעלות פון מענדעלען, אָבער טאָמער וועט זיין גענוג, אַז איך וועל אייך געבען אַט דעם משל. איטליכער פון אונז האָט אַמאָל גענאַשט פון אַ שטיקעל אבן-עזרא, צי פונ'ם רלב"ג און פונ'ם חובת-הלבבות און פונ'ם בעל-עקדה אויך. אַלע זענען זיי געווען די גרויסע בעלי-מוחות מיט די טיעפע השגות; אָבער ס'איז דאָך אַלץ גאָרנישט קעגען דעם רמב"ם. יענע האָבען געבויט שעהנע הייזער, און דער רמב"ם האָט אויסגעבויט אַ גאַנצע פעסטונג, מענדעלע-מוכר-ספרים, דער זיידע מיט זיינע גרויסע חיבורים, איז דער רמב"ם אין דער יודישער לייטערטור, און און יודען וואָלטען געווען אַ פאָלק מיט אַלע פעלקער צוגלייך און וואָלטען געהאַט זייער מדינה, און דאָס יודישע לשון וואָלט געווען נכתב ונחתם בטבעת-האומה ובטבעת-המלכות, ווייס איך, אַז הונדערטער יאָהרען נאָך וואָלט מען מענדעלען געליי-ענט און פערשטאַנען, און ווייטער געלייענט. וואָס טוט אָבער נאָט? זענען מיר נאָר שברים פון אַ פאָלק. און אונזער לשון שאַקעלט זיך און שאַקעלט זיך... וואָס קען מען חושד זיין מענדעלען, אַז ער איז געוואָרען עלטער און האָט דערזעהען, אַז דאָס יודישע לשון איז שוין אויך נישט אַזאָ בטוח, וואָ-רום די קינדער רעדען שוין גאָר אַנדערש, האָט ער ווידער אָנגעהויבען צו שרייבען אויף לשון-קודש, און דווקא גוט, און אויזענדמאָל בעסער ווי פריהער. ווי זאָגט דער פסוק: „אם יבוא עשיו אל המחנה האחת והפהו, והיה המחנה הנשאר 'בליטה!' אַז דער קורס פון לשון-קודש איז געשטאַנען נישט ווט, און ס'האָט געהאַלטען אַט-אַט ביים אָנזען, האָט מען-יעלע גענומען זיין פערמעגען און אַריינגעלעגט איהם אין ודיש, און ס'האָט אונז געטראַגען צינזען און צינזען פון צינזען; דערנאָך, אַז ער האָט אָנגעהויבען צו קווענקלען בנוגע

מַעֲנֵד עֵלֶּע-טוֹר עֵם

דעם יודישען לשון, טאָמער האָט עס חס-ושלום אויך נישט
קיין קיום, האָט ער גענומען זיינע פּאַזיטען און זיי ווידער
אַריינגעלעגט אין לשון-קודש. אוי, איז דאָס אַ האַרצוועהטאָג
פון אַ שרייבער: ער מוז ציטערען אי פאַר דער נשמה, אי
פאַר דעם גוף...

מענדעלע'ס צייט און מענדעלע'ס

פערזענליכקייט

(מענדעלע מוכר ספרים אין זיינע בריעף)

1

א גליקליכער צופאל האָט אונז געגעבען די מעגליכקייט זיך צו בעקענען מיט אַ גרויסער זאַמלונג אונגעדרוקטע בריעף פון ש. י. אַבראַמאָוויטש'ן (מענדעלע מוכר-ספרים), וועלכע זענען אַלע אַדרעסירט צו איין פערזאָן - ל. בינשטאַק'ן. עטליכע ווערטער וועגען אַבראַמאָוויטש'ס קאַרעספּאָנדענט. ער האָט עס זיכער פּערדיענט שוין דערפאַר אַליין, וואָס ער איז געווען דער נאָהענטסטער פּריינד פון אונזער בעריהמטען שריפטשטעלער. לייב בינשטאַק, אין זיין צייט אַ צימליך בע-וואוסטער רוסיש-יודישער פובליציסט און געזעלשאַפטליכער אַר-בייטער, איז געבוירען געוואָרען אין וואָלין, אין יאָהר 1836. ער איז, אַלזאָ, געווען אין איינע יאָהרען מיט אַבראַמאָוויטש'ן: אין זיין בעוואוסטער אויטאָביאָגראַפּיע, וואָס איז געווען גע-דרוקט אין נ. סאָקאלאָוו'ס „ספר זכרון“, שרייבט אַבראַמאָוויטש וועגען זיך, אַז זיין געבוירענס-טאָג איז נישט פּערצייכענט גע-וואָרען אין די מעטריקעס, אָבער ער האָט אַ קבלה, אַז ער איז געבוירען אין יאָהר 1836. געענדיגט אין יאָהר 1858 די זשיטאָמירער ראַבינער-שול, איז בינשטאַק באַלד דערנאָך אויס-געקליבען געוואָרען פאַר אַ ראַבינער אין זשיטאָמיר. די שטעל האָט ער פּערנומען ביז'ן יאָהר 1862. דערנאָך איז ער אַ לאַנגע צייט געווען געהילף-רעדאַקטאָר פון „וואָלינסקיא גוב. וועדאָ-מאַסטי“ און צוגלייך „געלעהרטער יוד“ - „אויטשאַני יעוורעי“ (געווען אַ מאָל אַזאַ משונה'דיגע שטעל) ביים וואָלינער גו-בערנאָטאָר. מיט ליטעראַרישער אַרבייט האָט ער זיך אָנגעהוי-בען צו בעשעפטיגען כמעט אין איין צייט מיט אַבראַמאָ-וויטש'ן - אין יאָהר 1860, אין דעם ערשטען רוסיש-יודישען זשורנאַל „ראַסוועט“ (אָרעס); שפעטער איז ער געווען אַ מיט-

ארבייטער פונ'ם פעטערבורגער „וואַטכאָד“, אויך האָט ער זיך בעטייליגט אין דער אַלגעמיינער רוסישער פרעסע. בינשטאָק האָט אויך געשריבען יודיש. ווי אַבראַמאָוויטש דערצעהלט אין זיין אויבען-דערמאָהנטער אויטאָביאָגראַפיע, האָט בינשטאָק איהם מיטגעהאַלפֿען ביים פערפאַסען די בראַשורען: „דער לופט-באָ-לאָן“ (זשיטאַמיר, 1869) און „דער פיש, וואָס האָט איינגעשלינגן גען יונה הנביא“ (אָדעס, 1870), ווי אויך ביי דער איבערזע-צונג פונ'ם „אוסטאָוו“ וועגן מיליטער-דינסט (זשיטאַמיר, 1874). די אַלע דריי ווערק זענען אַרויס אַנאַנים — ביידע פערפאַסער זענען בעצייכענט נאָר דורך די ערשטע פּובלשטאָבען פון זייע-רע פאַמיליעס: „א. ב.“ אין שלום עליכמיס „פּאָלקס-ביבליאָטעק“ (2-טער באַנד, 1889) איז געדרוקט בינשטאָק'ס ערצעהלונג, זכות אבות אין אָנהויב 80-ער יאָהרען, ינאַכדעם ווי י. ל. גאַרדאָן, דער סעקרעטאַר פון דער פעטערבורגער יודישער געמיינדע און צוגלייך פון דער יודישער בילדונגס-געזעלשאַפט („מפיצי השפלה“), איז אַרעסטירט און פערשיקט געוואָרען, האָט בינ-שטאָק אַ געוויסע צייט פערטרעטען אין פעטערבורג זיין שטעל. נאָכהער האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק קיין זשיטאַמיר. אין יאָהר 1892 האָט דער אָדעסער קאָמיטעט פון די „חובבי ציון“ איהם בעשטימט פאַר אַ בעפולמזכטיגטען אין פּאָלעסטינע. בינשטאָק האָט זיך בעזעצט אין יפו און אַרויסגעוויזען פיעל ענערגיע און טאַקט ביי דער אַרבייט, וואָס איז אויף איהם אַרויפגעלייגט געוואָרען; ס'איז איהם אָבער נישט בעשערט געווען לאַנג צו פיהרען זי — אין יאָהר 1894 איז ער גע-שטאַרבען אין יפו.

מיט בינשטאָק'ן האָט זיך אַבראַמאָוויטש בעקענט, בעת ער האָט נאָך געלעבט אין בערדיטשעוו. דאָס יאָהר פון זייער ערשטער בעקאַנטשאַפט איז אונז גענוי נישט בעוואוסט, אַבראַ-מאָוויטש'ס ערשטע בריעף צו איהם זענען דאַטירט מיט 1863. נאָר פון זייער אינטימען טאָן איז צו זעהן, אָז זייער בעקאַנט-שאַפט איז שוין געווען אַ לאַנג-אַניגע. קומענדיג אָפט קיין זשיטאַמיר, פלעגט אַבראַמאָוויטש דאָ שטענדיג זיין אַ געווינסטער

גאסט ביי בינשטאָקן, ער האָט זיך בעפריינדעט אויך מיט זיין פרוי און איז געוואָרען ביי זיי אַן אייגענער מענש. זייערע באַ- ציאונגען זענען געוואָרען נאָך נעהנטער, זייט אַבראַמאָוויטש האָט זיך אין יאָהר 1869 בעזעצט אין זשיטאָמיר, וואו בינשטאָק האָט שטענדיג געלעבט. בינשטאָק האָט שוין פון אַבראַמאָוויטש'ס ערשטע ליטעראַרישע שריט געשפירט וואָס אַזוינס מען קאָן פון איהם ערוואַרטען און איז געוואָרען אַ טיעפער פאַרהערער פון זיין טאַלאַנט. ער האָט זיך געסטאַרעט בעהילפיג צו זיין דעם יונגען שריפט- שטעלער, פּאָפּולאַריזירען זיין נאַמען. אין יאָהר 1868 האָט ער אַרויסגעגעבען אַ רוסישע איבערזעצונג פון אַבראַמאָוויטש'ס ראָמאַן „האבות והבנים“; צו מצנדעל'ע מוכר-ספרים'ס 25-יאָהריגען יובילעאום האָט בינשטאָק אין „וואַסכאָד“ (1884) געדרוקט וועגען איהם אַ גרויסען קריטישען-ביאָגראַפישען אַרטיקל. דער יום-טוב פון דער יודישער ליטעראַטור. פערזענליכע סימפּאָטיעס, נאָהענטע בעציהונגען פון יוגענד אָן, געמיינשאַפט- ליכע ליטעראַרישע און געזעלשאַפטליכע אינטערעסען און אָנ- זיכטען — דאָס אַלץ האָט בעשאַפען אַ הייסע פריינדשאַפט צווישען אַבראַמאָוויטש'ן און בינשטאָק'ן; מיט די יאָהרען איז זייער בונד געוואָרען אַלץ פעסטער, אינטימער — און אַז בינ- שטאָק איז פריהצייטיג געשטאַרבן אין יאָהר 1894, האָט אַבראַ- מאָוויטש אין איהם פערלירען דעם נאָהענטסטען, סאַמען אי- בערגגעבענעם און געליעבטען מענש.

ביי אַזאַ אינטימער נאָהענטקייט איז, נאַטירליך, געווען אַנאָפּטע שריפטליכע אייניגונג. אונזער קאָלעקציע ענטהאַלט אין זיך ביז הונדערט בריעף פון אַבראַמאָוויטש'ן צו בינשטאָק'ן. זיי הויבען זיך אָן פון יאָהר 1863 און ציהען זיך ביז סוף 1867; די אַלע בריעף זענען געשריבען געוואָרען אין בער- דיטשעו, אַ חוץ עטליכע צופעליגע פון אַנדערע שטעט. ווייטער פּאָלגען, אין יאָהר 1868, צוויי בריעף פון אָדעס און איינער ווידער פון בערדיטשעו; ווי עס איז צו זעהן פון איין בריעף (4-טען אַפּריל, 1868), פעהלט אין דער קאָלעקציע נאָך איין פריהערדיגער בריעף, וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט געשיקט פון

בערסאָן. דערנאָך ציהט זיך אַ לאַנגע פּוּיזע, פּון 1869 ביז 1881 — דאָס זענען יענע יאָהרען, ווען אַבראַמאָוויטש האָט שוין געלעבט אין זשיטאָמיר אין איין שטאָדט מיט זיין פּריינד, און נישט געברויכט קאָרעספּאָנדירען מיט איהם. צו דעם פּעריאָד געהערען אָן נאָר צוויי צופּעליגע בריעף פּון פּעטערבורג, וואוהין אַבראַמאָוויטש'ן איז אויסגעקומען צו פּאָהרען, פּון 1871 און 1880. די רעזעלמעסיגע קאָרעספּאָנדענץ הויבט זיך אָן פּונסניי אין יאָהר 1881, ווען אַבראַמאָוויטש האָט זיך בעזעצט אין אָדעס, און ציהט זיך פּסדר ביז סוף 1829 (די ווייטערדיגע בריעף ביז 1834, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט אַדרעסירט בינשטאָקן קיין יפו, פּעהלען אין דער קאָלעקציע). אַבראַמאָוויטש'ס בריעף זענען געשריבען: ביז 1881 — העברעאיש (א חוץ איין בריעף רוסיש) און פּון 1881 אָן, אַלע פּון אָדעס, — רוסיש; פּון דעם פּעריאָד האָבען מיר נאָר געזעהלטע דריי יודישע בריעף. אַבראַמאָוויטש'ס רוסישע שפּראַך איז אַ האַרטע, אַשטמאַל נישט פּריי פּון גרייזען, וואָס דער גרעסטער יודישער שריפטשטעלער און סטיליסט בענוצט זיך אין דער קאָרעספּאָנדענץ מיט זיין נאָהענטסטען פּריינד (אויך אַ יודישער שרייבער!) נישט מיט יודיש, נאָר מיט דער רוסישער שפּראַך, וועלכע איז איהם נאָך בעזעם געווען פרעמד, אַלענפּאַלס געווען פּאַר איהם נישט אַ היימישע, נאָטירליכע, נאָר בלוז אַ מין „בוך-שפּראַך“, — דאָס איז העכסט כאַראַקטעריסטיש פּאַר אַבראַמאָוויטש'ן אין זיינע דעמאָלטיגע אָנזיכטען, ווי פּאַר יענער צייט און איהרע שטי-מונגען בכלל.

עס איז פּולקום איבעריג צו ערקלערען די גרויסע ביאָ-גראַפּישע און היסטאָריש-ליטעראַרישע בעדייטונג פּון דער זאַמלונג בריעף, וועגען וועלכע עס האַנדעלט זיך דאָ. אין די בריעף וואו אַבראַמאָוויטש בענאָכריכטעט זיין אינטימסטען פּריינד גענוי און אויספיהרליך מפות אַלץ, וואָס ס'קעהר זיך צו איהם אָן, וואו ער גיסט פּאַר איהם אויס זיין האַרץ, שפּיגעלט זיך קלאַר אָב זיין לעבען אין פּערלויף פּון גאַנצע 17 יאָהר. אַלע אויסער-שיכע אומשטענדן, וואָס האָבען געווירקט אויף מענדעלע מוכר-

ספרים, זיין גאַנצע אומגעבונג, די געשעהענישען אין זיין פאמיליע, זיינע לייד און פרייד, זיינע ליטערארישע פלענער און ארבייט, זיינע שטימונגען און שטרעבונגען, געזעלשאפטליכע אַנזיכטען, זיין וויץ און ערנסט - אַלץ געפינט אַנאָבקלאַנג אין די שריפטליכע געשפרעכען מיט זיין אַלטען אינטימען פריינד. און מיר רעכענען, אַז די לעזער וועלען אונז נישט געהמען פאַראיבעל, אויב מיר וועלען זיך כאַטש אין קורצען אַבשטעלען אויף די וויכטיגסטע פון די בריעף און אויף זייער הויפט אינהאַלט.

פאַר יענע, וועלכע האָבען פערזענליך געדענקט אַבראַ-מאָוויטש'ן, מיט זיין געווענהליכער איינגעהאַלטענקייט, מיט זיין געוויסען גראַד טרוקענקייט, שטעלען די בריעף, בכלל גענומען, זייער אַלגעמיינער טאָן, איהם אַרויס אין-גאַר אַנאַנדערער, גאַנץ נייער בעלויכטונג. ערגיץ טיעף, אונטער זיין רוהיגער, קאַלטער, עטוואַס בערעכענטער אויסערליכקייט און האַלטונג, האָט געשלאָגען אַ פערבאַרגענער רייכער קוואַל האַרציגקייט; ער איז אָבער געווען אָפען נישט פאַר יעדערען, נאָר פאַר וועגיגע אויסדערוועהלטע, - בנוגע צו זיי פלעגט ער זיך ענטפלעקען אין זיין גאַנצער רייכקייט. די בריעף צו בינ-שטאַקן זענען דורכגעדרונגען מיט אַ ריהרענדער וואַרימקייט, האַרציגקייט. אָפטמאָל מיט אַ מין סענטימענטאַליזם. אַלץ, וואָס קעהר זיך אָן צו זיין געליעבטען פריינד, פערכאַפט טיעף אַבראַמאָוויטש'ן, ער אינטערעסירט זיך לעבהאַפט מיט יעדער זאַך, וואָס בעריהרט בינשטאַקען, ביז דער מינדסטער קלייניגקייט, ער וויל וויסען גענוי וועגען אַלץ, וואָס עס קומט מיט איהם פאַר, ער פרעהט זיך מיט יענעם פרייד פונקט ווי מיט אַנאָ-אייגענער שמחה, בשעת יענעם אַ לייד קומט ער גלייך מיט אַ טרייסט, מיט אַ בערוהיגונג - און די זעלטענע האַרציגקייט פערשפרייט ער אויך אויף בינשטאַק'ס פרוי און קינדער, אויף דעם גאַנצען הויז זייערן, וואָס איז איהם אַזוי טייער און ליעב. פריינדשאַפט האַלט אַבראַמאָוויטש פאַר איינס פון די העכסטע גיטער, וואָס דער מענש פערמאָגט. „איינער פריינד.

שאפט - שרייבט ער אין בריעף פון 17-טען אפריל, 1886 -
 איז פאר מיר א מאַראַלישע קרעפטיגונג. קיין זאך קאָן נישט
 אַזוי וואַיל אויף מיר ווירקען, אַזוי צוגעבען מיר חשק צום
 לעבען און צו אַרבייט. ווי דער וואַרימער הויך פון פריינד-
 שאפט - פון אָט דעם פרייהלינג אינ'ם מענשענס לעבען.
 זייענדיג ווייט פון דעם געליעבטען פריינד, בענקט ער שטענ-
 דיג נאָך איהם און נאָך די זייניגע, ער טראָגט זיך איבער אין
 די געדאַנקען צו זיי און געפינט זיך אין זייער אומגעבונג,
 „איהר האָט קיין בעגריעף נישט - לייצען מיר אין בריעף
 פון 12-טען מערץ 1882 - ווי שטאַרק איך בין צוגעבונדען
 צו זשיטאַמיר. איך האָב דאָרטען פערבראַכט די בעסטע
 יאָהרען פון מיין לעבען צווישען אייער משפחה. וואָס איך האָב
 האָרט געקראָגען פון גאַנצען האַרצען און וואָס קיינער און קיין
 זאך אין דער וועלט קאָן מיר עס נישט פערבייטען. רבנו-של-
 עולם, ווי גליקליך וואָלט איך געווען, ווען מיר וואָלטען ווידער
 געקאָנט לעבען אין איין שטאָדט! גלויבט מיר, דאָס איז מיין
 טיעפסטער פערלאַנג פון גאַנצען האַרצען, און ס'איז מיר זיס
 וועגען דעם צו טרוימען, אין די געדאַנקען מינע בין איך
 צווישען אייך. איך שמועס מיט אייער פרוי, מיט טינא און
 די איבעריגע קינדערלעך. איך צוגעה פון פערנגיגען, ווי
 וואָלאַדיע, מישע און די קליינטשיקע אַניוטקע טרעטען מין
 אַרום, צופען מיך און פעהרליכען מיר די אויערן מיט זייער
 פלאַפּלעריי. איך פרוב מיך אַרויסצומאַכען, נאָר זיי בעלאַגערן
 מיך ווי די פלינען... ליעבע קינדערלעך, טייערע קינדערלעך!
 צו בר מצוה פון בינשטאַק'ס זעהן מישע שרייבט ער
 דעם 11-טען סעפטעמבער 1884: „איהר וועט מיר גלויבן? בעה
 איך האָב געלייענט, ווי משיק חזר'ט איין די ברכות, וואָס דער
 פאָטער לערענט מיט איהם, מאַכענדיג בלויז זיין קינדיש הענ-
 טעלע, אויף צו לעגען תפילין, זענען מיר אַרויסגעטראָטען
 טרעהרען אויף די אויגען, און דאָס, וואָס איך האָב ליידער אין
 דער מינוט נישט געקאָנט אַליין ערפילען, בעט איך אייך איצט
 טהון פאַר מיר - איהם אַרומנעהמען און צו קושען שטאַרק.“

פאר איטליך קינד בינשטאָקס געפינט איהר אין יעדען בריעף פון אַבראַמאָוויטש'ן אַ וואַרים, צערטליך וואַרט, און ער פאַסט זיך דערביי צו צו יעדערענס כאַראַקטער, געוועהנהייטען און אַפילו צו איטליכענס צונעמעניש. זיין בריעף פון 7-טען יאַנואַר 1855, ענדיגט זיך מיט אַ צושריפט, אַדרעסירט צו בינשטאָקס עלטער-רער טאַכטער: „טייערע טינע! איך גיב דיר אַב מזל-טוב פון אַנאמת'ען איבערגעגעבענעם פריינד: דער פריינד, נעמליך, בין איך ש.י. אַבראַמאָוויטש! אַניוטען גיב אַב פאַר מיר פיעל קושען. וואָס מאַכען איהרע קראַליקעס, קעץ, הינדטלעך א.ז.ו. א.ז. ו.ו.ז' אין יאָהר 1881 איז בינשטאָק אָהן דער ערלויבעניש פונ'ם וואַלינער גובערנאַטאָר (ביי וועלכען ער האָט געהאַט אַ שטעל) אַוועקגעפאַהרען אויף אייניגע טעג קיין פעטערבורג, כדי צו בעטייליגען זיך אינ'ם צוזאַמענפאַר פון יודישע פּלל-טהוער, מחמת דעם האָט ער פאַרלוירען זיין שטעל, קיין אַנדערע בע-שעפטיגונג האָט ער אַ לאַנגע צייט נישט געקאָנט געפינען, און זיין מאַטעריעלע לאַגע איז געוואָרען זעהר אַ שווערע. אַבראַ-מאָוויטש נעהמט די זאַך זעהר נאָהענט צום האַרצען. ער טרייסט און בערוהיגט איהם אין יעדען בריעף, סטאַרעט זיך מיט אַלע פּוחות אויסווירקען פאַר איהם אַ שטעל, אַ בעשעפטיגונג, קרעפטיגט איהם דעם מוט. אָבער נישט שטענדיג האַלט ער אויס דעם טאָן פון טרייסט, בערוהיגונג - דעם פריינדס צער בעריהרט איהם טיעף. אין איין בריעף פון יענער צייט רייסען זיך ביי איהם אַרויס אַזוינע ווערטער: „איך דערמאָן זיך אייער לאַגע, וואָס איהר האָט בעשריבען אין אייער לעצטען בריעף, און מיין האַרץ בעגיסט זיך מיט בלוט. עס איז מיר ביטער און טרויעריג, וואָס איך בין נישט אומשטאַנד אויסהעלפען דעם פריינד אין אַ שווערער צייט. איך שווער ביי גאָט, כ'האָב מורא צו זאָגען אייך, ווי ווייט איך בין געקרענקט. שרייבט מיר אָן, פריינד מיינער, וואָס הערט זיך ביי אייך אין דער היים, ווי פערברענגען אייערע קינדערלעך די וואַקאַציעס... אַט האַבען זיך אַ לאַז געטהון טרערען, און איך וויין. בנאמנות, איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר טהוט זיך. נעהמט מיר אַרויס, איך בעט

אייך, דאָס האַרץ - ס'איז מיין אונגליק. פע 11 - אין יאָהר 1888, ווען עס זענען פאָרגעשטאנען ראַבינער-וואַהלען אין אָדעס, האָט זיך אַבראַמאָוויטש, אין איינעם מיט דעם בעוואוסטען אָדעסער פּלעטהוער מנשה מרגליות און מיט אַנדערע פאָרשטע-הער פון דער דאָרטיגער אינטעליגענץ, געסטאָרעט, עס זאָל אויסגעקליבען ווערען בינשטאָק. וועגען די הכנות צו די וואַהלען און מכוח די אויסזיכטען פלעגט ער איהם אָפט בענאָכריכטען. איין צייט האָט אַבראַמאָוויטש שטאַרק געהאַפט אויף ערפאָלג, שיקט אַרויס - שרייבט ער בינשטאָקן - די מעלדונג וועגען אייער קאַנדידאַטור אויף מרגליות'עס נאָמען, ער וועט שוין אַליין דערלאַנגען וואוהין מען בעדאַרף. מען מוז דערווייל האַלטען די זאך בסוד. שיקט איהם אַרויס אויך אַלע דאָקומענטען, אייער פאָרמולאַר, בקיצור - אַלץ, וואָס מען ברויך". און ער גיט איהם דערביי אַנאַנצוהערעניש וועגען אַ גוטער אויסזיכט, אויפ'ן עכטען שטייגער פון מענדעלע מוכר-ספרים, אַליין אונטערשטריי-כענדיג די גאַנצע פּראָצע: „גאָלט שוין מעהר נישט די באַרד. אין גיכען האַפּען מיר אַרויסרופען אייך מיט אַ דעפּעש". דער אַנדערער קאַנדידאַט אָבער ה. גורלאַנד, וועלכער האָט געזוכט אויסצונעהמען ביי די דיינים און די פּינסטערע עלעמענטען, האָט אינאיינעם מיט זיינע הילפּס-לייט געאַרבייט אויף אַלע כּלים; עס האָבען נישט געפּעהלט אי גענוזעך מיט לאַטקעס, אי געדרוקטע מסירות אויף בינ-שטאָקן - און אויסגעקליבען געוואָרען איז גורלאַנד. אַבראַמאָ-וויטש איז געווען טיעף געקרענקט און אויפגעבראַכט פון די וואַהלען און זייער מיאוסען רעזולטאַט. און עס איז כּדאי צו נאָטירען, אז דאָס מאָל האָט ער - פּסיכאָלאָגיש אזוי נאַטיר-ליך! - אויסגעאַסען זיין האַרץ נישט אין אַ רוסישען בריעף, נאָר טאַקע אויף מאַמע-לשון. מיר ברענגען דאָ איינעם פון די ווינציגע יודישע בריעף, וואָס געפינען זיך אין דער קאָלעקציע; ער קעהר זיך אָן צו די ראַבינער-וואַהלען:

אָדעסא, 23 פעברואַר 1868.

טהייערער פריינד!

היינטיגס מאָל שרייב איך אויף פראָסט יודיש אַזוי: הודואים נתנו ריח" – די יודעלעך האָבען געגעבען די שמוכט! עטליכע טעג פאַר די וויבאַרעס האָבען ווייסע חברה געגעבען די שמוכט אין דער גאַזעטע, נאָוואַראַסיסקי טעלעגראַף, עס האָט געשטינקען איין עיפוש, און פון דעם עיפוש איז אַרויסגעקראַכען זייער רב גורלאַנד! שפיראַ האָט אייך מסתמא וועגען דעם פאַדראָנע שוין געשריבען. ער האָט נעמ'יך די לעצטע צייט געאַרבייט, מרגליות האָט אויך געאַרבייט, אָבער די שמוכט פון יודישע דאָנאַסען איז שרעקליך שטאַרק, מיר איז דער עיפוש פערגאַנגען אין נאָז אַזוי, אַז איך בין אַצינד ערנסט קראַנק. דער קאַפּ איז מיר פערבונדען, און איך בין נישט אימשטאַנד צו שרייבען. – איך האַלט מיך טאַקע ביי מיינס: אַז וואויל איז דעם מענשען, וואָס קעהר זיך מיט אונזערע יודעלעך נישט אן. אַ ברודער, שלעכט צו דינען, צו לעבען פון יודישע קינדער!

מיין גאַנץ הויז-געזונד גריסט אייך און אייערע טהייערע ווייב. אַצינד איז מיר אונמעגליך אַ סך צו שרייבען. איך קאָן פון שטינקענדיגען ענין, רבנות נישט רעדען. עס קאָכט זיך מיר איבער דאָס בלוט, פּע, אַנ'עיפוש! – זייט מיר בעסער געזונד און גליקליך, נישט צובעדאַרפען זיין ביי יודען אַ רב.

אייער געטרייער פריינד ש. י. אַבראַמאָוויטש.

אין די בריעף פון די 60-ער קלאַגט זיך אַבראַמאָוויטש אָפּט אויף זיין מאַטעריעלער לאַגע. ס'איז געקומען די צייט – ליינען מיר אין זיין בריעף פון 2-טען אויגוסט, 1861 – ווען איך מוז עטוואָס טהון פאַר מיין הויז-געזונד, און איך ווייס נישט וואָס צו אונטערנעמען. ביז איצט בין איך געווען אינגאַנצען פערטהון אין לעיבע צו אונזער הייליגער שפראַך, איך פלעג טאַג ווי נאַכט האַ-רעווען, כדי אויסצוהעלפען מיט מיין ביסעל קענטעניש מיינע מיט-ברידער (ער מיינט דערמיט זיין זאַמלונג קריטיש-פּובליציסטישע

ארטיקלען, משפט שלום, און זיין העברעאישע בעארבייטונג פון לעני'ס נאטור-געשיכט, אונטערן נאמען „תולדות הטבע“, פארגע-סענדיג, אז איך האב א ווייב מיט קינדער; איך האב געהאלטען אין איין טראכטען וועגען דעם נוצען פון מיין פאלק און אין האב פארגעסען צו זאָרגען וועגען מיינע קליינע קינדער, און איצט, ווען עס שטעהט פאר מיר קלאָהר מיין גרויסע פליכט געגען מיין הויז-געזונד, ווער איך פערציטערט דערזעהענדיג, אז נאך אלע מיינע מיה און האָרעוואָניע קומט מיר קיינער נישט צוהילף. צבראָמאָויטש האָט אויף זיך גוט געפיהלט דעם טרויעריגען גורל פון די דעמאָלסטע העברעאישע „מחברים“, איהם איז אויך אויס-געקומען פערזענלעך, אָדער דורך בעקאנטע צו פערשפרייטען זיינע ווערק. און לויף פלעגט מעהרסטענטיילס נישט געלונגען אויסצושלאָגען אפילו די הוצאות אויף דרוק און פאָפּער. דער-הערענדיג, אז איהר געפינט זיך איצט אין דובנע, — שרייבט ער בינשאַטאָקן דעם 17-טען אַפּריל, 1863 — האָב איך בעשלאָסען אָנצושרייבען אייך אַהין און בעטען אייך, איהר זאָלט אַזוי גוט זיין מיר מיטצוטיילען וועגען מיינע ביכער, וואָס איך האָב לויט אייער עצה מיט אַ האַלב יאָהר צוריק אַרויסגעשיקט אייער גע-עהרטען שוועהר; איך האָב איהם שוין עטליכע מאָל וועגען דעם געשריבען, האָב איך אָפּער פון איהם קיין ענטפער נישט. טהוט מיר דעם חסד, ליעבער פריינד, זאָרגט צו פערשפרייטען מיינע פּערזענלעכע ביכער צווישען די משכילים אין דובנע. איך האָב אַרויסגעשיקט סך-הכל זעקס עקזעמפלאַרען, און דובנע פּער-מאָנט דאָך פיעל ליעבהאָבער פון העברעאיש!“ איך בעט אייך — ליענען מיר אין אַנאַנדער בריעף — איבערגעבען דעם שילער (פון זשיטאָמירער ראַבינער-שול) ה' גאַלדפאדען (דער קומענדיגער גרינדער פון יודישען טעאַטער), אז זיין בריעף האָב איך ערהאַל-טען, און איך בעט ענטשולדיגונג, וואָס איך האָב איהם נישט געענטפערט — איך האָב נישט געקאָנט, ווייל איך בין געווען זעהר סערנומען; דאָס געלד, וואָס ער האָט געלייזט פאר מיינע ביכער, זאָל ער אַזוי גוט זיין אַרויסשיקען מיין פרוי.

צוליעב פערקויפּען זיינע ביכער אויס צבראָמאָויטשן

פיעל אַרומצופאַהרען. אינם בריף פון 24-טען אויגוסט, 1867, קלאַגט ער זיך אויף די „מאַטערניש, קאַפּ-דרעהעניש און נישט-ליעבע מיה מפותן פערקויפּען“ זיינע ביכער. ער זוכט אַ בע-שעפטיגונג, סטאַרעט זיך בעקומען אַ לעהרער-שטעל, אָבער אַ לענגע צייט קומט דערפון גאַרנישט אַרויס. „מיין לעגע איז איצט שלעכט – שרייבט ער דעם 10-טען מאַי, 1868, פון אַרעס – איך האָב, גאָט צו דאַנקען, אַ פרוי מיט קינדער, און איך קום נאָך אַלץ אָן צו מיין שוועהר'ס קעסט, און פון אַלע הבטחות פון בעקאַנטע און פריינד צו טהון וואָס פאר מיר ווערט גאַרנישט. דער אויבערשטער ווייסט, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען, ווען איך בין געווען געצוואונגען אַוועק-צו וואַנדערען העט-ווייט פון מיין הויז-געזונד, טאָג ווי נאַכט בין איך אין איין קומער, און מיין איינציגע האָפנונג איז נאָר – אפשר וועט מיר געלינגען צונויפקלויבען עטוואָס געלד, איך זאָל קאַנען אומקעהרען זיך אַהיים און זעהן זיך ווידער מיט מיינע קינדער“.

ווי געדריקט עס איז נישט אַבראַמאָוויטש'ס פערזענליכע לעגע, סטאַרעט ער זיך אָבער שטענדיג פאַר יונגעלייט, וואָס שטרעבען צו בילדונג. אין זיינע בריעף פון יענער צייט טרע-פּען זיך אָפטע בקשות וועגען מענשען, וועלכע זוכען אַריינ-צוטרעטען אין זשיטאַמירער ראַבינער-שול. „זאָגט וועגען זיי אַ גוט וואָרט די קריסטליכע און יודישע-לעהרער, זיי זאָלען זיי מקרב זיין; העלפט זיי אַרויס אין אַ שווערער מינוט.“ „איך האָב צו אייך אַ בקשה – ווענדט ער זיך דעם 15-טען דעצעמבער, 1864, צו בינשטאַקן – און איך האָף, אַז איהר וועט זי ערפילען. טהוט, טייערער, אַ חסד מיט דעם אַרימען שילער פ. און סטאַרעט זיך, מען זאָל איהם פון גימנאַזיום זעבען אַ געלד-שטיצע, כדי ער זאָל קאַנען ענדיגען דעם קורס פון נישט שטאַרבען פון הונגער. העלפט איהם אויס, וואָרום צו איז אונגליקליך!“ „זייט אַזוי גוט, טייערער פריינד – זייענען מיר אין בריעף פון 5-טען סעפטעמבער, 1867 – זעהט זיך פערזענליך מיט ה' ח. ז. סלאַנימסקי (אינספעקטאָר פון

זשיטאמירער ראַבינער-שול) און בעט איהם פון זיך (אַבער נישט פון מיין נאָמען) וועגען דעם שילער ב. מען זאָל איהם אַרײַן-נעהמען אין צאָהל פון די, וועלכע לערנען זיך אויפ'ן חשבון פון דער רעגירונג. ער נויטיגט זיך, און זיינע גוטע פעהיג-קייטען און אויפפיהרונג גיבען איהם דערויף רעכט... פערגעסט אַבער נישט, בעט ה' סלאַנימסקי'ן מכוּח דעם שילער ב. נאָר פון אייער אייגענעם נאָמען, אַבער נישט פון מיינעם, וואָרום איך בין זיכער, אַז אין גיכען וועל איך איהם מווען בעטען נאָך מכוּח אַנאָנדער שילער. וואָס זאָל איך טהון, אַז איך האָב רחמנות אויף די אַרימע שילער, און זייער נויט ריהרט מיך טיעף אין האַרצען? ווער וועט פיהלען צו זיי מיטלייד, אויב נישט מיר?"...

אַזוי פלעגט אַבראַמאָוויטש אַפילו ביי די שווערסטע אומשטענדען נישט פערגעסען אָן די יונגע לייט, וואָס שטרע-בען צו ליכט און בילדונג. מען מוז אַבער בעמערקען, אַז פון די בריעף איז צו זעהן, אַז זיין מאַטעריעלער מצמד איז קיינ-מאָל נישט געווען אַ געזיכערטער, אַז אויך שפעטער, שוין האָבענדיג אַ שטעל אין אָדעס און זייענדיג אַ בעריהמטער יודישער שריפטשטעלער, האָט ער געהאַט נענוג גרונד צו בעקלאָגען זיך אויף זיין לאַגע. „אַך, האַרציגער פריינד, כ'האַב קיינמאָל נישט - שרייבט ער דעם 21-טען מערץ, 1886 - איך האָב קיינמאָל פונ'ם לעבען אַ סך נישט געפאָדערט, נישט קיין רייכטום, נישט קיין לוקסוס. מעהר נישט ווי די מעגליכקייט פון אַ זעלבסטשטענדיגער אַרבייט, וואָס זאָל שטימען מיט מיי-נע שטרעבונגען און אירעאלען. איך פלעג מיט זודיגע טרערען בעטען דעם שיקזאָל וועגען פרייער אַרבייט, אונאַבהענגיגער עקזיסטענץ, - אַבער ער בעהאלט זיך קעגען מיר ווי אַ בייזע שטימוטער". „כאָטש איך בין שרעקליך פערנומען, אי מיט מיין שטעל, אי מיט פערשיעדענע אַנדערע אָנגעלעגענהייטען - זייענען מיר אין זיין בריעף פון 30-טען דעצעמבער 1888 - פון דעסטוועגען האָב איך איבער גוואָלד אַבגעריסען עסליכע מינוטען צייט צו גראַטולירען אייך מיט דעם נייעם יאָהר.

הלואי זאָל דאָס קימענדיגע יאָהר אייך ברענגען גליק און טרייסט פאַר אַלע האַרץ-קלעמניש און צרות, וואָס איהר זייט אויסגעשטאַנען אין דעם אַלטען, פּערגאַנגענעם יאָהר; זייט גליקליך, מיינע טייערע! און נאָך איינס וועל איך בעטען ביים אַלמעכטיגען גאָט. ער זאָל האָבען רחמים אויך פאַר מיר, זינ-דיגען, און אַ ביסעל מיר פּערגרינגערען די שווערע משא פונם אַרבייטס-לעבען. אַך, ס'איז שווער אויף דער עלטער שטענדיג צו האַרעווען, שלאַגען זיך, ווי אַ פּיש אָהן וואַסער, אַלץ צוליב דעם שטיקעל ברויט!"...

קיין אָדעס איז אַבראַמאָוויטש אַריבערגעפּאַהרען אין יאָהר 1881. צוליב דער שטעל, וואָס ער האָט דאָרטען בעקומען. ער האָט אויך געשפּירט דעם טעם פון יענער קללה, וואָס איז געלענגען אויף אונזערע בעסטע שריפטשטעלער: ווי פּרץ האָט געמוזט, כּדי צו דערנעהרען זיך און זיין פּאַמיליע, אָבעבען זיין בעסטע צייט דער וואַרשעווער „גמיעז“ מיט איהרע וועניג-צוציהערע קהל'שע ענינים, ליליענבלום — דער אָדעסער „חברה קדישא“, אַזוי איז אַבראַמאָוויטש גענויטיגט געווען צו נעהמען אויף זיך די פּערוואַלטונג איבער דער „תּלמוד-תּורה“ פון אָדעס. די שטעל האָט איהם געגעבען אַ שטיקעל ברויט, אָבער זי האָט געפּאָדערט פון איהם אַ מאַסע צייט, אַרבייט און מיה, אויף איהם איז געלעגען די גאַנצע פּעדאַגאָגישע זייט פון דער אנשטאַלט. — ער האָט געמוזט אַליין געבען שטונדען, אָנפיהרען די אַרבייט פון די איבעריגע לעהרער, אַכטונג געבען אויף די שילער, פיהרען אין נויטיגע פּאַלען אונטערשאַנדלונגען מיט זייערע עלטערען און קרובים; צוגלייך האָט ער געהאַט צו פּערוואַלטען אויך איבער די אַדמיניסטראַטיווע אָנגעלעגענהייטען פון דער שול, זאָרגען וועגען איהרע מאַטעריעלע בעדערפענישען, פיהרען אַ גרויסע אָפיציעלע קאָרעספּאָנדענץ, און אַ חוץ דעם — האָבען שטענדיגע עסקים מיט די גבאים פון דער „תּלמוד-תּורה“, וואָס פּלעגען, געווענהליך, קומען מיט אַ ברייטער דעה, זיך האַלטען פאַר גרויסע מבינים, אין יעטוועדער זאַך זיך מישען. א. ז. וו. דאָס אַלץ האָט גערויבט ביי אַבראַמאָוויטש'ן

א מאַסע צייט, געפאָדערט אַרבייט אָהן אַ ברעג, שטענדיג אַרויסגערופען קאָפּ-דרעהעניש, זאָרג און עגמת-נפש. אין די בריעף בעקלאַגט ער זיך תמיד אויף זיין שטעל. „די לעצטע צייט אַרבייט איך ווי אַנאַקס, סיי טאָג, סיי נאַכט, און איך האָב פאַר זיך קיין איין פרייע מינוט נישט. די שטענדיגע עסקים מיט פערשיעדענע אָנגעלעגעהייטען פון מיין שטעל מאַכען פון מיר ממש אַ תל״. (בריעף פון 30-טען דעצעמבער, 1886). „עס איז נישט קיין גוזמא — שרייבט ער דעם 11-טען פעברואַר, 1887 — ווען איך וועל אייך זאָגען: די אַרבייט פערשלינגט מיין גאַנצע צייט, נישט איבערלאָזענדיג מיר אפילו איין פרייע מינוט אויף צו בעשעפטיגען זיך מיט עטוואָס אַנדערש אַ חוץ מיין פערשאַלטענע שטעל, איך בין אויף דער עלטער פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ מין „קליאַטשע״, פון פריהמאַרגען ביז שפעט אין דער נאַכט ציה איך די קליאַטשע, זיפצענדיג וועגען דער פערלוירען-געאַנגענער פרייהייט און וועגען די אידעאַלען, פון וועלכע איך האָב געטרוימט. זיין אַ קליאַטשע מיט אַ פיהלענדער נשמה און מיט א מענשליכער נאַטור — אך, דאָס איז אַ גיהנום־שער קוואַל, הונדערט מאָל גליקליכער איז דער, וואָס פערמאַגט ביי אַ מענשליך אויסזעהן די נאַטור פון אַ קליאַטשע!... אַ חוץ די שווערע אַרבייט אָהן אויסהער, האָט די שטעל געהאַט נאָך אַ ביטערע זייט. — די מאַטעריעלע אָפּהענגיקייט, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט שטענ-דיג טיעף געפיהלט. „איך וועל אייך אין קורצע שטריכען — לייצען מיר אין זיין בריעף פון 6-טען יוני, 1891 — געבען אַ בילד פון מיין היינטיגען טאָג. דער זוהן פון מיין פריינד, דעם פערשטאַרבענעם האַלפערין, אַ יונגעראַן פון 20 יאָהר, אַ געראַטענער אין אַלע הינזיכטען, איז מיט דריי טעג צוריק פּערהאַלטען געוואָרען אָהן אַ שום נאַכריכט (זייער פּאַמיליע לעבט איצט אויף דאַטשע). נאָך פיעל זוכעניש האָט זיך נעכ-טען אַרויסגעשטעלט, אַז ער האָט זיך דערשאַסען אין אַ נומער פון אַ היגען האַטעל. די גאַנצע פּאַמיליע איז אויסער זיך, מען לויפט, מען האַוועט, שליינגענדיג די טרערען, סטאַרענדיג זיך

בעהאלטען דעם שרעקליכען טויט סון דער, צערטליך ליבענדער מוטער. היינט אין דער פריה האָט מען געבראַכט די אונגליק-ליכע מוטער גלייך פון דער דאָטשע צו מיר אַ היים, וואו עס האָבען זיך צונויפגעקליבען איהרע קינדערלעך און אייניגע פון די קרובים, און אויף מיר איז אַרויפגעלעגט געוואָרען צוגרייטען זי צו דעם שרעקליכען קלאָפּ. וואָס ס'איז פאַרגעקומען אין מיין געמיט ביים ערפילען די שרעקליכע פליכט - דאָס קאָנט איהר אַליין פערשטעהן; איך בין שיר נישט געשטאַרבן אינאיינעם מיט דער מוטער. גוט, וואָס איך האָב צוגעגרייט פערשיעדענע מעדיקאמענטען און אַ פריהער איינגעלאָדען אַ דאָקטאָר. וואָס, אַנאָגענעהם בילד? און דאָ, אין מיטען דעם געפילדער, רופט מען מיך אין פעדאָגאָגישען קאָמיטעט: מען וואָרט אויף מיר, ס'איז דאָך אַ „סלֶזשבע“, אַ שטעל. פינף אַ זייגער זענען די אונגליקליכע אַוועקגעפאַהרען צו זיך אַהיים, און איך - אַ בזיון! - בין אַוועק צו איינעם פון מינע גבאים אויף... אַ חתונה! נישט געהן איז געווען אונגעגליך, איך וואָלט דערמיט זיך פערשאַפט אונאַנגענעהמליכקייט“.

פון אָדעס און פון די דאָרטיגע רעדעל-פיהרער קלויבט אַבראַמאַזיטש בכלל וועניג נחת... איהר האָט איבערהויפט אַ פאַל-שען בעגריף וועגען אָדעס, און פדי עס איך צו בעווייזען אין אמת'ער בעלויכטונג, וואָלט מען געדאַרפט אָנשרייבען אַ גאַנץ בוך. איך וועל זאָגען בקיצור, אַז די יודישע קינדער זענען געגליכען איינס צום אַנדערן אומעטום אויף דער גאַנצער וועלט. אייערע (זשיטאַמירע) בעקערס, ר' פנחס'עס, עקזיסטירן אומעטום, דער אונטערשיעד איז נאָר, אַז דער, וואָס הייסט ביי אייך טאָדרעס, הייסט דאָ ביי אונז כוויאָדאָר. די קליינע מענשעלעך אינטריגירן אומעטום, לאָזען שטויב אין די אויגען, און די אַרענטליכע לייט טרעטען זיי אָב דעם וועג, אויסמיידענדיג צו האָבען מיט זיי עסקים. און עס ענדיגט זיך שטענדיג מיט דעם, אַז די נאָריש-קייטען, עזות פייערן דעם נצחון“.

(5-טען נאָוועמבער, 1887).

אָדעס, בכלל, האָט צו וועניג פערמאָנט אין זיך יענע
 אַטמאָספערע, יענע בעדינגונגען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט גע-
 ברויכט צום שאַפּען, און נאָר זיין גרויסער טאַלאַנט און זיין
 אונגעווענהליכע גייסטיגע רייכקייט האָבען איהם געגעבען די
 מעגליכקייט בייצוקומען די אונגינסטיגע אומשטענדען, וואָס
 האָבען איהם אַרומגערינגעלט. מיין מוזע געפינט זיך נישט אין
 אָדעס — שרייבט ער אין בריעף פון 9-טען דעצעמבער, 1886 —
 נאָר דאָרטען אויף די ברעגעס פון גנילאָפּיאטקע (בערדיטשעוו)
 און טעטערעוו (זשיטאָמיר). ווי אַזוי, זאָגט מיר, זאָל איך זי
 טראַנספּאָרטירען אַהער? אַ העלפט פון מיין רייכטום פאַר איין
 בערדיטשעווער יודען!!! אמת, די אָדעסער יודען האָבען די
 לעצטע צייט אָנגעהויבען נאָכטהון די בערדיטשעווער... אָבער
 זייער נאָרשקייט איז פון גאָר אַנאָנדער מין און האָט אין זיך
 עטוואָס פון לימאָנער* בלאַטע.

די אונצופרידענקייט מיט דער ווירקליכקייט, וואָס שטימט
 נישט מיט זיינע אינערליכע בעדערפענישען און שטרעבונגען,
 דער האַרבער קאָנטראַסט צווישן זיין אינדיווידוואַליטעט און דער
 רעאַלער אומגעבונג — דאָס איז יענער מאָטיוו, וואָס קלינגט אָפּט
 אין אַבראַמאָוויטש'ס בריעף, אין מיין מהות — שרייבט ער דעם
 12-טען דעצעמבער, 1882 — שטעלט זיך אַרויס קלאָהר אַ מאָדנער
 טעות אָדער פון דעם בורא אַליין, אָדער פון זיין מלאך: אַרויס-
 געהענדיג פונ'ם קעסטעל מיט אַזא און אַזא נומער איינער פון
 יענע נשמות, וואָס זענען בעשטימט פאַר פריוויליגירטע, פול-
 בערעכטיגטע מענשען מיט אַ ברייטער נאַטור, האָט ער זי עפעס
 על-פי-טעות פערטראָגען ערגיין, אין שטעדטעל קאָפּוליע און
 צוויינגעטהון — ס'אַר אַ טיפּש! — אין לייב אַריין עפעס אַ יודענע
 אַנאַרענטליכער, אָבער אַנאַרימער, דערשלאָגענער אז. וו. —
 און אַט אַזוי איז געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט אַ מאָדנע
 בעשעסעניש, וואָס האַרמאָנירט נישט מיט זיך אַליין! — אַרום
 מיר איז אַזא פּראָזע, וואָס ווירקט ווי דער טויט. דו בלאָנזשעסט

(* לימאָן — אַ קראַנט נעמען אָרעס מיט בצוואַסטע מאָר-בעדער.

אויפ'ן לעבענס-וועג, און פאר דיר ציהט זיך אָהן אַ ברעג און סוף אַ וויסטעניש פון פראָזע (9-טען דעצעמבער, 1886).

צומרידען און גליקליך פיהלט ער זיך נאָר דעמאָלט, ווען עס געלינגט איהם אָבצוגעבען זיך מיט דער שאַפונגס אַרבייט. איך האָב די לעצטע צייט געאַרבייט ווי אַנאַקס - לייענען מיר אין בריעף פון 21-טען יוני, 1888 - און כ'האָב זעהר פיעל געשריבען. איך בין איצט אינגאַנצען אַוועק אין וועלט פון פאָעזיע, דאָרטען איז מיין טרייסט, דאָרטען רוה איך אָב פון די לעבענס-זאָרג. די מוזע איז צו מיר וואויל-גענויגט, און איך שרייב און שרייב מיט אַ ברען, ווי אין די יונגע יאָהרען. לאָזט דעם אַלטען קינד אַ ביסעל שפּיעלען זיך, און זייט נישט ברוגז אויף איהם פאַר זיין אונטערקטלעכקייט. אַ, מיין פריינד, וואָסער ווערט האָט מיין צובראָכען לעבען, פול מיט דאגות, אָהן אַט דער קינדעריי! דאָס ווירקליכע לעבען פערמאָגט פאַר מיר גאַרנישט, אַ חוץ ביטערניש, אויף יעדען טריט בעגעגען איך דאָ מענשליכע נאַרישקייט, קריודע און פלעריי שמוז - אָבער דאָרטען דאָרטען אין דער וועלט פון אידעאלען, פערגעס איך אָן אַליין, און עס ווערט גרינגער אויפ'ן האַרצען. אַנדערע, פדי צו דערגרייכען אַט דאָס גליק, ד. ה. פדי אָבצוטרייסלען פון זיך די לעבענס-דאגות און קומער, לאָזען זיך אַריין אין שיפרות, און זיי, די אונטעריקליכע, זוכען זיך ראַטעווען אויף אַזא אופן. מיט וואָס אָבער, זאָגט מיר, איז פאָעזיע ערגער פון בראַנפּען? אָבער זעלטען ווען עס גיט זיך איהם איין אַרויסצוטהון זיך פון דער דריקענדער ווירקליכקייט. פונקט ווי דער, ביטערער טראַפּען-לאָזט איבער נאָך זיך אַ טשאַד, אַ קאַצען-יאַמער, אַזוי ווערט נאָכ'ן קורצען פערוויילען אין דער שענער וועלט פון פאָעזיע די פראָזע פון דער מיאוסער ווירקליכקייט נאָך פיעל שווערער און דריקענדער. און עס רייסט זיך ביי איהם אַרויס אַ ביטער געשריי.

13. מיין האַרציגער פריינד, די כוחות געהען ביי מיר אויס אין דעם שטענדיגען קאַמף פאַר עקזיסטענץ! די וועלט פון מייע אידעאלען זינקט פאַמעליך אין אַ נעפעל, און די ווירקליכקייט איז פינסטער און טרויעריג (24-טען אָקטאָבער, 1886) ... צי וועט

אמאל זיין א שטיקעל יום-טוב אויך אויף אונזער גאס ? - קלאַנט
 ער זיך אין בריעה פון 29-טען דעצעמבער 1889 - שוין צייט,
 כ'לעבען, כאָטש אויף דער עלטער אָבאָטמען עטוואָס פרייער !
 אונזער לעבען איז פון סאָמע יוגענד אָן געווען שוין צופיעל
 גראָה, איז אַוועק אין זאָרג, אין שטרייט פאַר די נויטיגסטע
 בעדערפענישען, ווען-זשע, רבנו-של-עולם, וועט נאָך אַזאָ גראָה
 קאַלט לעבען, פיל מיט דאָגות, ענדליך קומען פאַר אונז דער
 פרייהלינג ? ..!

2

די, וואָס זענען עטוואָס נעהנטער בעקאָנט מיט דער היסטאָריע
 פון ש. י. אַבראַמאָוויטש'ס לעבען און פון זיין ליטעראַרישער
 טעטיגקייט, ווייסען, אַז נאָך זיין יודישער ערצהעלונג, קיצור
 מסעות בנימין השלישי (ווילנע, 1878) קומט אין זיין שאַפונג
 פאַר אַ לאַנגע הפסקה און ער ווערט פערשוואַונדען פון ליטע-
 ראַרישען האַריוואָנט ביז'ן יאָהר 1884 ווען ער איז אַרויס גע-
 טראָטען מיט זיין דראַמאַ „דער פריזיוו“. וועגען דער פּויוז,
 וואָס האָט זיך געצויגען כמעט אַ יאָהר זעקס, האָט ל. בינשטאַק
 דערמאָנט אין זיין ביאָגראַפיש-קריטישען אַרטיקעל, וועלכען
 ער האָט געדרוקט צו אַבראַמאָוויטש'ס 25-יאָהריגען יובילעאום
 אין יאָהר 1884, אָבער ער האָט דעמאָלט נישט געפונען פאַר
 מעגליך אָבצושטעלען זיך גענויער אויף איהר ערקלעהרונג.
 „פון יאָהר 1877 - שרייבט ער דאָרטען - ענטשטעהען
 אינ'ם לעבען פון ש. י. אַבראַמאָוויטש'ן וועמען דער שיקאָל
 איז קיינמאל נישט געווען איבעריג גנעדיג, אַזוינע אומשטענ-
 דען, וואָס נעהמען ביי איהם אָב יעדען חשק צו ליטעראַרישער
 אַרבייט. צו רעדען אויספיהרליך וועגען יענע אומשטענדען
 האַלטען מיר פאַר איבעריג און אונפאַסענד. מיר וועלען נאָר

בעמערקען, אז אונטער דער ווירקונג פון אומשטענדען, וואָס האָבען געדריקט ווי אַ שווערע משא, איז דער קוואַל, וואָס האָט געהאַלטען אין איין שלאָגען, פּלוצלינג ווי אויסגעשעפט געוואָרען און ער האָט פּולקום אויפגעהערט צו ווירקען. נישט זעלטען פּלעגט אַבראַמאַוויטש דעמאָלט פאַר מיר קלאָגען זיך אויף זיין מאַראַליש געדריקטען צושטאַנד. „אויפהערען טראַכטען, — האָט ער מיר איינמאַל געזאָגט — דאָס בעדייט: אויפהערען לעבען; און טראַכטען, דוכט זיך, איז פאַר מיר שוין אונמצגליך. מיין מוח איז בעגאַסען מיט בליי, און דאָס האַרץ איז מיר פּערוואַנדעלט אין אַ שטיין“, אויף אויסצוהאַלטען די קלעפּ וואָס דער שיקאַל האָט אַ צימליך לאַנגע צייט מיט אַ ברייטער האַנד געשאַטען אויף זיין פּלייצע, האָט מען געברויכט די אייזערנע נערווען און דעם אייזערנעם, אויסגעקאוועטען כאַראַקטער, וואָס אַבראַמאַוויטש האָט אין זיך פּערמאַגנט, און נאָר אַ דאנק אָט דער מאַראַלישער קראַפט זיינער איז ער נישט געמאַלען אונטער די קלעפּ פּונם ביטערן מזל און מיט פּעסט-קייט אויסגעשטאַנען יענע אַנשיטענישען פון אַלע זייטען, וואָס וואָלטען געקאַנט אומברענגען אַפּילו אַ גיבור... („וואַסכאָד“, 1884, 12 ז. 31). דער מוראדיג שווערער פּעריאָד אין אַבראַ-מאַוויטש'ס לעבען, האָט, זעלבסטפּאַרשטענדליך, געפּונען דעם אַבקלאַנג אין די בריעף צו זיין נאָהענטסטען פּריינד. אָבער כאַטש עס זענען כּמעט גאַנצע 40 יאָהר פאַראיבער זייט בינ-שטאַק האָט געשריבען זיין אַרטיקעל, פּונדעסטוועגען איז נאָך אַפּילו איצט נישט געקומען די צייט צו רעדען אויספיהרליך וועגען די אַלע אומשטענדען, וואָס האָבען אין פּערלויף פון יאָהרען געדריקט אַבראַמאַוויטש'ן און שיר נישט געמאַכט פון איהם אַ תּל. מיר וועלען נאָר אַנווייזען, אז אַ חוץ וואָס ער האָט אין יענער צייט פּערלוירען זיין טאַכטער ראשעל (א יונגע, זעהר בעגאַבטע קינסטלערין), וואָס זיין איינציגער זוהן איז מחמת פּאַליטישע סיבות אַרעסטירט און דערנאָך אויף עטליכע יאָהר פּערשיקט געוואָרען, זענען געווען נאָך אויסערליכע שווערע אומשטענדען, אויך פּאַמיל-ען-אַנגעלעגענהייטען, וואָס האָבען

איהם זעהר טיעף בעריהרט צוגלייך אי אלס מענש, אי אלס יוד — און די אלע צרות, וואָס האָבען זיך נאָכאַנאַנד, ווי פון דער „תוכחה“ געשאַטען אויף אַבראַמאָוויטש'ן האָבען אויף לאַנג פולשטענדיג פאַרצליזירט זיין שאַפונגס-פעיהיגקייט. אַ בעגריף וועגען זיין שטימונג פון יענער אויסערסט ביטערער צייט גיט אונז דער בריעף, וואָס מיר ברענגען דאָ מיט אייניגע פער-קירצונגען“:

אָדעססאָ, 22. דעצעמבער 1881.

„מיינע טייערע, מיר אין האַרץ אייגעבאָקענע

פריינד, מאַדאַם און הער בינשאַק!

עס גלויבט זיך מיר עפעס צו שרייבען אייך היינט אין פראַנסט יודיש, אין דעם לשון, וואָס מיר האָבען געוועהנליך גערעדט און איינער דעם אַנדערן אויסגעגאַסען אונזערע גע-פיהלען, אונזערע געדאַנקען אין דער גאַנצער צייט פון יענע גוטע יאָהרען, וואָס מיר האָבען פריינדליך, ברידערליך געלעבט אינאיינעם. יענע צייט קאָן איך נישט און וויל זי נישט פער-נעסען אייביג, זי איז מיר דער מאַי, דער זומער פון מיין לעבען, זי האָט זעהר פיעל בלומען, כאַטש מיט שפּיצעכדיגע, שאַרפע דערנער, אָבער דאָך וואונדער-שענע בלומען, זיס שמעקענדיגע מחיה-נפש, זי איז פול מיט ליכטיגקייט, וואַרימ-קייט, פול מיט פאַעזיע, מיט פרישע, לעבעדיגע, וואַרימע גע-פיהלען, וואָס קוויקט דאָס האַרץ און מאַכט בעטאַמט דאָס לעבען, ווי דאָס טייערסטע געווירך. די דאָזיגע צייט שוועבט מיר איצט ווי אַ בלישטשענדיגער שטערן פאַר מיינע אויגען, איך שטעה איצט אין דער שלעכטער, ביטערער צייט, אין דעם קאַלטען, ווינדיגען, שמוציגען אַסיען פון מיינע יאָהרען און קוק שמאכטענדיג אויף יענער גוטער געוועזענער צייט, איך שטעה און קוק אויף איהר פון דער ווייטענס, אַזוי ווי אדם-הראשון אויף דעם גן-עדן נאָכדעם, אַז ער איז פון דאָרט אַרויסגעטריבען געוואָרען, איך שטעה און קוק און בעוואַש מיך מיט טרערען. איך שטרעק אויס די הענד, שריי און רוף צו אייך, מיינע טייערע פריינד, איך וויל אייך אויסוויינען מיין האַרץ, איך

ווייל אייך אויסגיסען מיין שווער ביטער געמיט און אייך אַרויס-
זאָגען מיינע שרעקליכע ווייטאָגען, אַרויסווייזען מיינע בלוטיגע
וואונדען, וואָס איך האָב ערשט נישט לאַנג בעקומען, איהר
זאָלט זיי מיר אָבנעצען מיט אייערע וואַרימע טרערען, זיי
אָבשפרעכען מיט אייערע טיעף פונ'ם האַרץ אַרויסגעהענדיגע
ווערטער, איך שריי און רוף אין איינע צרות - אָבער אומזיסט,
מיר זענען ווייט, ווייט, מיר זענען צושיידט! פאַר מיר ליגען
אייערע בריעף, אַ סך לייצען זיי און קוש זיי, איך פערטיעף
מיך אין די געדאַנקען און וויל מיר פאַרשטעלען אייך, ווי
איהר שטעהט אָקעגען מיר און אונטערהאַלט מיך מיט אייער
געשפרעך, אָבער די פאַרשטעלונג דויערט נישט לאַנג, זי ווערט
פאַר צוריינען ווי אַ זייפענבולבע, איך געפין מיך ווידער
עלענד, אַליין, איך זוך אייך מיט די אויגען און זעה, איהר
זייט נישטאָ, איהר זייט ווייט און אָנשטאָט אייך ליגט פאַר
מיר בריעפלעך - שטיקלעך פאַפיר מיט טויטע אותיות. אָט
וואָס אונזער זינדיג לעבען איז אויף דער וועלט. מיר האַרעווען,
אַרבייטען און בייטען אויס אונזער מיה, אונזער שווייס אויף
פאַפירלעך. מיר האָבען קינדער, פריינד, וואָס אין זיי הענגט
אונזער לעבען, און מיר בייטען זיי לסוף אויך אויס אין
פאַפירלעך, זיי אַליין ווערען דערווייטערט, צווייט, צושפרייט
און אָנשטאָט זיי, האָבען מיר זייערע פאַפירלעך - שטומע
בריעפלעך. נאַרישער מענש, זינדיגער מענש! דיין לעבען, דיין
מיה, דיין גאַנצע אַרבייט, דיין פרייד, דיין תענוג אין קינדער,
אין פריינד - אַלסדינג איז גאַרנישט, פוסטע חלומות, זיינעג-
בולבעס און פוילע פאַפירלעך. ביי מיר איז אַצינד אַ צייט,
וואָס מיינע קינדער, מיינע בעסטע פריינד זענען אויסגעוועקסעלט
פון מזומנים אין פאַפירען. במזומנים האָב איך גאַרנישט, נאָר
לויטער צרות, אַ האַרץ פול מיט מכות און יסורים!

„איך דאַנק אייך טויענד מאָל, מיינע איינציגע, בעסטע
פריינד, פאַר אייערע בריעף. פערגעסט מיך נאָר נישט, איך
בעט אייך, אויף ווייטער, שרייבט מיר עפטערס ווי נאָר מעגליך.
בעדאַרף איך אייד דען זאָגען, ווי טייער אוי לייעב איהר

זייט מיר? דאכט זיך, איהר ווייסט עס און פיהלס עס אלליין זעהר גוט. גאט זאל נאך וועלען רחמנות האבען און מיר בע-
שעהרען א קליין געווינסעל פון א פאך הינדערט טויזענד
רובעל, וואלט איך, כ'לעבען, שוין פערשטאָרט אייך צו שרייבען
בריעף אוי איהר אויך דעסגלייכען — מיר וואָלט צו נישט געווען
צושיידט.

...מיינ מעטאָדע אין לערנען? געפעלט זעהר גוט דעם
עולם, מען האָט אויף מיר אויסגעטראַכט, אז איך בין זעהר
א גוטער פעדאָגאָג. מילא, לאַז זיין אזוי, מען קאָן קיין מען-
שליכע מיילער נישט פערשטאָפּען. איך לאַך אַ מאָל ביי מיר,
אז אַזאָ לעצער סחורה ווי איך בין ביז איצט געווען האָב
פלוצלינג אויף דער עלטער אָנגעהויבען צו גילטען. בעהאַלט
למע"ש אייערע שמאַטעס, אייערע פינפֿגילדענדיגע גארדעראַב,
אייערע קאָפּילישלעך מיט די ווענטילאַטאָרס, זיי קאָנען אפשר
אַמאָל נאָך אַריין אין דער מאָדע און מען זאָל זיי אויסכאַפּען
ווי אַנ'אַנטיק, צאָהלען פאַר זיי אין טאָג אַריין... אַז וואויל,
זאָגט מען, דעם מלך, וואָס בעגליקט אויף דער עלטער.

„מיינ ווייב, געבעך, איז שטאַרק בעטריבט. לפנים, האַלט
זי זיך שטאַרק ווי אַ העלד, נאָר אין האַרץ טראָגט זי אַ
וואונד, אַ ים מיט יסורים. מיר, צווישען זיך, רעדען זעהר ווע-
ניג איבער דעם שלאַק, וואָס האָט אונז געטראָפּען, מיר האָבען
מורא איינער דעם אַנדערען נישט מצער צו זיין, מיר מאַכען
זיך פלומרשט האַרץ און נאַרען איינער דעם אַנדערען. איך
פיהל ביי מיר אין האַרץ אַ ריס, וואָס ער וועט אייביג זיך
נישט פּערהיילען. — זייט מיר געזונד, טייערע, ליעב-האַרציגע
פריינד, איך האָב אייך שטאַרק, שטאַרק ליעב, איך לעכץ נאָך
אַייערע בריעף, איהר זייט מיינע, מיינע, אויף אייביג מיינע,
און איך אייערער ש. י. אַבראַמאָוויטש.“

אין עטליכע בריעף טרעפען מיר אַנ'אַבקלאַנג פון דעם
איינדרוק, וועלכען עס האָבען אויף אַבראַמאָוויטש'ן געמאַכט

*) אַבראַמאָוויטש רעדט דאָ העגען זיך אַרבייט אין דער „מלמוד-תורה“
זיך אַדעס, וואוהין ער איז נרשט נישט לאַנג אַריבערגעסאָה-ען.

די פאָגראַמען פון אָנהויב 80-ער יאָהרען. אייגענטליך רעדט ער ווינציג וועגען זיי, אָבער דאָס וועניגע. וואָס מיר געפינען דאָ, און די אייניגע בעמערקונגען, וואָס ער מאַכט מכוּח די דעמאָלטיגע געשעהענישען, זענען זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר מענדעלע מוכר-ספרים. „צי וועל איך – שרייבט ער דעם 12-טען מערץ 1881 – אַמאָל ווידער דערזעהן מיינע זשיטאַ-מירער וועלדער, וואו איך פלעג פערברענגען די זומער-טעג און וואו איך האָב אזוי פיעל גוטע בעקאנטע צווישען דער פרעהליכער הייליגער חברה פויגעלעך! איהר שמייכלעט, טראַכענדיג ביי זיך – ס'אַר אַ קינד איך בין, וואָס איצט, וואו עס איז דאָ צו רעדען וועגען וואָס אַנדערש און וויכטי-גערס שמועס איך מכוּח וועלדער, פויגעלעך. גיין, מיין פריינד, כיוויס נישט ווי אַנדערע, נאָר די איצטיגע געשעהענישען און די טרויעריגע לאַגע פון אונזערע יודעלעך רופען ביי מיר אַרויס גראַד טאַקע דעם געדאַנק וועגען וועלדער און וועגען די חיות, וואָס געפינען זיך דאָרטען. דאָרטען, דאַכט זיך, לעבט זיך בעסער און רוהיגער. איך בין איצט פולקום אייניג מיט רוססאָ, וואָס האָט גערופען די מענשען אַוועק צואוואַרפען צום טייוועל זייער נאַרישע ציוויליזאַציע און צוריק אומקעהרען זיך אין די וועלדער.“ „איך בין – לייענען מיר אין בריעף פון 11'טען אַפּריל 1882 – אזוי געוועהנט געוואָרען צו אַלעם דעם, וואָס ס'קומט איצט פאַר, אַז עס דאַכט זיך, אַז ס'דאַרף אזוי זיין און אַז די אַלע „אונאַרדנונגען“ זענען עטוואָס, וואָס נעהער זיך אָן צו דער אָרדנונג. דער יוד, בכלל, ווערט גיך נעוועהנט צו זיין לאַגע; דערפאַר אַקלימאַטיזירט ער זיך או-מעטום גרינגער פון אַלע צווייפטיגע בעשעפענישען און ער קאָן מיט רעכט גערעכענט ווערען פאַר אַ הויז-טהיר. דער יוד איז פון שטענדיג אָן געווען, ער איז און – וועה! – וועט ויין אַ שטילע מעלע-קוה אַדער פשוט אַ „קליאַטשע“ אויף צו שלעפּען משא. צי ער וועט אַוועק קיין אַמעריקע, צי קיין נאַלעסטינע, – אָבער אַ „קליאַטשע“ וועט ער פאַרט בליי-בען“..

אבראמאָוויטש איז געווען צופיעל סקעפטיקער, רעאליסט, און אויך צו טיעף האָבען אין איהם געוואָרצעלט די אָנזיכטען און אידעאָלען פון זיין יוגנד-צייט, ער זאָל קאָנען ווערען אַנאַנהענגער פון „חיבת-ציון“, „איינער קוק אויף דער פראָגע וועגען דער יודישער עמיגראַציע – שרייבט ער בינשטאַקין דעם 16-טען מאַי 1882 – איז זעהר ריכטיג און איך בין פול-קום מספּים מיט אייערע אַרגומענטען, וועלכע בילדען נאָר אַ טייל פון מיינע גרונד-געדאַנקען מכּוח דעם ענין. ליידער אָבער זענען מיר אַ ווינציגע מינדערהייט אין פּערגלייך מיט יענע, וואָס האַלטען זיך אָן דער קעגענזייטיגער מיינונג, און שטרייטען מיט זיי איז נאָר אַנאָמוזסטע זאַך, און מען קאָן נאָך דערמיט אַרויסרופען קעגען זיך טענות און אַלגעמיינע אונצופרידענקייט. און דאָס איז איינע פון די הויפט-אורזאַכען, פאַרוואָס איך האָב אַוועקגעלעגט אָן אַ זייט מיין פּערדער און שרייב איצט גאָר נישט. רעדען נישט דאָס, וואָס איך האַלט פאַר ריכטיג, קאָן איך נישט, אַרויסזאָגען דעם גאַנצען אמת אָבער, דאָס בעדייט – אויפהויבען קעגען זיך די גאַנצע ווילדע חברה שרייער, וואָס זענען גרייט בעשיטען אייך מיט אַלערעליי בע-שולדיגונגען, זיי וועלען אייך אַרויסשטעלען פאַר אַ בוגד, פאַר אַ שונא-ישראל א. ז. וו. אָבער אָט דאָס שטייל-שווייגען קאָסט מיך פּיין, עס נאָגט און עסט מיין אויסגעוועהטאַגט האַרץ, פונקט ווי אַ וואָרים. אָט די גיהנום'שע פּיין ווירקט צושטע-רענד אויף מיין אויסזעהן און אויף מיין גאַנצען אָרגאַניזם. איך בין די לעצטע צייט שרעקליך מאָגער און אַלט געוואָרען. איהר וואָלט מיך נישט דערקענט.“ –

נאַטירליך, בענאַכריכטיגט אבראמאָוויטש רעגעלמעסיג זיין אינטימען פריינד מפּוח אַלץ, וואָס ס'קעהר זיך אָן צו זיין טעטיגקייט אַלס שריפטשטעלער. ער טיילט איהם שטענדיג מיט וועגען זיינע ליטעראַרישע פּלענער, וועגען זיין אַרבייט און איהר גאַנג; האַלטענדיג שטאַרק פון בינשטאַק'ס מבּינות, וויל ער תמיד וויסען יענעמס מיינונג וועגען זיינע נייע זאַכען. ס'איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, אַז אבראמאָוויטש אַליין

האָט „דאָס ווינשפינגערעל“ געשעצט העכער פון אַלע זיינע
 צנדערע ווערק. „איצט שרייב איך – לייענען מיר אין זיין
 בריעף פון 19-טען מאי 1888 – אַ נייע זאך, „דאָס ווינש-
 פינגערעל“; ס'וועט, דאָכט זיך, אין איינגע הויזכטען זיין
 דאָס געראַטענסטע פון אַלע מיינע ווערק.“ „אין גיכען – שרייבט
 ער בינשטאַקן דעם 21-טען יוני, 1888 – וועט איהר אין אַ
 זשורנאַל, וואָס עס גיט אַרויס איינער אַ קיעווער,* לייענען
 מיינס אַ נייע ווערק – „דאָס ווינשפינגערעל“. דאָס איז אַ גע-
 לונגענע זאך.“ צום „ווינשפינגערעל“ אויף וואָס אַבראַמאָוויטש
 האָט געאַרבייט לענג און מיט פיעל ליעבע, קעהרט ער זיך
 שטענדיג אום אין זיינע בריעף. „עס איז מיר גויטיג – שרייבט
 ער דעם 11 יוני 1891 – צו פערענדיגען די עפאָכע „דאָס
 ווינשפינגערעל“, וואָס איך האָב אָנגעהויבען, און וואָס אין
 איהר פלאַן זענען אַריין גראַד די פראַגען פונ'ם איצטיגען
 מאַמענט – איך האָב זיי מיט צוויי יאָהר צוריק פאַראויסגע-
 זעהן.** אין סאַמע אָנהויב טרעט דאָך דאָרטען אַרויס מיי-
 הויפט העלד מיט דעם אויפטראַג פון אַיינער אַנ'אויסלענדישער
 הויכער פערזאָן – אַרומצופאַהרען איבער דער „טשערטאַ“ פדי
 צו בעקענען זיך מיט דעם לעבען פון אונזערע „קאַפּצאַנסקער“
 יודעלעך, און מצנודעלע הויבט דאָך אָן (זיין הקדמה) מיט דעם
 וואָס ער גיט אָב „קאַפּצאַנסק“ און „טונעיאַדעווקע“ מזל-טוב מיט
 אַ נייעם פראַיעקט... יא, מיין פריינד, אָט די איצטיגע בעווע-
 גונג מיט אַלע איהרע איינצעלהייטען האָב איך דערשפירט
 שוין מיט אַ לענגער צייט צוריק; אַ שאַד נאָר, וואָס די
 ערצעהלונג איז נישט געענדיגט געוואָרען פריהער: מען דאַרף
 זיך אַיילען פערענדיגען זי.“ אָבער אַזא זאך, ווי „דאָס ווינש-
 פינגערעל“, לאַזט זיך נישט בעשאַפען אין איילעניש. „איך
 שרייב אַלץ מיינ „ווינשפינגערעל“ – טיילט ער מיט דעם 28
 יאַנואַר 1892 – די זאך איז אַנ'ערנסטע און שווערע. איך
 אַרבייט פאַמעליך, נישט איילענדיג זיך.“

(* שלום עליכם, יודישע פאָקס ביבליאָטעק)
 (** אַבראַמאָוויטש האָט דאָ אין זיינען באַרען הירשס פראַיעקט הענגען
 אַרגענטינע.

ווי בעוואוסט, האָט אַבראַמאָוויטש אין יאָהר 1886 ווידער אָנגעהויבען צו שרייבען טיילווייז אויף העברעאיש. ס'פערשטעהט זיך, אַז דער ערשטער דערוויסט זיך וועגן דעם 7. בינשטאָק. אינם בריעף פון 21 מערקן, ברענגט איהם אַבראַמאָוויטש אַ נייעס: „אונזער מענדעלעלע מוכר-ספרים האָט אָנגעהויבען אַרויסגעבען אַ נייע ערצעהלונג אויף העברעאיש!! דאָס ערשטע קאַפיטעל וועט איהר די טעג לייענען אין דער צייטונג „היום“. זעלבסטפער-שטענדליך, וועט איהר מיר אָנשרייבען אייער מיינונג וועגן דעם ווערק“. – „צי האָט איהר – פרעגט ער אין דעם בריעף פון 17טען אַפּריל, 1886 – געלייענט דאָס ערשטע קאַפיטעל פון מיין נייער ערצעהלונג אין היום נומער 41?“. די טעג וועט ערשיינען די פּאַרטעצונג. לייענט דורך די קאַרעספּאַנדענץ פון וואַרשע אין נומער 55, וואו עס ווערט דערצעהלט, אַז קלעמענס יונאַשע דריקט איצט אינ'ם פּוילישען זשורנאַל „ריזנענדער“ מיין „קליאַטשע“ און מאַכט מיט איהר אויפזעהן... אונזרע יודעלעך שרייבען קיין וואַרט נישט וועגן מיינע ווערק, און די קריסטען איבערזעצן זיי!!“

דאָ קומען מיר צו אַנ'אינטערעסאַנטען שטריך, וואָס שטעלט זיך אַרויס זעהר אָפט אין די בריעף: אַבראַמאָוויטש נעהמט זיך זעהר צום האַרצען אי דאָס, וואָס מען שווייגט וועגן איהם אין דער פרעסע, אי אַיטליך וואַרט, וואָס ווערט געזאָגט אָדער געדרוקט מפּוח אים און זיינע ווערק. מיר וועלען דאָ ברענגען אַ זאָר כאַראַקטעריסטישע ביישפּיעלען. ווי מיר האָבען שוין דער-מאָנט, האָט בינשטאָק אין יאָהר 1867 איבערזעצט אין רוסיש אַבראַמאָוויטש'ס ראָמאַן „האבות והבנים“. ער האָט זיך, דורך זיין בעקאַנטען גאָלדענעוויזער (אַ מיטאַרבייטער פון מאַסקווער צייטונג-נען), געסטאַרעט דרוקען די איבערזעצונג אין איינעם פון די מאַסקווער זשורנאַלען, אָבער דאָס האָט זיך נישט איינגעגעבען איהם, די, וואָס זענען בעקאַנט מיט אַבראַמאָוויטש'ס ערשטען בעלעטרסטישען ווערק, ווייסען, אַז „האבות והבנים“ איז אַ

* עסתר רעם.

שוואך, נישט-געלונגענע זאך, וואו עס איז כמעט נישט צו בע-
 מערקען אבראמאָוויטש'ס אָריגינעלער, קינסטלערישער טאַלאַנט,
 וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזען ערשט שפעטער. גאָלדענווייזער האָט
 אָפּענהערציג אַרויסגעזאָגט בינשטאַקן זיין מיינונג, אַז מיט דער
 איבערזעצונג פון „האבות והבנים“ האָט ער גענומען אויף זיך
 אַנ'אונדאַנקבאַרע אַרבייט, — און יענער האָט געהאַט די אונפאַר-
 זיכטיגקייט וועגען דעם מיטצוטיילען אבראמאָוויטש'ן. ווי טיעף
 אויפגעבראַכט אבראמאָוויטש איז געווען פון גאָלדענווייזער'ס
 מיינונג, איז צו זעהן פון זיין בריעף, וואָס ער האָט תיכף אָב-
 געשיקט בינשטאַקן. „איך ערלויב מיר — שרייבט ער איהם
 דעם 8-טען פעברואַר, 1867 — אַרויסזאָגען אייך מיין השערה,
 אַז דער גאָלדענווייזער, וואָס רופט זיך אַליין: „אייער פריינד“,
 איז זעהר אַ שלעכטער מענש, און אַ חוץ דעם איז ער נישט
 בעהאַווענט אינ'ם לעבען פון די יודען, צו וועלכע ער פיהלט
 געוויס אין האַרצען אַ פעראַכטונג, אַזוי ווי די איבעריגע היינ-
 טיגע נאַרישע יונגעלייט, און דערצו נאָך האָט ער בעקומען
 בריעף פון מיינע שונאים אין קיעוו, און די פריינד מיינע
 האַבען זיך אָהן שום ספק געסטאַרעט ערנידעריגען מיך און זיך
 געקליגט, מיין ראָמאַן זאָל נישט געדרוקט ווערען... דאָס איז
 מיין השערה, וואָס איז נאָהענט צום אמת, און איהר מערקט
 עס זיך“...

אַבער אַז צו דער זאך האָט זיך נישט אָנגעקעהרט גאָלדענ-
 ווייזערס „שלעכטסקייט“ אָדער די אינטעריגע פון „שונאים“, און
 אַז אבראמאָוויטש'ס „השערה“ איז געווען זעהר ווייט פון דער
 ווירקליכקייט, — קאָן מען דרינגען דערפון, וואָס אויך אין פע-
 סערבורג, וואוהין די איבערזעצונג איז דערנאָך אַריבערגעשיקט
 געוואָרען, האָט קיין רעדאַקציע נישט געוואָלט דרוקען זי, און
 בינשטאַקן איז לסוף אויסגעקומען אַרויסלאָזען די רוסישע בעאַר-
 בייטונג פון „האבות והבנים“ אַלס בעזונדערע אויסגאַבע.

אַז די אייגענטימליכקייט, וואָס איז געווען גאַנץ פערשטענד-
 ליך ביי אַ יונגען אָנהויבענדיגען שרייבער, האָט זיך ביי אברא-
 מאָוויטש'ן מיט די יאָהרען נישט געמינערט און אַז ער פלעגט

אויך שפעטער זיך נעהמען זעהר נאָהענט צום האַרצען, איטליך וואָרט, וואָס איז געווען וועגען איהם געדרוקט, — בעווייזט דאָס צווייטע, אפשר נאָך מעהר כאַראַקטעריסטישע ביישפּיעל, וואָס מיר וועלען דאָ ברענגען.

אין יאָהר 1882 איז אין „וואַסכאָד“ (יאָנואַר — פעברואַר) געווען געדרוקט אַנאָיבערזעצונג פון נ. סאַמועליס אַרטיקעל, די בעלעטריסטיק אין דער ניי-העברעאישער „ליטעראַטור“. וואָס איז ערשינען אין זאכער מאַזאַק'ס דייטשען זשורנאַל „אויף דער העהע“ דאָס אַרטיקעל איז פּוּל מיט מליצה און גראַבע פּעהלערען. ביי סאַמועלי זענען אַלע העברעאישע שריפטשטעלער אָהן איין אויס-נאָהם, אפילו נחמן קראַכמאל און ש. י. ראַפּאַפּאַרט (שי"ר) — בעלעטריסטען. ווי אונזיסענד ער איז אין דעם פּאַך, וואָס ער בעהאַנדעלט, בעווייזט למשל זיין בעהויפטונג, אַז אונטער מ. מענדעלסאָנ'ס לייטונג איז אין בערלין ערשינען דער ערשטער העברעאישער זשורנאַל „בפורי עתים“. ווער עס איז אָבער כאַטש וויפּיעל עס איז בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון דער ניי-העברע-אישער „ליטעראַטור“, דער ווייסט, אז די „בפורי עתים“ זענען נישט געווען דער ערשטער העברעאישער זשורנאַל און אַז זיי האָבען אַרויסגעגעבען אין גאַליציען (געדרוקט און וויען) אין יאָהר 1821, ד. ה. שוין 25 יאָהר נאָך מענדעלסאָנ'ס טויט. ווימ-לענדיג מיט אַזעלכע שווערע פּעהלערען, האָט סאַמועליס אַרטיקעל נישט געטויגט אפילו פאַר אַנאָלגעמיינ-דייטשען זשורנאַל, און בפרט נאָך פאַר אַ ספּעציעל-יודישען. אָבער דער „וואַסכאָד“ האָט איהם ביי זיך איבערזעצט, אמת, מיט אַנאָנמערקונג, וואו ד'רעדאַקציע זאָגט: „מיר געפינען פאַר נישט אונאינטערעסאַנט איבערצוגעבען אונזערע לעזער נ. סאַמועליס אַרטיקעל, כאַטש ער האָט נישט קיין ערנסטע בעדייטונג. דער פּערפאַסער שוועבט צו אויבערפּלעכליך איבער דעם ענין... מיר וועלען נישט ממלא זיין אַלע די בלויען, וואָס ער האָט דורכגעלאָזט, אויך נישט אויסבע-סערען אַלע זיינע טעות'ן... מיר וועלען נאָר אָנווייזען אויף אייניגע אונפּינקטליכקייטען וועגען די העברעאישע שריפטשטעלער פון רוסלאַנד, מכות וועלכע דער פּערפאַסער האָט, הפנים, זעהר אַ

ווינציגען בעגריף. ער מיסט צונויף די ניי-העברעאישע ליטעראטור אין גאנצען גענומען, מיט איין צווייג איהרען - מיט דער בע-לעטריסטיק, און בעלעטריסטען זענען ביי איהם אזוינע, ווי דער מאטעמאטיקער סלאנימסקי, דער היסטאריקער פין, דער פובליציסט צעדערבוים, אבראמאָוויטש, וועלכער האָט אָנגעשריבען אַ לעהרבוך פון נאַטור-געשיכטע (!) א. ז. וו.

אויב סאַמועליס אַרטיקעל איז אַזוי שלעכט, ווי די רע-דאַקציע פון „וואַסכאַד“ האָלט פּולקום ריכטיג, איז געווען קאַמיש צו איבערזעצן איהם ביי זיך, און נאָך קאַמישער איז געווען, וואָס, אויסבעסערענדיג סאַמועליס סעותן, האָט די רעדאַקציע אַליין דערביי - וועגיסטענס וואָס אָנבאַלאַנגט אַבראַמאָוויטש'ן - אויך נישט אַרויסגעוויזען קיין גרויס קענטעניש אין אונזער ליטעראטור.

שטאַף צום לאַכען האָט די מעשה מיט סאַמועליס אַרטיקעל אין „וואַסכאַד“ אַלענפאַלס געקאַנט געבען. נישט אַזוי אָבער האָט זיך פּערהאַלטען צו דעם עפיואַד אַבראַמאָוויטש. איך ערלויב מיר - שרייבט ער בינשטאַקן אין בריעף פון 16-טען מאי 1882 - מאַכען אייך אויפּמערקזאַם אויף סאַמועליס נאַרישען אַרטיקעל אינעם ביכעל „וואַסכאַד“ פאַר יאַנאַר-פּעברואַר און אויף די נאָך צעהן מאָל נאַרישערע אָנמערקונג פון דער רע-דאַקציע. אויב דער אַרטיקעל בעווייזט דעם פּערפאַסער'ס פּול-שטענדיגע אונבעקאַנטשאַפט מיט דער ליטעראטור, איז די אָנמערקונג - אַ בעווייז פון דער רעדאַקציעס אונערהיליכקייט און פאַלשקייט, אויפ'ן עכטען שטייגער פון סובאַרינען*... ווער זענען זיי, פּרעג איך אייך, אָט די בעלעטעריסטען אונזערע זי מיט וואָסערע פּראַגען האָבען זיי זיך פּערנומען דעמאָלט, ווען איך בין אַרויסגעטראָטען אויף דער ליטעראַרישער אַרענע מיט מיינע ערצעהלונגען, וואָס בעריהרען די לעבענס-אינטערעסען פונעם יודישען פּאָלק? אַך, ס'אַר אַ אונדאַנקבאַרקייט, ס'אַר אַ געוויסענלאַזיגקייט! און אַבראַמאָוויטש אַזוי ווייט אויפגע-

* דער אַרויסגעבער פון „נאַחאָיע הרעמאָ“.

ברצכט פון דעם, אייגענטליך, נישט מעהר ווי קאמישען עפיזאד, אז עס רייסען זיך ביי איהם ארויס די ווערטער: „אנעכטע זשידאווסטוואָ!“.

אינטערעסאנט איז אַבראַמאָוויטש'ס שטענדיגע שטרעבונג אַרויסצוגעבען אַ צייטונג, וואָס שפּיעגעלט זיך אָב אין זיינע בריעף. פון זיין קאַרעספּאָדענץ מיט בינשטאַקן דערוויסען מיר זיך, אַז נאָך אין יאָהר 1867, ווען ער האָט געלעבט אין בעדרי-טשעוו, האָט ער זיך געסטאַרעט צו בעקומען פון דער רעגירונג אַנ'ערלויבעניש אויף אַ צייטונג; אַרויסגעבען זי האָט ער גערע-כענט אינאיינעם מיט דעם בעוואויסטען העברעאישען שריפטשטע-לער א. ב. גאַטלאַבער און מיט בינשטאַקן. אָבער פון די בריעף איז צו זעהן, אַז אויסגעטהון האָט די זאַך אַבראַמאָוויטש. הפנים, די צייטונג האָט געזאָלט זיין אַ העברעאישע; דאָס קאָן מען דרינגען פון דעם נאָמען, וואָס זי האָט געזאָלט טראָגען: „בן-עמ" (ער ווערט דערמאָנט אין איינעם פון די שפּעטערדיגע בריעף). פון דעם פּראַיעקט איז גאַרגישט אַרויס - קיין ערלוי-בעניש האָט אַבראַמאָוויטש נישט בעקומען. אָבער ער זאָגט זיך נישט אָב פון דעם געדאַנק, ער סטאַרעט זיך נאָך פּיעל מאָל מפּוח דער זעלבער זאַך, און פון איצט אָן האַנדעלט עס זיך ביי איהם שטענדיג וועגען אַ יודישער צייטונג. אין יאָהר 1871 איז אַבראַמאָוויטש צוליב דעם אַפילו געפּאָהרען קיין פעטערבורג; פון דאָרטען האָבען מיר זיינעם אַ בריעף (פון 14 יאַנואַר) צו בינשטאַקן, מיט וועלכען ער האָט געוואָלט אינאיינעם אַרויסגע-בען אין זשיטאָמיר די צייטונג. דער בריעף ענטהאַלט אין זיך אויך די הוספה, געשריבען פון י. לעווין - אַ זעהן פון באַראָן נ. ה. גינצבורג'ס סעקרעטאַר און מקורב, מענדעל לעווין. פון דעם בריעף און בעזונדער'ס פון לעווין'ס צושריפט איז קענטיג, אַז באַראָן גינצבורג און בכלל די „אַפיציעלע“ יודישע קרייזען אין פעטערבורג זענען געווען אונצופרידען מיט צעדערבוים'ס יודישען „קול מברש“ און מיט זיין ריכטונג, און אַז זיי האָבען געוואָלט מיטהעלפּען אַבראַמאָוויטש'ן צו בעקומען אַנ'ערלויבעניש אויף אַ יודישער צייטונג. אָבער אויך דאָס מאָל איז דער

פראַיעקט נישט פּערווירקליכט געוואָרען: די רעגירונג האָט נישט געגעבען די נויטיגע ערלויבניש.

ווי מיר האָבען שוין פריהער אָנגעוויזען, האָבען מיר נישט פון יאָהר 1871 ביז 1881, ווען אַבראַמאָוויטש האָט געלעבט אין איין שטאָדט (זשיטאָמיר) מיט בינשטאָקין קיין בריעף פון איהם צו זיין פריינד; עס פעהלען אונז, אַלזאָ, שריפטליכע ידיעות וועגען זיינע ווייטערדיגע שריט אָן דער הינזיכט.

אַבראַמאָוויטש'ס פּערלאָנג צו גרינדען אַ יודישע צייטונג איז אָבער געווען צו שטאַרק, מען זאָל קאָנען רעכענען, אַז אין פּערלויף פון צעהן יאָהר זאָל ער נישט האָבען אין דער ריכטונג קיין זאָך געטהון. וועניגסטענס פון איין שפּעטערדיגען בריעף (1885) דערוויסען מיר זיך, אַז אין יאָהר 1879 האָט ער זיך פונסניי – און ווידער אָהן ערפאָלג – בעמיהט אויסצו-ווירקען אַנ'ערלויבניש אויף אַ יודיש בלאַט. פון יאָהר 1881 אָן, ווען אַבראַמאָוויטש האָט זיך בעזעצט אין אָדעס, האָבען מיר ווידער רעגעלמעסיגע בריעף פון איהם צו בינשטאָקין – און ביי יעדער געלעגענהייט קעהרט ער זיך דאָ שטענדיג אום צו דעם פּלאַן מכות אַ צייטונג.

אין יאָהר 1882 איז בינשטאָק אַוועקגעפאָהרען קיין פעטער-בורג, וואו ער האָט בעקומען בעשעפטיגונג אויף אַ געוויסער צייט. „ס'איז זעהר מעגליך – שרייבט איהם אַהין אַבראַמאָוויטש דעם 20-טען אויגוסט, 1882 – אַז מיר זאָלען זיך אין גיכען זעהן אין פעטערבורג. אַז גאָט וועט געבען, און אונזער פּלאַן וועט זיך פּערווירקליכען, וועל איך אויפלעבען און זיך ווידער נעהמען צו דער פּעדער... מען דאַרף זיך דורכאויס סטאַרען צו בעקומען אַנ'ערלויבניש אויף אַרויסגעבען די צייטונג. דאָ אין אָדעס קאָן איך ליטעראַריש אויף קיין פּאַל נישט אַרבייטען.“ אין יאָהר 1883 סטאַרעט ער זיך פונסניי וועגען אַ צייטונג, און ווידער אָהן אַ שום רעזולטאַט. ער פּערלירט אָבער נישט דעם מוט און ביי דער ערשטער געלעגענהייט הויבט ער ווידער אָן צו אַרבייטען אין דער זעלבער ריכטונג. אין בריעף פון 11-טען סעפטעמבער 1884, טיילט ער מיט בינשטאָקי, אַז ער האָט זיך

בעקענט מיט פראפעסאר פ. בעזסאָנאוויץ; יענער איז געווען אַ מיטגליד פון דער בעוואוסטער פאליענישער קאָמיסיע מכוה דער יודען-פראַגע און האָט געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אין די רעגירונגס-קרייזען. אַבראַמאָוויטש'ן קומט תיכף אויפ'ן געדאַנק-אויסצונוצען די נייע בעקאַנטשאַפט אויף צו בעקומען די גע-ווינשטע צרלויבניש. ער ווענדט זיך מכוה דעם אָו בעזסאָנאוויץ פערפיהרט מיט איהם אַ קאַרעספּאָנדענץ; ער איז רעגעלמעסיג מודיע בינשאַטאַק'ן וועגען דעם ענין און איז זיך מיט מיט איהם וועגען יעדען שריט. כדי אויפצוקלעהרען דעם פראַפעסאר בעזסאָנאוויץ (וועמען די פראַגע איז, הפנים, געווען גאַנץ פּרעמד) די נויטווענדיגקייט פון אַ יודישער צייטונג, האָט אַבראַמאָוויטש איהם צוגעשטעלט אַנאָיסיפיהר-שריפטליכען בעריכט, זעהר אַנאָ-אינטערעסאַנטען, און צוגעשיקט בינשאַטאַק'ן אַ קאַפּיע; זי געפינט זיך צווישען אונזערע בריעף. די זאַך האָט זיך געצויגען לאַנג. איין צייט איז אַבראַמאָוויטש געווען פול מיט האַפנונג, אַז דאָס מאָל וועט זיך דער פּלאַן ענדליך איינגעבען. „פון בעזסאָנאוויץ - לייענען מיר אין בריעף פון 20 נאָוועמבער, 1885 - ערוואַרט איך אַ תשובה אין דעצעמבער פון פעטערבורג וואוהין ער איז אַוועקגעפאָהרען (פון כאַרקאָוו), און איך האָף, אַז דאָס מאָל וועט זיין ענטפער שוין זיין אַנצנדגילטיגער. אָך, ווי עס ווילט זיך שוין נעהמען די פּעדער אין האַנד און שרייבען, שרייבען!“

די זאַך געהט אַבראַמאָוויטש'ן פון זין נישט אַרויס. „פון בעזסאָנאוויץ - שרייבט ער ווידער דעם 27-טען דעצעמבער, 1885 - איז קיין ענטפער נישטאָ, דאָס וואונדערט מיך. נאָר די האַפנונג האָב איך נישט פערלירען און איך האַלט אין איין וואַרטען.“ אָבער אויך דאָס מאָל איז איהם בעשערט געווען אַנצנטווישונג, „איך האָב אייך, טייערער פריינד - לייענען מיר אין בריעף פון 21-טען מערץ, 1886 - שוין אַ היבשע צייט נישט געשריבען, וואַרטענדיג אויף עטוואָס נייעס, וואָס איך זאָל קאָנען מיטטיילען אייך. ליידער אָבער איז קיין שום נייעס נישטאָ, און פון די אַלע ערוואַרטונגען איז קיין איינע נישטאָ.

איך האָב שוין פערלירען די האַפנונג און אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד אויף אַלץ, אַך, האַרציגער פריינד, איך האָב קיין מזל נישט!...

אַבער גאַר אין גיכען זעהען מיר אַבראַמאָוויטשין ווידער סטאַרען זיך וועגען אַ צייטונג. „איך האָב אָבגעשיקט ספעקטאַרין - שרייבט ער בינשטאַקן דעם 20-טען אויגוסט, 1886 - דעם פראַגראַם פון דער צייטונג, וועלכער איך האָב אַ נאָמען גע- געבען „דער שפיגעל“. איך שיק אייך דערביי אַ „פראַשעניע“ - לייצען מיר אין בריעף פון 30-טען סעפטעמבער, 1886 - און איך ריכט זיך אין גיכען אויף אַ גוטען רעזולטאַט“.

די אָפטימיסטישע שטימונג ווערט אָבער באַלד פערשוואונ- דען; דעם 24-טען אָקטאָבער 1886 שרייבט ער בינשטאַקן: „ספעקטאַר אין זיין לעצטען בריעף זאָגט זיך שוין אָב פון דער זאַך, ווייל עס איז נישט צו פערווירקליכען זי“...

בעזייטיגען די מניעות, וואָס די רוסישע רעגירונג האָט סיסטעמאַטיש אַ לענגע צייט געשטעלט קעגען גרינדען אַ יודישע צייטונג איז געווען אונמצולייך, און ביזן יאָהר 1903, ווען עס איז ענדליך געלונגען צו בעקומען אַנ'ערלויבניש אויף אַרויס- געבען אין פעטערבורג דעם „פריינד“, זענען אַלע אונזעהליגע בעמיהונגען פון פערשידענע פערזאָנען אין דער הינזיכט געווען אומזיסט.

וואָס פאַר אַ ריכטונג עס וואָלט בעקומען אַבראַמאָוויטש'ס טעטיגקייט, ווען ס'וואָלט זיך איהם איינגעגעבען אויסווירקען אַנ'ערלויבניש אויף אַ יודישער צייטונג, צי וואָלט נישט אפשר דער זשורנאַליסט אין איהם איינגעשלאנגען דעם קינסטלער, און די יודישע ליטעראַטור וואָלט אפשר נישט זוכה געווען צו זיינע בעסטע בעלעטריסטישע ווערק - וועגען דעם קאָן מען נאָר בויען השערות. אָבער זיינע שטענדיגע בעמיהונגען אין דער הינזיכט, די ענערגיע, מיט וואָס ער האָט זיך פסדר, נישט קוקענדיג אויף אַלע ענטוישונגען, געסטאַרעט צי גרינדען אַ יודיש בלאַט, דאָס אַלץ בעווייזט אונז קלאָהר, אַז מיר האָבען דאָ צו טהון נישט מיט אַ צופעליגער זאָד נאר מיט אַנ'ערנסטער

שטרעבונג צו זשורנאליסטישער ארבייט, וואָס האָט טיעף גע-
 וואָרצלט אין אַבראַמאָוויטש'ן.
 מיר האָבען געגעבען אַ קורצע איבערזיכט פון אַבראַ-
 מאָוויטש'ס בריעף צו בינשטאַק'ן און געהאַט די מעגליכקייט
 אָבצושטעלען זיך נאָר אויף אַ קליינעם טייל פון זיי. מיר
 רעכענען אָבער, אַז אויך דאָס וועניגע, וואָס מיר האָבען דאָ
 געקאָנט ברענגען, האָט קלאָהר געמאַכט די לעזער, ס'אַר אַנ-
 אינטערעס און בעדייטונג עס האָבען די בריעף. ווען זיי וועלען
 פולשטענדיג פובליקירט ווערען, וועט יעדער ביאָגראַף און
 קריטיקער פון מענדעלע'ס מוכר-ספרים אין זיי געפינען אַ רייך
 און פיעל-זייטיג מאַטעריאַל וועגען זיין פּעכזענליכקייט און
 פּסיכיק און וועגען דער היסטאָריע פון זיין לעבען, שאַפּען און
 ווירקען.

מענדעלע-אבראמאוו'יטש

(זכרונות)

I

ער איז געקומען אויף דער וועלט אין די פינסטערע צייטען פון ניקאלי דעם ערשטען און איז צוועקגעגאנגען אין די טעג פון באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע. ער איז געווען אַ חדר-יונגל. און דערנאָך — אַ ישיבה-בחור. אין דער ליטע, אין יענע יאָהרען, ווען מען פלעגט זיינע חברים „כאַפּען און אָבגעבען“ פאַר קאָנטאַניסטען. ער איז אַרומגעפּאַהרען איבער וואַלינער שטעדטליך, אין דעם ביידעל פון אברהמ'לע דעם הינקעדיגען, אין דער צייט פון „ראַזריאָדען“ און „פּאַימאַניקעס“, ווען נאָך-זיין אייגענעם אויסדרוק — „געפּאַטשטע האַבען גע-פּאַטשט זיך אליין, צודראַפּעטע האַבען געדראַפּעט איינער דעם אנדערען“ („ווינשפּינגערל“). ער איז געוואָרען אַ לערער אין דער קאָזיאַנער יודישער שול אין קאמעניץ-פּאדאלסק אין די ערשטע יאָהרען פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען, ווען עס האָט זיך געדוכט, אז אין דער קאָזיאַנער היטעל מיט דער קאָקארדע

ליגט די גאנצע ישועה סאך יודען. אין בערדיטשעוו און זשיטאמיר האָט ער דורכגעמאַכט די תקופה פון השכלה און האָט זיך בעטייליגט אין דער מלחמה צווישען די השכלה-קרייזלעך און חסידים-קרייזלעך, וואָס האָט געברענט אַרום איהם. אין דעם אַסימילירטען אָדעס האָט ער איבערגעלעבט די פּאָגראַם-מען פון אַלעקסאנדער דעם דריטען און ניקאָלאַי דעם צווייטען, די בעוועגונגען פון חיבת-ציון, ציוניזם, נאַציאָנאַליזם, סאָציאַליזם; ער האָט דערלעבט, שוין האַלב פּאַראַליזירט, צו דער לעצטער רוסישער רעוואָלוציע, נאָר ער איז שוין געלעגען כמעט אָן בעוואוסטזיין אין די טעג, ווען פינסטערע וואַלקענס פון אַנאַרכיע און טעראַר האָבען בעדעקט די זון פון דער רעוואָלוציע. מיט איהם איז אָפּגעשטאַרבען כמעט אַ גאַנצער יאָהרהונדערט פון אונזער געשיכטע. ער האָט אונז געלאָזען שטעהען אויף דער שוועל פון גאָר אַ נייער היסטאָרישער עפּאָכע, וואָס דאַרף קומען נאָך דעם היינטיגען מבויל.

דריי דורות זענען דורכגעגאַנגען פאַר זיינע קלוגע אויגען וועלכע פלעגען טיפּף אַריינדרינגען אין אַלץ, צו וואָס זיי האָבען זיך צוגעקוקט. געשטאַלטען פון דריי תקופות האָבען זיך אָפּגע-שפּיעגלט אין זיינע ווערק, וועלכע האָבען איהם געמאַכט סאך דעם „זיידען“ פון דער יודישער ליטעראַטור. זיין טאַלענט איז, ווי בעוואוסט, אויסגעוואַקסען אין דער צווייטער העלפט פון זיין לעבען אויף אַזוי פּיעל, אַז ער האָט געמוזט איבער-מאַכען פון דאָס ניי כמעט אַלע ווערק, וואָס ער האָט געשריעבען אין דער יוגענד. אין דער דאָזיגער צייט האָט ער געשאַפען זיין אייגענעם סטיל אין ביידע שפּראַכען, אין יודיש און העברעאיש, זיין אייגענעם קוק אויפ'ן לעבען, און ער האָט שוין נישט געקאָנט אַנערקענען פאַר זיינע גייסט-קינדער יענע ווערק, וואָס ער האָט אַ מאָל געשריבען אונטער דעם איינפלוס פון דער סביבה. יעדער שרייבער מוז די ערשטע יאָהרען זיצען אויף קעסט, שפּייזען זיך און מפרנס זיין אַנדערע מיט פּאַרטיגע מאַכלים, פּאַרטיגע געדאַנקען, וואָס זענען אָנגעטאָן אין מלבושים נאָך דער מאָדע; נאָר דאָס איז אַ סימן פּוי אַן אמת'ען שרייבער.

אויב ער געהט אַראָב פון קעסט, שטעלט זיך אויף זיינע אייגענע
 כּיס, הויבט אָן צו שאַפּען זיינע אייגענע געדאַנקען, זיין שפּראַך,
 זיין סטיל, ווען ער ווערט אינדיווידועל אָנשטאַט קאַלעקטיוו,
 ווען ער ווערט אַליין אַ טיפּ אין דער ליטעראַטור, אַ מוסטער
 פאַר אַנדערע. אָס אַזאָ איבערגאַנגס-צייט האָט איבערגעלעבט
 אַבראַמאָוויטש אין די זיבעציגער און אַכציגער יאָהרען פון
 פּאַריזען יאָהרהונדערט ווען ער איז געוואָרען מענדעלע מוכר
 ספרים.

צום סוף פון דער דאָזיגער איבערגאַנגס-צייט, ווען זיין
 טאַלענט האָט זיך אויפגעהויבען צו דער הויכקייט פון „ווינש-
 פינגערל“ – די גרויסע עפּאָפּעיע פון יודישען לעבען, – בין
 איך מיט איהם בעקאַנט געוואָרען. דרייצעהן יאָהר בין איך
 דערנאָך נאָהענט געווען צו איהם, און האָב געזעהן, ווי פון
 יאָהר צו יאָהר וואַקסען זיינע שעפּפּערישע קרעפטען, ווערט
 טיפּפער זיין קוק אין לעבען, ווי אין איהם ווערט מקיים די
 פּסיכאָלאָגיש-ריכטיגע בעמצרקונג פון דער אגדה: „תלמיד-
 חכמים כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם“ – ביי עכט-
 גייסטיגע נאַטורען וואַקסט די שאַפּונגס-קראַפט אויף די עלטערע
 יאָהרען אַזוי ווי ביי מיטעלע מענשען, פּערקערט, זינקט דער
 גייסט אויף דער עלטער. ביז דעם לעצטען יאָהר פון זיין
 לעבען האָט דער 85-יאָהריגער זקן איינגעהיט אין זיך די קראַפט
 און דעם וואַקס פון זיין גייסט.

דאָס איז געווען אין שפּאַטען הערבסט פון יאָהר 1890.
 איך בין ערשט אָנגעקומען פון פעטערבורג קיין אַדעס און האָב
 נאָך נישט פּערגעסען דעם געוואַלדיגען איינדרוק, וואָס עס האָט
 אויף מיר געמאַכט דער צווייטער טהייל „ווינשפינגערל“, וואָס
 איז געווען געדרוקט אין יענעם יאָהר אין שלום-עליכום
 „פּאָלקס-ביבליאָטעק“. ערשט מיט אַ פּאַר חדשים פאַר מײן
 אָנקומען, האָב איך אַרויסגעזאָגט מײן מײנונג וועגען דעם
 ווערק אין אַ קריטישען איבערויכט פון דער יודישער ליטעראַטור
 (וואַסכאָר, 1890, בוך 9: „פּאָלקס-ליטעראַטור און המון-ליטעראַטור“,
 פון קריטיקוס), וואו איך האָב פּערגליכען „די מערקווירדיגע

עפאפעיע פון אבראמאָוויטש" מיט גאַנאָל'ס „טויטע נפשות", נאָך דעם אַרט שרייבען - אַ געמיש פון עפאס און ליריק. אין אַ גרויען נאָוועמבער-אָווענד האָב איך געמאַכט מיין ערשטען וויזיט צו מענדעלע'ן. פון מיין וואוינונג אין יענעם עק פון דער לאַנגער באַזארנע גאַס, וואָס איז געווען נאָהענט צום גרויסען פּאַרק אויפ'ן ברעג ים, בין איך געגאַנגען אויף דעם אַנדערען עק, וואו די באַזארנע, דורכגעהענדיג דורכ'ן אַלטען מאַרק, שפּאַרט זיך אָן אין די אַרימע טהיילען שטאָדט, אַרום „טאַלטשאַק". נאָהענט צו מאַלדאוואַנקע. דאָרטען, אין אַ אַלט גרויס היז צווישען קאָזאַרמעס, וואָס האָט אַליין אויסגעזעהען ווי אַ קאָזאַרמע, האָט דענסטמאַל פּערנומען אַ גאַנצען שטאַק די רעפּאַרמירטע אַדעסער תּלמוד-תּורה, וואָס וועגען איהר האָט אַמאָל געשריבען דער בעוואוסטער הומאניסט פּיראַגאָוו. העכער מיט איין שטאַק איז געווען די וואוינונג פון סאַלאַמאָן מאַיסיצוויטש אבראמאָוויטש, דעם פּערוואַלטער („זאוויעדויושציי") פון דער תּלמוד-תּורה. די דאָזיגע שטעלע האָט מענדעלע פּערנומען שוין אַ יאָהר צעהן, און האָט זיך געהאַלטען פאַר גליקליך, וואָס נאָך די שווערע יאָהרען און דחקות אין זשיטאַמיר האָט ער געקראָגען אַ זיכער שטיקעל ברויט און האָט בעקומען רי מעגליכקייט צו שרייבען רוהיג אין דער פּרייצער צייט.

איך בין אַריין צו איהם אין קאַפינעט. אַ הויכער שלאַנג-קער מאַן, מיט אַ היבש ביסעל גרוי אין די געדעכטע שוואַר-צע האַר, מיט אַ קליין בערדעל, מיט קלוגע אויגען און אַ ליב שמייכעלע, האָט מיך בעגעגענט און בעגריסט ווי אַן אַלטען בעקאַנטען. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ לאַנגער שמועס וועגען ליטעראַטור, פּאָליטיק, פּעטערבורג, אדעס, וועגען זיין „ווינשפינגערעל" און דעם פּלאַן פון די קומענדיגע. נאָך נישט געשריבענע טהיילען. מענדעלע האָט לייעב געהאַט צו רעדען, נאָר ווי לאַנג ער האָט נישט גערעדט, האָט דער צוהערער נישט בעמערקט די צייט: אַזוי שיין און טיפּף, כאַטש אָפט פאַראַדאָקסאַל, זענען געווען די געדאַנקען, די ווערטער; אַלץ איז געווען אייגענס, נישט מערעדט, נישט גענאַשט פון ביכער.

טאקצ אָט דאָ בשעת דעם שמועס געשאַפּען מיט קנייטשען דעם שטערען, אַ דרעה מיט'ן סינגער, עפעס ווי אין אַ האַרבע סוגיא אין דער גמרא. מיר האָבען ביידע נישט בעמערקט, ווי דער שמועס האָט זיך פּערצויגען ביז שפעט אין אָווענד; און אַז מיר האָבען אַ קוק געטהון אויפן זייגער, האָבען מיר זיך ביידע צעלאַכט: מיר זענען אָבגעזעסען אַ שעה פיער-פינף. „אָט – זאָגט ער – איהר האָט זיך געאייילט אַ היים (פון אָנהויב האָב איך געזאָגט, אַז איך בין געקומען אויף אַ קורצער צייט און וויל איהם נישט שטערען), ניין, פון מיר געהט מען אַזוי גיך נישט אַוועק; נישקשה, מיר וועלען נאָך אַ ביסעל שמועסען...“ און אין פּאָרהויז האָט ער מיך נאָך פּערהאַלטען אַ היבשע וויילע, אַזוי ווי עס וואָלט געווען נויטיג ענדיגען אַ וויכטיגען צנין...

שפעט, אַרום האַלבער נאַכט, האָב איך זיך אומגעקעהרט אַ היים. עס איז געגאַנגען דער ערשטער שניי און האָט אָנגע-טהון אין ווייסען די פּוסטע גאַסען, איך האָב געטראַכט ווע-גען דעם אַלטען יונגען מאַן, וואָס האָט גערעדט מיט אַזאַ היץ, אַזוי אַריגינעל און קלוג – כאַטש נישט אַרץ נאָך מיינ שטימונג, – וועגען דעם טיעפען קוואַל פון געדאַנקען און געמיהלעך, וואָס שפּרודעלט אין דעם מחבר פון דער „קליאַטשע“ „פּישקע דער קרומער“ און „ווינשפינגערעל“.

אין יענע יאָהרען איז מענדעלע אַלט געווען 55 יאָהר, לויט דער אָפיציעלער רעכנונג פון זיין ביאָגראַפיע, וואָס איז געשריבען דורך זיין חבר ל. בינשטאַק אין יאָהר 1885. צו זיין ערשטען ליטעראַרישען 25-יאָהריגען יוביליי. נאָר ביי אונז אַלעמען, די אַדעסער, איז געווען אַ גרויסער סמך אין דער ריכטיגקייט פון דער רעכנונג, מען האָט דעם „זיידען“ געהאַל-טען פאַר עלטער אויף היבשע עטליכע יאָהר. מענדעלע אַליין האָט נישט לייעב געהאַט אַריינצולאָוען זיך אין חשבונות וועגען דעם צנין; עס איז ביי איהם געווען עפּעס אַזוי ווי אַ מין פּאַראורטייל, וואָס איז געקומען בירושה פון אַלטפּרענקישע יודען זקנים, וואָס וועלען אייך בשום אופן נישט אויסזאָגען

זייערע אמת'ע יאָהרען. אַפּטמאַל, בעת געסט פּלעגן זיך ביי איהם צונויפקומען אין זיין געבורטס-טאָג, דעם 20 דעצעמבער, און איינער פון די נישט-געניטע פּלעגט זיך צו איהם ווענדען מיט אַ פּראָגע: „זיידע, ווי פּיעל יאָהר איז איך היינט גע-וואָרען?" פּלעגט ער ענטפּרען: „איך ווייס נישט, אָט פּרעגט ביי איהם (אָנווייזונדיג אויף מיר): ער איז אַ היסטאָריקער און דאָרף וויסן כראָנאָלאָגיע". און איך האָב שוין געמוזט זאָגען די אָפיציעלע דאַטע 1835, ווי עס שטעהט געדרוקט אין בינשטאָקס ביאָגראַפּיע, נישט מאַכענדיג צו איהר קיין „קריטי-שע" בעמערקונגען. מענדעלע האָט אַמיל'ו נישט לייב געהאַט, אַז מען פּלעגט איהם אין יענע יאָהרען רופּען „זיידע", אַ נאָמען וואָס ס'האַט איהם געגעבען דענסטמאַל „שלום-פּליכט", וואָרום דער בענריף „ליטעראַרישער זיידע" גיט שוין אַן אַנצוהערעניש אויף אַלטקייט. און אין דער אמת'ן האָט זיך מענדעלע געפּיהלט יונג און שטאַרק, אפשר יונגער און לעבע-דיגער פון וועמען עס איז פון זיינע „אייניקלעך".

אין גיכען האָט זיך אַרום אונז געבילדעט אַ קליין ליטע-ראַריש קרייזעל. אין אָנהויב זענען אַריין אין אונזער חברה מענ-דעלעס אַלטע בעקאָנטע - בן עמי און ראָונויצקי, און שפּעטער זענען ביסלעכווייז צוגעקומען נאָך שרייבער און - גלעט אינטע-ליגענטען. דערהויפּט האָבען מיר געפּיהרט שמועסען און ויפּוחים וועגען אונזער ליטעראַטור, נאָר אַרום פּסח-צייט פון יאָהר 1891 האָבען ביי אונז דעם ערשטען אָרט פּערנומען פּאָליטישע ענינים. דאָס איז געווען יענער שרעקליכער פּסח - די צייט פון גירוש מאָסקווע און אַנדערע גזירות, ווען אַלעקסאַנדער דער דריטער און זיין רעגירונג האָבען אונז אָנגעמאַכט אַזוי פּיעל אָפיציעלע פּאָגראַמען, עפּעס ווי אַ זכר לחורבן - צום צעהניאָהריגען יובל פון די ערשטע גאַסען-פּאָגראַמען אין ד? דרום-קאַנטען אין די 80-ער יאָהרען. אַ טיעפּער שמערץ האָט אונז אַלעמען אַרומגע-נומען. מיר האָבען געפּיהרט הייסע ויפּוחים, יעדערער לויט זיין שטאַנדפּונקט: איינער האָט געזעהען ד? זשועה אין פּערשטאַר-קען דעם ישוב ארץ-ישׂראל, דער אַנדערער - אין עמיגראַציע נאָך

צמערקע, וואָס האָט אָנגענומען בקרוב אַ גראַנדיעזען כאַראַקטער, דער דריטער האָט פאַרגעשלאָגען אַן אַגיסטאַציע-רייזע אין איי-ראַפּע אויסצוהויבען די וועלט קעגען דעם דעספּאָטישען רוסלאַנד (מיין פאַרשלאָג); איין מענדעלע נאָר האָט זיך נישט געשטעלט אויף קיין פּרינציפּיעלען שטאַנדפּונקט און האָט יעדעס מאָל אַרויכ-געזאָגט אַ מיינונג לויט דער שטימונג, וואָס האָט דאָן געהערשט ביי איהם. פּערשטעהט זיך, אַז פון איין מאָל צו דעם אַנדערען האָט זיך ביי איהם די מיינונג געפּיטען אַזוי ווי די שטימונג. נאָר יעדעס מאָל זענען זיינע ווערטער געווען קלוג און אַריגי-נעל, און האָבען געגעבען שטאַף צום טיעפען נאָכדענקען. — אין יענער צייט האָט מען זיך געריכט אויף אַ פּאַנראַם אין אָדעס, און איך געדענק, ווי מענדעלע האָט אַ מאָל אַ זאָג געטאָן: „מיין ווייב האָט שוין איינגעפאַקט די זאַכען אין די גרויסע קאַסטענס אויף רעדלעך, מיר זענען שוין מוכן ומוזמן מקיים זיין די מצוה פון ויברה“.

אַ פּאַעטיש טרויעריגער זומער איז אָנגעקומען נאָך יענעם פּריהלינג, איך האָב זיך בעזעצט אין דער דייטשער קאָלאָניע לוסטדאָרף, איפּין שענעם ברעג פון ים, אַ פאַר שעה גאַנג פון אָדעס, דער „בורח“ שלום עליכם האָט זיך אומגעקעהרט פון אויסלאַנד, נאָך זיין געשעפּטס-אומגליק, און האָט זיך בעזעצט אונטערן שטאָדט, אויפן „גרויסען פּאַנטאָן“ אויפן וועג קיין לוסט-דאָרף. אין גיכען איז צו אונז געקומען פּרוג, וואָס פּאָליציע האָט איהם אַרויסגעשיקט פון פעטערבורג, ער האָט געבלאָנקעט דעם גאַנצען זומער צווישען אָדעס און לוסטדאָרף. אין לוסט-דאָרף האָט אויך געוואוינט בן-עמי, דער זיידע מיט ראוניצ-קין פלעגען אָפט אָנפאַהרען צו אונז פון שטאָדט, פּערראַפּענ-דיג אַמאָל אויפן וועג דעם „אייניקעל“ — שלום-עליכם'ען. יע-נעם זומער איז שווער צו פּערגעסען, יעדען פון אונז איז נע-

(*) זעה מיין זכרונות העגען שלום-עליכם'ען און פּרוג'ן אין „שורע" סקאַיע סטאַרינאַ" 1916 און אין זאַמלבוך „צום אַנדעק פון שלום-עליכם" (אויסגאַבע פון פּרין-פּאָנד 1917).

זען שווער אויפ'ן הארצען, הן פון אייגענע צרות הן פון צרות הפלל, און דערפאר טאקע זענען מיר געווען צוגעבונדען איינער צו דעם אנדערען. אָט צולייגען מיר זיך אלע אויפ'ן וויסען זאמד פון ברעג ים, קוקען שעהן לאַנג אויף דעם גע-וואַלדיגען וואַסער פעלד, וואָס ציהט זיך העט-ווייט ביז סטאַמ-בול, און מען רעדט. מענדעלע איז בעזונדערס גוט געשטימט. עס שיטען זיך ביי איהם פערעל פון מויל: אַנעקדאָטען, גלייכ-ווערטלעך, און אָפּטמאָל ערנסטע דערצהלונגען פון זיין לעבען, קינסטלערישע שילדערונגען מיט טיפישע געשטאַלטען פון זיינע בעקאַנטע (בעזונדערס פון דעם לערער-קרייז אין זשיטאָמירער רעבינער שוהל: צווייפעל, גאטלאָבער, לערנער, סלאָנימסקי, סוכאסטא-ווער און אנדערע), וואָס מען וואָלט זיי געקאַנט אַריינשטעלען אין דער רייה פון זיינע בעסטע ווערק. אָט געהען מיר אי-בער די בערגלעך און גריבער אַרום ים, און מענדעלע שפּרינגט מיט זיינע לאַנגע פיס און קלעטערט וואו מען דאַרף, נישט ערגער פאַר אונזערע יונגע לייט. מיר געהען אַריין אין גרויסען גאַרטען פון אונזער קאָלאָניע, — דער בעריהמטער „שולצע גאַרטען“, — טרינקען טיי און וויין, עסען וויינטרויבען און אנדערע פרוכטען, — און דער שמועס ציהט זיך ווייטער. איך געדענק בעזונדערס אַ שיינע זומער-נאַכט אין אלול, נאָך אַזאָ שפּאַצירען, ביי מיר אין הויף פון דער דאָטשע. מיר זענען אלע געזעסען אין דער „בעסיעדקע“, ביי דעם ליכט פון די אלול-שטערען, און האָבען געזונגען יודישע פּאָלקס-לידער. פּרוג האָט וואונדערליך שוין געזונגען דאָס ליד: „וואָס וועט זיין, אַז משיח וועט קומען?“ מיט אַזאָ פּרומען פנים און אַזעלכע חסידישע העויות, אַז קיינער וואָלט נישט געזאָגט, אַז מיר האָבען דאָ צו טהוּ מיט אַ נאַכגעמאַכטער פּאַראָדיע פון אַ מתנגד:

די בויד העט זיין כון פארמעט און די רעדער העלען
 זיין פון ציי-גוטער,
 און די בייטש העט זיין ציצית צוגעבונדען צו אַ שומר. —

האָט זיך צענאָסען דאָס לידעל אין דער שטילקייט פון דער נאַכט, אין דער שטילער דייטשער קאָלאָניע. צו אמת'ע דביקות און התלהבות האָט אונז געבראַכט אַ חסידישער ניגון אָהן ווערטער, וואָס בן-עמי האָט געזונגען. אַלע האָבען דאָס אונטערגעכאַפט און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ כאָר-געזאַנג. מיט פּערגלאַנצען די אויגען צום הימעל, מיט צוקלאַפען מיט די פינגער. מיר זענען געזעסען אַזוי ווי די חסידים ביים רבין צו שלוש סעודות, און עס האָבען זיך געטראַגען ווייט צום ברעג ים טרויעריגע נגונים, עפעס ווי פּערטראַגען אַהער מיט אַ ווינד פון די פעלדער פון וואָלין אָדער פּאָדאָליע, און דער ים האָט עפעס פון דער ווייטען צוגעברומט... מענדעלע איז געזעסען פּערטראַכט. איהם האָט זיך אפשר גע'חלומ'ט דאָס ביי-דעל, אין וועלכער דאָס יונגעל פון קאַפּוליע איז אַרומגעפּאָה-רען וואָלין, די השפּלה-מיסיע און דער קאַמף מיט חסידים אין קאַמענעץ און בערדיטשעוו...

25 יאָהר זענען אַריבער פון יענער זומער נאַכט, און בלויז די לעצטע צוויי יאָהר האָבען אַוועקגענומען פֿון אונז דריי פון יענע, וואָס זענען געזעסען ביים שלוש סעודות אין לוסטדאָרף — שלום-עליכם'ען, פּרוג'ן און מענדעלען.

II

אונזער אָדעסער קרייזעל מיט אַבראַמאָוויטשען בראש האָט זיך צוזאַמענגעקליבען רעגולער עטליכע יאָהר, צווישען 1891 און 1894. די אורחים פּונ'ם קרייזעל זענען זיך דערווייל צו-פּאָהרען אין פּערשיעדענע זייטען. פּרוג קיין פּעטערבורג, שלום-עליכם — קיין קיעוו, און אין אָדעס איז פּערבליבען אַרום אַ האַלבן טיש „שטענדיגע מיטגליעדער“, צו וועלכע ס'פלעגען פון צייט צו צייט צושטעהן אויך מענשען פון דער זייט. אונזער קליין קרייזעל איז געווען אַ ריין-ליטעראַריש, אַן אומ-

פארטייאיש, און אין דעם איז בעשטאנען דער אונטערשייד צווישען איהם און דעם מאסאנישען קרייז פון אחד-העם - „בני משה“, וואָס האָט דאָן עקזיסטירט אין אָדעס. אין יענעם קרייז האָבען אַנטייל גענומען די פּאַלעסטינעזער, די „חובבי ציון“, וואָס האָבען אָנגענומען אחד-העם'ס תּורה: אָהן דער גייסטיגער אויפֿלעבונג פון דער אומה איז נישט מעגליך די אויפֿלעבונג פֿונ'ם לאַנד. די „בני משה“ (אָדער „די רויטע יודעלעך“, ווי מענדעלע האָט זיי וויציג אָנגערופֿען אויפֿן סמך פון דעם נאָמען פון דער חברה און אויך דערפֿאַר, וואָס אייניגע אָנגעזעהענע מיטגלידער האָבען געהאַט רויטע האָר) פֿלעגען זיך צונויפקלייבען יעדען פֿרייטאָג-צונאַכטס אין הויז פון זייער פֿיהרער, און דערביי צוגעלאָזט אין קרייז אויך זיי-טיגע, וואָס זענען נאָך נישט געווען אינגאַנצען בעהאַווענט אין זייערע ענינים. מיר פֿלעגען זיך צונויפקומען שבת צו נאַכט. מיר דוכט, איין ראַווינאָקי פֿלעגט צוזוכען גלייכצייטיג ביידע קרייזלעך גאַנץ רעגולער, און מענדעלע האָט איהם אָנגערופֿען „דער שליח פון יענער זייט סמבטיון“. לכתּהילה פֿלעגען מיר זיך על פי רוב צוזאַמענקלייבען אין דער נייער, גרוימער און ליכטיגער דירה פון אַבראַמאָויטשען, וואָס מ'האַט אַוועקגע-געבען פֿאַר'ן פֿערוואַלטער אין דעם ניי-אויסגעבויעטען הויז אויף דעכטיארנער גאַס; שפעטער האָבען מיר זיך צונויפגע-קליבען לויט דער רייע אויך אין די דירות פון אַנדערע אַנטייל-נעמער - ביי מיר, ביי בן-עמי, ביי'ם פֿערשטאַרבֿענעם וואוילען דאָקטאָר מיכעלסאָן. אויטער די שבת'דיגע פֿערזאַמ-לונגען זענען נאָך געווען אויסערגעווענהליכע בעגעגנענישען: אויף פּאַמיליצ-אָווענדען, אין ימים-טובים און אין דער נאַכט פון ניי-יאָהר. די שפּראַך אין אונזער קרייזעל איז געווען, ווי געווענהליך דאָן אין אָדעס, רוסיש, און פֿערשטעהט זיך, מיט אַ שטאַרקען צומיש פון יודישע ווערפלעך. מענדעלע'ס רוסיש איז נישט פֿריי געווען פון טעותים, נאָר מיר האָבען עס וועה-ניג-וואָס בעמערקט: אַזוי רייך איז דער רוסיש געווען מיט אַריגינעלע אויסדרוקען, לעבעדיגע געשטאַלטען, אָפּטמאָל פֿלעגט

ער זיי רויש בעפוצען מיט פליטערלעך פון אונזער פאלקס-
שפראך

אויב צווישען אונז איז געווען אַ מענש, וואָס איז גע-
שטאַנען אויסער וואָסער-ס'איז פאַרטיי אָדער פראַגראַם, — איז
עס געווען מענדעלעך. ער איז געווען אַן אומפאַרטייאישער
נישט צוליעב אויסערליכע סבות אָדער צוליעב דעם, וואָס ער
האַט זיך נישט געקאַנט איינפאַסען אין די ראַמען פון די
עקזיסטירענדיגע פאַרטייען, נאָר דערמאַר, וואָס לויט זיין גא-
טור האָט ער נישט געקאַנט זיין קיין אנהענגער פון אַ בע-
שטימער אידעאישער ריכטונג אין געזעלשאַפטליכע מראַנגען.
ער האָט נישט געקאַנט אַנערקענען וואָסער ס'איז פראַגראַם
פאַר נויטווענדיג, אָדער וואָסער ס'איז פרינציפּען-סיסטעם פאַר
אַ זורכאויס בעשטימטע זאַך. אין סאַציאַלען און פאַליטישען
הינזיכט איז ער, לויט זיין נאַטור, געווען אַ „ווילדער“. ער
האַט געהאַט דאָ שטימונגען, סימפּאטיעס און אַנטיפּאטיעס,
אַבער נישט קיין פּעסע פרינציפּען, און די שטימונגען האָבען
זיך ביי איהם אָפט געביטען אין שייכות מיט זיינע פּערזענ-
ליכע, טובעקטיווע איינדרוקען, למשל, פון זיין בעציהונג צו
דער אָדער יענער פּערזאָן, פאַרשטעהער פון דער אָדער יענער
פאַרטיי. ער האָט נישט לייעב געהאַט די מאָדערנע און טומעל-
דיגע פאַליטישע בעוועגונגען, ווייל וואָס מעהר אָנהענגער די
בעוועגונג האָט פּערמאַנט, אַלץ מעהר האָט ער געהאַט די
מעגליכקייט צו בעאַבאַכטען אין די פּערזאָנען לעכצערליכע
אָדער נעגאַטיווע זייטען, די פּערקריפּעלונג פון דער אידעע
ביי די וועניג-בעוואוסטזיניגע מענשען, וועלכע זענען צוגע-
שטאַנען צו איהר, און ער, ווי דער קינסטלער פּונ'ם לעפענס-
שטייגער, איז אין זיין אפשאַצונג געגאַנגען שטענדיג פון פּער-
זאָנען צו אידעען און נישט פּערקעהרט. אַזוי-אַרום איז ער
נישט צוגעשטאַנען צום אַפיציעלען חבת-ציון (ציוניזם) איז
בין 1897 נאָך נישט געווען, וואָס האָט געהאַט אין אָדעס
זיין אָרגאַן — דער פּאַלעסטינער קאָמיטעט, הגם ער האָט זייער
סימפּאטיזירט מיט דער אידעע פון ישוב ארץ ישראל אוי פּער.

זענלעך האָט ער שטאַרק געהאַלטען פון איינעם פון די פיהרער מיט דער חברה - פון ד"ר פינסקער. דער אַלטער „משכילי פונ'ם קרייזל פון דער זשיטאָמירער ראַבינער שול, דער יוגענד פריינד פון מ. מרגולית, אַפראַמאָויטש איז דאָך נישט אַריין אין דער געזעלשאַפט פון די אַסימילירענדע און אסימיליאַ-טאָרען, ביי וועלכע דער הומאַניסט מרגולית איז געווען דער העכסטער אויטאָריטעט, אַ וואוילער לעהרער, וואָס האָט נישט געפאָדערט פון זיינע תלמידים קיין שום התחייבותן פונגע צו דער נאַצייע, - אויסער איין זאַך: טעאָרעטיש אַנער-קענען די מעלות-טובות פון יודישקייט און איר עטיק. מענדע-לע האָט נישט לעיב געהאַט די אַסימיליאַציע (יעדענפאַלס אינ'ס אָדעסער פּעריאָד פון זיין לעבען), אָבער קעמפען מיט דער אַסימיליאַציע צוזאַמען מיט די נאַציאָנאַליסטען, לכל הפחות, אין דעם געביט פון שוהל און קולטור, האָט ער נישט גע-האַלטען פאַר מעגליך, ווייל ער האָט נישט אַנערקענט קיין בעשטימטע פּאָזיטיווע סיסטעם פון נאַציאָנאַליזם, נישט פונ'ם פּאָליטישען, נישט פונ'ם קולטור-אויטאָנאָמיסטישען. ער איז געווען אי אַ פריידענקער, אי אַ רעליגיעזער: ער האָט צוגע-געבען אַ בעזונדערע בעדייטונג די וויכטיגסטע דינים און מנהגים (ווי אַ פּערוואַלטער פון אַ תלמוד-תורה האָט ער אָפּ-ציעל געדאַרפט אָבהיטען שבת, ימים-טובים, היטען כשרות א. א. וו.), און זיך בעצויגען גאַנץ געדולדיג צו דאָנאַמאַטישער פריידענקעריי. אָבער אויך דאָ ווערט זיין סבלנות דערגרייכט נאָר ביז אַ בעשטימטער גרענעץ, ער האָט נישט געקאָנט פאַר-טראָגען נישט די הוצפהדיגע פּערלייקענונג פון די אמונה-יסודות, נישט די שטאַרק-עקסטרעמע אויספיהרען פון דער ביבעל-קריטיק, אויף וויפיעל ס'האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ קאָנקרעטער פּאַרס (וועגען דעם - שפּעטער). דא איז ער געווען שטאַל און אייזען, אָדער ריכטיגער - געוואָרען אַלץ פעסטער, וואָס מעהר ער איז געוואָרען אַלטער. אין אַלע איבעריגע געביטען איז ער באמת געווען אַ „פרייער קינסטלער“ אין דער שאַפונג און אנשוואַונגען. איך האָר נישט איינמאָל געזאָגט איהם אַליי

פון אויך ביים ביי-זיין פון אנדערע: איהר, אלס קינסטלער קאנקורירט מיט גאט, וואָס לויט דער אגדה, פערנעהמט צו זיך דערמיט, וואָס ער בויט וועלטען און צושטערט זיי, כדי ווידער אויסצובויען: איהר שטעלט-אויף אַ וועלט-אַנשוואונג און דער-נאָך ווערפט איהר זי אום. גאַנץ אָפּט איז געווען אַ פּערזענליכע געזעץ צו שמועסען מיט מענדעלען אויג אויף אויג אָדער אין אַ קליינעם קרייזל: אזוי טיעף האָט ער אויפגענומען אַ גע-דאַנק אַפילו מיט זיינע אפנייגונגען אן דער זייט אין דער טעמע און מיט זיינע פאַראדאָקסען; אָבער אויף אַ פּערזאָנלונג, וואו די אידעאָלאָגישע ויפוחים האָבען בעדאַרפט ברענגען צו אַ בעשטימטען טעזיס אָדער בעשלוס, האָט מענדעלע נאָר גע-שטערט, ווי אַ פּערקעפּערונג פון אַ נאַטי-טעזיס; ער האָט טאַקע אויסגעמיטען אַזעלכע מיני פּערזאָנלונגען.

אין אונזערע שבת-צו-נאַכט-אָווענדען האָט מענדעלע אָפּט געלייענט פאַר אונז אויסצוגען פון זיינע ערשט-אַנגעשריבענע ווערק. אין יענער צייט האָט ער אויפגעהערט צו שרייבען יודיש און זיך אומגעקערט צו העברעאיש, ריכטיגער — צו שאַפען אַ נייעם העברעאישען סטיל. די סיבה איז געווען אַ צופעליגע: שלום עליכם האָט אָנגעוואוירען זיינע פינאַנסען און אויפגעהערט אַרויסצוגעבען זיין „יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“, און דער זיידע האָט נישט געהאַט וואו צו דרוקען דעם המשך פון זיין „ווינשמינגערעל“. קיין לייטישע פּערלעגער אויף צו דרוקען ביכער אין יודיש זענען נאָך דאָן נישט געווען (דער-נאָך האָבען זיך בעווויען דער פּערלאַנג „אחיאסף“ און אנדערע, וואָס האָבען אַרויסגעגעבען העברעאישע ביכער), און מענדעלע האָט אַוועקגעוואָרפען זיין בעסטע און גרעסטע ערצעהלונג, און ס'האָט נישט געהאַלטען, וויפיל איך האָב אין איהם אַריינגעשמועסט, ער זאָל פּערזעצען די אַרבעט אויף שפּעטער. געוועזענליך האָט ער געשריבען, ווען דער רעדאַקטאָר אָדער אַרויסגעבער האָט איהם געצוואונגען, פּאָדערענדיג אַ ערצעה-לונג צוליעב אַ זאַמעלבוך אָדער זשורנאַל. אין יענער צייט האָט ראַוויצקי אַרויסגעגעבען אין אַדעס אַ גאַנץ פּיינע ליטע-

רארישע זאמעלביכער א. נ. „פרדס“, און מענדעלע האָט בע-
דארפֿט פֿאַר יעדען באַנד געבען איין אָדער צוויי מעשיות. ער
האָט דאָן אויך געשריבען צוליעב דעם וואַרשעווער „לוח
אחיאסף“. פֿאַר מיינע צייטען זענען אָנגעשריבען און פּמעט
אינגאַנצען פֿאַרגעליינט געוואָרען דורך דעם מחבר פֿון כתב-
יד דיִערצעהלונגען פֿון דעמדאָזיגען לעבען: „בימי הרעש“,
„בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה“, דער אַריינפיהר אין
„שלמה ר'חיים'ס“. אין אָט די מעשיות האָבען געפונען אַן אויס-
דרוק די הייסע ויכוחים, וועלכע האָבען זיך געמיהרט אין די
שבת-צו-נאַכטען ביי אונזער קרייזעל וועגען חיבת-ציון, אַמע-
ריקאַנער עמיגראַציע, השפּלה צופאַכע א. א. וו. שילדערענדיג
די „טורעם צייט“ פֿון דער נייער נאַציאָנאַלער בעוועגונג,
האָט מענדעלע גאַנץ-טרעפליך כאַראַקטעריזירט זיך גופא צווי-
שען די קעמפּענדע פֿאַרטייען מיט דער פּראָזע: „ויתרוצו...
האָבען זיך אין מיר די צוויי מענדעלעך געבוצקעט אינווייניג,
געריסען זיך און געפליקט ווי די הענער“. אָט דער אידעאָלאָ-
גישער „ויתרוצו“, די וואַקעלניש צווישען די פּערשיעדענע
געזעלשאַפּטליכע שטרעמונגען און דאָס אָבלייקענען אַלע -
איז געווען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם קינסטלער, אָבער נאָר
אַזוי-אַרום האָט ער בעקומען די מעגליכקייט צו בעמערקען
די שוואַכע זייטען פֿון די אַלע ריכטונגען און שילדערען זיי
אין די דערמאַנטע ערצעהלונגען.

אין 1896 האָט מענדעלע אָנגעהויבען איבערצוזעצען זיין
„ווינשמיינגערעל“ אויף העברעאיש (אונטערען נאָמען „בעמק
הפּכא“) צוליעבן זשורנאַל „השלוח“, וואָס אחד-העם האָט דאָן
אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען אין אָדעס. דאָס איז נישט געווען
סתם אַן איבערזעצונג, נאָר אַ נייע קינסטלערישע בעאַרבייטונג
מיט אַ בענייטען אינהאַלט און וואונדערליך אייפּגעלעבטע
פֿאַרמען פֿון דער העברעאישער שפּראַך. דער מחבר איז לאַנג
געזעסען אויף יעדער שורה, און דער פּתב-יד, וואָס ער האָט
פֿאַר מיר געליינט פּמעט ביי יעדען בעזוך, איז געווען פּול
אָנגעפיקשוועט מיט מעקעכצען און צוגאַביי און צושריפטען.

זענן ס'האָט זיך געזענדיגט דער יודישער טעקסט, און ער האָט
 בעדאַרפט שרייבען די ווייטערדיגע קאָפיטלען גלייך אויף העב-
 רעאיש, האָט מענדעלע אויף אַזאָ אומן פּערגרינגערט זיך די
 אַרבעט. ער האָט פּריהער געשריבען די קאָפיטלען אין יודיש,
 און דערנאָך אַליין זיי איבערגעזעצט אין העברעאיש. „אזוי
 איז מיר גרינגער – האָט ער געזאָגט – שאַפּען דעם אינהאַטל,
 די לעבענס-פילדער אויף דער שפּראַך פון אַט דעם לעבען,
 און דערנאָך ערשט אָנקליידען די פילדער אין די קלאַסישע
 נאַציאָנאַלע קליידער.“ (איך בין נישט ערב פאַר דער פּינקטלעכ-
 קייט פון אויסדרוק, נאָר דאָס איז געווען דער אינהאַלט).
 ס'איז כּאַראַקטעריסטיש נאָך אַ פּאַל, וואָס ס'האָט מיר איבער-
 געגעבען איינער פון מענדעלע'ס ליטעראַרישע „אייניקלעך“. דער
 „אייניקלעך“ קומט אַריין צום „זיידען“, ער טרעפט איהם ביים
 שרייב-טיש און ער פרעגט איהם:

– וואָס שרייבט איהר זיידע?

– איך שרייב נישט, איך טרייב אַזעק פּליגען – ענט-
 פערט מענדעלע.

– וואָס הייסט?

– זעהט איהר, – ענטפערט מענדעלע, – אַז איך שרייב
 העברעאיש, פּאַלען אויף מיר אָן אַלע נביאים: ישעיהו, ירמיהו,
 די מחברים פון שיר השירים און תהילים, און יעדער פון זיי
 לעגט מיר פאַר צו נעמען פאַר דעם אויסדרוק עפעס אַ פאַר-
 טיגען פּסוק, אַ פּאַרטיגע פּראָזע נאָר ביי איהם, פּדי אָנצושריי-
 בען עפעס נישט לויט אַ פּאַרטיגען שאַפּלאַן, מוז איד לכתחילה
 אָבטרייבען אַט די אַלע פּליגען.

פּדי צו בעפרייען זיך פון די מליצה-צוואַנגען, אין וועל-
 כּ די בעלי-מליצה האָבען אַריינגעפרעסט דעם לעבעדיגען,
 מאָדערנעם געדאַנק, האָט מענדעלע אַריינגעבראַכט אין זיין
 לעבאַראַטאָריע אַ רייכען מאַטעריאַל פון משנה- און מדרש-
 אויסדרוקען, און דאָך האָט ער געהאַלטען פאַר מעהר נאַטירליך
 צו שילדערען דעם היינטצייטיגען לעבענס-שטייגער אויף דער
 לעבעדיגער שפּראַך פון דעם לעבענס-שטייגער.

זאגן צווייטער העברעאיש האָט אויפגעלעבט אונטער דער
 מעדער פון מענדעלען אויך דערפאר, וואָס ער האָט איהם צוגע-
 פאָסט צום סטיל פון דער פאָלקס-שפראַך פון די רוסישע יודען.
 אָבער פדי צו פערשטעהען און צו קאָנען אָבצושאַצן די שעה-
 קייטען פון דעם ניי-מענדעלישען העברעאישען סטיל, איז
 וויכטיג, אַז אויך דער לעזער זאָל זיין בעקאַנט מיט די קווע-
 לען און דער העברעאישער מיטעלאַלטער-ליטעראַטור, פון וואָ-
 נעט דער קינסטלער האָט געשעפּט זיינע רייכטהומער. עס איז
 די שפראַך פון די גייסטיגע יחסנים, די קענער פון דער העב-
 רעאישער ליטעראַטור פון פערשיעדענע תקופות און פערשיע-
 דענע דיאַלעקטען. איך האָב עטליכע מאָל בעריהרט אָט די
 פראַגע אין מיינע שמועסען מיט דעם אַלטען פריינד און איהם
 געזאָגט, אַז גאר-גייך וועט מען מוזען דרוקען זיינע העברע-
 אישע ווערק מיט פירושים, וואָס זאָלען פערטייטשען די אַלט-
 אַלטע אויסדרוקען, ווי ס'ווערען אַרויסגעגעבען איצט די ווערק
 פון שעקספיר און ראַבלע, אָדער מיט הערות-ערקלערונגען,
 וואָס בעגלייטען די טעקסטער פון ר' יהודה הלוי און אבן-
 עזרא. די קומענדיגע דורות, וואָס האָבען נישט געלערענט אין
 חדר און זענען נישט בקי אין תלמוד, וועלען נישט פערשטעהען
 יענע בעזונדערע שפראַך-אויפטווער, וואָס ברענגען אונז אַריין
 אין אַ בעגלייטערונג. מענדעלע האָט עס נישט געלייקענט, און
 דערביי איז אונז ביידען געוואָרען שטאַרק אומצעטיג...
 וויפיעל אָווענדען בין איך אַזוי אָפגעזעסען מיט מענ-
 דעלען געהערט איהם ליינען די ערשט-אָנגעשריבענע קאַפיט-
 לען פון „בעמק הבכא“ (״ווינשפּינגערעל״) און געשמועסט דער-
 נאָך וועגען דעם, וואָס מ'האָט איבערגעלייענט... אָט קמט בין-
 השמשות. איך ענדיג מײן אַרבייט און לאָז מײך דורך דער
 אוספּענסקי-גאַס צו דער תלמוד-תורה. איך קום אַריין. ס'עפענט
 מיר אויף די טהיר די פרוי, אָדער איינע פון מענדעלעס
 טעכטער (איך געדענק נישט, אַז אין אָט דער פאַמיליע זאָל
 זיין ווען אַ דיענסט). שטיל און אומצעטיג איז אין די גרויסע
 צימערען פון דעם תלמוד-תורה-פּערוואַלטער ערנעז אין אַ

לעצטען צימער זיצט מענדעלע, איינגעבויגטן אויף אַ כתב-יד. ווי נאָר ער בעמערקט מיך רופט ער אָפטמאָל מיט שמחה אויס: „און איך האָב געפיהלט, אַז איהר וועט קומען! ס'וויילט זיך שמועסען מיט אייך. איהר ווייסט, וועגען וואָס איך האָב ערשט געטראַכט?“ און ס'געהט אַוועק אַ לענגער שמועס ווע- גען אַרץ און אַלעמען. קענטיג, אַ גאַנצען טאָג האָט ער אין די ליידיגע צימערען געשוויגען און איצט ווילט זיך איהם דאָ אברעדען פון האַרץ, אַראַבוואַרפען דעם עול פון געדאַנקען, וועלכע האָבען שטענדיג זיך געקליבען אין אָט דעם וואונדער- באַרען קאָפּ, וואָס איז דאָן בעצירט געווען מיט אַ זילבערנעם האַר-קרוין. דערנאָך קומט דאָס לייצען פון די קאַפּיטלען, וואָס ער האָט אָנגעשריבען זינט אונזער לעצטער בעגעגעניש. מען- דעלע רוקט אַרויף די בריילען אויפן שטערען, טראַגט-צו צו די קורצזיכטיגע אויגען דעם גרויסען בויגען-פאַפּיר, וואָס איז אָנגעשריבען מיט אַ געדיכטען פּערעלדיגען כתב, און ער לייענט. ער בעווייזט מיר דעם ביליגען בויגען פאַפּיר און ער זאָגט מיט אַ שמייעלע: „אַ גאַנצע מעשה וועט אַרויף אויף אָט דעם בויגען, וואָס קאַסט מיר נור אַ גראַשען — דער פרייז פּונם בויגען פאַפּיר אין גאַהענטען קלייטעל“. אָבער דער בויגען פאַפּיר, וואָס איז אָנגעפיקעוועט מיט אַלערעליי צוגעשריבענס, ווערט דערנאָך איבערגעשריבען אויף אַ נייעם בויגען מיט גאַנץ נייע און וויכטיגע ענדערונגען. מענדעלע לייענט מוסטערהאַפט, אַקצענטירט די אַלע ניואַנסען פון טעקסט. ביי די לירישע ערטער, בעזונדערס ביי די בעשרייבונגען פון דער נאטור און שטילער פּאָעזיע פון שטעדטעל, הערט זיך אין זיין שטימע אַ בענקשאַפט, ווי אַ געוויין גאָך די יונגע יאָהרען. נאָך דער אַמאָליגער פאַטריאַכאַלער וועלט. אָט לייענט ער מיר, למשל, אַזאַ לירישען פּראַגמענט (פון דעם ערשטען קאַפּיטעל אין צווייטען בוך „ווינשפינגערעל“): „שאַ, שטיל איז סליחות-צייט אין דעם וואַלד, ווי אין קאַבצאַנסק שבת, ווען דער עולם שלאַפט נאָך מיטאַג, און די שטילקייט דאַרט וואַרפט אַ מרה-שחורה, די בוימער שטעהען פּערטראַכט, פּערזאָרגט... זייער שאַקלען מיט

די צווייגען - דאָס איז אַ ברעכען מיט די הענט, זייער זשו-
 מצן - דאָס איז אַ ביטערער יאָמער, אַ זיפצען, אַ קרעכצען
 פון אַ געטרייער מוטער, וואָס בלייבט איבער אַליין נאָך דעם,
 ווי אירע קינדער צופאַהרען זיך אין אַלע זייטען... און מיר
 דאָכט זיך, ווי אין אונזער צימער וואָלט מען געהערט אַס
 דעם אומעטיגען גערויש פון וואַלד אין אָנהויב הערבסט, וואָס
 איז פערטראָגען פון ערגעץ אַ שטעדטעל, וואָס איז אַרומגע-
 רינגעלט מיט אַ וואַלד. איך הער מיך איין צו די אומעטיגע
 סליחות-לייענען פון די פערטראַכטע, פערזאָרגטע בוימער..

ביי מענדעלען האָט דאָס לייענען פון די לירישע ערטער
 דערמאָהנט באמת אין סליחות-זאָגען אויף טייערע ווייטע קברים.
 נישט איינמאָל האָט ער מיר געזאָגט: „איך בין אויך אַ
 היסטאָריקער, נאָר אויף אַנאָנדער שניט. ווען איר וועט קומען
 צו דער געשיכטע פונ'ם 19-טען יאָרהונדערט, וועט איהר מוזען
 זיך באַנוצען מיט מיינע ווערק, פדי צו שילדערען דעם לעבענס-
 שטייגער פון די דעמאָלסדיגע דורות“.

ער האָט מיר אַפּטמאָל דערצעהלט עפיזאָדען פון זיין
 פערזענליך לעבען: וועגען יענע יונגע יאָהרען, ווען ער האָט
 געלערענט אין ווילנע ראמיילעס-ישיבה, ווינטער איז ער דאָרט
 געשלאָפען אויף דעם קאַלטען בענסטער, ווייל ס'האָבען געפעלט
 בענק; וועגען דער צייט, וואָס ער האָט פערבראַכט אין קאמעניץ-
 פאדאלסק מיט גאטלאבער'ן, אין קרייז פון „קאָזיאַנע“ לעהרער
 און אַקציוניקעס-פראנטען מון דער אַרטיגער בראַנפען-קאַנטאָר
 פון באַראָן גינזבורג. איך קאָן נישט פערגעסען זיין ערצעהלונג
 וועגען דער שווערער נויט, וואָס ער האָט געליטען אין זשיטאָמיר
 אין די לעצטע יאָהרען פאַרן אַבפאַהרען קיין אָדעס (1879 -
 1880): די הוצאות זענען געווען גרויס: אַ משפחה - זאַלבע
 זיבען; די רשימות פון מיינע ווערק האָבען אפילו נישט געקלעקט
 אויף דירה געלד; די ווילנער און וואַרשעווער פערלענער
 האָבען מיך בעזול'ט: שטילערהייט איבערגעדרוקט די „טאַקסע“,
 „קליאַטשע“ און „דאָס קליינע מענשעלע“, בגנבה איבערפער-
 קיפט איינער דעם צווייטען די סטערעאָטיפען פון מיינע ביכער.

איך בין דערגאנגען דערצו, אז איך בין נישט געווען זיכער מיט'ן מאַרגענדיגען טאָג. אין אָט דער שווערער צייט האָט מיר אַרויסגעהאַלפּען באַראָן האַראַצי גינזבורג, וואָס האָט מיך גע-קענט נאָך פון מיין יוגענד, פון קאַמעניץ. ער האָט פון די פּעטערבורגער פּריינד זיך דערוואוסט וועגען מיין שווערע לאַגע און אָנגעהויבען צו שיקען מיר יעדען חודש אַ בעשטימטע סומע געלט (דוכט מיר - ביז 100 רובעל)

מענדעלע האָט לייעב געהאַט און דערמאָנען זיך אין זיין נסיעה קיין פּעטערבורג, אין יענע יאָהרען, ווען צווישען דער יודישער אַסימילירטער אינטעליגענץ האָט זיך דערוועקט דער אינטערעס צום פּאָלק, און ס'זענען געגרינדעט געוואָרען די רוסישע וואַכענשריפטען „ראַזסוועט“, „רוסקי יעוורעי“ און דער זשורנאַל „וואַסכאָד“. לכתחילה האָט מען איהם אויפגענומען, ווי אַן אייגענעם אין דער ליטעראַרישער אַריסטאָקראַטישער משפּחה. ווי ס'האָט זיך דאָן גערעכענט די גרופּע יודען, וואָס האָבען געהאַט אַ שייכות צו דער רוסישער ליטעראַטור. מענדעלע האָט דאָן און אויף אַ צייט שפּעטער שטאַרק געהאַלטען פון דער מיסיע פון דער יודישער ליטעראַטור אויף רוסיש, און ער האָט זיך געפרעהט, ווען מ'האָט זיינע ווערק איבערגעזעצט אויף רוסיש. צו די שרייבער-העברעאיסטען אין פּעטערבורג האָט ער זיך בצוויגען קאַלט. ער האָט מיר, אַגב, דערצעהלט וועגען זיינער אַ בעגעגעניש מיט'ן משורר י. ל. גאַרדאַן. אַבראַמאָוויטש איז געווען עפעס אָנגעשטויסען אויף גאַרדאַנ'ען, אַלס סעקרע-טאַר פון מפיצי השפּלה. „איינמאָל - האָט ער דערצעהלט - געה איך מיט מיינע בעקאַנטע אין פּעטערבורג און בעגעגען גאַרדאַנ'ען. מען האָט אונז פאַרגעשטעלט איינער דעם צווייטען. גאַרדאַן האָט זיך געוואָרפען מיך אַרומצונעמען, איך אָבער האָב אויסגעשטרעקט מיינע הענד, ווי אָבשטויסענדיג איהם, און דערנאָך גאַנץ קאַלט דערלאַנגט איהם מיין האַנד. ער האָט זיך פּערלירען און בלייבן געוואָרען... דערנאָך האָב איך חרטה גע-האַט פון אָט דעם ברוך-הבא, וואָס איך האָב איהם געמאַכט.“ מען דאַרף בעמערקען, אז די שטאַרק סוביעקטיווע, פּניוטידיגע

בעציהונג צו מענשען איז געווען איינע פון אבראמאָוויטשעס הויפט-ה-רונות. ער האָט געקאָנט צו שטאַרק פאַראַכטען אַ מענש אויפן סמך פון נישטיגע פּערזענליכע מאָטיווען. און אין זיינע שמועסען מיט פריינד האָט ער אָפטמאָל אויסגעגאָסען זיין כּעס אויף פּיעל מענשען, נאָהענטע און ווייטע. איך האָב איהם אַמאָל געשטראָפט פאַר אָט דער בעציהונג צו מענשען, ביי וועלכע איהם האָט זיך בכלל געוואָרפען אין די אויגען בלויז נעגאַטיווע און נישט פּאָזיטיווע שטריכען. דערפון שטאַמט זיין שלעכטע בעציהונג צו די וויכטיגסטע יודישע שרייבער פון זיין צייט.

מענדעלע אָבער איז געווען שטאַרק שטרענג אויך צו זיך און צו זיינע אייגענע ווערק. זיינע זאָכען האָט ער פּסדר אָהן אויפהער „געשלייפט“, זיי איבערגעמאַכט יעדעס מאָל ווען ער האָט זיי איבערגעדרוקט אָדער איבערגעזעצט פון איין שפּראַך אויף דער צווייטער. ער איז קיינמאָל נישט געווען צופרידען מיט דעם, וואָס ער האָט אָנגעשריבען אין די פּרי-הערדיגע יאָהרען, און פּיעל פון זיינע מעשיות אין דער נייער בעאַרבעטונג האָבען וועניג שייכות געהאַט צום ערשטען וואַריאַנט: דאָס ווייזט, אַז זיין גרויסער פּערשטאַנד איז אָהן אויפהער געוואַקסען, ער האָט געקאָנט קריטיקירען זיך אין די אַלע פּריהערדיגע מדרגות פון זיין ענטוויקלונג. אין אָט דעם פּסדרדיגען דורשט צו פּערבעסערען זיך - איז דער בעסטער סימן פון אַן אמת'ען שאַפּונגס-גייסט.

III

דאָס 1897-טע יאָר - דאָס קריטישע יאָהר אין דער געשיכטע פון אנוועלשעאַמפּליקייט - האָט אַריינגעבראַכט אַ פּרישען שטראַם אין דעם לעבען פון אונזערע אָדעסער קרייזלעך. ס'איז אוועק די שווערע, אונבעהאַלפענע צייט. ס'האָט גענומען זיך רעהרען און טומלען אַרום און אַרום. נייע ציוניסטען, הערצל'ן-

סטען, וואָס האָבען ערשט מקבל געווען די תורה אויפֿען באַזעלער באַרג-סיני, די אַלטע פּאַלעסטינעס, די קולטור ציוניסטען, — די נאַכפּאַלגער פון אחד-העמ'ען, די נאַציאָנאַליסטען, די פּולע טייל-ווייזע אַסימיליאַטאַרען פון דער אַרטיגער מפיצי-השפּלה-נעסט, — דאָס אַלץ האָט זיך אויפגעפלאַנטערט אין איין קנויל, וואָס האָט זיך געקייקעלט מיט אַ גוואַלדיגען גערויש איבער דער יודישער גאַס אין משך פון עטליכע יאָהר.

ווען כ'האָב זיך אומגעקערט פון מיין אויסלענדישער נסיעה אין הערבסט 1897, האָט אונזער אַדעסער קרייזעל זיך איבערגע-אַנדערשט: מיר האָבען געגרינדעט אַ נייעם קרייז מיטען נאַמען „היסטאָריש-ליטעראַרישע קאָמיטע' ביי דער אַרטיגער געזעל-שאַפט „מפיצי-השפּלה“, „מפיצי-השפּלה“ אין פאַרשטעהט זיך, ניט געווען קיין שלד פין אונזער אידעאָלאָגיע, נאָר פשוט אַ שוץ געגען די פּאָליצעאישע שטערונגען, כדי מיר זאָלען קאָנען פראַנק און פריי זיך צונופקלויבען אין דער לעגאַלער געזעלשאַפט, אין ווען עס איז צונויפרופען גרעסערע פערזאָנלונגען צוליב אונזער פאַרטראַגען און לעקציעס. אין בעשטאַנד פון אונזער „קאָמיטע' זענען אַריין: דער פאַרויצער פון מפיצי-השפּלה מ. מרגולית און זיין טרניער נושא-כלים אין יודישע ענינים ל. סאַקער (נישט לאַנג געשטאַרבען אין פעטערבורג), ש. י. אַבראַמאָוויטש, אחד-העם און איך. מענשען פון פערשידענע ריכטונגען, און צווישען זיי איינער אָהן קיין שום ריכטונג, — מענדעלע — פערשטעהט זיך, — זענען מיר זיך צוזאַמענגעקליבען צו פיהרען דיסקוסיעס וועגען פערשידענע גרונט-פראַבלעמען, און געהאַפט אַזוי-אַרום צו געפינען וואָסער ס'ניט איז אַלגעמיינעם וועג אינ'ם שאַפען אַ באַזע פאַר פּעראַייניגטער נאַציאָנאַלער אַרבייט. אין משך פון 3—4 יאָהר (ביז 1901) האָבען מיר זיך צונופגעקליבען אין בעשטימטע אַווענטען איין מאל אַ וואָך אַדער איין מאל אין צוויי וואַכען אין דעם קאָמיטעט-לאַקאַל פון מפיצי-השפּלה, אין דער רייכער וואוינונג פון איהר פאַרויצער ג. וויינשטיין אויף נאָרעזשינסקער גאַס, און דערנאָך אויף דעם גיקאָלאָזיעווער בולוואַר. דאָ זענען שוין ביי אונז פאַרגעקומען אמת'דיגע זיצונ-

גען מיט א פארזיצער (מרגולית), מיט א סעקרעטאר און פראָ טאָקאלען-שרייבער (סאָקער), מיט סיסטעמאטישע ויפוחים, בכלל מיט א בעשטימטער דיסציפלין, וועלכע האָט פּערהיט פּיעל צייט, נאָר האָט שטארק געשטערט אונזער „ווילדען“ מענדעלעין. עס זענען בעהאַנדעלט געוואָרען דער עיקר טאָג-פּראָבלע- מען: דער פּאָליטישער און גייסטיגער ציוניזם, נאַציאָנאַליזם און אויטאָנאָמיום, די קולטור-אויפֿלעבונג, דאָס פּראָבלעם פֿון יהדות. יעדער איינער האָט ענטוויקעלט זיין סיסטעם, בעלויכטען די בעהאַנדעלטע פּראָגע פֿון זיין שטאַנדפּונק. מרגולית האָט ענטוויקעלט זיין נעבעלדיגע טעאָריע וועגען דער קאָסמאָ- פּאָליטישער נאַטור פֿון דער יודישער נאַציאָנאַלער אידעע, וועגען אונזער יודאייטישער אָדער עטישער מיסיע, און סאָקער האָט איבערגעלעגט זיינע ווערטער אויף אַ מעהר-קלאָרער שפּראַך פֿון איראָפּעאישער פּילאָזאָפּיע און סאָציאָלאָגיע; איך האָב בעהאַנדעלט די יסודות פֿון דעם דאָן נאָך נייעם סיסטעם פֿון אויטאָנאָמיום און „נאַציאָנאַלע רעכט“, וועלכע איך האָב אין יענע יאָהרען אָנגעהויבען צו בעאַרבייטען אין היינע „בריעף וועגען אַ יודענטום“; אחד-העם האָט זיך מעהר פּערנומען מיט דער קריטיק פֿון אַנדערע אָנשוואונגען איידער צו געבען אייגענע און דורך אַ שטרענגען אַנאַליז האָט ער געצוואונגען דעם געגנער צו קומען נעהענטער צו דער אידעע פֿון גייסטיגען ציוניזם. נאָר איין מענדעלע האָט אָבגעוואָרפען אַלע מיינוגען, וואָס זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרען אויף דער זיצונג, אין יעדעס מאָל האָט ער אַרויסגערוקט עפּיס אַ נייע, אויפֿן אָרט צוגע- טראכטע, טעאָריע, אט זיצט ער אַזוי, מיטן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף דער האַנד, ווי ער וואָלט אויפֿמערקזאָם זיך צוגעהערט צו די ויפוחים, נאָר מיר ווייכען, אַז ער הערט זעהר וועניג דאָס, וואָס עס ווערט אַרום איהם גערעדט; אין זיין קאָפּ ווערט צייטיג עפעס אַ נייע טעאָרי אָדער אַ שענער טאַראָ- דאָקס. אָט קומט זיין רייה. ער הויבט אָן רעדען נישט צו דער זאָך. ער נעהמט עפעס איין פּונקט, איי גע אַנק פֿון דעם, וואָס עס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען, אַסמאָל נאָר אַ זייטי-

גען און בעהאנדעלט איהם, גראַבט טיעף פאַנאַנדער, דעקט אויף אין איהם אַלץ נייע זייטען, פערטיעפט איהם, — און ווען ער ענדיגט, ווייזט זיך אַרויס, אַז ער האָט אונז אַוועקגע-פיהרט ווייט-ווייט פון דעם בעהאנדעלטען ענין. מען בעמערקט עס איהם, נאָר ער פערשטעהט נישט דעם פארווארף: ער קען נישט אַנדערש, ער קען נישט געהן אין שפאַן; ער געהט זיך מיטן וועג פון דיכטער, „אַהין וואהין עס ציהט זיי פרייער פערשטאַנד“.

זענען געווען אויך קוריאָזען: עס עפענט זיך די זיצונג: דער סעקרעטאַר לייצנט דעם פראָטאָקאָל פון דער פאַריגער זיצונג, וואו עס זענען אויסמירליך און געוויינליך-פינקטליך איבערגעגעבען געוואָרען אונזערע ויכוחים. יעדער איינער בע-שטעטיגט דאָס אַנגעשריבענע אַדער טראַגט אַריין קליינע צוגאַ-בען. אַבראַמאָוויטש אָבער ערקלערט, אַז ער האָט גאַרנישט געזאָגט דאָס, וואָס עס איז פערשריבען. דער סעקרעטאַר פראָ-טעסטירט, די איבעריגע בעשטעטיגען די פינקטליכקייט פון פראָ-טאָקאָל, און ער, צוגעקוועטשט צום וואַנד, רופט אויס — „איך בין דען מחיוב צו געדענקען אַלץ, וואָס איך האָב געזאָגט אויף דער פאַריגער זיצונג?“... און באמת, קאָן מען געדענקען אַ אימפּראָוויזאַציע, ווען אַנשטאַט איהר קומט שוין איצט אַ נייע? — ס'פלעג אַזשט דערגעהן ביז שטאַרקע סכסוכים. מיט זיינע פאַרדאָקסען האָט מענדעלע פעהאַלטען דעם גאַנג פון דער דיסקוסיע, און ער פלעגט דערפאַר בעקומען זיין פסק פון אונז. דערנאָך האָט ער זיך געקלאָגט פאַר מיר: „וואָס טויג אונז אַט די גאַנצע קאָמיסיע מיט די ויכוחים און די פראָטאָ-קאָלען? אַ סך בעסער איז געווען, ווען מיר האָבען זיך שבת-צו-נאַכטס צונויפגעקליבען אין אַ היימישען קרייזעל און זיך געשמעסט וואָס-נאָר אונז האָט זיך געגלוסט“. מען מאַכט אונז אָן אַ בייז לעבען, — האָט ער צוגעגעבען, ווענדענדיג זיך צו מיין פרוי, און געוויזען אויף מיר, ווי אויף דעם אַנטיילנעמער פון דעם פערברעך.

די נייטרעלע פּאָזיציע פון אַבראַמאָוויטשען איז בעזונ-
- 71 -

דערס שווער געוואָרען נאָך דעם, ווי די אידעאישע פּעראַייני-
גונגס-ציעל פון דער ליטעראַרישער קאָמיטע איז נישט דער-
גרייכט געוואָרען, און אונזערע ויפוחים זענען אַרויסגעטראָגען
געוואָרען פאַר דער עפענטליכקייט, פאַר די שטאַרק-בעזוכטע
אַלגעמיינע פּערזאָנלעכע פּערזאָנלעכע פּערזאָנלעכע פּערזאָנלעכע
פון 1900, איז ליידענשאַפטליך דעבאַטירט געוואָרען די פּראָגע
וועגען נאַציאָנאַלער ערציהונג. דאָ, אויף דעם קאָנקרעטען פּאַ-
דען פון דער שול-רעפּאָרם, האָבען זיך בענעגענט און צוזאַמען-
געשטויסען די נאַציאָנאַליסטען מיט די האַלב-אַסימילאַטאָרען
פון קאָמיטעט „מפיצי-השכלה“. די ערשטע האָבען געפּאָדערט
צו פּערשטאַרקען די יודישע לימודים אינ'ם פּראָגראַם פון די
פּאַלקס-שולען, און די קאָמיטעט-לייט זענען געשטאַנען אויף
דעם אוטיליטאַרישען שטאַנדפּונקט און דערמיט האָבען זיי
אונטערגעוואָלטען די רוסיפיקאַטאָרישע טענדענץ פון דער רע-
גירונג אין דער יודישער שול. אין שטאַדט האָט זיך אָרגאַני-
זירט (אומלעגאַל, פּערשטעהט זיך) אַ נאַציאָנאַליזאַציע-קאָמיטעט,
פדי צו קעמפּען מיט דער אַסימילאַציע אין די יודישע אינ-
סטיטוציעס. אינ'ם קאָמיטעט זענען אַריין אויסער מיר און אַחד-
העמען, אויך אַנדערע געוועלשאַפטליכע טהווער (דיזענהאַף, לע-
ווינסקי, ביאַליק, ראַוויצקי, ש. פּען, ד"ר לאַנדעסמאַן און אַנ.);
די „מפיצי-השכלה-ניקעס“ („פּראָסוועטשענציע“) האָבען זיך אָר-
גאַניזירט אונטער דער פיהרונג פון מרגולית, און אונזער מען-
דעלע איז פּערבליבען אַליין, נישט מיט די, נישט מיט יענע.
צו אונזער נאַציאָנאַלער אַפּאָזיציע האָט ער נישט געקאָנט צו-
שטעהן טיילווייז דערפאַר, וואָס זיין אַפּיציעלער אַמט, אַלס
פּערזאָנלעך פון תּלמוד-תּורה, איז געשטאַנען אונטער פּאַליציי-
אישער אויפזיכט פון דעם בילדונגס-קרייז, נאַטשאַלסטוואַ,
וואָס איז געווען אַדורכגעדרונגען מיט רוסיפיקאַטאָרישע טען-
דענצען, — און מענדעלע האָט שטאַרק מורא געהאַט פאַר
„נאַטשאַלסטוואַ“, און צושטעהן צו דער פּאַרטיי פון מרגולית
און אַדעסער „גבירים“ האָט ער נישט געוואָלט. זיין נייטראַ-
ליטעט האָט איהם פּערמשפּט אויף אידעאישער איינזאַמקייט.

אין אָט די טעג האָט ער אויסגעגאַסען זיין ביטער האַרץ אויף אַלעמען. איך געדענק אַזאָ שווערע סצענע: ער איז געוועסען אין אַ העלען פּרילינס-טאַג ביי מיר אין קאַבינעט, אין דעם סטורדזאָווער געסעל, וואָס הינטער דער שטאַדט; מיר טרינקען קאַווע און שמוצען וועגען דעם לעצטען צוזאַמענשטויס פון די פּאַרטייען אויף עפעס אַ פּערזאָנלונג. איך שטעל איהם אַ פּראָגע, בלי-ספּק נישט צום ערשטען מאָל: פּאַרוואָס שטעהט ער נישט צו צו די קעמפּער געגען דער סכּנה פון אַסימילאַציע צווישען דעם יונגען דור? מעגליך, איך האָב דערביי געברויכט עפעס אַ שאַרפען אויסדרוק. מענדעלע איז ברוגו געוואָרען. אַן איפּגערענטער, האָט ער זיך אויפּגעהויבען פון זיין אָרט, דאָס גלעזל קאַווע האָט געציטערט ביי איהם אין האַנד, און ער האָט אויסגערופּען: „הייסט עס, איך בין אַ שלעכטער יוד, וואָס איך געהער נישט צו די נאַציאָנאַליסטען! ניין, איהר אַלע זענט יודען מיט צוגעקלעפטע צעטעלעך: נאַציאָנאַליסטען, ציו-ניסטען, פּאַלעסטינער, און איך בין גלאַט אַ יוד, נאָר פון אַזעלכע גלאַט-יודען בעשטעהט אונזער גאַנץ פּאָלק“. וואָס האָב איך געקאַנט ענטפּערען דעם בעליידיגטען פּריינד? געוויס, מענדעלע איז אַרגאַניש אַ בעסערער. אַ מעהר-אמתער יוד, ווי מיר אַלע; אָבער אין נאַציאָנאַל-פּאַליטישען קאַמף פון דער אינטעליגענץ איז ער לויט זיין נאַטור פּערמשיפט צו שטעהן אָן דער זייט: ער דינט דער נאַציע מיט זיין ליטעראַרישען שאַפּען, און דאָס איז אויך גענוג.

מען דאַרף בעמערקען, אַז די פּראָגע וועגען דער שפּראַך אין דער שול - דאָן נאָך נישט פּערשאַרפט אין אַזאָ מאָס. ווי נאָך 1905 - האָט וועניג אינטערעסירט מענדעלען. ער האָט וועניג געהאַלטען פון די נייע דאָן חדרים-מתוקנים, וואו ס'האַבען זיך אויפּגעהאָדעוועט קליינע העברעאישטען, און ער האָט זוזק געמאַכט פון די פּרובען צו מאַכען פון העברעאיש אַן אומגאַנג-שפּראַך. אויך יודיש איז נישט געווען אין זיינע אויגען קיין וויכטיגער ערציהונגס-פּאַקטאָר אין שול. דער פּרינ-ציפּ פון אונטעריכט אויף דער מוטער-שפּראַך איז נאָך דאָן

געווען א „הלכתא דמשיחא“, א ווייטער טרוים, ווייל ביים צא-
 רישען רעזשים, נאך פאר דער קאנסטיטוציע, האָט וועגען יו-
 דיש אַלס אונטערזיכטס-שפראַך נאָך נישט געקאָנט זיין קיין
 רייד. ווען אַבראַמאָוויטשען וואָלט בעשערט געווען צו דערלע-
 בען ביז דער פולער אויטאָנאָמיע פון דער יודישער שול, וואָלט
 ער געוויס געהאַלטען פאַר יודיש אַלס אונטערזיכטס-
 שפראַך אין דער אָנפאַנג-שול, נאָר ביי דער געהעריגער גא-
 ראַנטיע סיי פון גרינדליכען לערנען פון דער מלוכה-שפראַך,
 וואָס דעם האָט ער צוגעגעבען אַ גרויסע בעדייטונג. וואָס שייך
 דעם שול-פראָגראַם, וואָלט ער פערלאָנגט צו לערנען העברע-
 איש, תנ"ך און די אמונה-יסודית פון יודענטום, מיט דער גא-
 ראַנטיע גוט אַוועקצושטעלען דאָס לערנען פון די אַלגעמיינע
 געגענשאַטענדען.

דער תנ"ך איז פאַר איהם געווען אַ הייליגטום. ער האָט
 דערלאָזט אייניגע מעסיגע השערות פון דער ביבעל-קריטיק, און
 אַליין האָט ער אָפטמאָל זיך געטיילט מיט מיר מיט זיינע אָרי-
 גינעלע פערטייטשונגען פון אייניגע תנ"ך-טעקסטען, גאַנץ
 נאָהענט צו די אָנשוואַונגען פון די ביבעל-קריטיקער. נאָר דער-
 לאַזענדיג אַזאָ מין קריטיק, אַלס אַ מקור פאַר שאַרפזיניגע
 שפיצלעך, וואָס מ'קאָן וועגען זיי מיהרען אַ פּריוואַטען גע-
 שפּרעך, האָט ער אין שרעק זיך צוריקגעוואָרפען פאַר איהרע
 דרייסטע אויספיהרען, וואָס מ'האָט געמאַכט צעפּענטליך. בעזונ-
 דערס האָט איהם אויפגעבראַכט דער אויספיהר וועגען דעם
 לעגענדאַרישען עלעמענט פון משה'ס פּערזענליכקייט. ס'איז
 געווען אַזאָ מעשה: פריהלינג 1903 האָט אַחד-העם געהאַלטען
 אַ רעפּעראַט אין יודישען קלוב „בעסיעדאָ“ וועגען משה. אַחד-
 העם האָט קלאָר ענטוויקעלט דעם געדאַנק, אַז אונז איז גאָר
 נישט וויכטיג צו וויסען, צי ס'האָט באמת עקזיסטירט משה,
 צי נישט; דער רעאַלער משה איז אייגענטליך דער, וואָס
 לעבט אין דער פּאָלקס-לעגענדע, אין די מוחות פון הונדער-
 טער דורות, ווי אַ ווירקענדע היסטאָרישע קראַפט; יענער
 אַבער משה, וואָס ווערט געשאַפּען אין די לאַבאָראַטאָריעס פון

קריטיקער-וויסענשאַפֿטלער, איז אַ רעאַליטעט בלויז פאַר אַ קיינע גרופע אַרבעטלעגער, פאַרשער, און איז נישט קיין רעאַלער, פּאָלקס-העלד, אַ בעוועגונדע קראַפט פֿון דער נאַציע. נאָכ'ן רעפּערענט, געט דער הפּסקה, בין איך צוגעגאַנגען צו מענדעלען, איך האָב איהם געטראָפּען זיצען אַ פּערטראַכטען, ערגעץ אין אַ ווינקעל אינ'ם גרויסען זאַל, וואו דער עולם האָט טומעלדיג אַרומגעשפּאַצירט. איך האָב איהם אַ פּרעג גע-טהון, וואָס זאָגט ער אויפֿ'ן רעפּערענט. ער האָט אויף מיר ביזו אַ קוק געטהון און געזאָגט: „אין דער תּורה שטעהט געשרי-בען, וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבוּרָתוֹ, קיינער ווייסט נישט וואו משה איז בעגראָבען, איך אָבער האָב איצט געפונען משה'ס קבר: משה איז ערשט בעגראָבען געוואָרען אין קלוב, בעסיעדאָ" דוכך אחד-העמען, נאָר דאָס בעלידיגטע רעליגיעזע געפיהל האָט געקאָנט דיקטירען איהם אַזעלכע הצרבע ווערטער. איך האָב זיך בעמיהט צו דערווייזען, אַז ער האָט נישט אַיינגעדורט-גען אין תּוך פון רעפּערענט, אַז דער רעפּערענט האָט, אדרבא, פּראַקלאַמירט דעם טראַדיציאָנעלען משה פאַר אַ רעאַלען, לע-בעדיגען געשטאַלט, וואָס איז געשאַפּען דורך דעם פּאָלקס-גייסט, און אָט דאָס איז יעדענפאַלס אַ וויכטיגער צוגאַב צו די עקסטרעמע אויספיהרען פון דער ביבעל-קריטיק. מענדעלע אָבער האָט נישט געוואָלט הערען: ער האָט נישט געוואָלט דערלאָזען אַפילו קיין ספק אין דער רעאַליטעט פון דעם ביב-לישען משה ווי אַ פּערזאָן, וואָס האָט געלעבט אין דער וויר-קליכקייט, און נישט נאָר אין דער פּאָלקס-פאַרשטעלונג, אין אַזעלכע מיני אויפקלערונגען האָט ער געזעהען, ווי ס'גראַבט זיך אינטער אונטער זיין הייליגטהום.

און דאָך, נישט געקוקט אויף די אַלע חילוקי-דעות, זענען מיר געווען שטאַרק צוגעבונדען אַיינער צום אַנדערען. אין דעם לעצטען יאָהר, פאַר מיין אָבמאָהרען פון אָדעס קיין פּע-טערבורג, האָבען מיר זיך געווענהליך געטראָפּען נישט אין די קרייזלעך אָבער אויף זיצונגען, נאָר ביים שרייב-טיש אין אונ-זערע קאַבינעטען. ס'האָט זיך געטראָפּען, כ'האָב שוין לענג

נישט געזעהען דעם אלטען, און מיר ווילט זיך איהם זעהן. נאָר ס'איז אלץ קיין צייט נישטאָ: ווייל געהסטו נאָר אַרײַן צו איהם – וועט ער פריהער פאר אַ דריי-פיער שעה דיך נישט אַבלאָזען, און דאָך ביי דער ערשטער מעגליכקייט לאָז איך זיך פון מיין ווינקעל ביים ים, אַרום די שטילע ווילצעס, אויף אויספענסקי, אַהין, וואו די גאַס, וואָס פיהרט צו דער טיאָרנע, שפאַרט זיך אָן אָן דער געדיכטעניש פֿון די יודישע קוואַר-טאַלען. אָט איז דאָס דריי-שטאַקײַגע הויז אין דער תלמוד-תורה, וואָס קיניגט איבער די נידעריגע שכנישע הייזער. איך געה אַרײַן אין דעם פוסטען הויף, איך הויב זיך אויף אויף דעם העכערען שטאַק, איך געה אַדורך פאַרביי די גרויסע, גרוימע צימערען און טרעף מענדעלען ערגיץ-וואו אין אַ ווינ-קעל, אָפטמאָל ביים טישעל אין שלאַף-צימער, וואָס איז אַבגע-טהיילט מיט אַ פּאַהרהאַנג פונם קאַבינעט: ער קנייטשט זיין הויכען שטערען און שרייבט און שרייבט... „אַך, גוט! – בע-גריסט ער מיך. – אָט וועלען מיר זיך זעצען ביי דער הרובע, ווי גוטע ישיבה-בחורים, און מיר וועלען רעדען...“ און ס'געהט אַוועק אַ לאַנגער געשפרעך וועגען אַלץ, דער המשך פון אונ-זער צוועלף-יאָהריגען געשפרעך, ווי עס וואָלט נאָרנישט איבער-גכריטען געוואָרען. ס'איז נישט אַבגעגאַנגען, ווי דער שטייגער איז, אָהן דעם ליינען אַ פּראַגמענט פון אַ נייער מצעה. אין יענער צייט האָט מענדעלע געשריבען זיין אויטאָביאָגראַפישע ערצהלונג: „שלמה ר' היימ'ס“, – איינע פון זיינע בעסטע ווערק. ביז איצט פיהל איך נאָך דעם אַראַמאַט, דעם צויבער פון יענע פאַרלעזונגען: די אומפּערגעסענע בילדער פון אַ יודישער דאָרפישער פאַמיליע, פון אַ שטערטעל אין די האַרעם-טיגע ימים-נוראים, די קיך אין דער גאַכט פון דאָנערשטאָג אויף פרייטאָג, די חדר-יונגלעך, וואָס זענען נאָך נישט אַרי-בערגעטראָטען די גרענעץ פון זייער היימיש שטעדטעל, נאָר זענען שוין אויסגעווען מיט זייער רבין אין ארם-נהרים, מצרים און פּענען און ווייסען, וואָס ס'האָט זיך געטהון מיט דריי-טוי-זענד יאהר צוריק... איד האָב זיך צוגעהערט צו דער אייבי-

גער מעלאָדיע פֿונ'ם שטעדטלע וואָס האָט אָבגעקלונגען אין אונזער ליטעראַטור, אָנגעהויבען פֿון „זיידען“ ביז דעם „אייני-קעל“ שלום אש, צו אָט דער וואונדערליכער מוזיק, וואָס האָט בעצויבערט און געמונטערט און בעלויכטען די הערצער פֿון צרות און געוואָרען די לעבעדיגע לעגענדע פֿון יאָהרהונדער-טער... עס ענדיגט זיך אונזער געשפרעך. איך געזעגען זיך און געה אַרויס אין פּאָדער-צימער. מענדעלע בעגלייט מיך און זעצט ווייטער פּאָר דעם שמועס, האַלטענדיג מיך „פּאָרן קנע-פעל“ (דאָס איז שוין געווען אַ טעכנישער טערמין פּאָר די סוף-געשפרעכען). זומער-צייט פּלעגט ער אַרויס מיט מיר, מיך בעגלייטען האַלב-וועג, נישט איבעררייסענדיג דעם שמועס, דערנאָך האָב איך איהם אָביסעל אָבעמפיהרט, און אַזוי האָבען מיר אָפטמאָל געפּלאַנקעט ביז האַלב-נאַכט.

שווער איז געווען אונזער צושיידונג זומער 1903, צוויי חדשים נאָכן קעשענעווער פּאָגראָם, ווען איך האָב מיך פֿון דעם וואַרעמען אָדעס איבערגעקליבען אין ווייטען, כמורנעם, קאַלטען, אָבער היימישען „צפֿון“. אַ טיעפער אומעט האָט גע-קלונגען אין די רייז פֿונ'ם אַלטען פריינד, אויף דעם געזע-גענונגס-באַנקעט, וואָס די פריינד האָבען מיר פּאָר מיין אָב-פּאָהרען איינגעארדענט אין סימאָן-זאַל. מענדעלע האָט דער-מאָנט אָן די שבת-צו-נאַכטסען אין אונזער קליין קרייזעל, וועגען דעם געמיטליכען ליטעראַרישען ווינקעל, וואָס מיר האָ-בען געשאַפען אין אָדעס... איך האָב געפיהלט, אַז איך שטיי אויף דער גרענעץ פֿון אַן אַוועקגעהענדיגער תקופה אין מיין לעבען, אין וועלכער מענדעלע האָט געשפּיעלט אַ גאַנץ-וויכ-טיגע ראַלע.

נאָך צוויי מאָל האָב איך זיך געזעהן מיט אַבראַמאָווי-טשען: אין סוף פֿון 1909 און 1913, ווען איך האָב פּער-בראַכט אַ פּאָר וואַכען אין אָדעס. ביי דער ערשטער בעגע-געניש האָט זיך דער „זיידע“ אינגאַנצען געפונען אונטער דעם איינדרוק פֿון זיין זומערדיגער טריאומף-נסיעה איבער די שטעדט פֿון ליטע און פּוילען, וואו מ'האַט איהם אַזוי

רוישיג אויפגענומען. דעם לעצטען מאָל האָבען מיר בענייט
אונזערע אַלטע געשפרעכען, אין די דעצעמבער-טעג פון 1913
אויף אַ צייט האָט ווי אויפגעלעבט דאָס אַמאָליגע. עס איז
נטוען אַ טומעלדיגער ליטעראַריש-מוזיקאַלישער חנוכה-אָווענד,
עס זענען זיך צונויפגעקומען פיעל אַלטע פריינד. און ווידער
אַמאָל האָבען מיר זיך צונויפגעקליבען דעם 20 דעצעמבער אין אָווענד
אין דער וואוינונג פונ'ם זיידען - דעם „אימעניק" וואָס האָט
אויסגעזעהן נאָך גאַנץ מונטער, נישט געקוקט אויף זיינע 80
יאָהר. נאָך איין באַנקעט לכבוד דעם גאַסט איז פאָרגעקומען
אין סימאָנס זעל, וואו ס'איז זיך צונויפגעקומען די גאַנצע
ליטעראַרישע משפחה פונ'ם אַלטען און נייעם אָדעס. איך בין
געזעסען צווישען אַבראַמאָוויטשען און פרוגען, און אויף אונז
האָט ווי געשוועבט דער שאַטען פון דער וואונדערליכער לוכט-
דאָרפער זומער-נאַכט אין 1891...

אַנהויב יאָנואַר 1914 האָבען מיר זיך געזעגענט אויף שטענ-
דיג און אויף אייביג. אין אַ האַלב יאָהר אַרום האָט זיך אָנגע-
הויבען דעם אַלוועטליכער מבול, - דער וועלט-קריג. דער ער-
שטער איז אַוועק פון דער וועלט מיין יוגענד-חבר פרוג, און
צום סוף מענדעלע, מיט וועלכען ס'איז פערבונדען געווען דער
אָדעסער פערזאָד פון מיין לעבען.

מיט יעדען פריינד, וואָס געהט אַוועק אין דער אייביגקייט,
געהט איך אַוועק אַ טייל פון אונזער אייגענעם לעבען. אויף
אַט די חרובנות פון לעבען שטעלען מיר איבער'ן וועג דענק-
מעלער אין פאָרם פון זכרונות. אַט אַזע מין דענקמאָל שטעל איך
אויך איצט דאָ צו די שלושים פון מיין אומפּערגעסלעכען פריינד.

דעצעמבער 1917
צו די שלושים נאָך
מענדעלעס טוירט.

יעקב דינעזאן.

שלום יעקב אבראמאָוויטש און מענדעלע מוכר ספרים.

שלום יעקב אבראמאָוויטש און מענדעלע
מוכר ספרים האָב איך אַ צייט נאָכאַנאַנד אַלץ געמיינט —
זענען זיך צוויי גאָר בעזונדערע יודען, וואָס האָבען איינער
צום אַנדערען קיין שום שייכות נישט, און קענען זיך איינאַג-
דער אפּשר גאָרנישט.

שלום יעקב אבראמאָוויטש, האָב איך מיר פאַרגעשטעלט,
מוז זיין אַ יוד אין מיטעלע יאָהרען, אַ גרויסער למדן און אַ
גרויסער קענער, שרייבט לשון-הקודש, אפילו נישט מיט ריין
ישעיה'לשון, ווי מאָפּו אָדער קלמן שולמאַן, אָבער וואָס ער
שרייבט, לייענט זיך גרינג און בע'טעמ'ט. איז אַמאָל וויציג
און בייסיג און רעדט מיט העזה אָפּט געגען בעריהמטע שריי-
בער עלטערע פאַר איהם, אָבער אַלע מאָל קלוג און גערעכט.
ווייסען ווייסט ער אַ סך, און וואָס ער ווייסט, שרייבט ער.

פאַר איהם האָב איך רעספעקט געהאַט. פאַר בעקאַנט צו
ווערען מיט איהם דורך אַ בריוועלע אַמאָל, האָט זיך מיר גע-
דאַכט, איז ער צו שטאַלץ. אַנדערש האָב איך מיר פאַרגע-

שטעלט ר' מענדעלע'ן. ר' מענדעלע מוכר-ספרים, האָב איך מיר אויסגעמאַלט, איז שוין געוויס אַנ'עלטערער יוד, אַ זעכ-ציגער, ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר, אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט סיפע קנייטשען אויף זיין שטערען, מיט אַ פאַר קלוגע און גוטע אויגען, וועלכע קוקען תמיד מיט ליבשאפט און רחמנות אויף איטליכען. צייטענווייז זענען די דאָזיגע קלוגע און גוטע אויגען פערבענקט און פער'חלומ'ס און קוקען אַרויס ווייט-ווייט אַהין, פון וואָנען ער מיינט אָדער האָפט, אַז ס'דאַרף איהם אָנקומען אַ גרוס ערגיץ פון וועמען עס איז איהם אין האַרצען ליעב. און טייער, אָדער אַ בשורה טובה אויף ישועות און נחמות אויף פלל-ישראל. ר' מענדעלע'ן האָב איך קיינמאַל נישט בעגעגענט זיך אַמפערענדיג, אַריבערשפאַרענדיג עמיצען, נאָר שטיל און רוהיג רעדט ער, און שטענדיג מיט אַ חנוודי-גען זיסען שמייכלע אויף די ליפען. ער האָט זיך אין דער וועלט און ביי יודען אַ סך אַ סך אָנגעזען און אָנגעהערט, — דערצעהלט ער, מערסטענטייל מיט אַ זיפן און אָהנמוטיגען טאָן, אַנ'אנדערש מאָל, אויך מיט אַ לצנות'דיגען און פלומר'שט-לוס-טיגען טאָן.

ר' מענדעלע אַליין, האָט זיך מיר געדאַכט, איז אפילו נאָר קיין שרייבער נישט, דאָס, וואָס איך האָב געלייענט פון זיינע מעשה'לעך, האָט ער נאָר דערצעהלט, אויפגעשריבען האָט עמיץ אַנ'אנדערער.

איהם האָב איך ליעב געהאַט מיט מיין גאַנצער נשמה. מיט איהם זיך אַמאַל צו בעגעגענען און צו קאָנען איהם אַרויס-זאָגען, ווי ליעב איך האָב איהם, נישט נאָר פאַר דעם, וואָס ער דערצעהלט, נור אויך פאַר דעם, וואָס ער איז ר' מענדעלע מוכר-ספרים, — איז געווען איינס פון די הייסעסטע וואונשען, וואָס איך האָב דעמאַלט מיר פערגינט צו ווינשען זיך.

איך געדענק, ווי איינמאַל איז אַריינגעקומען אין בית-המדרש, וואו איך האָב געדאַוונט, אַ יוד אַ מוכר-ספרים, און האָט זיין בינטעל סחורה אויפן לאַנגען אָנגע'חלב'טען בית-המדרש-טיש צעלעגט. אַ הויכער בייגיגער יוד איז דאָס געווען,

מיט אַזאָ גרוי בערדעל, מיט אַזאָ אַ ביסעל-געבויגענעם רוקען, און כמעט אויך מיט דער אייגענער פיוואָנאָמיע, ווי מיין פאָן-פאָזיע האָט איהם גאָר געקאָנט אויסמאָהלען. פון ווייסען, פון חאָנען איך האָב מיך צוגעקוקט אויף איהם, האָב איך שוין געמיינט: אָט איז ער! אָט איז דער קלוגער, ליבער און טייער-רער ר' מענדעלע. איך בין שוין גרייט געווען צובולויפען צו איהם מיטן גרייטען שלום-עליכם: ר' מענדעלע! וואָס מאַכט איהר? פון וואָנען קומט איהר? וואו שטעהט איהר איין, מען זאָל קאָנען פערברענגען מיט אייך עטליכע שעה און אויסהע-רען עפעס אַ נייע מעשהלע, וואָס איז נאָך נישט אָבגעדרוקט? און טאָמער ווילט איהר, וועל איך טאָקי דאָס מעשהלע באַלד פון אייער מויל אַרויס אויפטרײַבען". גאָר אַזוי ווי איך בין גאָשטאַנען געבען ביים פענסטער צום בית-המדרש הויף אַרויס, הום זיך מיר געוואָלט אין איין גאַנג טאָקי שוין אַ קוק טהון דרבן פענסטער אויף זיין ביידעל, ר' מענדעלעס, אויף זיין פערדעל, דעם גרויסען סבלן און גרויסען עניו, וואָס כאַטש ער האָרעוועט געבען אַזוי פיל און ווערט גענוג פערשוואַרצט און אויסגעריסען, אַרומטלעפענדיג דאָס שווער-אַנגעפאַקטע ביידעל מיט יודישע ספרים און יודישע צרות, מעגען איהם פונדעסטוועג גען אַנדערע, לייטישע פערד אפילו, מקנא זיין, וואָס ער האָט אַזאָ קלוגען בעל-הבית, וועלכער פערשטעהט איהם אויפן ווינק, און פיהלט-מיט זיין צער, און געפינט תמיד אַ ליבליך, טריי וואָרט איהם צו טרייסטען אין זיין שווערען מזל...

גאָר ווי זיין שטייגער איז, זענען די בית-המדרש-פענ-סטער שוין אַ צייט מיט יאָהרען נישט געוואָשען געווען, און דורך דעם שטויב און דעם רויך, וואָס האָט זיך סאַר דער צייט אָנגעקליבען, איז אונגעגליך געווען אַרויסצוזעהן, וואָס הינטער זיי טהום זיך... און איך האָב נישט געקאָנט זעהן, צי זענען דאָ פערהאַן דאָס ביידעל מיטן פערדעל, צי נישט. מילא, האָב איך אַ קלער געטהון. לאָס איך מיך אַקאָרשט פריהער בעקענען מיט ר' מענדעלען אַליין, וועל איך שוין מסתמא באַלד בעקאָנטשאַפּט שליסען אויך מיט ר' מענדעלעס.

ביידעל, און דער עיקר — מיט ר' מענדעלע'ס פערדעל, מיט
 זעלכען איך וועל שפעטער זיך אויפרעדען אויף ר' מענדעלע'ס
 לשון מיט איהם — און זעט נעם איך און שטרעק שוין מיין
 רעכטע האנט, אים, — ר' מענדעלען, נישט דעם פערדעל, —
 מיין פריינדליכען שלום-פלייכט צו דערלאנגען, צעבייזערט זיך
 גראד אין דער רגע דער בית-המדרש-שמש מיט א טענה, פאר-
 וואס האט ער זיך מיט זיין פינטעל ספרים אזוי ברייט צולעגט
 איבערן גאנצען טיש און ביי איהם גארנישט געפרעגט, ווערט
 דער פאקענטרעגער אָנגעצונדען פון פעס אויף דעם שמש, רעדט ער
 ארויס געבען איהם א פאָר זלוולים. דאָס זיך, גאנץ געוועהנליכע
 זלוולים, וואָס מען הערט אלע טאָג אפילו אין א מקום-קדוש,
 פון יודען אָנגעטהוענע אין טלית-און-תפילין אויך אין רעכטען
 מיטען דאוונען. גאָר אויף מיר האָבען זיי בעת-מעשה נישט
 קיין גוטען רושם געמאַכט, און פון דאָרט אינעוועניג אין דער
 נשמה מיינער האָט צו מיר ווי א קול אַרויסגעשריען: „ניין,
 דאָס איז נישט ער! דאָס איז נישט ר' מענדעלע, נישט זיין
 קול, נישט זיינע ווערטער, נישט אפילו דער שאַטען זיינער!“
 און נאָך אַמאָל אַ קוק טהון אויף יענעם מוכר-ספרים האָב איך
 שוין נישט געוואָלט. איך האָב מיך פאַר זיך אַליין פערשעמט,
 פאַר אַזאַ מיאוסען טעות, צו דערזעהן אַ רגע מיין ליבערען
 קלוגען ר' מענדעלע אין אַזאַ פשוטען יודען, וואָס האָט אַזאַ
 קול מיט אַזאַ מין דבור.

עס פערשטעהט זיך, אַז מיינען אַזוי: אַז שלום יעקב
 אַבראַמאָויטש איז נישט מענדעלע מוכר ספרים, און מענדעלע
 מוכר ספרים איז נישט שלום יעקב אַבראַמאָויטש, האָב איך
 נור געקאָנט אין יענע יאָהרען, ווען דער אייגענער ר' מענדע-
 לע איז נאָך קיינעם קיין זיידע נישט געווען*, און ווען זיינע

(* זיינע אלע פרייערדיגע העברעישע הערק-משפּט שלום" (1860), תולדות
 השב"ע" (ערשטער טייל—1862, צווייטער טייל—1867, דריטער—1872) "למדו היטב"
 (1862) און "האבות והבנים" (1868) זענען ערשינען מיטן נאָמען שלום יעקב אַב-

געזעהלטע, יעזער, וואָס האָבען איהם שוין אויך דעמאָלט דער-
 פיהלט, כאָטש נאָך נישט גערעכענט און זיך רעכענען פאַר אַזעל-
 כע נאָך אפשר גאַרנישט געוואָלט.

עס זענען איבערהויפט דעמאָלט יאָהרען געווען, וואָס
 מיט שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט מען זיך מיחס געווען,
 און מיט מענדעלע מוכר-ספרים האָבען זיך נאָך די מיוחסים
 פון דער אַלטער גאָלדענער פּאָהן צוגעשעמט ווי מיט עפעס אַ
 נחית-דרגא אין דער משפּחה. איך בין נאָך דעמאָלט אַ יונג
 יונגעל געווען, אַ שטיקעל משכיל אַן אָנפאַנגער, וואָס האָט
 זיך שוין אפילו געריבען אַרום די מיוחסים פון דער אַלטער
 גאָלדענער פּאָהן, אָבער וואָס האָט בשום אופן ר' מענדעלעין
 נישט געוואָלט בעטראַכטען פאַר עפעס אַ נחית-דרגא חלילה אין
 מיין יחוס. אדרבא, ווען ר' מענדעלע זאָל נאָר אַמאָר אַ קום
 טהון צו אונו און איך זאָל זיין דער גבאי אין מיין בית-
 המדרש, וואָלט איך איהם דעם ערשטן מכבד געווען מיט
 „שלישי“. אָדער מיט „שני“, ווי דעם גרעסטען מיוחס, גאָר-
 נישט קוקענדיג, וואָס ער איז אַ יוד נישט קיין נגיד, פּאָהרס
 מיט זיין אייגען ביידעל אויף אַלע ירידים, יודען צו באַזאָר-
 גען מיט קינות און תּהינות, אַ לאַנג אָפּגעפרעגטע פּערשימעל-
 טע סחורה ביי די דעמאָלטיגע מיוחסים, און איז נאָך אָפט
 אַליין אי אַ שטיקל בעלי-עגלה, אי אַ שטיקל שמיסער פאַר זיין
 אייגענעם פּערדעל.

ראַמאָוויטש. ערשט דאָס יודישע ווערק „דאָס קליינע מענשעלע“ (פּערעפּענסליכט גע-
 וואָרען אין „קול-טבֿשר“ און דערנאָך בעזונדער אַרויסגעגעבען אין יאָר 1864) איז
 אַרויס מיטן נאָמען מענדעלע מוכר-ספרים. דער טיטל איז געווען: „דאָס קליינע
 מענשעלע אָדער אַ לעבענס-בעשרייבונג פֿון יצחק אברהם תקיף, געוויקט בהשטלות
 מענדעלע מוכר ספרים“. פֿון דאָן אָן איז מענדעלע מוכר ספרים געבליבען ש. י. אַבראַמאָ-
 וויטש צוהייטער נאָמען אויף שטענדיג. אגב, האָט ש. י. אַבראַמאָוויטש אויף זיך
 ערשטען יודישען ווערק זיך אָנגערופּען „סענדערל מוכר ספרים“, נאָר אלכסנדר
 צערעבובים האָט איבערגעמאַכט דעם נאָמען אויף „מענדעלע מוכר ספרים“.

רעה.

אזוי האָב איך אַ צייט אַלץ געמיינט און זיך געטראַכט, און האָב גאָר אַנדערש מיינען און טראַכטען נישט געוואָלט. האָט מען מיר אַמאָל שפּעטער אַ זאָג געטהון, אַז עס איז פּערהאַן אַ יס-אומרים, אַז ר' מענדעלע מוכר ספרים איז דער בעריהמטער שרייבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, הוא, הוא בכבודו ובעצמו, הוא ולא אחר. האָב איך עס געהאַלטען פאַר גלאַט אזוי אַ בויך-סברא, ווי אַ שטייגער: דער פייטן ר' אלעזר הקליר איז דער אייגענער ר' אלעזר בן ערך פון דער גמרא, וואָס די דעמאָלטיגע לשון-הקודש-שרייבער האָבען עס פון אַזעל-כע בויך-סברות געמאַכט זיך אַרויסצודרינגען און אויפצוווייזען. דערוואָס זיך אַקוראַט, אַז ביידע, — סיי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, סיי ר' מענדעלע מוכר-ספרים — זענען באַמה איין און דער זעלבער יוד, און, אַז דאָס איז נישט קיין אויס-געטראַכטער שם אויף דעם ערשטען, ווי נישט אַ צו גרויסער יחוס פאַרן צווייטען, האָב איך ערשט אין מאַסקווע אין דעם זעלבען טאָג און אין דער זעלבער שעה, ווען איך האָב שוין אַליין זוכה געווען מיט מיינע אייגענע אויגען צו דערזעהן מיין ערשט ווערק, אין דער געשטאַלט פון אַ גאַנצען ספר, היפש דיקלעך אפילו, כאָטש אויף אַ טונקעל ביבליע-פאַפּיר, אָבער פאַרט מיט געדרוקטע אותיות, שוואַרץ אויף ווייס, בדפוס האַלמנה והאחים ראָס בוילגא.

איך האָב שוין צו יענער צייט געדיענט אין מאַסקווע אין אַ קאַנטאָר פון אַ בעוואָוסטער טעה-פירמע, צו יענער צייט, ביי מיינעם עפיס אַ קרוב. אַז איך האָב עפיס אַ שייכות צו השכלה און שרייבעריי האָט דאָרט אַ יליד-אשה וועבען מיר נישט געוואָסט, און איך האָב טאַקי אַליין אַלץ געטהון, אַז מען זאָל עס נישט וויסען. די סיבה דערפון, איז דאָ נישט דער פּלאַץ צו דערצעהלען. אפשר וועל איך נאָך אַמאָל דאָס דערצעהלען ביי אַנאַנדער געלעגענהייט. — נאָר כאָטש קיינער פון מיינע מקורבים און בעקאַנטע אין מאַסקווע האָבען וועגען דעם נישט געוואָסט, האָב איך אַליין נישט געקאָנט נישט ווי-סען, אַז דאָרט אין ווילנע, טאַקע איז דער בעריהמטער דרר

קעריי פון האלמנה והאחים ראָם, וואָלגערען זיך אַ פּאָר טון
 מיינע „כתב־ידן“ און אפשר דרוקט זיך שוין איינער פון זיי
 און וועט אינגיכען אויף דער ווייסער וועלט אַרויס. און וואָס
 מעהר איך האָב געטראַכט דערפון, אַלץ מעהר האָט זיך מיר
 געוואָלט, אַז קיינער פון מיינע נאָהענטע זאָלען דערפון נישט
 געוואָהר ווערען. ביז איינמאָל, אין עפּיס אַ חנוכה־אָווענד, בין
 איך אַריינגעקומען צו מיינעם אַ בעקאַנטען פון אַ פיינער פּאָר־
 מיליע. נאָר אָנשטאָס צו געמינען דעם עולם אַרום טיש ביי
 די חנוכה־לאַטקעס, צו וואָס מען האָט מיך איינגעלאַדען, אָדער
 אָנשטאָס צו טרעפען די עלטערע ביי די גרינע טישלעך מיט
 קריידלעך אין די הענד, ווי דער שטייגער איז ביי אַ פיינער
 מאַסקווער פּאַמיליע אַפילו נישט אום חנוכה, און די יוגענד,
 סטודענטען און קורסיסטקעס, ביי אַ געשפרעך, אָדער אַלערליי
 מיינונגען אַרויסזאָגען וועגען טאַלסטאָיס נייעם ראָמאַן: „אָנאַ
 קאַרעניאַ“, וועלכער האָט זיך אין יענעם יאָהר געדרוקט אין
 פּאַרטזעצונגען, דאַכט זיך אין זשורנאַל „רוסקי־וועסטניק“, —
 האָב איך איצט דעם עולם, יונג און אַלט, געזעהן זיצען ביים
 טיש אין גרויסען עס־צימער, און עפּיס איינער אַ גאַסט לייענט
 פּאָר אַ ספור־המעשה פון אַ יידישען ספר אויף פּראָסע עברי־
 טייטש און אַזוי אַריינגעטהון זענען אַלע צוהערער, אַז זיי
 האָבען מיך כמעט נישט בעמערקט אין אָנהויב, און אַז מען
 האָט מיך שוין יאָ בעמערקט, האָט מען מיך געבעטען פּלאַץ־
 נעמען ביים טיש און זיך אויך צוהערען, וואָס מען לייענט
 דאָ פּאָר, ווייל עס איז זעהר, זעהר אינטערעסאַנט, און מען
 קאָן זיך פשוט אין מיטן נישט אָברייסען פון צו הערען.
 איך האָב געמיינט, אַז דאָס לייענט מען מסתמא ר'
 מענדעלעס „קליאַטשע“ (*). וועגען וועלכען איך האָב שוין פון

(* די ערשטע אויפלאַגע פון דער „קליאַטשע“ איז ערשינען אין יאָהר
 1873, אויף דעם שער־בלאַט איז געווען אויסגעשריבען: „דיא קליאַטשע אָדער
 שער־בעל־חיים א. א. ח. אַ מעשה, וואָס האָט זיך פּערהאַלגערט צווישען דיא כתבים

פבינים און „יודע־חן“ גבורות זיך געהערט אַנדערצעהלענדיג, אָבער אַליין געלייענט זי האָב נאָך אין יענער צייט נישט. איך האָב ביים טיש צווישען אַנדערע פּלאַץ גענומען, אָבער אָנשטאַט עפעס פון ר' מענדעלע'ס „קליאַטשע“ צו הערען, דערהער איך עפיס בעקאַנטעס, איך וואָלט שווערען, איך הער זיך אַליין.

דאָס האַרץ הויבט אָן זיך צו צאַפּלען אין מיר. איך שפּיר, איך ווער רויט און בלאַס. איך דאַנק גאָר גאָט, וואָס אַלעמענס נאָז און אויערען זענען געווענדעט צום פּאַרלעזער און קיינער בעמערקט נישט, וואָס מיט מיר און אין מיר געהט דאָ פּאַר. ווי אויף הייסע קויהלען בין איך נאָך ביי אַ האַלבע שעה געזעסען ביים טיש, מיט אַלע כוחות פּלומר'שט ווי פּער־אינטערעסירט מיט דעם לעזען זיך צו ווייזען, כאַטש מיך האָט פון איבעראַשונג און אויפּרעגונג, ווי פון אַ פּיבער געטריי־סעלט, ביז גאָט האָט געהאַלפּען, דער לעזער איז צו ענדע פון אַ קאַפיטעל צוגעקומען, און דער עולם האָט אַ ביסעל פּרייער אָפּגעאַטעמט. דעמאָלט ערשט האָט די ווירטין מיין אויפּרעגונג בעמערקט, און מיך געפרעגט, וואָס בין איך אַזוי בלאַס, צי האָב איך מיך צוגעקיהלט.

איך האָב אין איהר פּראַגע זיך אָנגעכאַפט ווי איינער, וואָס טרינקט זיך, כאַפט זיך אָן אין אַ שטרוי, וואָס שווימט אים צופּעליג צו. איך האָב באַלד געענטפּערט, אַז איך פּיהל מיך טאַקע זעהר נישט גוט, און האָב ביי איהר ענטשולדיגונג גע־בעטען, אויב איך וועל זיך ערלויבען אָבשיעד צו נעמען און אַהיימגעהען.

מען האָט מיר פּערשיעדענע מיטלען געראַטען, וואָס איך האָב באַלד צו טהון, וואָס צו טרינקען, מיט וואָס זיך איינצו־רייבען און ווי צו שוויצען. און געשוויצט האָב איך שוין דערנאָך פון פּרייד אַליין, וואָס איך בין פּריי געוואָרען פון

פון ישראל'יק דעם משוגענעם, געדרוקט בהשתדלות מענדעלע מיט־ספּריס. חילגא, ברום האלמנה והאחים ראָס.⁴
רעד.

דער געפאר ענטדעקט צו ווערען, אז איך אליין בין דער שול-
דיגער, וואָס מען האָט מיך היינט אַזוי קאַלט און טרוקען אויפֿ-
גענומען אין דער דאָזיגער פּאַמיליע.
אַבער דאָס, וואָס איך האָב געקאַנט דאָס מאָל מיין טוד
בעהאַלטען פון יענער פּאַמיליע און פון נאָך אַזעלכע פּאַמיליעס,
האַב איך דאָך פון זיך אליין בעהאַלטען נישט געקאַנט. עס
האַט זיך ליידענשאַפטליך מיר געוואָלט זיין צוואַמען מיט מיין
זערק, ווען קיין זייטיגער מענש וועט דערביי נישט זיין. און
איינער אויף איינעם זיך דורכשמועסען, ווי ווייט בין איך צו-
פריעדען פון איהם, און ווי ווייט קאַנען ווירקלעך זיינע לעזער
צופרידען זיין פון מיר. נאָר ווי מאַכט מען אַזאַ צוואַמענקומען זיך,
אַז קיין זייטיגער זאָל דאָס נישט בעמערקען און צו עפעס ג
חשד קומען? בעטען לייען דאָס ווערק ביי די, וואָס האָבען
עס שוין דורכגעלייענט און מיט התפעלות מיר דערצעהלט,
וויפיעל הייסע טרעהרען זיי האָבען דערביי פּערגאַסען, האָב
איך פשוט מורא געהאַט, מען זאָל נישט בעמערקען, ווי פּער-
אינטערעסירט איך בין דערמיט, און דאָס קאַן זיי ברענגען
אפּשר צום חשד, אַז דער מחבר דינעזאָן, וואָס שטעהט גע-
דרוקט אויפן ערשטען בלעטעל, איז נישט אַ ווייטער קרוב
מיינער, וועלכען איך קען נישט אַפילו, נאָר איך בין דער
מחבר אליין. שרייבען אין ווילנע צו די דרוקער, זיי זאָלען
מיר צושיקען כאָטש איין עקזעמפּלאַר פּאַסט־רעסטאַנט קיין
מאָסקווע, האָב איך שוין אפילו געפרובט, נאָר זיי האָבען, אפנים,
צייט געהאַט, און זיך נישט צוגעאיילט מיין בקשה צו ערסיע-
לען מיט דער אומגעהענדער פּאַסט, ווי איך האָב געבעטען.
וואָס איז די איילעניש אַזוי גרויס, מאָסקווע ברענט? האָבען
זיי זיך אודאי אויסגעלאַכט פון מיין בריף מיטן פּערלאַנג:
זאָפּאַרט מיט דער אומגעהענדער פּאַסט כאָטש איין עקזעמפּלאַר
מיר צושיקען. (*)

(*) יעקב דינעזאָנס ערשטער געדרוקטער ראָמאַן, הנאהבים והנעימים אָדעס

און אזוי האָט מען שוין אין פּערקויף פון אַ פּאָר וואָלען
כמעט אין יעדען יודישען הויז אין מאַסקווע מיין ראָמאַן גע-
האַט געלעזען. און איך אַליין האָב נאָך די זכיה נישט געהאַט
מיט איהם אַליין זיך צו טרעפּען, ווען קיין זייטיקער זאָל דער-
ביי נישט זיין. ביז איך האָב זיך דערוואוסט, אַז אויף זאַראַדיע,
אין גליעבאַווסקע פּאָדוואָריע, וואוינט אַ יוד, וואָס מען רופט
איהם לידסקי, אַ מוכר ספרים — טאַקע דער פּאָטער פון דעם
וואַרשעווער לידסקי, — דער געגענוואַרטיגער אַרויסגעבער פון
ר' מענדעלע מוכר-ספרימ'ס ווערק, — וואָס ביי איהם בעקומט
מען פון פל טוב: ציצית, תפלין, מזוזות, סדורים, מחזורים,
טליתים און אַפילו אַלערליי מעשה-ביכלעך אויך. און אין אַ שעה-
נעם פריהמאַרגען פון עפעס אַ רוסישען יום-טוב, ווען מיין קאַנ-
פּאָר איז געווען צו, האָב איך מיך אַראַבגעלאָזט אויף זאַראַדיע
גלייך צו דעם דאָזיגען לידסקין.

אַ גוטע צעהן מינוטען האָב איך אַרומגעבלאַנדזעט אין אַ
פינצטערען פּאָדער הויז, טאַפענדיג מיט די הענט, טאַמער וועל
איך ערגעץ דערטאַפען אַ טהיר, וואָס זאָל מיך אַריינלאָזען אין
דעם גרויסען פּאַלאַץ, וואו דער דאָזיגער לידסקי וואוינט און
האַט ביי זיך דאָס, וואָס מיין האַרץ גלוסט און בענקט — ביז
איך האָב ענדליך סאָרט דערטאַפט אַ טהיר און האָב אַ פרעג
געטהון אויף רוסיש, פּערשטעהט זיך, צי דאָ וואוינט דער הי-
לידסקי?

מען האָט מיר געענטפערט, אַז לידסקי וואוינט אין נו-
מער 134 און דאָ איז דער נומער 142. עז כן ברויך איך געהן
אַ ביסעל צוריק.

— אָבער שטעהט נישט אין דער אָפּענער טהיר! — טהוט
צו מיר אַ זאָג אַנעכטע מאַסקוויטערין, אויף עכט-שקלאָווער רוי-
סיש. — דאָ איז מאַסקווע, נישט שקלאָוו און נישט וואַרשע.

דער שוואַרצער יונגערמאַנטיק איז ערשינען צום ערשטען מאל אין הילנע אין
ראָם-דרוקעריי אין 1877. אין גאָר אַ קורצער צייט איז דער ראָמאַן פּערשפּרייט
געהאָרען אין פיל טויזענדער עקז.

די פרעסט זענען דרייסיג גראַדיגע און האַלץ איז דאָ טיייערער
ווי ביי אייך דאָרט לעקעך!

אַבער ווי קען מען פאַרט דערטאַפּען דעם נומער 134,
וואו דער לידסקי וואוינט, אַז דאָ איז אַזוי פינסטער? — פּרוב
איך נאָך אַזוי אַ זאָג טהון, סאָמער וועט מען פאַרט אַזוי
פריינדליך זיין, מיך וועלען צופירען צו הי לידסקיס נומער.

— הויב זיך אָן מיט אַ פּראָווינציאַל! — בייזערט זיך
שוין די יודענע. — אַ מאַסקווער האָט שכל מיטצונעהמען אַ
שוועבעלע אין קעשענע, אַז פינצטער, גיט ער זיך אַנעצה,
רייבט אויס אַ שוועבעלע און מאַכט זיך ליכטיג און האָט צו
קיינעם קיין טענות נישט.

איך האָב נאָך דעמאָלט קיין פּאַפּיראַסען נישט גערויכערט
און האָב קיין נויט נישט געהאַט צו טראָגען שוועבעליך מיט
זיך, אָבער דער יודענעס ווערטער האָבען מיך די פּראַקטיקע
געלערענט, ווי גויטיג עס קען אַ שוועבעלע זיין אַפילו יעדען
מחבר, ווען ער געהט זוכען זיין חבור, כּאָזש ער רויכערט
נישט. אין יענעם מאַמענט האָב איך זיך ווי אַ נדר געטהון
נישט אַרויסצוגעהן פון שטוב אָהן אַ פּעקעל שוועבעליך אין
קעשענע, דערווייל אום גיכער פטור צו ווערען פון מיר, האָט
די יודענע מיר דערלאָנגט אַ פּידעלע מיט עטליכע שוועבעלעך.
איך האָב איהר ענטשולדיגונג געבעטען, פאַר גאַסט-פריינדליכ-
קייט הייס בעדאַנקט, אַ שוועבעלע אַרויסגענומען און באַלד גע-
טראָמען לידסקיס טהיר.

דעם אַלטען לידסקי האָב איך געטראָמען אין טלית און
תּפילין, ער האָט געדאַווענט, און, אפנים, ביי די רעכטע געדיכ-
טע געהאַלטען, וואָרום אויף מיין גוט מאַרגען האָט ער נאָר אַ
שאַקעל געטהון מיטן קאַפּ און אַנשטאַט מיך צו פּרעגען, ווע-
מען און וואָס ברויך איך, האָט ער אַנגעשטעלט אויף מיר אַ
פאַר פּרעגענדיגע אויען מיט אַ ברום נ-נו?.. נישט וועלענדיג
מחסיק זיין, חלילה, בין גאולה לתפילה, אָדער אַזוי דאָרט ווי
ער האָט געהאַלטען.

איך האָב איהם באַלד געענטפערט אויף זיין שטומע פּראַ-

גע, אז איך בין געקומען עפעס ספרים האנדלען ביי איהם.
 ער האָט באַלד מיט אַ ברעג טלית אָבגעווישט דעם די-
 נעם שטויב פון אַ בענקעל, אַ מאַך געטהון מיט דער האַנד, אַ
 רמו, אז ער בעט מיך זעצען, און אַ ברום געטהון נאָך אַ מאָל
 נ-נו, נ-נו איילענדיג, אַ סימן אז זיין דאווענען וועט שוין
 לאַנג נישט ציען, און, אז ער בעט מיך וואַרטען אַ רגע און
 אַלץ וועט שוין געהן כשורה.

איך האָב איהם באַרוהיקט, געזאָגט, איך קען אויפציהען
 אַ רגע, און ער ברויך זיין דאווענען צוליעב מיר נישט אָבקור-
 צען. ער האָט עס, אפנים, אָנגענומען פאַר אַ העפליכקייט פון
 מיין זייט, אָבער נישט פאַר אַניערענסט, און האָט דאָס דאווע-
 נען צוגעטריבען, און אין קוים פינף מינוט האָט ער שוין נאָך
 שמונה עשרה געהאַלטען. ער האָט מיר דערלאַנגט שלום עליכם,
 געפרעגט: פון וואַנען איז אַ יונגער מאַן? ווי לאַנג בין איך
 שוין אין מאַסקווע, וואו שטעה איך איין און נאָך אַ זעלכע
 זייטיגע שאלות. קוים כאַטש איין תשובה צייט געהאַט צו ענט-
 פערען, האָט ער מיך אַ פרעג געטהון די עיקר שאלות: וואָס
 פאַר אַ ספרים ברויך איך, צי ספרי רומל, צי ספרי השפלה?
 — „די קליאַטשע“ קאָן מען בעקומען ביי אייך? — טהו
 איך אַ פרעג.
 — „די קליאַטשע“ אַבראַמאָוויטשעס? פרעגט ער מיך
 איבער.

— ר' מענדעלע מוכר-ספרים! — ענטפער איך.
 — היינו הך! ענטפערט ער מיר מיט גמרא לשון. אַ יוד
 נאָך אַ פאַרצייטיגער געווען דער אַלטער לידסקי, און האָט
 נאָך גמרא לשון געוואוסט.
 — געהערט האָב איך עס שוין אַפילו אייניגע מאָל,
 אָבער עפּיס שיקט זיך מיר עס נישט, — בין איך איהם מודת
 און געמיינט האָב איך, נישט אזוי די צוויי אייניגקייט און די
 צוויי בעזונדערע נעמען, ווי די צוויי בעזונדערע כאַראַקטערען
 אין איין און דעם זעלבען מענשען, לויט ווי איך האָב מיר
 אַלע מאָל פאַרגעשטעלט אונטער די צוויי נעמען.

— וואָס שיקט זיך אייך דאָ נישט? — פּרעגט מיך דער אַטער לידסקי. — עס איז דוכט זיך אַזוי פשוט, וואָס פשוטער קען גאָר נישט זיין. ווייסט איהר דען נישט, אַז מיט דער זיידענער קאַפּאַטע אין וועלכער מען געהט שבת, אַ יום-טוב אין שוהל אַריין, געהט מען נישט אין דער וואָלען אין מיהל אָדער אין קראָם.

— וואָס מיינט איהר דערמיט? — טהו איך אים אַ פרעג, נישט בעגרייפּענדיג דעם נמשל פון זיין משל.

— איך מיינ פשוט, — ענטפערט ער. — דער נאָמען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז שוין לאַנג בעריהמט מיט זיינע ביכער אויף לשון הקודש. איהר שפיעלט זיך מיט זיין „משפט שלום“, מיט זיין „האבות והבנים“ און מיט זיין „תולדות הטבע“? נו, און אַז עס פּערגלויסט זיך אים אַ מאָל אויך אַ שפיעלעל זיך מאַלען, אָדער פשוט אַ שטיף טהון און אויפשרייבען אַ „טאַקסע“ למשל, אָדער אַפילו אַ „קליאַטשע“, אויף פשוטען עברי-טייטש, איז ער מחויב זיין בעריהמטען נאָמען שלום יעקב אַב-ראַמאָוויטש אויף אַזוינס אַנצורופען? כבוד וועט עס אים צו-געבען? זאָל אַפיקו אמת זיין, אַז אין זיין „קליאַטשע“, למשל, געפינט זיך טאַקע אמתע סתרי-תורה, ווי זיינע חסידים דרשענען, איז דאָך דאָס פאָרט אַ עברי-טייטש מעשהלע, שיחות חולין, אָדער ווי די גמרא דריקט זיך אויס: „דברים של מה בכך“. וועט נישט זיין דאָס אַרויפשלעפּען זיין נאָמען אויף אַזעלכע ביכלעך ווי צודעקען דעם באַרשט אין קיך מיט דעם אייגענעם שבת-טישטובלעל, וואָס מען דעקט צו די שבת הליה?

געגלויבט האָט זיך מיר עס אַפילו נישט, פון דעסטוועגען זענען מיר דעם יודענס ווערטער אין זינען אַריין, און כּהאַב אויך שפּעטער אָפּט זיך שטאַרק פּערטראַכט צוליעב זיי.

— און מיינט איהר אַ נייעס איז עס ביי זייערע לייט? די מליצה-שרייבער מיינ איך. אַלע טהוען זיי דאָס אייגענע — דרעזעהלט מיר ווייטער דער יוד, וואָס איך זעה איהם צום ערשטען מאָל אין מיינ לעבען, און וויל מיר מסתמא אַ בעגריף געבען וואָס פאַר אַ ידען און אַ בקי ער איז אין אַזעלכע זאַלען. —

וואָס דאַרפט איהר ווייט זוכען, אָט איז ערשט מיט אַ פּאַר וואָ-
 כען צוריק פון דרוק אַרויס אַזאַ עברי-טייטש ביכעל מיטן נאָ-
 מען "הנאהבים והנעימים" פלומרשט אויף לשון הקודש, און באַלד
 דערביי מיט אַ פרוש דערצו: אָדער דער "שוואַרצע" יונגער-
 מאַנטשיק, און עפעס אַ מין אויסכאַפעניש איז דאָ געשעהן: די
 ערשטע הונדערט עקזעמפלאַרען האָט מען ביי מיר ממש אויס-
 געכאַפט אין קאַרגע דריי טעג. קלאַפּ איך קיין ווילנע אַ דעפע-
 שע. שיקט מען מיר אַרויס מיט באַגאַזש, ווי איך האָב אין דער
 דעפעשע געקלאַפט, נאָך דריי הונדערט, געהט נישט אַריבער אַ
 וואָך צייט, בלייבט ביי מיר אַפילו איינער נישט, קלאַפּ איך
 נאָך אַ דעפעשע, שיקט מען מיר אַרויס נאָך אַ ק"ן שטיקלעך
 מיט דער ידיעה, אַז מער איז דער מין אין ווילנע אויך נישט
 געבליבן. הכל במזל תלוי, אַפילו אַ עברי-טייטש ביכעל! הימעל
 און ערד און דער "שוואַרצער יונגערמאַנטשיק"... דערלעגט צו
 איהם האָב איך זיכער נישט. אַ דאַנקען גאָט, הלואי מאַכט זיך
 אַזאַ ירידל כּאָטש דריי מאָל אין יאָהר, וואָלט איך גאָר נישט
 האָבען צו זינדיגען. נור געגען וואָס דערצעהל איך אייך דאָס?
 אַ געגען דעם טאַקע, וואָס איטליכער קונה וויל דווקא, איך
 זאָל אים זאָגען, ווער איז דער מחבר פון "שוואַרצען יונגער-
 מאַנטשיק". צי הייסט ער טאַקי מיטן נאָמען דינעזאָן, ווי עס
 שטעהט בפירוש אויף איהם, און דער עיקר, צי קען איך איהם,
 און זאָל איך אַזוי פון אַ בייזען חלום וויסען, ווער דער מחבר
 איז! נאָר קלאַר ווי דער טאַג איז ביי מיר, אַז דער נאָמען
 דינעזאָן איז נישט די אמתע פאַמיליע פון דעם דאָזיגען מחבר,
 אפשר איז דער נאָמען דינעזאָן נור אַ נוטריקון פון זיין אמתן
 נאָמען. און אפשר איז ער גלאַט אַ עורבא פרה, אַן אויסגע-
 טראַכטער נאָמען. דו ווילסט וויסען, ווער עס האָט דאָס ביכעל
 מחבר געווען? זאָג איך דיר: דינעזאָן הייסט ער און געה
 זוך אים.

— און פאַר וואָס קען עס נישט זיין, אַז דער דאָזיגער
 מחבר זאָל טאַקי אַזוי הייסען, ווי ער רופט זיך אויף זיין ספר?—
 פרוב איך געוואָהר ווערען ביי איהם, פון וואַנען נעמט זיך צו

איהם די השערה, אז דער נאָמען דינעזאָן איז דווקא אַנאָויסגע-
טראַכטער אָדער אַ נוטריקון.

— ערשטענס, וואָלט איך פון זאָזאָ מהבר געוואוסט. איך
האַנדעל שוין, אַ דאַנק השם יתברך, אַ יאָהר עטליכע און דריי-
סיג מיט די גלע אַזעלכע ספרים, ווי שייך וואָלט איך אַ מאָל
דעם נאָמען נישט געהערט צווישען מחברים און קענער? און
צווייטענס, ווי איך זעה אַרויס פון דעם מין אויסצופעניש,
וואָס איז געוואָרען אויף זיין הבור, ווייזט דאָך אויס, אז ער
מוז טאָקי זיין פון די גרויסע מומחים אין דעם סוג שרייבער,
און ווי-באַלד ער איז טאָקי אַ שם ידוע אין דעם השפלה-עולם,
שטעהט איהם טאָקי נישט אָהן צו געהן מיט דער זיידענער
שבתדיקער קאַפּאָטע אין מיהל, אָדער אין קראָם, ווי שבת אין
שוהל, און אָט האָט ער זיך אויסגעטראַכט אַ וואָלענדיגען נאָמען,
דינעזאָן, פאַר זיינע עברי-טייטש ספרימליך, אַזוי ווי שלום יעקב
אַבראַמאָוויטש האָט זיין נאָמען מענדעלע אויסגעטראַכט ווי אַ
וואָלענדיגע קאַפּאָטע אויף צו געהן אין איהר אין מיהל, אין
קראָם און אין מרחץ אַריין אַפילו.

דעם יודעניס הקירהדיגע השערה אינטערעסירט מיך אַפילו,
אָבער איך זעה, אז יעדע נייע פּראָגע, וואָס איך וועל איהם
שטימען, און יעדע בעמערקונג, וואָס איך וועל איהם מאַכען,
וועט ער מיר אַרויסזאָגען נאָך און נאָך אַזעלכע לאַנגע
השערות. עס גלוסט זיך איהם צו רעדען, און עס וועט קיין
סוף נישט האָבען, דעריבער טהו איך איהם אַ פרעג:

— און וואו איז אייגענטליך אייער ספרים-סקלאָד?

דאָ אין צימער, וואו ער האָט צוזאַמען לייגענדיג זיין
טלית און תפילין דאָס לאַנגע געשפרעך מיט מיר געפיהרט, האָב
איך קיין איין ספר חוץ זיין סדר, מיטן „חק לישראל, נישט
בעמערקט.

— מיין סקלאָד ספרים, פרעגט איהר? אַ שעהנע מעשה,
כילעבען! ענטפערט ער מיר. איהר פּערגעסט, יונגערמאַן, אַפנים,
אז דאָ איז מאַסקווע נישט ווילנע, נישט בערדיטשעו, נישט
סקלאָוו אפילו אין מאַסקווע. איז דער יוד אַליין אויך אַ קאַג-

טראַבאַנד. אומזיסט מיינט איהר דרוקט מען זיך און שטיקט מען זיך דאָ אין דעם לאַך פון גלעבאַווסקער פּאָדוואָריע, מען האָט קיין ברירה נישט. דאָ קאָן מען זיך אין ערגסטען פּאַל אויסקויפּען מיטן רובּעל, אין אַנאַנדער מקום העלפט דער רו-בעל אויך נישט... אַי וועט איהר פרעגען, וואו האָב איך פּאַרט מײן סחורה? איז די מעשה אַזוי: קלענערע מינים צעשטופּט מען אין די לעכער אונטערן אויבן, אונטערן בעט, אין קליי-דער-צילטער, גרעסערע בעהאַלט מען ביים דוואָרניק, און מען צעהלט איהם חודש געלד פאַר דער שמירה. מאַכט זיך אַ גרע-סער פּעקעל אַמאָל און מען קאָן צום דוואָרניק אַיטליכע רגע נישט לויפּען, צערוקט מען די ספרים ביי די שכנים אין די נומערען. דורכאויס יודען. דאָ אין גלעבאַווסקער פּאָדוואָריע, געמינט איהר אַ גוי פאַר אַ רפואה נישט.

— און „די קליאַטשע“ האָט איהר דאָ ביי זיך? — טהו איך אַ פּרעג און וויל שוין גיכער צו מײן צוועק.

— אַזא פּחדן, איך זאָל צו איין עקזעמפּלאַר פון מײנע ספרים אויך נישט האָבען ביי זיך, בין איך שוין נוקא נישט. איהר קאָנט בעקומען אפילו דריי „קליאַטשעס“, טאָמער דאַרפט איר — בערהמט ער זיך ווי מיט שטאַלץ.

— טאָ זייט נוהל, גיט מיר איין „קליאַטשע“ און אין איין גאַנג גיט מיר שוין אויך אַ „שוואַרצען יונגערמאַנטשיק“, אויב איהר האָט ביי זיך.

דער יוד לאָזט זיך נישט בעטען, בויגט זיך איין, פּאַ-רעט זיך אַ רגע אונטערן בעט, נעהמט פון דאָרט אַרויס אַ „קליאַטשע“ מיט אַ „שוואַרצען יונגערמאַנטשיק“, דערלאָנגט מיר און זאָגט דערביי:

— איך מוז אייך, יונגערמאַן, מקדים זיין, אַז דאָ איז מאַסקווע. דאָס איז טייטש: נישט ווילנע, נישט בערדיטשעוו, וואָס אויב נישט ביי דעם, בעקומט מען די זעלבע סחורה פאַר ביליגער ביי דעם אַנדערען, פּערשטעהט איהר?

איך פּערשטעה דעם רמז, איך בין אויף אַלץ גרייט. אַ ברירה האָב איך? פּונדעסטוועגען, אַז ער האָט מיר אַ זאָג

געטהון: דריי קערבלעך פארן „שווארצען יונגעראנטשיק“, בין
אין איבערראשט געוואָרען און געענטפערט:

— ווי האָט אַ יוד אַזאָ האַרץ אויסצובעטען גאַנצע דריי
רובעל פאַר איין ספר, און נאָך אויף עברייטייטש דערצו?

— איהר האָט דען אַ ידיעה, וואָס פאַר אַ מין ביכלעל
דאָס איז? — ערקלערט ער מיר. — נאָך דעם בוך האָט עקסטראַ
געשיקט צו מיר אַפילו די מאַדאָם פּאָליאַקאָוואַ. ווייטט איהר
ווער זי איז? די גרעסטע מיליאָנערשע, אפשר, אין גאַנץ מאָס-
קווע. איך האָב מיך בענאָרישט, און צוגעשיקט איהר דעם
„שוואַרצען יונגעראנטשיק“ מיט אַ רעכנונגעל, אַז עס קאָסט
דריי רובעל, האָט זי מיר טאַקי מער ווי דריי רובעל נישט
אַבעשיקט. וואָלט איך שכל געהאַט, איהר דאָס ביכלעל צו שי-
קען גאָר אָן אַ מקת, בין איך זיכער, אַז זי וואָלט מיר אָבגע-
שיקט אַ גאַנצען צעהן רובעלדיגען, און פאַרוואָס טאַקע נישט
אַ פינף און צוואַנציגער? אַ פּלל, יונגעראַן, דינגט זיך נישט.
איך האָב בסך-הכל אינגאַנצען נאָך אַ פינף שטיק פון איהם,
און בריף האָב איך אויף אַרויסצושיקען קיין מאַראַשאַנסק, אַריאָל,
שווער וכדומה, אפשר אויף אַ שטיק צוואַנציג, און אין ווילנע,
האָט איהר דאָך געהערט, האָט עס זיך אויך אויסגענומען.

איך האָב איהם בעצאָהלט, וויפיעל ער האָט פערלאָנט,
און פון אַ פינף רובעלדיגען האָט ער מיר רעשט געגעבען
מיט גרויסע קופערנע צענגראַשענדיגע קוים אַ האַלבען רובעל,
בערעכענענדיג: אַ רובעל מיט פופציג קאָפּיקעס פאַר ר' מענ-
דעלע'ס „קליאַטשע“ און גאַנצע דריי רובעל פאַר מיין אייגענעם
„שוואַרצען יונגעראנטשיק“. איך בין אַוועק גיך אַהיים און-
טערגעטריבען פון דער אומגעדולד, צו קאָנען שוין אַמאָל איי-
נער אויף איינעם מיט מיין אייגען קינד זיך אָבגעבען, און
דורכזעהן אַלע זיינע מעלות און חסרונות צוליעב אייגענער
אונבעזאָגענקייט און צוליעב יענע, וועמען איך האָב איבערגע-
געבען מיין כתב-יד פון דער ערשטער פעדער און אַנאָבגע-
דרוקט בוך אויף דער וועלט אַרויסלאָזען.

מיט א רוהיגען געמיט און מיט מעהר ערנסט, ווי איך האָב מיין אייגען ווערק געבלעטערט און דורכגעקוקט, האָב איך זיך גענומען ליינען ר' מענדעל'ע'ס „קליאַטשע“. געלייענט, געלערענט, ערשערווייז פשטים געזוכט, און האָב ענדליך דעם איינדרוק און דאָס געמיהל אַרויסגעטראַגען, גלייך ווי איך וואָלט געבליאָנדזעט אין אַנאַלטען פערלאָזענעם שלאָס, וואו איך האָב אויף יעדען טריט און שריט אי וואונדער, אי איבערנאַטירליכס געזעהן און געהערט, און כאָטש איך שטעה שוין איצט אויף דער וויסער ליכטיגער וועלט אין דרויסען, שימערען מיר נאָך פאַר די אויגען יענע פערדרעהטע וועגעלעך, פערטלאָזעטערטע גענג מיט אַלע זייערע נישט-געוועהנליכקייטען, וואָס איך האָב זיך דאָרט אָנגעזעהן, און עס קלינגען מיר נאָך אין די אויערען יענע געהיימע קלאַנגען, וועלכע איך האָב זיך דאָרט אָנגעהערט. די ערשטע פראַגע, וואָס האָט געזוכט אַ תשובה ביי מיר, איז געווען: צי איז דאָס דער אייגענער אַלטער בעקאָנטער מענדעל'ע, וועלכען כּהאָב פון אַ צייט פריהער שוין גוט גערקענט, מיט איהם ווי אייגען כּמעט זיך געפיהלט און האָב איהם שטענדיג גאָר ליעב געהאַט? כאָטש איך בין שוין אַזוי נאַאיוו נישט געווען, און האָב שוין גוט פערשטאַנען, אַז היינטער דעם דאָזיגען מענדעלע מוכר-ספרים בעהאַלט זיך ערגיץ אַ פיעל געלערענטערער יוד, און זאָל זיין ווי דער אַלטער האָט מיר מבטיח געווען, אַז מענדעל'ע מוכר-ספרים איז נישט מעהר ווי די וואָלכעדיגע קאַפּאַטע פון דעם בעריהמטען לשון-הקודש שרייבער, שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, האָט עפעס טאַקי די דאָזיגע וואָלכעדיגע קאַפּאַטע ביי מיר גאָר אַנאַנדער פּנים דורך דער „קליאַטשע“ בעקומען, אַ פנים דווקא פון אַ מיין זיידענער קאַפּאַטע, וואָס מעג אָנשטעהן אפילו דעם גרעסטען מיוחס שבת און יום-טוב מיט איהר אין שול און אין בית-המדרש צו שטאַלצירען.

ר' מענדעל'ע איז דאָ, אין דער „קליאַטשע“, אויסגע-וואַקסען פון אַנאַיינפאַכען יודען אַ מוכר-ספרים, וואָס דער-צעהלט בנעימות, נישט מעהר ווי דאָס, וואָס ער זעהט און

הערט, אין א יודען א למדן, א חריף, א חקרן, א גאנצע וועלט-
 ארומנעמער, וואָס מען מוז זיך צוהערען צו יעדעס וואָרט,
 וואָס ער רעדט אַרויס, און זיך גוט פּערטראַכטען אויף דעם
 זינען, וואָס ער טהוט אַריין אין איהם. איך האָב אין דעם
 ר' מענדעלע'ן מוכר־ספרים פון דער „קליאַטשע“ נישט דער-
 קענט מעהר דעם אַלטען ליבען און כמעט שטילען מענדעלע
 מוכר-ספרים פון די אלע ספרימ'לעך זיינע, וואָס איך האָב פון
 איהם פריהער געהאַט בעלייענט, און עס, האָט זיך מיר געהאַט
 געדאַכט, אַז דער שרייבער אַליין האָט זיין מענדעלע'ן אויס-
 געביטען אויף אַנ'אַנדערען, אַ מעהר וויכטיגערען און אַ מעהר
 קענענדערען ווי זיין ערשטער מענדעלע. און דעם אמת זאָגענ-
 דיג, וואָלט מיך אפשר שטאַרק נישט געאַרט דער דאָזיגער
 בייט, ווען איך וואָלט אין דעם נייעם מענדעלע'ן געהאַט גע-
 פונען די וויכקייט, די איינפאַכקייט און די עניוות פון דעם
 אַלטען מענדעלע. יענער האָט קיין פּרעטענזיעס נישט געהאַט,
 אַז צו איהם זאָלען זיך צוהערען דווקא גרויסע קענער, שיינע
 יודען און מיוחסים. ער האָט זיך תמיד געדרייט נאָר צווישען
 פּראָסטען עולם, יודען פון זיין גלייכען, און עס האָט איהם
 זיך גאָרנישט געגלוסט, אַז זיינע צוהערער אָדער לייענער זאָ-
 לען זיין פון דער גאָלדענער פּאָן, דעריבער איז דאָס לשון
 זיינס אויך פשוטער, וועניגער געשליפען געווען, אַזוי אָנגע-
 מאַסטען פאַר איטליכען, וואָס פּערשטעהט נאָר יודיש. דער
 נייער ר' מענדעלע, אָט טאַקי דער פון דער „קליאַטשע“, האָט
 זיך מיר אויסגעדאַכט, וויל שוין די איינפאַכע צוהערער כמעט
 נישט קענען, ער דערצעהלט אויך נישט דאָס, וואָס ער האָט
 געזעהן און געהערט, נאָר דאָס, וואָס ער ווייסט און טראַכט
 אַליין, און דערצעהלט דווקא פאַר'ן מיוחסים-עולם, פאַר די
 וואויל-קענער, וואָס קענען איהם פּערשטעהן און פון זיינע רייד
 אַרויסדרינגען אַלערליי פּשטים און פּשטלעך.
 און ווי באַלד אַז יאָ אַזוי, האָט זיך מיר געוואָלט ווי-
 סען, צו'יעב וואָס און צוליעב וועלכען טעם האָט ער געשרי-
 בען די „קליאַטשע“ אין עברי-טייטש דווקא, אַון נישט אין

לשון-הקודש? צווישען יענע, וואָס פּערשטעהען לשון-הקודש,
 האָב איך נאָך צו יענער צייט געקאָנט געפינען אַזעלכע לעזער,
 וואָס וועלען פּערשטעהן אַ „קליאַטשע“, אָדער וואָס וועלען ווע-
 ניגסטענס אין דעם גאַנצען אינהאַלט אָסעם געפינען. צווישען
 די לעזער פון נישט מעהר ווי עברייטייטש, האָב איך צו יע-
 נער צייט געזוכט און נישט געפונען פּמעט איינעם אָזער איי-
 נע, וואָס פּערשטעהען דעם נייעם מענדעלען פון דער „קליאַ-
 טשע“ און האָבען התפעלות פון דעם, וואָס ער דערצעהלט,
 כאָטש מיט פּופציג פּראָצענט וועניגער, ווי זיי האָבען אַלע מאָל
 דעם אַלטען מענדעלען פּערשטאַנען און התפעלות געהאַט פון
 זיינע ספּרימלעך.

שלום עליכם און מענדעלע מו"ס

צו מענדעלען האָט שלום-עליכם'ען אָנגעהויבען ציהען, ווי צום שורש, גלייך ביי די ערשטע טריט, וואָס ער האָט גע- מאַכט אין דער יודישער ליטעראַטור, פון די עטליכע געצעהלטע יודישע שרייבערס, וואָס שלום-עליכם האָט צופעליג געפונען זיי- ערע העפטליך אין דעם ספרים-אַלמער פון זיין שווער לאַיעוו (אייזיק מאיר דיק, שלמה עטינגער, לינעצקי, שאצקעס), האָט צו איהם מענדעלע גלייך אַ פינקעל געטהון מיט דער עכטער שיינ פון אַ געשליפענעם איידעלשטיין. אין שוין אויפ'ן דרי- טען יאָהר פון זיינע פעדערפראַבעס, אינם „פּאָלקסבלאַט“ (1885), דערפיהלענדיג, אַז עפעס וויכטיגערס דערפון צעוואַקסט זיך אין איהם האָט ער זיך געווענדעט מיט אַ בריוו צו מענדעלע'ן, זיך פאַרגעשטעלט ווי אַ פייערדיגער פערעהרער פון זיין טאַלענט, וואָס אַרבייט אויפ'ן באַדען, וועלכער איז פון איהם צעאַקערט געוואָרען, און געהאַט דערביי אַ שטאַרקע כוונה אָנצוקניפען זיך אָן איהם, ווי אַ תלמיד. מענדעלע, וואָס איז בטבע געווען נישט אַזאַ צוגעלאָזטער מענש צו אומבעקאַנטע „מחברים“, און דעהויפט האָט ער זיך אין יענער צייט בעצויגען מיט פער- אַכטונג צום „פּאָלקסבלאַט“ און צו זיינע שרייבער (אויף זיין

לשון — „רייבער“), האָט, ווי עס ווייזט אויס, זיין „יונגען פייערדיגען סארערער“ ניט געשענקט די מינדסטע אויפמערק-זאמקייט. און אויך מיט עטליכע יאָהר שפעטער, אין 1888, בעת שלום-עליכם האָט פערטראַכט אַרויסצוגעבען „די יודישע פּאָלקס-ביבליאָטעק“ און האָט אַ צווייטען מאָהל געשריבען צו איהם, פערבעטען איהם אַלץ מיטאַרבייטער אין זיין יאָהרבוך, — האָט זיך מענדעלע נאָך אַלץ ניט אומגעקוקט אויף איהם. ערשט אויפ'ן דריטען בריוו, צו וועלכען שלום-עליכם האָט צוגעלענט אַ רעקאָמענדאַציע פונ'ם קיעווער יודישען צענוואָר און מלוּמ, הערמאַן מאַרקאוויטש באַראַץ, האָט זיך מענדעלע אָנגערופען מיט אַן ענטפער, אין וועלכען ער האָט זיך פערענטפערט צוה הלשון:

„שלום-עליכם“ — עליכם שלום!

„איינערע ביידע בריוו, פונ'ם 3 און פונ'ם 18 מערץ האָב איך מקבל געווען. ווען איהר זאָלט וויסען, ווי אַזוי שטאַרק איך בין בעשעפטיגט ביי מיר אין דער שולע*), אויך אין היי-מישע און פּלל-זאַכען; ווי אַזוי אונזערע יודישע מחברים פון גאַזעטען און זשורנאַלען מאַכען מיר קראַנק דעם קאַפּ מיט זיי-ערע בקשות אַלץ אין איין קול: שרייב! שרייב! זאָגען דערביי צו גילדענע פּערג און בלייבען דערנאָך לינגער; ווי אַזוי מיאוס איך האָב מיך שוין אין מיין לעבען פיעל מאָל פון אַזעלכע אָבגענאַרט, זיך שטאַרק אָבגעפריט, און גאָר חוץ די אַלע זאַכען, ווי אַזוי שלאָף, צעבראַכען איך בין, נישט פאַר אייך געדאַכט, ויפיעל געזונט מיך קאַסט עפעס אָנצושרייבען, אַז איך שרייב איבער מיין אומגליקליך פּאָלק טריפט מיר דערביי דאָס בלוט, לאַך איך קלאָמפּערשט, איז דאָס אַ ביטער געלעכטער מיט גרינע ווערים, ביי איטליכען מאַך מיט דער פּען ווערט מיר אַ לאַך אין האַרצען און שרייבענדיג מיט אַ ברען, ברען איך

*מענדעלע איז פל ימיו אין אַרעס געהען דער דירעקטאָר פֿון דער שטאָטישער תּלמוד-תּורה.

טאָקע דערווייל אליין און געה ביסלעכווייז אויס ווי אַ לכים —
 זען איהר זאָלט וויסען, זאָג איך, דאָס אַלצדינג, וואָלט איהר
 זיך ניט געוואונדערט און קיין פאַריבעל נישט געהאַט אויף
 מיר, וואָס איך האָב מיך נישט וויסענדיג געמאַכט איך צו
 ענטפערען אויף אייער ערשטען בריוו.
 שלום-עליכמס ערשטע בריוו צו מענדעלע'ן פון יענער
 צייט זענען נאָך דערווייל ניט געפונען געוואָרען; דערפאַר
 זענען אָבגעהיט געוואָרען אין פולער אָרדנונג די בריוו פון
 מענדעלע'ן צו שלום-עליכמען, און פון זיי קען מען טיילווייז
 אַרויסזעהען, ווי אַזוי ס'איז פאַרגעקומען צווישען ביידען די
 ערשטע התקרבות, וועלכע איז גיך אויסגעוואַקסען אין אַ טיעפער
 פריינדשאַפט. שוין באַלד נאָך מענדעלע'ס ערשטען ענטפער, האָט
 איהם שלום-עליכמס אין אַ בריוו, אונבעקאַנטערהייט, אָנגערופען
 מיטן נאָמען „דער זיידע פון דער יודישער ליטעראַטור“, און
 זיך אליין אָנגעבעטען צו איהם ווי זיינס אַ ליטעראַריש „איי-
 ניקעל“ (מענדעלע איז דעמאָלט, לויט זיינע אמת'ע יאָהרען,
 אַלט געווען 58 יאָהר, און שלום-עליכמס-29). דער נאָמען „זיידע“
 איז מענדעלע'ן, ווי עס ווייזט אויס, געווען צום האַרצען. וואָ-
 רים אין דעם צווייטען בריוו צו שלום-עליכמען ווענדעט ער
 זיך שוין צו איהם מיט די ווערטער „שלום-עליכמס אייניקעל!“,
 און אינים דריטען בריוו: „אַ גאָט-העלף, הייסער, פערשייטער
 אייניקעל!“ און שפעטער אַ ביסעל קלינגט שוין דער טאָן אַלץ
 נעהענטער און אינטימער: „מיין ליב האַרציג פערשייט אייני-
 קעל!“ „מיין טיעף אין האַרצען אייגעבאַקען אייניקעל!“ און
 אַזוי האָט זיך פערבונדען צווישען „זיידע“ מיטן „אייניקעל“,
 וועלכע האָבען נאָך איינער דעם אַנדערען פערזענליך ניט גע-
 קענט, אַ וואַרימע קאַרעספּאַנדענץ, אין וועלכער דער איינגעהאַל-
 טענער, מישובדיגער און פאַמעליך-שרייבענדיגער מענדעלע האָט
 קיים געקענט כאַפען דעם אָטעם פון דעם רירעוודיגען, פליי-
 סיגען, גיך-טהוענדיגען און גיך-שרייבענדיגען שלום-עליכמען,
 וואָס האָט זיך אויף איהם צולאָזט, ווי אַ פרייהלינג-שטראַם.
 „איהר פערוואַרמט מיך בריוו!“ — פראַטעסטירט דער פער-

מאָטערטער „זיידע“ געגען דעם אונערמידליכען „איניקעל“. און אַ צווייטען מאָל: „איהר קיצעלט און קיצעלט מיך אַלץ מיט אייערע בריוועלעך אַזוי, אַז איך מוז לטוף מיך אָנרופען מיט אַ וואָרט“. פאַר זיין פליהען צו גיך בעקומט שלום-עליכם דעמאָלט פון מענדעלע דעם נאָמען „אחשתרנים“, וועלכער ווערט איבערגע-חזרט וויפיעל מאָל אין זייער ווייטערדיגער קאָרעספּאָנדענץ. אין פערלויף פון צעהנדליגער יאָהרען.

די הויפט-טעמע פון די ערשטע בריוו איז געווען מען-דעליס „ווינטשפינגערל“, וואָס עך האָט זיך אַוועקגעזעצט שריי-בען פאַר דער „פאָלקס ביבליאָטעק“. אין גאָר די ערשטע בריוו רעדט מען נאָר פון זיך אַזיין און פון זיין אַרבייט און פון די ספעציעלע בעדינגונגען, וואָס ער האָט געמאָדערט פאַר זיין ווערק (ער האָט זיך אויסגערעדט 20 קאָפיס פון דער שורה—אַ „פערציגער“, ווי ער רופט עס אָהן אויפן היימישען לשון). שפעטער אַ ביסעל הויבט ער אָהן אויך אַרומצוקוקען זיך אויף זיין יונגען קאָרעספּאָנדענט: „איך וויל עס טוהן, גלייבט מיר, נישט וועגען דעם פערדיענסט — נאַרישקייטען! — נאָר צוליעב אייך, ווייל איהר געפעלט מיר עפעס. דאָכט זיך, איהר זענט פון מיינע לייט“. און אַ צווייטען מאָל: „איהר זענט, ווי עס ווייזט אויס, אַ מבין“. און אַז שלום-עליכם האָט איהם צו-געשיקט זיין בילד, שרייבט ער איהם: „אייער בילד איז ביי מיר זעהר אָנגעלעגט. איך האָב זי גוט בעטראַכט און געפונען אין אייך דאָס, וואָס איך זוך — אַ גוטען, קלוגען, עהרליכען מענשען. מיין אויג, מיין האַרץ נאָרט מיך פמעט קיין מאָל נישט אין אַוועלכע זאַכען“. און ווידער אַ מאָל „אַנקוקענדיק אייך אויפן בילד, ליגט, דאָכט זיך, אויף אייך נישט דער צלם אלקים“, נישט דאָ אויף אַ האַר יודישקייט, פון „מלמדות“ איז גאָר נישט דאָ וואָס צו ריידען, ווי איז מיר! און לייענענדיג אייערע בריוו זעהט מען אייך בעשיינפערליך, אַז איהר זענט אַ קלוגער, נישט פון די צעהן פאַר אַ גראָשען...“ אין די ווייטער-דיגע בריוו הויבט ער שוין אָן צו ריידען פון שלום-עליכמיט שרייבען: „לעת-עתה האָב איך נאָר געלייענט אייערס אין דעם

„הויז פריינד“) און נישקשה, ס'איז מיר געפעלען. מען זעהט ערטרעווייז, אז אין דעם אייניקעל רינט דעם זיידענ'ס בלוט. מיט א קניפ אין בעקעלע זאג איך אייך: „א וואויל אייניקעל, נישקשה! א האָפענונג צו גאָט, אז דער זיידע וועט פון אייך אויף דער עלטער גרויס נחת האָבען!.. אייניקלעך האָט דער זיידע זעהר פיער, נאָר געראַטענע זעהר וועהניג“... און אין אַנט-אַנדער בריוו: „אַצינד לייען איך אייערע ספרים. פון פיעל זאָ-לען האָב איך שטאַרק הנאה. אַרויסשרייבען אייך מיין מיינונג איז אַצינד אונמעגליך. איך וועל בעדאַרפען אַנשרייבען אַ ספר, אַך, ווען איך זאָל קענען מיט אייך ריידען מינדליך, וואָלט גע-ווען זעהר, זעהר גוט און ניצליך. בכלל, זאָג איך אייך, האָט דער זיידע גרויס תענוג פון זיין אייניקעל. „שמר'ס משפט“ איז גוט, נאָר די פאַרמע פונ'ם פריסיאַזשנע סוד***) געפעלט מיר נישט. ס'איז יודיש. אָהן דעם וואָלט געווען פיעל בעסער. שמר'ס מעשיות האָב איך קיין מאָל נישט געלייענט און איך וואונדער מיך, ער זאָל אזוי שלעכט שרייבען. ער איז דווקא נישט קיין עם-הארץ, ווי איהר זאָגט, און שטעהט ביי מיר הע-כער אין בילדונג אַ סך מעהר פון אַנדערע יודישע שרייבער-ליך. ווי איך זעה אַרויס פון אייערע בריוו, איז אייער „ק-ר“ ביי אייך אין די אויגען אַ גאָר נישט און אין „שמר'ס משפט“ הויבט איהר איהם אויף דרוקעס! ווי קומט עס צו אייך, מיין טייער אייניקעל? — אויך האָט איהר שלעכט געטהון, וואָס אַנ-שטאָט מענדעלע מוכר-ספרים, רופט איהר מיך דאָרט אַבראַמאָ-וויטש און פאַרט מיך מיט אַזעלכע, מיט וועלכע איך קעהר מיך נישט אָהן***). איך בעט אייך, ליעבער אייניקעל, פון

(*) די קאָמעדיע „דער גט“ אינ'ם ערשטען באַנד „הויזפריינד“.
 (** „שמר'ס משפט“ איז געשריבען אין דער פּאַרם פון אַ געריכט-פּראָטאָקאָל;
 שמר'ס ראָמאַנען ווערען געמשפט דורך געשוואוירענע ריכטער און שלום-עליכם אין
 דער פּראָטאָקאָל שרייבער פונ'ם פּראָצעס.
 (***) דער פּראָקוראָר פון „שמר'ס משפט“ בעהזיזט, ווי נוצליך עס זענען
 פאַר'ן סאַלק די הערק פון די קינסטלערישע יודישע שרייבער, מיט מענדעלע'ן
 בראש, און ווי שעדליך עס זענען שמר'ס שונדראָמאַנען.

היינט אָהן, לָאָז דער זיידע פיי אייך האָבען מעהר פנים און נישט אויפּרופען איהם עם כל הנערים, — איך וואָלט אייך גע- דאָטען קיין ראָמאַנען נישט צו שרייבען. אייער זשאַנר איז גאָר עפעס אַנדערש. איהר זענט דאָך (ווי איהר זאָגט אַליין) מיינ אייניקעל. איהר פערשטעהט, וואָס דאָס הייסט?.. פער- שטעהט זשע טאָקי און פאָלגט דעם זיידען, וועט איהר איהש זיין אַ בלי שלמה. איבערהויפט טויגען אַלע יודישע ראָמאַנען אויף כפרות. עם גלוסט זיך מיר ברעכען טון זיי. אויב ס'איז דאָ ביי אונזער פאָלק ראָמאַנען, זענען זיי עפעס גאָר אַנדערש, ווי ביי אַלע אַנדערע פעלקער. מען מוז עם פערשטעהן און גאָר אַנדערש שרייבען*) — זאָגט גאָר, זענט איהר נישט קיין ליטוואַק? אין אייערע ספרים געפין איך עפעס אַ מאָל פיעל ליטווישע ווערטער און ליטווישע גרייזען...**)” און שפע- טער, אין אַ בריוו פונים יאָהר 1889, נאָכ'ן ערשטען באַנד „פאָלקסביבליאָטעק” און גאָך „סטעפעניו”, שרייבט ער איהם: „מזל טוב אייך מיט דער פערענדערונג, וואָס געהט פיר אַצינד אין אייער שרייבען! דאָס איז אַ גוטער סימן, אַז דער טאַלאַנט אייערער וואַקסט און געהט אַרץ העכער פון איין טרעפעל אויפן אַנדערען טרעפעל פון דעם לאַנגען גרויסען לייטער אין דער ליטעראַטור. פאַר מיר איז אייער פערענדערונג נישט קיין גייעס,

---

(*) די דאָזיגע ווערטער העגען שרייבען ראָמאַנען האָט שלום-עליכם אין אַ בעקירצטער און איינגעפהעסטער פאָרם ציטירט אין זיין חקומה צו „סטעמעניו”.
 (** שלום-עליכם'ס ערשטע גרעסערע זאכען, היי, סענדער בלאַנק” די בעסטע יאָהרען” און אַנדערע העגען העלכע מענדעלי רעדט דאָ, האָבען זיך גע- ורוקט אַלס ביילאָגע צום פעטערבורגער „פאָלקסבלאָט”, און דער אַרויסגעבען לעזי, אַ ליטחאָק, וואָס האָט געהאַט אַ חילוד בעציהונג צו יודיש און אַ חילוד יודישע שפראַך, האָט זיי רעדאָקטירט אויף זיין שטייגער (שלום-עליכם סלעגט דער- צעהלען, אַז לעזי האָט אין זיינע הערק אַריינגעשטעלט אומגעלומפערטע פראָזעס און דערנאָך די פראָזעס אויפגעוואָרען דעם מהבר איז די רעצענזיעס, האָט האָבען זיך גערוקט אינים „פאָלקסבלאָט”.

איך האָב דערויף נביאות געזאָגט נאָך פריהער פאַר אַלע אונ-
זערע פריינד דאָ. אויב איהר ווילט קומען צו מיר, וועט איהר
ביי מיר זיין אַ טייערער גאַסט. איך בין גרייט מיט אייך צו
זיצען און אַרבייטען טאָג און נאַכט.

שלום-עליכם האָט זיך צו מענדעלע'ס לעקציעס אין זיינע
בריוו שטאַרק צוגעהערט. „איך פּאָלג אייך אין אַלעם!“ —
שרייבט ער איהם אין זיינעם אַן ענטפער. דערביי דאַרף אָבער
בעצייכענט ווערען אויך אַט דער פּאָקט: אַז דאָס געפיהל פון
גרויסען דרך-אַרץ צום „זיידען“ האָט איהם פון דעסטוועגען
ניט געשטערט צו בעציהען זיך מיט אָפענע אויגען צו דעם,
וואָס מענדעלע האָט געשריבען פאַר דער „פּאָלקסבידיאָטעק“;
אַריינגעטראטען אין דער ראָל פון אַ רעדאַקטאָר, האָט שלום-
עליכם אין זיך דערפיהלט די פּאַראַנטוואָרטליכקייט פאַר יעדער
שורה, וואָס ער האָט בעדאַרפט דרוקען אין זיין אויסגאַבע, און
פונקט ווי ער האָט זיך געאַמפערט מיט אַנדערע שרייבערס (פרץ,
דינעזאָן, לינעצקי, גאַטלאָבער) איבער זאַכען, וואָס זענען איהם
ניט געפּעלען געוואָרען אין זייערע צוגעשיקטע ווערק. אַזוי
האָט ער אויך נישט געשווינט אַפילו מענדעלע'ן אַליין, ווען
יענער האָט, לויט זיין מיינונג, געמאַכט פעלערען, אַזוי איז
פּאַרגעקומען אין זייערע בריוו אַ הייסער ופּוה איבער'ן זיבעטען
קאַפיטעל פּונ'ם „ווינשפינגערל“ (לויט דער נומעראַציע וואָס
אין דער „פּאָלקסצייטונג“), אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט
די מעשה וועגען רב שמעלקען מיט זיינע פּורימדיגע געסט פון
יענער וועלט. שלום-עליכם האָט, ווייזט אויס, געפונען, אַז דאָס
דאָזיגע קאַפיטעל קוקט דאָ אויס ווי אַריינגעשטוקעוועט און
שטערט דעם נאַטירליכען גאַנג פּונ'ם ספור-המעשה וועגען הער-
שעלעס קינדער-יאָהרען; און מענדעלע'ן איז, אַפּנים, ניט אָנ-
געשטאַנען, וואָס דער יונגער רעדאַקטאָר נעמט זיך אונטער
איהם צו לערנען, האָט ער זיך שטאַרק בעצייזערט און אַלץ
געטענהט אין זיינע בריוו: „געוואָלד, זייט נישט קיין פּערשייט
אייניקעל, פייניגט נישט דעם זיידען!“... אינ'ם צווייטען-טהייל
פּונ'ם „ווינשפינגערל“, וואָס האָט זיך געדרוקט אין דעם צוויי-

טען באַנד, פּאָלקסביבליאָטעק, אינ'ם קאָפיטעל כ"א, האָט מענדעלע געהאַט אַריינגעשריבען אַ לידעל, „איש חסיד", וואָס שמואל'יק דער טאַנדעטניק האָט געזאָלט זינגען שבת-צורנאַכטס. שלום-עליכם האָט עס אויף זיין אייגענעם אחריות אויסגעמעקט און צוגעשיקט מענדעל'ען די קאַרעקטור-בלעטער מיט אָט דער בעמערקונג: „ווי איהר זעהט, איז דאָס לידעל פון „איש חסיד" אַרויסגעפּלויגען. עס פּאַסט פאַר גאָטלאַבערען, ניט פאַר אייך. איצט הרגעט מיר, שלאָגט מיר, שמייסט מיר! מיר איז טייער אייערס אַ וואָרט מעהר ווי מיינס; אַז איך מאַך אַ פּעהלער, איז דאָ אַ מירוץ: פּאַרט אַן אייניקעל; דער זיידע אָבער, אוי-וויי, אַז ער פּאַלט-אַריין אין שאַרזש, קאָן עס דאָס אייניקעל ניט דער-לאָזען בשום אופן!..." און ווידער אַמאָל האָט אַזאַ זאַך פּאַסירט מיט אַ הקדמה צו דעם צווייטען באַנד „פּאָלקסביבליאָטעק", וואָס מענדעל'ע האָט זיך אַרויסגערופען אַנצושרייבען. אין דער דאָזי-גער הקדמה האָט מענדעל'ע, אויסשפּעטנדיג דעם צושטאַנד פון דער יודישער ליטעראַטור אין יענער צייט, אָנגעריהרט, פּער-שטעלט, אויך ספּעקטאַרען מיט זיין „הויפּריינד". שלום-עליכמען איז די הקדמה נישט געפּעלען געוואָרען, און ער האָט זי אין אַזאַ פּאַרם נישט געוואָלט דרוקען. ער שרייבט צו מענדעל'יך מיט אַ גאַנץ דייטליכער אָנצוהערעניש: „וואָס זאָל איך אייך זאָ-גען מכח אייער הקדמה. לויבען זי, דערצעהלען גליקען — עס איז קיין נייעס ניט: דער זיידע, אַז ער זעצט זיך אַנידער צייט וואַרסטעט און נעמט זיך צום קלאַפּערגעצייג, געהט אַרויס פון זיינע הענט גאָר אַן אַנדער מין שטיקעל אַרבייט. עפעס גאָר-נישט אַזוי ווי ביי לייטען, עפעס מאָדנע משונה פּערענדערט; ביי דעם עולם היסט עס אַריינגעלאָנע, סוואַיעאָבאָנע". נאָר וואָס דען? דרוקען עס אַזוי ווי עס איז איצט, אוי-וויי, קאָן מען נישט פּאַרוואָס? ערשטענס, איז דער „או נשיש" מיטן „להקטינין", וואָס זענען גוט בעקאַנט מיר מיט נאָך אַזעלכע עטליכע, זענען זיי

(* אַריגינעל, איגענאַרטיג.)

אָבער פאַרן איבעריגען עולם כמעט גאַר אַ בלינדער אחרונג. והשנית, קען איך נישט טובל זיין דאָס, וואָס ווערט אָנגערופען אַ לועג לרש — איהר פערשטעקט, וואָס און וועמען איך מיין. על פן מוז מען די הקדמה איבערלייטערען...
 די ביידע מאָל האָט דער זיידע דווקא געפאַלגט דעם „פערשייטען“ אייניקעל: דאָס לידעל „איש חסיד“ און די הקדמה צו דער „פאַלקס-ביבליאָטעק“ זענען ניט געדרוקט געוואָרען. — פערזענליך האָט זיך שלום-עליכם בעקענט מיט מענדעל-לעין צום סוף 1888, בעת ער איז געווען אין אָדעס אויף אַ קורצען בעזוך, און די פריינדשאַפט צווישען דעם זיידען מיטן אייניקעל איז דעמאָלט פערזיגעלט געוואָרען. מענדעלע האָט שלום-עליכ'מען בעצויבערט מיט זיין הויך-אינטערעסאַנטער פער-זענליכקייט פון אַ קלוגען ליכטיגען קאַפּ און אַנעכטען אָריגי-נעל-יודישען אַלטמייסטער, און שלום-עליכם האָט אויסגענומען ביי מענדעלע'ן מיט זיין פרישקייט, מיט דער לויטערקייט פון זיין קוועלענדיגען הומאָר און מיט זיין יונגען אויפריכטיגען ברען צו אַרבייטען, צו אויפטהון, צו קערען וועלטען. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען פאַר ביידען, אַז די נעמען „זיידע“ און „אייניקעל“ זענען גאַרנישט קיין ליטעראַרישע מליצה, נאָר פאַכען זיך צו זיי אמת גוט, אין די בריף, וואָס קומען דער-נאָך, ווערט מענדעלע נאָך מעהר צוגעלאָזט צו שלום-עליכ'מען. ער רופט איהם שוין: „מיין פלאַמפיייערדיג צוקערזיס אייניקעל!“ און ראַווינצקי, שלום-עליכ'מ'ס געטרייער חבר און קאַרעספּאַנ-דענט, שרייבט צו איהם, נאָך זיין אָבספּאַהר פון אָדעס, אַט דעם בעריכט: „איך מוז-איך זאָגען, אַז איהר האָט שטאַרק נושאַ חן געווען ביים זיידען אייערען... איך בין נעכטען געווען ביים זיידען אַ שטיק צייט, האָב איך אַרויסגעזעהען די זאָך בעשיינפערליך...“

אין יענער צייט איז ערשינען דער ערשטער באַנד פון דער „יודישער פאַלקס-ביבליאָטעק“, וועלכער האָט געמאַכט אַ גרויסען רושם אומעטום און בעצייכענט מיט זיך דעם אָנהויב פון אַ נייעם פעריאָד אין דער יונגער יודישער ליטעראַטור.

מיט א קורצער צייט צוריק איז אויך אַרויס פון דרוק דער ערשטער באַנד פון ספעקטאַרס „הויזפריינד“, און די קריטיק, וואָס האָט געהאַט אַ מעגליכקייט צו פּערגלייכען ביידע אויס-גאַבעס, האָט אַוועקגעגעבען דעם אויבנאָן צו דער „פּאָלקס-ביבליאָטעק“. אין אָדעס אָבער האָט זיך געפונען אַ קליינע שרייבערישע גרופּע מיט לינעצקין בראש, וואָס האָט, איבער געוויסע פּניות, זיך געשטעלט אויף דער זייט פּונ'ם „הויז-פּריינד“. די דאָזיגע גרופּע האָט נישט געקאַנט פּערליידען מעג-דעלע'ס „פּאַטריאַרכאַט“ אין דער יודישער ליטעראַטור און האָט איהר אונפּרריינדליכקייט צום „זיידען“ אַריבערגעטראָגען אויך אויפן „אייניקעל“. ביי מענדעלע'ס אָדעסער מקורבים האָט יענע גרופּע בעקומען דעם נאָמען „די סטרא-אחרא“. גראָד דעמאָלט איז ספעקטאָר פּערפּאָהרען קיין אָדעס צו זוכען אַבאָגענטען פאַר זיין „הויזפּריינד“, און „די סטרא-אחרא“ האָט אויסגענוצט זיין בעזוך צו אויפהויבען איהר אייגענעם פּרעסטיזש. זי האָט געמאַכט לכּבוד ספעקטאָרען אַ קערמעשעל, אויף וועלכען מען האָט געלויבט דעם „הויזפּריינד“ און געריסען די „פּאָלקס-ביבליאָטעק“, ווי דעם „זיידען“ מיטן „אייניקעל“ (אויף שלום-עליכמ'ען האָט מען דאָרט דערצעהלט גוזמאות, אַז ער האָט פּכּד געווען מענדעלע'ן און זיין גאַנצע סביבה מיט צעהן-רובעלדיגע ציגאַרען. דערפאַר האָט ער מענדעלע'ס הויזדינער איבערגעלאָזט גאָר וועניג טרינקעלד...) די אַלע קליינטעד-טעלדיגע מעשיות זענען איבערגעגעבען געוואָרען שלום-עליכמ'ען דורך זיינע אָדעסער קאָרעספּאָנדענטען. און כאָטש שלום-עליכמ'ען האָט זיך געמאַכט נישט הערענדיג דערפון און האָט אויך גע-וואוסט, אַז מענדעלע האָלט זיך העכער פונם דאָזיגען „קליינ-וואָרג“, האָט ער אָבער געוואָלט, ווייסט אויס, געבען דעם זיידען אַ מין סאַטיספּאַקציע קעגען זיינע „שטיגוטערעס“, און ביי דער ערשטער געלעגענהייט, נאָכן צווייטען באַנד „פּאָלקס-ביבליאָטעק“, קומענדיג מיט זיין פּרוי סוף זומער 1890 קיין אָדעס, האָט ער אין דעם רייכסטען האָטעל פון שטאָדט, אין דער „סיעווערנאַיאַ גאַסטיניצאַ“, געגעבען לכּבוד מענדעלע'ן אַ

באנקעט, צו וועלכען עס זענען פערבעטען געוואָרען אַלע גוטע פריינד און מקורבים פונם זיידען. פון דעם דאָזיגען באַנקעט האָט מען אין אָדעס גערעדט נישט נאָר אין יענע טעג, נאָר מען האָט פון איהם דערצעהלט מעשיות יאָהרען-לאַנג נאָכדעם. עס זענען זיך צוזאַמענגעקומען די „פני“ פון דער שריפטשטע-לערישער קאָלאָניע, מען האָט זיך שטאַרק משמח געווען, גע-רעדט וועגען דער וויכטיגקייט פון דער אויפגעהענדיגער פאָלקס-ליטעראַטור, געהערט דעם זיידענס שאַרפע תורה און חריפות-דיגע משלים. יונגעלייטלעך-משפּילים, וואָס האָבען נישט געהאַט די זכיה צו זיין אינעוועניג, האָבען אַ גאַנצע נאַכט זיך גע-קלעפט אַרום די פענסטער פונם האָטעל, געגאַרט כאַפען כאַטש אַ וואָרט, אַ מינע, אַ בעוועגונג פון די „גדולים“. די שמחה האָט זיך פערצויגען ביז אין ווייסען טאָג אַריין — ביז משה ליב ליליענבלום, וואָס האָט געדיגט אין דער שטאַטישער חברה-קדישא, האָט אַ קוק געטהון אין פענסטער, זיך אויפגעכאַפט פונם אָרט און אַ זאָג געטהון אויף זיין שטאַמלענדיגען לשון: „אוי וויי, ס'איז שוין גרויסער טאָג! מען דאַרף שוין געהן בערגאַבען יודען!...“

דאָס איז געווען דער לעצטער „גבירישער“ זשעסט שלום-עליכמ'ס אין דעם אינטימען קרייז פון זיינע אָדעסער חברים. וואָרום תיכף נאָך דעם איז פאַרגעקומען דער קריזיס אין זיי-נע געשעפטען, דורך וואָס ער האָט פערלוירען זיין גאַנץ פער-מעגען, נאָכדעם ווי ער האָט אַ צייט זיך אויסבעהאַלטען אין אויסלאַנד פון זיינע קרעדיטאָרען, איז ער צוריקגעקומען נישט קיין קיעוו, נאָר קיין אָדעס, וואו ער האָט זיך בעזעצט מיט זיין פאַמיליע אויף עטליכע יאָהר. פון אַרויסגעבען ווייטער די „פאָלקס-ביבליאָטעק“ האָט ער זיך געמוזט אַבזאָגען (ער האָט געפרובט אַרויסלאָזען דעם „קול מברש“, וואָס האָט בעדאַרפט דינען ווי אַ פירגעהער פאַרן דריטען באַנד „פאָלקס-ביבליאָ-טעק“, נאָר דערביי איז עס געבליבען); דערטאַר האָט ער דאָ, דורך דער אמתער ליבשאַפט פון די אָדעסער חברים, געהאַט די מעגליכקייט צו איבערצייגען זיך, אַז זיין פלאַץ אויבנאָן אין

דער יודישער ליטעראטור איז פאר איהם געזיכערט: אויב ער איז שוין מעהר נישט דער רייכער קיעווער אַרויסגעבער, איז ער אָבער פערבליבען שלום-עליכם — און דאָס איז אָן אַן ערך וויכטיגער!

אין די עטליכע יאָהר, וואָס שלום-עליכם האָט פערבראַכט אין אָדעס (פון פרייהלינג 1891 ביז האַרבסט 1893) איז ער איי-נערליך רייפער געוואָרען און האָט ענדליך געפונען זיין איי-גענעם וועג. ס'איז דעמאָלט דווקא געווען אַ שטילשטאַנד אין דער יודישער ליטעראטור, קיין פּעריאָדישע אויסגאַבעס זענען נישט ערשינען, און צוליב מאַטעריעלע צוועקען איז שלום-עליכ'מען אויסגעקומען צו שרייבען רוסיש. (אַ רייזע פּעליטאָ-גען און לירישע סקיצעס אינם, אָדעסקי לייטאָק), און אויס ליבהאַבערישער אַמביציע — אויך העברעאיש; נאָר אין דער דאָזיגער שטילקייט איז ביי איהם אויסגעוואַקסען דאָס בעוואוסט-זיין פון זיין אייגענער, זעלבסטשטענדיגער קראַפט. דערצו האָט זיכער געווירקט די גאָהענטקייט זיינע מיט מענדעלע'ן. אונטער מענדעלע'ס פּערזענליכער השפּעה האָט ער זיך בעפרייט פון מענדעלע'ס ליטעראַרישער השפּעה. אַ וואונק דערויף האָט אונז שלום-עליכם אַליין געגעבען אין זיין פראַכטאָולען קאַפיטעל זכרונות פון יענער צייט, אונטערן נאָמען „אויטאָ-דאָ-פע“ (*). אין וועלכען ער דערצעהלט, ווי אַזוי מענדעלע האָט איהם גאָר אָן אַ שום רחמנות געהייסען פערברענען זיינס אַ ווערק, וועל-כעס איז געווען געשריבען טאַקע „אונטערן איינפלוס פונם זיי-דען“. „כמו ווי להבדיל אַ מין „קליאַטשע“, און מענדעלע האָט וועגען דעם געזאָגט, אַז „דאָס איז — פּע!!!“ אפנים, דאָס איז שוין געווען דאָס לעצטע ווערק, אין וועלכען דער אייניקעל האָט זיך געהאַלטען ביים זיידענס קאַפּאַטע, ווייל גאָהענט צו יענער צייט האָט זיך בעוויזען די ערשטע סעריע פון מנחם-

(* דאָס קאַפיטעל-זכרונות איז געדרוקט אין באַנד XXI פון דער איינציגער

רעה.

מענדעלע-אויסגאַבע.

פענדלעס בריוו (בלאנדאן אינם קול מברש) — שלום-עליכמ'ס
 אייגענער אָפּענער ברייטער וועג.
 דער אָדעסער פּעריאָד איז פּערבליבען ביי שלום-עליכמ'ען
 אין זכרון ווי אַ צייט פון הרחבת-הנפש, פון הויכען גייסטיגען
 גענוס. דערהויפּט זענען איהם געלעגען אין טעם די אָפּטע
 לאַנגע שמועסען מיטן זיידען. שלום-עליכמ'ס עלסטע טאָכטער
 דערצעהלט, אַז מענדעלע פלעגט יענע יאָהרען זיין אַנאָפּטער
 נאָסט ביי זיי אין שטוב, און זי, דעמאָלט אַ קינד, פלעגט זיך
 שטאַרק שרעקען פאַר איהם. איהר האָט זיך אַלץ אויסגעוויזען,
 אַז „דער זיידע וויל שלאָגען דעם פּאַפּאָ“. דער דאָזיגער איינ-
 דרוק איז געקומען פון מענדעלע'ס הילכטיגער לייבענשטיים און
 פון זיין אַגרעסיווען טעמפּעראַמענטפולען שטייגער פון ריידען.
 די לעבשאַפט צווישען זיידען מיטן אייניקעל, וואָס איז
 שטאַרק איינגעוואָרצלעט געוואָרען אין יענע טעג, איז ביי זיי
 פּערבליבען אויפן גאַנצען לעבען. דאָס איז געווען אַ ריהרענדע
 לעבשאַפט, ווי צווישען אַנאָמאָט'ען זיידען מיט אַנאָיניקעל,
 און דיזעלבע קרובהסע בעציהונגען זענען איינגעשטעלט געוואָרן
 רען אויך צווישען ביידענס פּאַמיליעס. דער ליטעראַרישער ער-
 סאָלג פון איינעם האָט דעם צווייטען נאָר געקאָנט פּרעהען.
 קיין „קנאת סופרים“ איז דאָ נישט געמאָהלט געווען. ס'איז אַ
 פּאַקט, אַז שלום-עליכמ'ס פלעגט זיך אפילו פיהלען שאָקירט, טאָ-
 מער האָט איהם ווער געוואָגט, אַז ער וואָלט אַריבערגעיאָגט דעם
 זיידען. מיטן זיידען טאָר זיך קיינער נישט פּערמעסטען, ווייל
 ער איז אַ זיידע, — דער ערשטער. און מענדעלע'ען ווידער
 איז טייער געווען דער פּבּוד פון זיין אייניקעל, און ער האָט
 נאָכגעפּאָלגט זיינע טריט אין דער ליטעראַטור, ווי אַנאָמאָט'ער
 געטרייער זיידע. איך דערטאָן מיך, ווי אזוי ער איז געווען
 נישט-צופרידען, בעת שלום-עליכמ'ס האָט אין 1913, אינים
 „היינט“, אַרויסגעפיהרט מנחם-מענדלען אין אַ נייער ראָל —
 אַלץ צייטונג-מענטש. „אוי, הערט איהר, — האָט ער מיר דע-
 מאָלט געוואָגט אין אַ שמועס — איך האָב דאָך מורא, ער זאָל
 חלילה זיין מנחם-מענדלען נישט קאָליע מאַכען. מנחם-מענדעל

איז א פערענדיגטע פיגור, מען טאָר איהם מעהר נישט טשע-פען! וואָס וויל ער דען מיט איהם טהון ווייטער? זוקלעפען גאָך אַ נאָז? אויף וואָס טויג מנחם-מענדלען צוויי נעז? גענוג איין נאָז!... אַי, הערט איהר, — האָט ער זיך גענומען רייבען דעם הויכען געקנייטשטען שטערען. — מען וואָלט איהם בער דאַרפט זעהר נויטיג שרייבען אַ בריוועל וועגען דעם!..."

איך געדענק, ווי ער האָט זיך דעמאָלט צערעדט וועגען שלום-עליכמען מיט אמת'ער זידישער וואַרימקייט, אין יענער צייט האָט זיך געהאַט געדרוקט מיין העברעאישע איבערזעצונג פון שלום-עליכמס „דריידל“, און מענדעלע האָט גענומען ריידען וועגען דעם, ווי ער וואָלט עס דאָן צום ערטען מאָל געלייענט: — אַ מענש ווייסט נישט, הערט איהר, וואו זיין פח שטעקט. אָט שיט ער פון אַרבעט אַזעלכע קליינע זאַכען, אמת'ע פּערק, און קוקט זיך גאַרנישט אום אויף זיי. דאַכט זיך, אַ וואָס? אַ גאַרישקייט, אַ דריידל דאָרטען, אסור, זאָג איך איך, הערט איהר, אסור אויב ער ווייסט, וואָס פאַר אַ מין דריידל דאָס איז!...

אין דער אָדעסער שריפטשטעלערישער קאָלאָניע איז געווען בעקאַנט די כאַראַקטעריסטיק, וואָס מענדעלע האָט דורכגעפיהרט פאַראַלעל צווישען זיין אייגענעם שטייגער פון שרייבען און שלום-עליכמס:

— איך, אַז איך פּערטראַכט עפעס צו שרייבען, — האָט ער געזאָגט — צו וועמען בין איך געגליכען? צו אַ אידינע, וואָס פּערגעהט אין טראַגען, אוי, דער צער פון טראַגען, מע זאָל גאָר בעהיט און בעשירמט ווערען דערפון!... קודם-פּל, ווי דער שטייגער איז ביי אַ אשה אין אַזעלכע אומשטענדען, בעפאַלט מיר, ניט פאַר אייך געדאַכט, אַ ניטגוטקייט... אַפּנים, פון דעם געדאַנץ אַליין, אַז איך דאַרף מיך אַוועקזעצען שרייבען, ווערט מיר שוין ניט גוט... דערנאָך הויבט זיך אָן אַ סדרה פון טראַכטענישען, איבערקלערענישען, צוהערענישען צו דעם, וואָס קומט-פאַר אינ-ווייניג... היינט דאָס פּילעווען זיך, דאָס היטען זיך פון אַן אי-בעריגען קעהר, פון אַ צו שאַרפּער בעוועגונג, מע זאָל גאַרנישט געפרוּווט ווערען!... מוז מען שוין זיצען איז געהאַקטע וואונדען

פערשפארט ביי זיך אין קאמער, במרט נאך אין די הויכע חדשים... היינט די בייזע מחשבות, טאמער, חלילה, איז מען מפיל, אדער טאמער ווערט גלאט געבוירען א פערזעהעניש, וויי איז מיר... נו, און אז עס קומען שוין אן די געבורטווייהען, די אמת'ע חבלי-לידה, איז דאך נישט שייך צו דערצעהלען—דעמאלט און דאך הימעל עפען זיך!... איהר שפיעלט זיך עפעס מיט א קימפעטאָרין, אז זי געהט צו קינד? — — — ביי שלום-עליכמ'ען קומט פאָר דיזעלבע געשיכטע גאָנץ אנדערש. עס דרעהט זיך אום א הון איבערן שטוב, קוואַקעט עפעס פאָר זיך א לידעל, פיקט-פיקט, א פיק דאָ, א פיק דאָרט, און איידער איהר קוקט זיך אום, האָט זי זיך שוין צוגעזעצט ערגעץ אין א ווינקעלע— אַהא, מזל-טוב, געלייגט אַנאיי!...

אין דער דאָזיגער שאַרסזיניגער כאַראַקטעריסטיק האָט געשטעקט אַניאמת נאָר בנוגע דער אויסערליכקייט פון שלום-עליכמ'ס שאַפען — זיין פראָדוקטיוויטעט; אינערליך אָבער פלעגט שלום-עליכמ אויסוועהטאָגען זיינע וויכטיגע שאַפונגען, ווי יעדער אנדערער עלטער שעפער, און נישט אין מאָל פלעגט ער שרייבענדיג זיך צעבייסען די נעגעל ביז בלוט. דער פער-גלייך צווישען מענדעלע'ס און שלום-עליכמ'ס שאַפען וואָלט בעדאָרפט געמאָלט ווערען אַ ביסעל אנדערש: אין דער צייט, וואָס מענדעלע האָט געהערט צו דעם מין געווינערינס, וואָס געווינען זעלטען, און דעריבער קומט זיי אָן שווער דאָס האַבען, — האָט שלום-עליכמ געהערט צו דעם קינדעל די גען מין, וואָס „חבלי-לידה“ שרעקען זיי נישט אָב. דערצו פלעגט ביי איהם גאָנץ אָפט פאַסירען דער נס, מיט וועלכען די יודישע פרויען זענען אַמאָל געבענשט געווען אין מצרים: ער פלעגט געווינען זעקס מיט אַ מאָל.

אויסער דער „פאָלקס-ביבליאָטעק“ זענען דערנאָך בייים זיידען מיטן אייניקעל קיין געמיינואַמע ליטעראַרישע טראַנזאַקציעס נישט געווען, און זייער קאַרעספּאָנדענץ איז געווען אַ ריין פריינדשאַפטליכע, בעסער געזאָגט, אַ קרובהשע. עס האָט נישט געקאָנט אַוועקגעהן קיין לאַנגע צייט, שלום-עליכמ זאָל

נישט קומען צו מענדעלע מיט א גוטען בריווע, צו בעווייזען איהם זיין אויפמערקזאמקייט און געטריישאפט. און פערשאפען דעם זיידען א נחת-רוח איז פאר איהם געווען א שמחה אז מען האָט אין 1910 געמייערט דעם פינף-און-זיבעציגטען גע-בורטס-טאָג פון מענדעלע'ן, האָט שלום-עליכם לכבוד דעם יום-טוב אָנגשריבען צוויי אַרטיקלען מיט אַמאָל — ווי שעהן איז דער בויס!*) און אויטא-דאָ-פע" (אינם, מאָמענט" און אין דער „הצפירה"), ווען ער זאָל דעמאָלט האָבען די מעגליכקייט צו דרוקען זיך אין נאָך צייטונגען, וואָלט ער נישט מיעד געוואָ-רען צו שרייבען נאָך, וואָרום וועגען דעם זיידען האָט ער געהאָט, צו דערצעהלען און צו דערצעהלען.

נאָך די אָקטאָבער-פּאָרגראַמען פון 1905, נאָכדעם ווי שלום-עליכם האָט דורכגעמאַכט זיין נסיעה איבער גאַליציע און אַמעריקא, האָט ער זיך מיט מענדעלע'ן ווידער צוזאַמענגעטראָ-פּען אין איין שטאָדט — אין זשענעווע — דאָרט איז דעמאָלט געזעסען אויך בן-עמי — איינער פון די אָנגעזעהענסטע מיט-גלידער אין דער אָדעסער משפּחה, און ס'איז געווען, ווי שלום-עליכם פלעגט זאָגען „חדש ימינו כקדם", אַנאַבאָלאַנג פון די גוטע אָדעסער יאָהרען. דערהויבט איז געוואָרען יום-טוב, בעת ת. נ. ביאָליק איז געקומען צו גאַסט אויף אַ קורצער צייט. די מאַטעריעלע לאַגע ביי שלום-עליכם'ען איז דעמאָלט געווען דווקא נישט קיין פרייליכע, נאָר דאָס האָט נישט געמינערט אויף אַ האָר די געהויבענע שטימונג, וואָס ביי איהם האָט אַרויסגערופען אַזאַ געשעעניש: פיער שריפטשטעלער, וועלכע זענען פערבונדען איינער מיטן אנדערען דורך צאַרטע און שטאַרקע משפּחה-פעדים, בעגעגענען זיך אין איין סביבה! אַ ביסעל איז די דאָזיגע בעגעגעניש בעשריבען געוואָרען פון שלום-עליכם'ען אין זיין „פיער זענען מיר געזעסען"**) און

* דער אַרטיקל „ווי שעהן איז דער בויס" איז אָפּגעדרוקט אין באַנד XX

רעד.

פון דער מענדעלע-אויסגאַבע.

** אויסגעגען פון די זמירנות, איבערהויפט די ערטער, וואָס האָבען אַ

מיין בעקאנטשאפט מיט ח. נ. ביאליק. מען האָט זאלבעמערט געמאַכט שפּאַציר-גענג אין די בערג, געפיהרט ליטעראַרישע געשפרעכען, זיך פערמאָסטען איינער מיטן אַנדערען אין שטיי-פעריי. איינמאָל, ביי אַ גלעזעל פרמל-וויין, אַז אַלע זענען גע-ווען בגילופן, האָט שלום-עליכם פאַר זיינע חברים הויך-מייס-טעריש, ווי אַנ'אמתער אַרטיסט, אָבגעשפיעלט די ראָל פון רב אלטערען אין זיין קאָמעדיע „מזל-טוב“, וואו עס ווערט איבער-גע'חזר'ט די פּראָזע: „א יוד איז קיינמאָל נישט שיפור“...

די לעצטע יאָרען, קראַנקערהייט, האָט שלום-עליכם נישט אויפגעהערט צו שרייבען בריוו דעם זיידען ביי יעדער פּאַסי-גער געלעגענהייט. דערביי האָט זיך אין די בריוו נישט גע-פיהלט דער טאָן פון אַ קראַנקען מענשען. פאַרן זיידען האָט ער זיך געוואָלט תמיד בעווייזען אין פּרעהליכען געמיט, ווי עס פּאַסט פאַר אַנ'אייניקעל. עס איז געווען אַ צייט, וואָס די דאָקטוירים האָבען איהם פערבאָטען צו שרייבען זיצענדיג, פלעגט ער זיינע בריוו דיקטירען אויף דער שרייב-מאַשין. נאָר מיט מענדעלע האָט ער זיך ערלויבט צו מאַכען אַנ'אויסנאַהם: צו איהם האָבען די בריוו געמוזט געשריבען ווערען מיט זיין איי-גענער האַנד, און דווקא מיטן פיין-געטאָקטען פערלדיגען כתב — „אַ אַבראַמאָוויטש“.

נאָר איין מאָל, געדענק איך, האָט מענדעלע בעקומען פון שלום-עליכם'ען נישט קיין פרייליכען בריוו. דאָס איז גע-ווען אין אָנהויב 1913, בעת שלום-עליכם איז געלעגען קראַנק אין אַ קליניק אין בערן, און די בערגער ספעציאַליסטען האָ-בען געזאָגט, אַז ער מוז אָפּערירט ווערען. שלום-עליכם האָט בשום-אופן נישט דערלאָזט צו אַנאָפּעראַציע, כאָטש ער האָט זיך שטאַרק געשראָקען, אַז ער וועט די קראַנקהייט סיי ווי נישט אַריבערלעבען, אין אָט דעם פערצווייפּעלטען צושטאַנד האָט ער אָנגעשריבען צו מענדעלע'ען אַ מין אָבשייד-בריוו. מענ-

שייכות צו מענדעלען זענען אָבגעטרוקט אין באַנד XXI פֿון דער איצטיגער מענ-דעלע-אויסגאַבע.

דעלע האָט מיך דעמאָלט גערופען צו זיך און געוויזען דעם בריוו. דער אַלטער זיידע איז געווען שטאַרק נידערגעשלאָגען און צו דערזעלבער צייט אויך מאָדנע געריהרט.

— ער האָט מיר גאָר דעם קאָפּ אַראָבגענומען! — האָט

ער זיך פאַר מיר געקלאָגט. — איך האָב אַ גאַנצע נאַכט נישט

געקאָנט צומאַכען מיט קיין אויג... הערט אַ מעשה! אַז שלום-

עליכט זאָל שוין קאָנען שרייבען אַזאַ בריעף — איז פע, נישט

גוט!... „געוואָלד, שרייט ער, זיידע, איך שטאַרב!... פע! פע! פע!

וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? ווי קומט דאָס צו איהם?... ער

האָט מיר גאָר דעם קאָפּ אַראָבגענומען!...

ער איז געזעסען ביי זיין גרויסען שרייבטיש אַ פער-

וואַלקענדער מיט האַלב-צוגעמאַכטע אויגען, און גערעדט ווי

פאַר זיך:

— זיי זאָגען דאָך שוין אַלע איצט: זיידע, זיידע... מילא,

מהיכא-תיתי, זעהר פיין, איך האָב צו זיי גאָרנישט... דער אמת'ער

אייניקעל איז דאָך אָבער פאַרט ער!... גאָך פון גאָר די ער-

שטע יאָהרען!... עפעס אַ קלייניגקייט ביי מיר שלום-עליכס!...

און ווען וויינט זיך עס אַרויס? טאַקי אין אַ עת צרה... ווי אַנ-

אייגען קינד פעסטעט ער זיך פאַר מיר... האָסטו געהערט אַ

ביסעל? ער האָט מיך געריהרט ביז טרעהרען, כ'לעבען!...

אַז איך האָב איהם געבעטען, ער זאָל אָנשרייבען שלום-

עליכמען אַנ'ענטפער און איהם בערוהיגען, האָט ער מיך אָנ-

געקוקט כמעט ווי ברוגזלעך:

— מענטש איינער, ווי קאָן איך? ס'איז דען עפעס גאָר

אַ קאַסאָוועס זיך אַוועקזעצען אין אַזאַ צושטאַנד שרייבען בריוו-

לעך?... בפרט, אַז אַליין בין איך אויך קראַנק און צעבראָכען,

און דאָס טינטערל שטעהט שוין ביי מיר לאַנג פערטריקענט...

שלום-עליכס האָט קיינמאָל נישט געקוקט דערויף, וואָס

דער זיידע איז געווען קאַרג אויף שרייבען בריעף. ער האָט

געוואוסט, ווי שווער עס קומט איהם אָן דאָס שרייבען, דער-

הויבט אין די יאָהרען פון זיין הויכען עלטער, ובפרט אין אַ

צייט, ווען דאָס טינטערל שטעהט ביי איהם פערטריקענט, —

אין שר האָט דעריבער נישט געפיהרט מיט איהם קיין חשבונות.
 שר האָט איהם גערן געשריבען, וויסענדיג פאַראויס, אז נישט
 אלע מאָל קאָן מען פון איהם ערוואַרטען אַ תשובה. דאָס איז
 פאַר איהם געווען אַנ'איינגענעמע פליכט, אַ מין „כבוד-אב“
 און אַמילו אינם לעצטען יאָהר אין אַמעריקא, ווען ער האָט
 צו קיינעם פון זיינע חברים. אין רוסלאַנד קיין בריעף נישט
 געשריבען (טיילווייז מחמת זיין געדריקטער שטימונג, און טייל-
 ווייז דערפאַר, וואָס מ'האָט נישט געטאָרט שרייבען אַהין אויף
 יודיש), איז דער זידע געווען דער איינציגער, וועמען ער האָט
 געשיקט זיין גרוס איבערן ים, כאָטש אויף אַ פרעמדער שפראַך
 און כאָטש אין אַ געדריקטען געמיט, וואָס בען קאָן זעהען פון
 דעם אָבגעהאַקטען, קורצאַטעטיגען סטיל. דאָס איז געווען דאָס
 לעצטע געזעגענען זיך צווישען אייניקעל מיטן זיידען, און די
 לעצטע פראַזע אינם בריוועל קלינגט אַזוי רירענד, ווי דער סוף
 פון אַ לעבענסלאַנגען דועט, געזונגען אויף צוויי בעזונדערע
 שטימען, נאָר דורך צוויי נאָהענטע, מיט לייב און נשמה פער-
 וואַנדטע קינסטלער אויף איין בינע:
 „אויף ווידער זעהען. צי וועלען מיר זיך נאָך זע-
 הען מיט אייך אויף דער וועלט?...”

אויסצוגען פון אַרטיקל אין „סלום-עליכט-בוך“, מיט דער משפחה פון

שריפטשטעלער.

מענדעלע מוכר-ספרים

הויך און שלאַנק-געוואַקסען, מיט זילבערנע האַר אַנגן
דעם קאַפּ און אין דער באַרד, קוקט ער אויף גאַטס וועלט
מיט גוטע און קלוגע אויגען.

איהר מענט זיין מיט איהם וועהניג בעקאַנט, איזר מענט
איהם זעהען דאָס ערשטע מאָל, וועט איהר האַבען גרויס זאָל.
ווען איין קומט אויס צו רעדען מיט איהם.
יעדעס וואָרט זיינס טראַגט אַריין אין יעדען האַרץ לייעב-
שאַפט און וואַרעמקייט. — —

ר' מענדעלע איז פון די געזעהלטע יודישע שרייבטאָטע-
לער, וואָס וואוינען אין גרויסע צימערן...

ער האָט נישט לייעב קיין צימער מיט אַ סך אָנגעשטעלטע
מעבעל, אָדער ווי ער רופט אָן אַזעלכע צימער, סקלאַדען פון
מעבעל, ער האָט אומעטום לייעב די פרייהייט.

שעהן לאַנג האָט ער לייעב איינער אַליין צו שפאַצירען
איבער דעם זאָל הין און צוריק און דערהויבט אין די טאָג,
ווען ער האָט פּערטראַכט „זיך זעצען“ עפעס אָנשרייבען...

נאָהענטע בעקאַנטע—ווען ער ברויכט מיט זיי רעדען—
האָט ער לייעב נעהמען געאַרעמט און צוזאַמען מיט זיי שפאַ-

אדען איבער דעם זאל ביז ער ענדיגט נישט דעם געשפרעך.
און אין דעם לעדיגען זאל רופען זיך אָב זיינע ווערטער.
קלינגענדיג און הילעכדיג, און אין דעם דאָזיגען זאל ווערט
פול מיט לעבען און עס ווייזט זיך אויס, אַז עס רעדען און
פיהרען אינטערעסאַנטע שמועסען אַ סך מענשען.

ווען ר' מענדעלע געהט זיך, זעצען שרייבען, מאַכט
ער הכנות ווי צו אַ הייליגער אַרבייט...

אויף דעם טיש, וואו ר' מענדעלע זעצט זיך שרייבען,
מזו זיך געפינען אַ מדרש, אַ ש"ס"ל און אַ תנ"ך'ל.

דאַכט זיך, וואָס געהערען זיך אָן די ספרים צו דער
קליאַטשע" צו "פישקע דעם קרומען" א. ד. ג. פון אַבראַמאָ-
וויטשעס טיפען; דאָך אָהן די ספרים קומט נישט צו איהם דער
רוח-הקדש, די "מוזע", ווי די פּאָעטען זאָגען.

יעדע שורה, וואָס ער דאַרף אָנשרייבען, ווערט פריהער
גוט בעטראַכט, דערנאָך גוט אויסגעאַרבייט, אָדער ווי אַבראַ-
מאָוויטש רופט עס אָן — "פּיילען". ביי איהם דאַרף יעדער
זאָן האַבען אַ "קאָנסטרוקציע" און אויסגעאַרבייט ווערען מיט
אַלע "פּליטערלעך".

דאָס רוב האָט ער ליעב צו שרייבען אויף גרויסע בוי-
גענס פּאַפּיער און אַז ער ענדיגט אַ זייטעל, הויבט זיך חידער
אָן דאָס פּיילען מיט אַלע פּליטערלעך; אויף יעדער שורה ווערט
אָפּט אַרויפגעשריבען נאָך אַ שורה, און אויף דער דאָזיגער שורה
— ווידער נאָך אַ קליין שורה'לע און אויף דער קליינער שורה-
לע ווערט צוגעשריבען מיט ברעקלעך אותיות'לעך נאָך אַ קלע-
נערע שורה'לע — אַזוי אַז אין אַבראַמאָוויטשעס כתב-יד קאָן מען
געפינען אַ דריי און פינף גאַרענדיגע שורה.

נאָר צום דרוק ווערט איבערגעגעבען אַבראַמאָוויטשעס
כתב-יד ריין ווי "פּערעלעך", אָהן אַ שום קלעק. פּערשטעהט
זיך, אַז אין די זעצער האָט אַבראַמאָוויטש דערפאַר די בעסטע
פּריינד...

— אַ פּערגעניגען, אַ געזונד, זאָגען זיי, אַז זעצען ר'
מענדעלע'ס כתב-יד.

מענדעלע-טורעם

ווען דער פתב-יד איז שוין אינגאנצען ביי איהם פאר-
צויג און עטליכע מאָל „אַבעפיילט“ און „איבערגעפיילט“—האָט
ער נישט ליעב באַלד עס אַוועקגעבען צום דרוקען.
אַ פתב-יד, וואָרט ר' מענדעלע, אַז ער איז שוין אינגאנ-
צען פאַרטיג מיט אַלע „פליטערלעך“, האָט ליעב עס זאָל זיך
„אָנוואַרעמען“, „אויסוואַרעמען“...

פון פון. מאַמענט-פאַטאַראַפּיעס. געקירט.

דער אנהויב

אכט זיך, ביי אלעמען איז געווען אזוי, ביי אלע פעלי
קער אין אנהויב פון זייער ליטערארישען שאפען. אָנגעהויפֿען
האָט מען פֿון דעם אונגעווענהליכען, פֿון דעם אויפֿסאַלענדיגן.
איבערשאַפען פֿלעגט די ליטעראַטור אָדער דאָס, וואָס איז אין
אמתן נישט געווענהליך, אָדער דאָס, וואָס זעהט נאָר אויס אזוי.
קומען אין דער ליטעראַטור אַריין פֿלעגט נאָר דאָס אויס-
טערלישע.

און ממילא — דאָס געפעלשטע.

פֿאַלש איז געווען די אַרט שאַפען. נישט צונויפֿגעגאַסען
איז געווען דער שאַפענדיגער מיט דעם געשאַפענעם. אַ מיינ,
אַ פֿונה אַ זייטיגע, איז געלעבען צווישען זיי. די ליטעראַטור
האָט געוואָלט וועהלען אָדער מיט דעם פֿאַנטאַסטישען פֿון דעם
אַלעס פֿסעוודאָ-קלאַסיציזם, אָדער מיט דעם קאַלט-צוגעטראַכטען
פֿון דעם אַלטען ראַמאַנטיום, אָדער גאָר מיטן וויץ, מיט דער
קאָמישער תּנועה פֿון דער אַלטער הומאָרעסקע.

פֿאַלש איז געווען דער אינהאַלט פֿון דעם שאַפען. אַפֿילו
אין טאַמע אָנהויב פֿון איהר ענטשטעהען פֿלעגט יעדע ליטעראַ-
טור האָבען צו טהון מיט די אייביגע פֿראַגען אונזערע, מיט

די שטענדיגע פאַרבען פון לעבען — סוף-בל-סוף מיט דעם זין פון לעבען. נאָר אויסגעדעקט פלעגט ווערען אָט דער זין פון לעבען אין דער קרומקייט פון זעלטענעם, און דאָס אַליין פלעגט דעם דאָזיגען זין פערקרימען.

און שטענדיג פלעגט קומען איינער, דער אמת'ער, דער, אין וועמען ס'פלעגט זיך אָנוואַמלען די שאַפענדיגע קראַפט פון מאַנצען פּאָלק, פלעגט זיך אויך אָננעמען פאַר די אַלטע פאַר-מען און פלעגט זיי גובר זיין. מיט דעם געוואַלדיגען כוח, האָט נאָר אַ גאַנץ פּאָלק קאָן געבען, פלעגט ער סוף-בל-סוף דירכברעכען דאָס פאַלשע פון די אַלטע פאַרמען און קומען צום אמת'ן שאַפען, צום עטישען שאַפען.

און וואָס גרעסער די שאַפענדיגע קראַפט פון דעם איי-נעם פלעגט זיין, וואָס שטאַרקער און עטיש-געזינטער דאָס פּאָלק פלעגט זיין, אַלץ וועהניגער שפורען פון דעם אַלטען פלעגט בלייבען ביי דעם נייעם שעפער, ביי דעם אָנהויבער פון דער נייער עפּאָכע, און אַלץ וועהניגער לעבעניס-פעהיג פלעגען בליי-בען די דאָזיגע שפורען.

דאַכט זיך, אַז אין אָנהויב פון יעדער ליטעראַטור צוואַ-מען מיט דעם פּאָנטאַסטישען הערשט די סאַטירע. דאָס איז די צוגענגליכסטע פאַרם פון יענער צייט. פאַר די, וואָס שאַפען מיט דעם מיין צו פּערוויילען, איז די סאַטירע דאָס גינסטיגסטע מיטעל. דאָס פּאָנטאַסטישע מאַכט מיד; נעהמט מען דאָס, וואָס זעהט אויס אונגעוועהנליך, וואָס האָט דעריבער דעם אויסזעהן פון דעם פּאָנטאַסטישען, נעהמט מען דאָס זעלטענע, אין וועל-כען עס ליגט אַ צופעליגע דיסהאַרמאָניע — דאָס אויבערפלעכ-ליך-קאָמישע.

צום ביישפּיל, ליעבע — די אייביגע טעמע. אַ לעגענדאַ-רער ריטער ליעבט אַ פּערכישופ'טע פּרינצעסין. איינער, אַ מענש, ליעבט אַ געוועהנליך מיידעל. אַ קרומער „בורקוט" איז פּער-ליעבט אין אַ בלינדער מיאוסקייט, מיט חעלכער ער געהט

איבער די הייזער. אין אנהויב פון דער ליטעראַטור זעהט דעם שרייבערס אויג אָדער דאָס ערשטע אָדער דאָס לעצטע. דער געוועהנליכער פּאַל, דער צווייטער, פּערדיענט נישט זיין אויפ-מערקזאַמקייט. און פון די ביידע אונגעוועהנליכע, פון די אינטערעסאַנטע פּאַלען, איז אין דער צייט דער אינטערעסאַנטער, דער צוגענגליכסטער דער דריטער פּאַל — דער קאָמישער. דער אויפפאַלענדיג-קאָמישער.

ווי אין אַ צירק. עס שפּרינגט אַרויס דער פּאַיאָן. אונגע-וועהנליך געקליידט, אַנאָנגעוועהנליך אויסזעהן. געוואָלדיג בריי-טע הויזען און געוואָלדיג קורצע. אַ משונה'דיגער ראָק. האָט שטענדיג האָר פון אַ נישט געוועהנליכער פאַרב. אַ פּאַנטאַסטישע נאָז. און געקרוינט מיט דער פּאַיאָן-מין. מיט דער בעריהמטער פּאַיאָן-מין... יעדער טריט זיינער בעדאַרף זיין אַ פּערדרעהטער, ביי יעדען וואָרט — אַ תּנועה. אַן „אינטערעסאַנטע“ תּנועה. לאַכט ער — בעדאַרף ער לאַכען. געוואָלדיג, וויינט ער, דאַכט זיך — טייכען גיסען זיך, פּאַלט ער — דרעהט ער זיך זריי מאָל מיט'ן קאַפּ אַריבער...

און אַז עס קומט דער איינער, דער אמת'ער, נעהמט ער אויך די אַלטע געפעלשטע פּאַרם, הויבט ער אויך אָהן פון דעם פּאַלשען קלאַסיציזם, פּוּנים אויסגערעכענטען ראָמאַנטיזם אָדער — עפּטער — פון דער אַזוי-גערופּענער סאַטירע און איז זיי — די אַלטע פּאַרמען — גובר; בויענדיג אין זיי, צעשטערט ער זיי און לעגט דעם ערשטען, דעם וויכטיגסטען ווינקעלשטיין אויף דעם צוגעגרייסען באַדען.

אַזוי האָט גאַנאָל אָנגעהויבען פון דעם קאָמישען פּריק, וואָס האַנדעלט מיט טויטע נפשות, און אין דער אַלטער פּאַרם פון אויפפאַלענדיגען און אויסטערלישען, פון צופּעליגער דיס-האַרמאָניע און צייטווייליגע ווידערשפרוּכען, און געשאַפען אַ געניאַל-טראַגיש בילד פון אַ גאַנצען דור בפרט און פון אַ גאַנ-צען פּאָלק בבל'ל. אַזוי האָט סערוואַנטעס אָנגעהויבען פון דעם אַלטען בעקאַנטען קאָמישען פּערשויך, וואָס גלויבט אַליין אין זיינע לופט-שלעסער, און געענדיגט מיט אַ מאָנומענטאַלען טיפּ.

פון דעם דאָ-קישט, וועלכער קיין קינסטלער פון קיין פאלק האָט נאָך ער היום נישט געקאָנט אַריבערשטייגען.

נישט דווקא מיט דער סאַטירע, וואָס איז גובר זיך אַליין. חייבט זיך אָהן די ליטעראַטור. נעבען גאַנצליך איז געשטאַנען פּוּשקין, וואָס האָט בעזיעגט די אַלטע פּאַרמען אין דעם קלאַ-סיציום און אין דעם ראָמאַנטישען, גייסטיג-רייכערע פעלקער. אָדער גייסטיג-טיעפערע (טראַגישע) פעלקער האָבען דווקא אין דעם ראָמאַנטישען געפונען דעם נייעם וועג, וואָס פיהרט פון דעם געפּעלשטען צו דעם אמתן, צו דעם עטישען.

אַ פּאַלק, וואָס פערמאָגט אַזאַ רייכע קולטור-ירושא, אַ פּאַלק, וואָס איז דערצו אַזוי טיעף טראַגיש, ווי יודען, האָט אייגענטליך אויך געדאַרמט געפינען דעם וועג צו דעם עטישען שאַפען נישט אין דער הלצה, אין דעם אייגענטליך-אונגעטישען חייך פון דער סאַטירע, נאָר אין דעם ראָמאַנטישען. אַזוי האָט בעדאַרפט צו זיין, נאָר אַזוי איז עס נישט געווען.

ווער ווייסט פאַר וואָס? ווער ווייסט, פאַר וואָס און ווי אַזוי עס רייסען זיך פּלוצלינג איבער ביי אונז די קוואַלען פון שאַפען, פאַר וואָס און ווי אַזוי מיר זענען געקומען פון דעם מקוּנן ירמיהו דורך די מאַיעסטעטישע שפּאַנישע יודען, דורך די געניאַלע שעפּער פון נאָך שפּאַניען—צום בדיחה. ווער ווייסט? נאָר אַ פּאַקט איז דאָס. דער אָנהויב פון אונזער ליטעראַרישען שאַפען איז געווען די בדיחנישע סאַטירע.

געווען איז דער אָנהויב — שלום יעקב אַבראַמאָוויטש. און נישט דאָס, וואָס ער איז געווען, איז ער געוואָרען. פון אַבראַמאָוויטשעס פּסעוודאָנים ביז דעם כאַראַקטער פון זיין שפּראַך, און — נאָך מער — ביז דעם כאַראַקטער פון זיינע העלדען, איז מענדעלע מוֹכר ספרים איינגעטונקט געווען אין די אַלטע געפּעלשטע פּאַרמען, אין דער אַזוי גערופּענער יודישער סאַטירע. פאַרמאָגט אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש די קראַפט, וואָס דאָס גאַנצע פּאַלק האָט אַזוי פּיעל צעהנדליגער יאָהרען

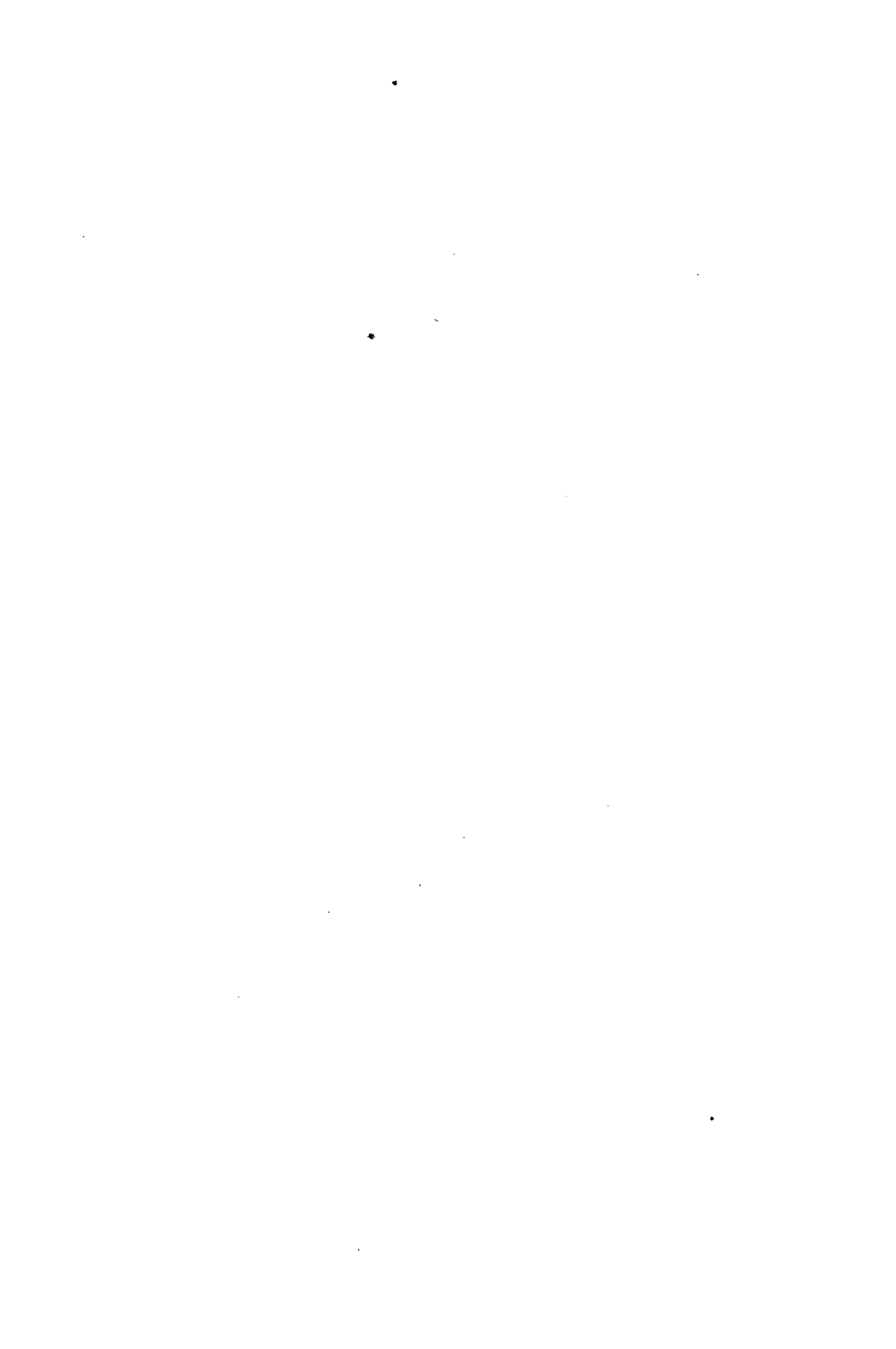

צעזאמעלט צום שאפען און זי צום שאפען נישט אויסגענוצט. פערמאָנט ער די געוואלדיגע קראַפט, וואָס דער אמת'ער, דער אָנהויבער בעדאַרף צו האַבען, און אין די אַלטע פערדאָרבענע פאָרמען האָט ער אויסגעבויט ריינע בנינים, איינגעמויערט די ווינקעלשטיינער פון דער יודישער ליטעראַטור, געשאַפען איהר אָנהויב.

ער האָט דעם אַלטען בדיחן בעזיעגט. אין זיך אַליין האָט ער איהם בעזיעגט. דער נייער אינהאַלט, דער עטישער אינהאַלט פון מענדעל'ע'ס שאַפען האָט צושטערט די פאָרמען פון זיין שאַפען. די גרויס פון מענדעלע מוכר-ספרים איז די גרויס פון פאָלק אין דער צייט. וויפיעל שאַפונגס-קראַפט דאָס פאָלק האָט אין יענער צייט פאָ-מאָנט, אַזוי פיעל האָט עס מענדעל'ע'ן אָב-געגעבען. און פונקט אַזוי ווי דאָס פאָלק האָט נאָך אין יענער צייט נישט געהאַט דורכגעמאַכט, נישט פערענדיגט די תקופה פון דעם בדיחן — און אפשר האָט זי זיך דאָן ערשט אָנגע-הויבען — אַזוי האָט אויך מענדעל'ע מ'ס נישט אין גאַנצען בעזיעגט די אַלטע פאָרמען. די אַלטע פאָרמען זענען נאָך אויף אַ לאַנגער צייט — אונזער צייט אויך אין פּלל אַריינגערעכענט — געבליבען זעבענסמעהיג.

און דעריבער ציהען אַלע דעם יחוס פון איהם. אַלע זע-נען מיר — די גרויסע און קלענערע, די גרעסערע און גאָר קליינע — אַלע זענען מיר מענדעל'ע'ס אייניקלעך. נאָר אין מענדעל'ע'ס משפחה געפינט זיך נאָך עד היום דער בדיחן און ער האָט אויך דאָס רעכט אויפ'ן יחוס-בריוו.

מענדעל'ע מ'ס איז דער אָנהויב פון דער יודישער ליטע-ראַטור, נאָר דער אָנהויב, וואָס ציהט זיך נאָך, וואָס איז נאָך אַלץ אַנאָנהויב. איצט זעהט מען שוין, ווער פון די אייניקלעך איז פער'משפט אָהן אַ ליטעראַרישען דור צו בלייבען און ווער וועט ווייטער שמידען די רינגען פון דער קייט. דערווייל אָבער איז נאָך די יודישע ליטעראַטור נישט דורכגעגאַנגען די אַלע פאָזיסען פון מענדעל'ע'ס אָנהויב...

שלום יעקב אבראמאָוויטש

I

פּופּציג יאָהר זענען אַוועק זינט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען צו שרייבען. ווי ביי אַלע ליטעראַטען, האָבען זיך אין זיין אויג און גייסט שאַרפּער פאַר אַלץ אָבגעשפּיעגעלט די איינדרוקען פון זיין פּריהער קינדהייט, און לעזען טהוען איהם מענשען, וואָס זענען שוין טיעף אַריינגעוואַקסען אין צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט, ביי די ברעגעס פון אַבראַמאָוויטש'עס ווערק רייבען זיך, אייגענטליך, פיער דורות: דער עלטער-זיידע פון די ניקאָלאַיעווסקע צייטען און דער אור-אייניקעל, וואָס האָט שוין דורכגעמאַכט אויף זיינע פלייצעס די בהלה-צייט פון אַ רוסישער רעוואָלוציע. און צווישען דעם אונטערטאן פון ניקאָלאַי דעם ערשטען און דעם אור-אייניקעל ליעגט איינגעשפאַרט עפּיס אַ פּערזענהייט — די השכלה-עפאָכע — מיט איהרע מענדעלסאָנליך און איהרע פעטערבורגער חברות. אַודאי, האָבען די פיער דורות אַנאָווייניגסטען צוואַמענהאַנג צווישען זיך. אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט זיך נישט אָבגעגעבען דערמיט אונז צוזאָ-מענצוקניפען די דורות. בולטער פון אַלץ טרעט אַרויס פאַר אונז אין זיינע ווערק דער עלטער-זיידע, שאַרפּער ווי די שפּע-

טערדיגע שילדערונגען שילדערט ער אונז, דער זיידע ר' מענדעלע, די סביבה און דעם גייסט פון דער צייט, ווען זיינע טאטעס און פעטערס האָבען נאָך געטראָטען אויף די קאַבצאַנס-קער נהלאות. ריין אָביעקטיוו גענומען, זעהען מיר ביי ר' מענדעלע'ן נישט קיין איבערגאַנג פון אַמאָל צום היינט. פערטיע-פענדיג זיך אין זיין וועלט, פערליערען מיר דעם חוש פאַר דער היינטיגער יודישער גאַס. ווען מיר קלאַפען-צו זיינס אַ „ספור המעשה“, דוכט זיך אונז, אַז מיר האָבען עפּיס דורכגע-לעבט אַ חלום, וואָס האָט גאָר קיין שיכות נישט צו דעם איצ-טיגען קאַלענדיגען טאָג.

דער מענשליכער גייסט, וואָס בעזיצט דעם געטליכען כח זיך דורכצופאָהרען אין איין רגע איבער געשטאַרבענע פאַרציי-טיגע וועלטען און דורות, — וואָס איז געבענשט מיט דער גאַב „להוכיר נשכחות“ און צו פערגלייכען דאָס אַלטע טויטע אַמאָל מיט דעם וואַרימען לעבעדיגען היינט — ווערט נשתומם און צוטומעלט, ווען ער פאָהרט זיך דורך פון דעם היינטיגען דור צו דער צייט פון אַ „ר' שלמה בן חיים... בעת יודען האָבען בתמימות געגלויבט, אַז משה מאָנטעפיאָרע איז געקומען אָבקוי-פען ביי ניקאָלאַי דעם קיסר זיינע רוסישע יודעלעך. עס דוכט זיך אויס, אַז עס איז גאָר נישטאָ קיין שום קרובה-שאַפט צווי-שען דער היינטיגער יודישער וועלט מיט איהרע עמיגראַנטען, עקסטרענעס, דענטיסטען, חדרים מתוקנים, מלמדים עברית-בעברית, הענדלער מיט לעבעדיגער סחורה, גרענעץ-אַגענטען, מיט איהרע ציוניסטען, טעריטאָריאַליסטען, פּוּעלי-ציון; מיט איהרע צייטונגען, מוזיקאַלישע חברות, קודטור-קאָנגרעסען, צוזאַמענפאָהרען; מיט איהרע האַנדווערק-שולען, פרוב-קאָלאָניעס און אַווענד-קורסען; מיט די צעהן-דאָקטאָרקעס, בערנער קורסיסטקעס און פאַריזער פּלה-מייד-לעך; מיט איהרע ליטעראַטען, בונדיסטען, צושיבערטע דעקאַ-דענטען — און מיט דער וועלט פון אַ ר' מענדעלע, וואָס איז בעשטאַנען פון „אַ חאָפּער, אַ מגיד, אַ מוסר; פון אַ שמש, אַ קהל'שען שרייבער, אַ ספּאַרשטשיק, אַ דעפּוטאַט, אַ בעל-עצה, אַ בעל-טובה; פון בעהעלפּערס, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים,

גבאים, משולחים און ישיבה-בחורים, פרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שעהנע יודען, טאטענס קינדער, תהילים-זאָגער, משניות-לערנער, בעלי תפלות, שופר-בלאָזער, דריידלעך-מאַכער, פורים-שפיעלער, מצה-רעדלער ביז די דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערינס, קנייטלעך-לעגערקעס, פעלד-מעסטערינס א.א.וו."

ווען מיר קוקען זיך איין אויף דער יודישער גאס, וואָס עס ווייזט דער אַשמדאי דעם צוטראַגענעם ישראליקן אין ר' מענדעלע'ס "קליאַטשע", ווען מיר זעהען שוויבלען און גריבלען אויף דער גאָס: "פאה'קעלעך, גערגעלעך, מערידענעלעך, שיך-און-זעקעלעך, פיאַטקעלעך, פאַטשיילקעלעך, פושקעלעך, קעסטעלעך, קאָלעפעלעך, שרייערלעך, גראַגערלעך, גלות-ליכטלעך, קאַרפירער אחרונים'לעך און כפרה-הינדלעך" — און מיר קעהרען זיך צוריק פון דעם עולם-התהו צו דער היינטיגער יודישער גאָס מיט איהר, איינגער-מאַסען אויסענווייניגסטער ציכטיגקייט און אייראָ-פעאישקייט — דוכט זיך אויס, אַז די צייט האָט שוין לאַנג אָבערוואַשען דעם זכר פון אַבראַמאָוויטשעס וועלט; אויף דעם אַרטען בית-עלמין האָבען זי שוין ווערים צוגעסען און איבער איהרע צופילטע גליעדער האָט אויפגעשפראַצט גאָר אַ ניי לע-בען, גאָר אַ ניי-מאָדנער שטייגער פון אַ יוד און פון אַ יודי-שער גאָס.

און ווייטער דוכט זיך אויס, אַז נישט נור אויסערליך האָט זיך געביטען די יודישע גאָס, נאָר אויך אינערליך. צו אַבראַמאָוויטשעס צייטען, ווען אַ יוד האָט זיך גענומען צו השכלה, איז צוערשט געבאָרען געוואָרען ביי איהם אין האַרצען אַ פעראַכטונג צום יודען אַלס יודען, און צו דער יודישער סביבה. "איך וועל בלייבען אַ יוד און נישט קיין מענש" — האָט זיך געשראָקען ישראליק, בעת ער האָט זיך בעשלאָסען געהמען זיך צו די ביכלעך — "איך וועל בלייבען אַ רעטעניש, עפיס אַ פאַניע, וואָס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס, און בעהאַלט זיך אַליין אין מיסט, ערגיץ אין אַ ווינקעל, דאָס מיינט מען אַ בעזים! עפיס אַ פאַניע, וואָס דרעהט זיך ארום דאָ און איז

פאָרט נישט דאָ אויף דעם עולם, וואָס איז פֿלייש און בלוט
 אין זי דאָלט זיך פאָרט איטליכען אויס, עפיס איז זי גאָרנישט!
 (קליאַטשע קאַפּ 1). אַרבעטען אין פאָלק, פאָרן פאָלק הייסט
 זיין אַ „פאָניע, וואָס קעהרט אומעטום אויס און בעהאַלט זיך
 אַליין אין מיסט“. די השגות „מענש“ און „יוד“ זענען געווען
 אַזוי ווייט איינער פון אַנדערען, אַז מען האָט זיך גאָרנישט גע-
 קאַנט פאָרשטעלען זיי צו פּעראַייניגען. איצט אָבער, ווען מיר
 האָבען זיך דערקענט, אַלס איינצעלנע טראָפּענס פון איין יודי-
 שען קוואַל, קומט אונז אויס משונה'דיג די פאָרשטעלונג נישט
 צו וועלען זיין די „פאָניע, וואָס קעהרט אומעטום אויס און
 בעהאַלט זיך אַליין אין איהר אייגענעם מיסט“. גראַד דאָס, וואָס
 אין דער צייט פון דער השפּלה-עפאָכע האָט אויסגעזעהן אין די
 אויגען ווי מיסט (מיר מיינען די יודישע סביבה) — האָט בע-
 קומען היינט ביים יודען אַ בעזונדער אָנציהונגס-קראַפט. דער
 היינטיגער יוד זוכט גראַד „דעם ווינקעל“, וואו ער זאָל זיך
 קאַנען בעהאַלטען, ד. ה., וואו ער זאָל זיך קאַנען פיהלען ווי
 ביי זיך, ווי אין דער-היים. ווייטער איז מען נאָך צו יענער
 צייט נישט דערגאַנגען צו דער השגה פון זעלבסט-טעטיגקייט.
 דער יוד, דער פיהלענדער און דענקענדער יוד האָט העכסטענס
 געפאָדערט גערעכטיגקייט פון זיינע בעלי-בתיים צו איהם. אָבער
 קיין מאָל איז איהם נישט איינגעפאָלען צו וועקען אין זיך אַ
 רצון אומצואַנדערשען זיינע פֿליישע געפיהלען בנוגע צו דער
 צוקונפט פון אייגענעם פאָלק. אין ר' מענדעל'עס „קליאַטשע“
 געפינען מיר אַ ביטער סאַטיריש פּערהעלטניש „צו די נייע
 מאָדנע יודישע נאַרען“, וואָס האָבען אין דער בילדונג געפונען
 דאָס מיטעל, ווי צו מאַכען פון דער „קליאַטשע“ אַ מענשען.
 „איטליכס בעשעפעניש, וואָס ווערט געבוירען איז קודם-כל אַ
 לעבעדיגע זאַך, פּערוואָרגט מיט אַלע אברים, טאַקי פון זיינעט-
 וועגען, בכדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף
 נויטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער, אַ מויל אויף
 צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כדי צו עטעמען, עס האָט פיס, כדי
 צו געהן, נישט כדי צו טאַנצען, טאַנצען און נאָך אַזוינע

שמאָכטעלייען זענען אויסגעטראַכטע מעשיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפעטער און עס אַ נאָמען געגעבען „בילדונג“ — ענטפערט די „קליאַטשע“ דעם גרויסען בעל-רחמנות ישראל'יקן. זי גלויבט נישט אין הומאַניזם, מענשליכ-קייט, באַרמהערציגקייט, רחמנות, זי האָט אויך קיין צוטרויען נישט צו אוטיליטאַריזם, צום נוצליכקייטס-געפיהל פון מענשען, וואָס זאָגט, אַז וואָס וועניגער מען פייניגט אַ מענשען, אַלס נוצליכער איז ער פאַר'ן כלל. זי האָפט נאָר אויף יושר, גע-רעכטיגקייט, אָבער אין ערגעץ הערט איהר נישט דעם קול פון אַ געזונטען לעבענס-געפיהל, וואָס וועקט אַ שטאַרקע זעלבסט-טעטיגקייט. דען וואָס איז דער ציוניזם, בונדיזם, טעריטאָריאַ-ליזם א. ז. וו. אַלע די בעוועגונגען, וואָס האָבען אָנגעהויבען וועקען אַ יודיש האַרץ, ווען ניט דער פּאָלקס-אינסטינקט פון זעלבסטטעטיגקייט?

אין אַבראַמאָוויטש'עס צייטען איז דער יוד געווען אַלס פּאָלק פּאַסיוו, היינט, אָבער, דוכט זיך, איז ער אַקטיוו. אין ר' מענדעלע'ס דור זענען די סאָציאַלע געפיהלען פון יוד גע-ווען פערטויבט, עס איז נישט געווען קיין בעוואוסטזיניגער כלל, נאָר איינצעלנע אינדיווידוען, וואָס עס האָט זיי צוזאַמען-געהאַלטען אַנ'אויסערע לעבענס-פאַרם. די יודישע גאַס פון ר' מענדעלע'ס וועלט האָט געהאַט אַ שוואַכע בעוואוסטזיניג-קייט. האָטש אויסערליך האָט זי געהאַט אַלע סמנים פון רוח-ניות — פאות'לעך און שייך און זעקעלעך האָבען פול געמאַכט די יריד'לעך און די קלייזלעך — אָבער אינוועניג האָט זי נישט געהאַט אין זיך קיין לעבען און איז געווען ווי פערגליווערט. פאַר אונז, די היינטיגע, דוכט זיך שוין אויס דער חלוק אַזוי גרויס, אַז מיר זעהען שוין גאָר במעט קיין המשך נישט צוויי-שען דעם זיידען און דעם אייניקעל.

II

יאָר, נישט קוקענדיג אויף אַלע די בעטראַכטונגען, הערען מיר פאַרט אין אַבראַמאָוויטש'עס ווערק אַ שטים, וואָס

איז אונז אַלעמען נאָהנט און, דאַכט זיך, גוט בעקאנט, זעהען מיר דאָך אַלע זיינע שילדערונגען, נאָהנטע געשטאַלטען און היי-מישע פּנימ'ער. ווי ס'ווייזט אויס, ליעגט פאַרט ביי אונז נאָך אַ גלגול פון דעם יודעל, וואָס האָט געלעבט אין די יאָהרען פון ניקאָלאַי'ס צייטען. אָדער צי האָט אַבראַמאָוויטש עפּיס בע-ריהרט אַזאַ קנייטשעלע אין דער יודישער גלות-נשמה, פון וואָס מיר, די אייניקלעך, זענען נאָך עד-היום גישט פריי גע-וואָרען?

אמת, אַז מען זאָל נעהמען צוגלידערען ר' מענדעלע'ס ווערק אויף אַ ריי-פּראָטאַקאָליסטישען שטייגער, וועלען מיר אין זיי גישט געפינען קיין שטעגלע, וואָס זאָל זיין עהנליך צו אונזערע היינטיגע גלות-וועגען. אָבער צי האָט דאָס גאָר אַ זין צו פּערגלייכען שילדערונגען פון אַ קינסטלער-האַנד מיט אַנ'אַלטער פּאָטאַגראַפיע פון אַנ'אַמאָליגען פּאָטאַגראַף? געוויס, האָט זיך דאָס אויסערליכע פנים פון היינטיגען לעבען, געענדערט, אויך אינער-ליך זענען מיר אַנדערע געוואָרען, די טיעפערע אָבער, די שטיל-פּערבארגענע קנייטשען פון אונזער גלות-נשמה, וואָס דאָס זעהט נאָר אַ גאָס געבענשטער קינסטלער, האָבען זיך וועניג וואָס געענדערט. און ווען אונז געלייגט זיי צו ענטפּלעקען, האָבען מיר עס צו פּערדאַנקען איינציג אַליין אַבראַמאָוויטש'ען, וועלכער האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו כאַפּען מיט זיין פּענזעל, דאָס פינטעלע יוד'.

צוגלייך מיט זיין שכל פון איין לאַנד, גאָגאָל, האָט ער אונז געשילדערט זיין אייגענע צייט. אָבער דערביי האָט ער פּונקט ווי זיין שכל אַ קוק געטהון טיעפער דורך די אוי-סערע בנדים פון זיין צייט און אונז ענטפּלעקט הוילע, נאַקע-טע נשמות, אפשר אייביגע יודישע נשמות. און פּונקט ווי גאָ-גאָל'ן געניסט נאָך היינט דער אוראייניקעל פון זיין עפּאָלע, אָט אַזוי געניסען מיר נאָך היינט פון אַ פּישקע דעם קרומען און „מסעות בנימין השלישי“, ווי איטליכער קלאַסיקער, (און אַבראַמאָוויטש איז דער קלאַסיקער פון רוסישען גלות-יודענטום).

סערמאָגט ער אַ סוד, עפּיס אַ מין פּשוף, וואָס לאָזט זיך נישט אויסדריקען אין ווערטער, — אַ פּשוף, וואָס נויט אונז, די קינדער פון פּערטען דור, זיך צו פּיהלען פאַר נאָהענטע מחותנים מיט אונזערע נאַרישע עלטער־זיידעס. צי ליגט דאָס אין דעם, וואָס אַבראַמאָוויטש'ן האָט זיך איינגעגעבען צו כאַפּען דעם טיפּישען קנייטש און לשון פון אַ יודישער אומה מענשען? צי אין דעם, וואָס ער האָט אונז געוויזען דעם כאַראַקטעריסטישען ריטמוס פון אַ גאַנצער עדה יודען? צי אין דעם, וואָס ער האָט שאַרף אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע אויגען די פּיעל סתירות אין דער נשמה פון רוסישען גלות־יודענטום? — ווי די מעשה איז צוקלאַפּענדיג איינע פון די בעריהמטע „ספורי־המעשיות“ פון ר' מענדעלע'ן, פּיהלען מיר אָהן ווערטער, אַז מען האָט אונז געצוואונגען זיך טיעפּער צוצוקוקען צו אַ בילד, וואָס איז צו־גלייך מיין אייגענעס, ווי דאָס בילד פון אַנ'עדה יודען, וועל־כע מען רופט אָן פּלל־ישראל.

ש. י. א. איז געווען דער שילדערער פון דער פּנסת ישראל מיט איהר וואָכענדיגער קדושה און איהר צוטומעלטען, אַרימען, גשמיותדיגען לעבען. נישט אין איינצעלע געשטאַלטען האָט ער אונז געמאַלט די פּערצייטיגע וועלט, נאָר אין איהר גאַנ־צען פּללישען אויסדרוק. ער האָט אונז איבערגעבען דעם תּמצית, דעם גייסט פון יודישען אתה־בּחרתנו'ניק, ביי וועמען דאָס לע־בען פּערגעהט צווישען קלויז און מאַרק. ווען אויך די אויסע־רע פּאַרמען האָבען זיך געביטען, אָבער אין תּוך בייט זיך נישט אַזוי גיך די נשמה פון אַ גרויסען קבוץ. אַלץ בעקומט ביי אונז סמנים פון אַ מעקלערשען עסקיל, קלאַנט זיך אַבראַמאָוויטש און שילדערט אונז דעם גייסט פון אַנ'אַמאָליגער יודישער חתונה. „אַפּילו חתונה־האַבען איז אויך אַ געשעפט. דער יוד האַנדעלט איין אַ ווייב, דינגט זיך פּריהער גוט אויס וועגען מקח, וועגען גון, וועגען איטליכעס פּיצעלע בעזונדער, זענען די תּנאים דערפּילט כּפי המדובר, טאָ קום־ושע, כּלה לעב, אונטער דער חופּה מיט דעם שדכן, דעם בדחן, מיט דעם גאַנצען פּעקעל פּלי־יודש, וואָס דעקען פון געשעפט אָב אַ ביינדעל. זיי אַ ווייב,

רייס קריעה און ווער פערשוואַרצט מיט מיר אינאיינעם. אויב די ביזט קלוג אָדער נאַריש, שעהן אָדער מיאוס, דאָס איז שוין דיין עסק. מיר זענען נישט קיין פריצים, האָבען נישט קיין צייט צו קוקען אויף אַזוינע זאַלען, יודען זענען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער ("פישקע"). און מיר, די אייניקלעך, פיהלען, אַז איטליכעס וואָרט פון פאַרצייטיגען אַפראַמאָויטש'ן טרעפט אונז גלייך אין האַרצן אַריין, אין האַרצען פון יודען, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער מעקלערישער גייסט אין די הייליגסטע טהועלעכען פון זיין לעבען.

ווען מיר לייענען, ווי ישראל'יקן דעם משוגע'נעם האָט זיך פאַרגעשטעלט אַ יודישע פרנסה און מיר דערזעהען פּלוצים דאָס אַלגעמיינע בילד פון אַ יודישען מאַרק מיט "הונגעריגע, דאַרע טאַנדעטניקעס און אין צעהנען איינגעהויקערטע הענדלערס, וואָס דרעהען זיך הין און הער אַרום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאַצען ביי זיך אַב איטליכענס קליידער, האָבען אַנ'אויג, ביי וועמען עס זענען צוריסען די שטיוועל, ביי וועמען די הויזען, ביי וועמען די קאַפּאַטע, דערפיהלען אין דער שטאַדט די קלענסטע לאַטע, די מינדסטע שמאַטע... בלייכע, טויטע מען-שען, וואָס לויפען נעפּיך אַרום ווי פערס'מ'טע מיין, שטעקען אומעטום די נאָז אַריין און שמעקען, טאַמער וועלען זיי געפירן נען עפעס אַ שטיקעל ברויט... איטליכער איז פערטראָגען, איטליכען שפאַלט זיך דער קאַפּ, איטליכער פערבייטט אַ ליפּ, מאַכט פּלאַנען און פערטראַכט זיך, איטליכער רוקט אַרויף דאָס היטעל און לויפט, און איז ווי אויפ'ן עולם התהו... מיט אַלער-ליי סאָרטען קלייטען און קלייטלעך, טישלעך און שאַפּקעלעך, ווי אַ צוואַנציג קרעמער שלאָגען זיך פאַר איין קונד, איטליכער ציהט אים צו זיך און זאָגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען אַרויס די אויגען צו זעהן אַ גראַשען לייזונג, די קונים און די קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, ביי די קינדער, ביי זיין חלק לעולם הבא און גלויבען איבער דעם אַנדערען, ווי דעם הונד" ("די קליאַטשע"), - וויי יי לייענען דאָס, דאַכט זיך אונז נישט

ווילענדיג אויס, אז מיר טרעטען אויפן ברוק פון דער היינטי-
 גער יודישער גאס מיט איהר אָרימקייט, אימפעט און צוטו-
 מעלטקייט. צי קען מען נישט היינט זעהן זאָס אייגענע ביי
 דער בערוזע פון אַ וואַרשא, אָדעס, דאָס, וואָס אַבראַמאָוויטש
 האָט געזעהן אַמאָל ביי דער פּערצייטיגער בערוזע אויף קאַר-
 מעליניצער יריד: „אַ יודעלע אויפן יריד איז, ווי אַ פּישעלע
 אין וואַסער... יודען יריד'עווען, לויפען, האַנדלען, שטעהען
 נישט אויף איין אָרט... ס'איז אַ טאַראַראַם, אַ קאָכעניש... דאָרט,
 זעה איך, לויפט אַ יודעל, אַ צווייטער, אַ דריטער... פּער-
 שוויצט שטאַרק, דאָס מיצעל אויפן שפיץ קאָפּ... דאָ אַ טאַפּ,
 דאָרט אַ טאַפּ, אַ מאַך אַהין, אַ מאַך אַהער, אַ דרעה מיט'ן
 גראָבען פינגער און אַ קיי דאָס שפיצעל בערדעל: געפאלען,
 אפנים, אויף אַ המצאה. עס לויפען גאָר אָהן אַ נשמה מעקלער,
 שדכנים, טאַנדעטניקעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טאַר-
 בעס מיט פינג פּינגער, בעל-הבית'לעך מיט בייכלעך. איטליכען
 פלאַמט דאָס פנים: „נישטאָ קיין צייט, אַ רענדיל אַ מינוט!“
 (פּישקע“).

נאָך היינט איז די יודישע מאַסע אַנאַרימע, ביי וועמען
 „דער מאָגען האָט קיין שום התמנות נישט“. נאָך היינט קומט
 אָב די יודישע מאַסע מיט שׁה"י-פּה"י און ווערט נור לעבעדיג,
 ווען זי הערט „עפּיס רעדען פון געשעפט“. נאָך עד היום קאָ-
 בען מיר מיט אַ ביטערען געלעכטערל אויף די לייפען איבער-
 חורן אַבראַמאָוויטש'עס אַפּאָריום: „אַ יוד בשעת דער גסיסה,
 קוים דערהערט ער נור עפּיס געשעפט, ווערט ער לעבעדיג,
 און דער מלאך המות אַליין קאָן דענסטמאָל צו איהם נישט
 צוטרעטען“.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, דער פּאָעט פון אונזער וואָ-
 כעדיגער קדושה, האָט אונז טיעף ענטפּלעקט דעם ווילדען
 קאַנטראַסט פון אַ יודישער נשמה, וואָס פיהרט זיך אַסקעטיש,
 וי אַ קדוש („זיין מאָגען האָט קיין שום התמנות נישט“) און
 איז פול פאַר פול מיט וואָכעדיגע ציעלען („מיין ערגסטען פּינג
 וואָלט איך נישט ווינשען אַנצוקומען צו אַ יודען, בעת עס

דאָלט זיך איהם געשעפט, ער איז מבטל דענסטמאָל איטליכען, אַפילו דעם בעסטען פריינד, דעם אייגענעם ברודער מיטן בליק". און דער ווילדער קנייטש אין דער יודישער נשמה איז געבליבען דער אייגענער, וואָס אין די אַמאָליגע צייטען. אפשר זענען מיר געוואָרען אין דער צייט עקאָנאָמיש פראָדוק-טיווער, אַ ביסעל אייראָפּעאישער, אַ ביסעל זעלבסטעטיגער, אָבער דאָס נייע האָט נאָך נישט אוספּייצט אויסצוגלייכען אונ-זערע אַלטע נשמה-קנייטשלעך און צו בעשאַפען אין איהר נייע שטענדיגע פעלבעלעך. מעג דער לעזער, וואָס גייט-צו צו ר' מענדעל'ע'ס אַ ספור המעשה, זיך דאָכטען, אַז ער געהט חלומ'ען פון אַלטע, שוין געשטאַרבענע צייטען, סוף לייגען אָבער לעגט ער אַוועק אַבראַמאָוויטש'עס ווערק גאָר מיט אַנאַנדער געפיהל, מיט וועלכען ער איז צו איהם געקומען. דורך די פאַרמען פון אַמאָליגען לעבען הויבט אָן דורכצושניינען פאַר איהם עפּיס אַזוינס. וואָס איז נאָך אַזוי נאָהנט, אַזוי פריש און וואָס צע-וואונדעט אַזוי לייכט אַ יודיש האַרץ.

III

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז, ווי בעוואוסט, דער ער-שטער יודישער קינסטלער אין 19-טען יאָרהונדערט, וואָס האָט גענומען מיט פונה זיך צוקוקען צו דער יודישער מאַסע. גע-רופען האָט ער זי „פנסת ישראל", „כלל ישראל", אָבער אין דער אמת'ן האָט ער צו טהון געהאַט נישט מיט אַ טעאָלאָג-שען אָדער היסטאָרישען בעגריף, נאָר מיט דער לעבעדיגער יודישער מאַסע. נישט ווי זיינע חברים פון דער השפּלה-צייט, איז ער צו צו דער מאַסע, וואָס האָבען איהר געוואָלט קודם פל אויסלערנען אייראָפּעאישע זיטען און מנהגים און מאַכען אַ ביסעל אויסערליך לייטישער, נאָר מיט דעם מאָדערנעם בליק פון אַ היינטיגען, וואָס האָט גענוי בענומען די יודישע עקאָנאָ-מישע נויט. קיינער פאַר איהם האָט נישט געהאַט אַזא שאַרפען בליק פאַר דער יודישער אַרימקייט, ווי ער. די עובדה, וואָס

דער יודישער מאָגען איז פון נישט-עסען צוזאמענגעשרומפען, גרויס ווי אַ כּוּיט, האָט ער שטענדיג געהאַט פאַר די אויגען. ער האָט מיט אכזריות'דיגע פאַרבען אונז געמאָלט די קבצני'ישע מאַסע, וואָס מאַכט פול די טונעיאַדאָווקעס און קאַבצאַנאָווקעס און פּרוכטפּערט זיך, פּערזאָרגענדיג די וועלט מיט נייע קבצנים. צוגלייך שיינט אין אַבראַמאָוויטש'עס ווערק אַלע וויילע אַרויס אַ גרויס רחמנות צו אַ מאַסע, וואָס האָט עפּיס קיין התמנות נישט אויף דער זינדיגער וועלט. און וואו און ווען ער קאָן נור, זוכט ער מיט עפּיס מהנה צו זיין די אומגליקליכע מאַסע. דער קינסטלער פון „מסעות בנימין השלישי" ווערט מיט אַמאָל אַנאָיבערזעצער פון די שבת'דיגע זמירות, פון „פרק שירה", גיט אַרויס פאַר דער דערשלאָגענער יודישער מאַסע קאַלענדערס און טרייסט זי מיט זיין „יודעל". ער טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק צו איבערזעצן דעם תהלים, עס וואָלט זיך איהם וועלען, וואָס מעהר דערנעהנטערען זיינע אַרימע ברידער צו דער שענקייט, טיעפּקייט פון די ספרים, וועלכע זיי האָבען שוין אויפגעהערט צו פּערשטעהן. ער דרינגט אַריין אין די פּסיכאָ-לאָגיע פון „דער מאַטעריע יוד", וואו ער פיהלט זיך אַלס פּע-דעמעל דריין, און ווייזט אונז די לינדערנדע קראַפט פון זיי-נע ימים טובים, ימים נוראים און זיין בית-מדרש לעבען. דער-ביי ענטפלעקט ער אונז די טויזענדער סתירות און די היפּוכים פון יודישען מאַסען-לעבען, וועלכעס איז זיך צייטענווייז אַליין מבטל צי מיט דעם רחמנות, וואָס עס פיהלט צו זיך אַליין, צי מיט דעם חוזק'ל, וואָס שפּעט אָב פון זיך אַליין.

דאָך אַלע די פיינע פּסיכאָלאָגישע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי אַבראַמאָוויטש'ען, ווען ער בעהאַנדעלט זיין טעמאַ „די יודישע מאַסע", וואָלטען נאָך נישט אָנגעהיט זיין ווערק פון אונטערגאַנג, ווען מיר וואָלטען נישט געשפּירט דערביי זיין געזונד, גאַטירליך און העכסט-מאַראַליש פּערהעלטניס צו דער מאַסע, וואָס ער בעשרייבט. זעלטען, וואו איהר וועט געפינען אין דער יודישער ליטעראַטור אַזאַ נאַאיוועס פּערהעלטניס צו דעם יודישען פּאָלקס-לעבען ווי ביי אַבראַמאָוויטש. זיינע ווער-

טער: „איך בין אַ פּנדעמעל אין דער גרויסער מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם נאָמען יוד“, וואָס פּיהלט מיט איהם זיינע פּיידען און פּריידען“ זענען נישט קיין פּוסטע מליצות פון אַ שרייבער. ר' מענדעלע „מיט'ן שטעכעדיגען געלעכטערל אויף די דינע ליפּען“ איז אין קלאַסישען זין פון וואָרט אַ פּאַלקס-שרייבער, ווי, דמשל, די גרויסע רוסישע „נאַראָדניקעס“, וועל-לע זענען געווען אויסערליך און אינערליך שטאַרק פּערקניפט מיט'ן פּשוט'ן פּאַלק. זיי האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען אויף די נידעריגסטע טרעפּלעך פון פּאַלקס-לעבען, ווייל זיי האָבען גע-פּיהלט, אַז דאָרט וועלען זיי זיך, זייער נשמה געפּינען, וואָס איז אַ טייל פון דער גרויסער פּאַלקס-נשמה. אָהן אידעאָלאָגיעס, אָהן קונצען האָבען זיי זיך גע'טוב'לט אין אַנאַטמאָספּערע פון אַ גרויסען קבוץ, גאַרענדיג איינצווויגען דאָס בעסטע און איי-דעלסטע פון זיין זעל.

שוין דאָס אַליין, ווי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז איי-געדוונגען אין דער שפּראַך פון פּשוט'ן יודען, ווייזט, ווי טיעף ער האָט זיך אָנגעטונקט אין יודישען פּאַלק. קיינער פאַר איהם און וועניגע נאָך איהם האָבען געהאַט אַזאַ פּיין אויער צו דער שפּראַך פון זיין פּאַלק. בלעטערט דורך אַ מעשה פון אייויק מאיר דיק, וואָס איז געגאַנגען נישט פּשוט צום פּאַלק, נאָר ווי אַ מדריך, אַ מוכיח, און פּערגלייכט זיין שפּראַך מיט דער שפּראַך פון אַבראַמאָוויטש, און איהר וועט זעהן דעם געוואַל-דיגען חלוק. דער ערשטער איז נישט געקומען זיך עפּיס אָב-לערנען, נאָר אַליין צו ווערען אַ נישט-געבעטענער מלמד. דער אַנדערער איז אָבער געקומען צום פּאַלק אָהן פּאַרגעדאַנקען און אידעאָלאָגיעס, אָהן שום פּונות און פּרעטענזיעס, און האָט מיט אַנאַפּענעם בליק זיך צוגעקוקט צו זיין לעבען און מיט אַ פּיינעם אויער זיך צוגעהאַרעכט צו זיין לשון. דער פּועל-יוזא דערפון איז געווען, דאָס שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט גע-כאַפט דעם גייכט פון דער פּאַלקס-שפּראַך און איז געוואָרען דער שעפּער פון היינטיגען יודיש, וואָס איז פאַר איהם באמת געווען נאָך אַ מיאוס'ער זשאַרגאָן.

די שפראך פון יעדען קבוץ איז דאָס דינסטע, לעצטע הייטעל פון זיין נשמה. און שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט זיך שטענדיג גע'טובל'ט אין דער יודישער פּאָלקס-נשמה, האָט זיך ממילא בעצויגען מיט דעם דאָזיגען נשמה-הייטעל. מעגען דורות פּערגעהן — שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו ר' מענדע'לען לערנען די שפראך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט די יודישע מאַסע.

דאָסזעלבע נאַטירליכע פּערהעלטיניס צום פּאָלק געפינט דער פּערהערער פון אַבראַמאָוויטש'ען אויך אין זיינע ניש-זגעלונגענע ווערק. ווען מיר לייענען זיין „פרק שירה“, אָדער זיינע „זמירות“ אָדער זיין „יודעל“, קאָנען מיר זיך נישט אַבוואונדערען צו זעהן, ווי גרויס זיין ליעבשאַפט איז געווען צום פּאָלק און וואָס פאַר אַ צכטונג ער האָט געהאַט צו זיין גייסטיגען לעבען. פאַר דעם קריטיקער דאָכט זיך, אַז דער מחבר האָט געפיהלט אַ הייליגע קנאה צו די אַלטע לומדים, וועלכע האָבען אויס טרייקייט צום פּאָלק איהם געגעבען אַ „צאינה וראינה“ און אַ „מנורת המאור“, אום זיך צו טיילען מיט איהם מיט די אַלטע יודישע אוצרות. אַבראַמאָוויטש האָט רחמנות געהאַט אויף זיין פּאָלק, וועלכעס איז נעביך דערווייטערט פון די גוטע ספרים און וועלכע לויבען זיך כּאָטש מיט די שלעכטע איבערזעצונגען. און ער האָט זיך בעמיהט מיט עפעס איהם צו העלמען.

דער חלוק צווישען די היינטיגע (יהואש), וואָס נעהמען זיך איבערזעצען תנ"ך פאַרין פּאָלק, און אַבראַמאָוויטש'ען, איז אין פּרינציפּ געוויס אַ גרויסער. די היינטיגע חלומ'ען פון אַ נאַציאָנאַלער יודישער שפראַך, וועהרענד אַבראַמאָוויטש האָט קיינמאָל אַזעלכע פונות נישט געהאַט, ווען ער האָט אָנגעהויבן צען שאַפען. די היינטיגע זענען אידעאָלאָגען, ראַציאָנאַליסטען, בעת אַבראַמאָוויטש האָט געזונגען, „ווי דער פּויגעל זינגט“, נאַאיוו, אָהן פּאָליטיש-נאַציאָנאַלע הינטער-געדאַנקען. אָבער כּאָטש די היינטיגע זעהן אינו אויס אויסערליך נעהנטער, דאָך פיהלט מען, אַז דער, וואָס האָט פּערטייטשט.

ותגעש ותערש הארץ ומוסדי הרים ירגוז (תהלים י"ה) א.ז.וו.

עס וויענט די ערד זיך, ס'שטורעמט אונטען.
 עס ציטערען פון בערג די גרונטען —
 „קראך, קראך! אָט וואַלען זיי זיך איין
 „ווי באַלד ער קומט אין כּעס אַרײַן.
 „פּונ'ם נאָז איהם זעצט אַרויס אַ רויך,
 „אַ פּײַער פּלאַמט פּון מויל ביי איהם
 „און גליהענדע קויהלען פליהען הויך,
 „עס ברענט, עס שרפה'ט אומעטום.
 „ער נויגט דעם הימעל, געהט אַרונטער,
 „אַ וואַלקען שפּאַרט די פּײַט איהם אונטער,
 „ער רײט אויפ'ן פּרוב, ער פליהט געשווינד
 „און שוועבט אויף פּליעגעל פּון דעם ווינד, —
 שטעהט נעהנטער סיי צום פּשוט'ען פּאָלק, ווי צום גייסט פּון
 אונזער תּהלים.
 לּסוף מוז מען נאָך אָנווייזען אויף די הויפט-מעלה פּון
 אַבראַמאָוויטש, מיט וועלכער עס צייכענען זיך נור אויס די
 אויסדערוועהלטע פּון די פּאָעטען און שרייבער ביי איטליכען
 פּאָלק; מיר מיינען די גאָט-געבענשטע פּאַנטאָויע צו זעהן אין
 איטליכען פּרט דעם כּלל, צו קאָנען מאַהלען איינצעלנע גע-
 שעהענישען און פּרטים מיט אַזוינע ליניען, אַז דורך יעדען
 פּרט זאָל דורכשיינען דער כּלל. און דאָס קאָנען נור די, וואָס
 האָבען דעם בליק פּאַר'ן כּלל, וואָס זעהען דאָס לעבען סינטע-
 טיש, ביי וועמען דער שטראָם פּון מענשליכען קיום צופאַלט
 נישט אין איינצעלנע טראָפענס, נור די נשמה, וואָס טובל'ט
 זיך אין אַ ברייטערען לעבען, ווי דאָס אייגענע פּערווענריכע, וואָס
 זעהט די וועלט נישט דורך די שפּאַקולען פּון אייגענעם ענג-
 עגאָאיסטישען בליק, איז בּפּח צו זעהן און צו פיהלען שטענ-
 דיג דעם גרויסען כּלל, די אַלגעמיינע נשמה פּון אַ קבוץ. און
 ביי וועניגע פּאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ען געפינען מיר אַזאַ
 ברייטען סינטעטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען. אָט די מעלה
 איז די קרוין פּון ר' מענדעלע'ס ווערק. צוליעב דער קרוין
 וועלען זיי נאָך לאַנג זיין אונז פּיעב און טייער און וועלען
 שטענדיג צוציהען צו זיך די בעסטע און ערשטע אין פּאָלק.

ער סופר

..א שרייבער שרייבט פשוט, אויף פאפיער, מיט גע-
דעהנליכע טינט-און-פען. א סופר מוז, ווי גאר אין אמאליגע
צייטען, האָבען פאַרמעט, ירעות, זיין גענוגענע פעדער
טונקט ער אין פעטען „געדיכט-שוואַרצען-גלוש-טינט“. איידער ער
נעהמט זיך צו דער הייליגער עבודה, מאַכט ער גרויסע הכנות:
רייניגט דעם גוף דורך טבילה, די נשמה מיט תפילות...
אַזוי שרייבט אַ סופר. און אַזוי, מיט אַזאַ פייערליכקייט,
אויף אַזאַ מין פאַרצייטיגען שטייגער, האָט מענדעלע געשריבען
זיינע ווערק אויף יודיש.

דווקא אויף יודיש, אויף דער שפראך פון דער וואָך און
דער וואָכעדיגקייט, האָט ער אַרויפגעצויגען אַ מאַנטעלע פון
פרומער אָבגעהיטקייט. אויף דער הייליגער שפראך האָט ער,
פערקעהרט, געמיהט זיך צו שרייבען ווי אַ פשוטער וואָלעד-
גער שרייבער. שוין אין די ערשטע העברעאישע ווערק זיי-
נע („משפט שלום“, „עין משפט“, „האהבות והבנים“) האָט ער
געפרובט מאַכען אַראָבנידערען די העברעאישע ליטעראַטור סוף
די הויכע מליצה-וואָלקענס, וואו זי האָט געשוועבט, אין טהאַל
פון טאג-טעגליכען לעבען; שפעטער האָט ער דעם דאָזיגען

דרייטען פרוב דערפיהרט ביזן סוף: די אָנגעצויגעגע פּסוקים דיגע יום-טובֿדיגקייט פון דער פּסעיידא-ביבלישער מליצה האָט ער פּערביטען מיט דעם איינפאַכען גייסט פון דער לעבעדיגער פּאָלקס-שפּראַך. ער האָט זיך אַליין און אַנדערע געלערענט שריי-בען לשון קודש מיט דער פּען פּונם אַלטעגליכען יודיש.

אָבער יודיש, ווי געזאָגט, האָט ער פון אָנהויב אָן גע-שריבען אַזוי, ווי ווען ער וואָלט אויף דער דאָזיגער מאַרק-און-קיך שפּראַך זיך געקליבען שרייבען תּפּילין און מזוּות. און אָט דעם דרייטען פּערלאַנג זיינעם צו מאַלען פון דעם קיך-לשון אַ בוך-שפּראַך, איז מעהר צו בעוואונדערען, ווי זיין פרובען זיך שאַפען אַ נוסח פון אַלטעגליכען לעבען אויף דער שפּראַך פון די נביאים.

דאָס האָט ער גענומען טהון ערשט אין די 80-ער יאָה-רען פון פּאַריגען יאָהרהונדערט. אַ טייל פון דער יודישער איני-טעליגענץ איז דאָן שוין געווען שטאַרק פּערטהון אין חבת-ציון, חלומענדיג דעם חלום פון אויפֿלעבען די אַלטע העברע-אישע שפּראַך. אין אַזאַ תקופּה, אין אַזאַ אַטמאָספּערע, ווי די, וואָס האָט זיך גענומען וועבען ביי יודען אין די אַכטציגער-יאָהרען, איז קיין וואונדער נישט, אַז עס איז געבוירען געוואָ-רען דער געדאַנק איבערצוגעהן פּונם אַלטען ראָמאַנטישען מליצה-לשון צו אַ נייעם, מעהר רעאַליטישען און מעהר מאַ-דערנעם העברעאיש. פון וואַנען אָבער האָט זיך גענומען ביי מענדעלעין דער חשק צו שרייבען שוין אין די זעכציגער יאָה-רען מיט עפּעס אַ פרומער אָבגעהיטקייט אויף אַ שפּראַך, וואָס איז אין די אויגען פון דער דעמאָלסדיגער יודישער אינטעלי-גענץ געווען נישט קיין לשון, נאָר עפּעס אַ הפּקר-זאָך? אין זיין קורצער העברעאישער אויטאָביאָגראַפּיע, רעדט מענדעלע וועגען דעם נוצען, וואָס ער האָט געוואָלט ברענגען דעם פּאָלק, דעם המון-עם, וועלכער פּערשטעהט נישט קיין לשון-קודש, אָבער נוצען ברענגען דעם פּאָלק האַבען געוואָלט אויך אַנדערע שריי-בער, משכּילים, וועלכע האַבען געשריבען יודיש. נאָר זיי האָ-בען, לויט דעם אויסדרוק פון א. מ. דיד, געקוקט אויף יודיש

נישט ווי אויף א גילדענע נאָדעלע, מיט וועלכען מען נייט אױס שענע זאַכען, נאָר ווי אויף אַ גראָבער האַק, וואָס טױג נאָר אויף ברעכען די וואַנד פון געטאַ, און ווי מיט אַ גראָבען ברעך־אינסטרומענט האָבען זיי זיך מיט יודיש נישט „געזאַצ־קעט“. אַפילו אַזױנע שרייבער, ווי א. מ. דיק, וועלכע זענען אין אָנהױב געװען טריי דער טראַדיציע פון די ערשטע משפּילים (לעװינזאָן, אָקסענפעלד, עטינגער) צו געברױכען אַ ריינעם פּאָלקסטימליכען יודיש, — אַפילו זיי האָבען אין סוף פון די זעכציגער יאָרען גענומען אַרױסװײזען עפעס אַ מין בכױונ'ריגע אומאַכטונג צו דער פּאָלקסשפראַך און שרייבען אויף צוזאַם מין דײטשמעריש, וואָס איז געװען ערגער פון ערגסטען זשאַרגאָן. און טאַמער האָט אַ לינעצקי זיך פּערגינען שרייבען, ווי מען רעדט, האָט ער זיך נישט פּערגינען אָבער אַבצורײניגען און אויסצולײטערען די גערעדטע שפראַך. אײדער ער האָט זי געמאַכט פאַר אַ שרייב־שפראַך, ער האָט זי גענומען, ווי זי געהט און שטעהט, מיט אײהר גאַנצער פּרישקײט — און אײהר גאַנצער װילדקײט.

מענדעלע איז געװען דער ערשטער און דער אײנציגער, וואָס האָט געפּיילט יודיש און געשליפען, ווי מען פּיילט און שלײפט אַ דימענט, ער זאָל בעסער גלאַנצען. מענדעלע האָט אויפגעפאַסט די יודישע שפראַך אין דער גילדענער ראַם פון אײהרע אײגענע פּללים... ער האָט דרך־אָרץ געהאַט פאַר דער שפראַך, וואָס האָט פּאָלק רעדט אויף אײהר. האָט ער נישט געשעמט זיך, נאָר פּערקערט, געגרויסט זיך מיט אײהר פּשר'ן געזיכט. ער האָט אָבער נישט וועניגער בבוד געלעגט אויף דער ליטעראַטור פון פּאָלק. האָט ער אָבגעװוישט דעם שטױב פון דער גערעדטער שפראַך, אײדער ער האָט זי אַרײַנגעלאָזען אײנ'ם טעמפעל פון דער ליטעראַטור. פון וואַנען אָבער האָט זיך גענומען צו אײהם אָט דער גרויסער אינוועניגסטער דרך־אָרץ פאַר יענער שפראַך און יענער ליטעראַטור, פון וועל־כע קײנער האָט נישט געהאַלטען, מיט וועלכע אַלע האָבען זיך געשעמט? מיר װײסען, אַז אַבראַמאָװיטש אַלײן האָט, ווי דאָס

רוב משכילים קיין מוט נישט געהאט ארויסצוגעבען זיינע יודי-
שע ווערק אונטער זיין אייגענעם נאָמען. בעת אויף העברע-
איש האָט ער זיך אָפּען אונטערגעהתמעט ש. י. אַבראַמאָוויטש,
האָט ער זיינע ווערק אויף יודיש אַרויסגעגעבען אונטער אַ
פּסעוודאָנים („איש“ אָדער „מענדעלע מוכר-ספרים“), אַזוי
שלעכט האָט עס געהאַלטען דאָן מיט „זשאַרגאָן“! און אָט דעם
צעקאַליעטשעטען זשאַרגאָן“האָט מענדעלע געהיט און געקעכלט
ווי אַ מוטער — אַ שוואַך-קינד, ווי אַ פּאָטער — אַ קינד, וואָס
פון איהם דאַרף עפעס אַרויסקומען רעכטס. פון וואַנען האָט
זיך גענומען אָט די מוטערליכע ליעבע, אָט די פּאָטערליכע
אהבה? פון וואַנען האָט זיך גענומען דער רצון, דער מוט, די מעג-
ליכקייט און דער מוז צו שרייבען אויף אַ שפּראַך, וואָס האָט
אין פּלוג נישט פּערמאַגט אַפילו קיין היינט. אַזוי ווי ווען
זי וואָלט געהאַט אַ הונדערט יעהריגע ליטעראַרישע טראַדיציע
און ווי ווען עס וואָלט איהר פאַרגעשטאַנען אַ גרויסע און ריי-
כע צוקונפּט?

דאָס האָט זיך גענומען, דאָכט מיר, פון דעם אייגענעם
מקור פון וואַנען עס געהט דאָס גאַנצע שאַפּען מענדעלע'ס.
זיין גאַנץ שאַפּען איז, ווי מיר ווייסען, אַ פּראָדוקט פון דעם
אינדיווידועלען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט זיך
דערהויבען ביז צום קאַלעקטיווען מענדעלע מוכר-ספרים. דאָס
איז דאָס שאַפּען פון אַ גרויסען יחיד, אויף וועלכען עס האָט
גערוהט די שכינה פון נאָך אַ גרעסערען פּלל... מענדעלע גיט
זיך אָב, ווי מיר ווייסען, נאָר מיט'ן פּלל, ווייל נאָר דער פּלל
האָט אין זיינע אויגען עפּעס אַ ממשות, ווייל נאָר אינ'ם פּלל
גלויבט ער. ווען נישט אָט דער גרויסער יודישער פּלל-גייסט,
וואָס שפייזט איהם און שטאַרקט איהם, וואָלט ער נישט געהאַט קיין
פּה צו טראַגען די „גרויסע יודישע טאַרבע“, וואָס איז איהם,
ווי אַ שווערע משא, געהאַנגען אויפ'ן רוקען. ווען נישט דער
„אומגליקליכער פּרינץ“, אין וועלכען ער הערט נישט אויף צו
גלויבען, וואָלט ער נישט געהאַט קיין מוט צו שטראַפּען אַזוי
ביטער די „בידנר קליאַטשע“. ווען נישט דער גלויבען אינ'ם

אייביגען יודען, וואָלט ער נישט געקאָנט פּערטראָגען די שפּליקייט פון היינטיגען יודען... די שכינה, דער שבת פּונ'ם פּלל פּערבייט די וואָך אין דעם גלות־השכינה פּונ'ם פּרט. און מענדעלע, וואָס האָט אַזוי דעם רב ישראל, ליעבט אָהן אַ שיעור און אָהן אַ גרעניץ דעם פּלל־ישראל. און דערפאר האָט ער דרך־ארץ פאַר אַלץ, וואָס נעמט זיך פּונ'ם פּלל'ס אינוועניג־סטען שאַפען, פאַר אַלץ, וואָס זאָגט עדות אויף דער גאַנצקייט און פּעסטקייט פון דעם פּלל'ס איך. דערפאר זעהען איהם אויס קאָמיש די משפּילים, וואָס מיינען, אַז מיט „אויפקלערונג“ מיט אַ „הא אין סידור“ קאָן מען איבערמאַכען דאָס יודישע לעפען. ער פּערשטעהט, אַז לייכטער אַ סך און נויטיגער איז איבער־צומאַכען די אויסענוועניגסטע תּנאים פּונ'ם יודישען כּלל. ער פּערשטעהט, אַז זיי דאַרפען צוגעפאַסט ווערען צו איהם און נישט פּערקערט, ער צו זיי. ער פּיהלט, אַז דער פּלל קאָן זיך ענטוויקלען נאָר לויט די פּעסטע געזעצען פון זיין אינוועניג־סטער עקזיסטענץ. די דאָזיגע אינוועניגסטע געזעצען פּונ'ם פּאָלקס־לעבען און פּאָלקס־שאַפען זענען אייביג און הייליג. און דערפאר זענען אויך אייביג און הייליג די פּללים פון דער שפּראַך, וואָס דאָס פּאלק געברויכט.

זיי מוזען אויפגעדעקט און אָפּגעהיט ווערען, ווי אַלץ וואָס שפּיגעלט אין זיך זיב דעם גייסט פּונ'ם קאָלעקטיווען שאַפען. און מענדעלע דעקט זיי אויף, אַט די פּללים, און היט זיי אָב. ער שאַפט זיך אַנ'אייגענעם, אינדיווידועלען סטיל אויף יודיש. ער שאַפט איהם אבער אינ'ם גייסט פון פּאָלק, פון פּלל. אָבער נישט נאָכקרימען, נאָר נאָכשאַפען דעם פּאָלק—איז זיין געבאָט. און ער נעמט נישט די פּאָלקס־שפּראַך מיט די אלע פּלעקען און די אלע ריסען, וואָס ווערען אין איהר פּונ'ם טאָג־טעגליכען געברויך; ער נעהמט זי אין איהר ריינקייט און אין איהר גאַנצקייט. די צופּעליגע שאַלעכץ, וואָס וואַקסט אויף איהר און פון דרויסען, וואַרפט ער אַוועק; ער לאָזט איבער נאָר דעם קרן און דעם תּמצית. דערפאר איז זיין שפּראַך אַזוי געמאַסטען און געוואויגען, דערפאר איז זי אַזוי קערנ'דיג און

תמצית'דיג... יעדער זאץ זאָגט צו אונז: אָן עק צו דער „ושאָר-
גאָן“-הפקרות! דרך-ארץ פאַר דער פעסטקייט און געשטעלטקייט
פון דער פּאָלקסשפראַך און פון דעם פּאָלקסגייסט! יעדער זאָץ
זאָגט צו אונז: דאָ איז נישט קיין מאַרק, נישט קיין יריד, וואו
יעדערער, וואָס וויל, קאָן טומלען. דאָ ליגט אַ פּאָלקס-אוצר: ווער
עס וויל צוגעהן נאָהענט, זאָל אויסטהון די שיד!

מענדעלע האָט מיט דעם טיעפסטען האַס געהאַט די יודי-
שע וואך, די יודישע פרנסות, די יודישע נידעריגקייט און גע-
פּאָלענקייט, ער האָט עס געהאַט אָבער מיט דעם האַס פון
ליעבע. ער האָט עס געהאַט נאָר דערפאַר, ווייל ער האָט גע-
וואָלט, אַז עס זאָל אַנדערש זיין, נאָר דערפאַר, ווייל ער
האַט געזעהען אין דער „בידנער קליאַטשע“ אַן „אומגלייכען
פרינץ“ און ווייל פאַר אַט דעם פערשטע־טען „פרינץ“ אין זיין
נשמה-יתירה האָט ער געהאַט דעם גרעסטען אבשיין. און פאַר אַט
דעם יורד, דעם פרינץ און זיין שאַפען און ממילא, אויך זיין
שפראַך — האָט ער געלערענט אויך אונז צו האָבען אָבשיי און
ערפורכט...

פיל מיט שאַפונגס פחות און דורשטיג נאָך שלמות, האָט
מענדעלע יעדער שפראַך געגעבען, וואָס איהר האָט געפעלט: די
בוך-שפראַך, העברעאיש, האָט ער אָבגעפרישט מיט די חיות-
טראַפענס פון דעם טאַג-טעגליכען פּאָלקס לשון. די פאַרוואָרלאָז-
טע וואָלענדיגע שפראַך פון די גאַסען האָט ער, פערקערט, בע-
שענקט מיט חשיבות'דיגקייט, גרייזלענדיג יעדעס ווארט און יע-
דען הג איהרען, ווי אַ סופר, וואָס טינקט זיין גענוענע פעדער
אין פעטען „גאָלעס-טינט“ און שרייבט נישט אויף פאַפיער, נאָר
אויף פאַרמעט...

מענדעלע

מענדעלע האָט מיט גאַנצע צוועלף יאָהר אַריבערגעשטי
 גען דעם ביבלישען עלטער, און, ווען אַרום איהם זענען פאַר
 די לעצטע יאָהרען געפאַלען פיעל יונגערע פאַרשטעהער פון
 דער יודישער ליטעראַטור, מיטקעמפער, חברים, אייניקלעך, איז
 דער זיידע נאָך געשטאַנען אויף די פיס און האָט נישט גע-
 וואָלט שטאַרבען. דער גרויער דעמב איז געווען טיעף פער-
 פלאַנצט, געזונטע וואָרצלען האָבען גענעהרט דעם אָנגעשוואַכ-
 טען פון עלטער קערפער, ביז די נאַטור האָט מיט אַ לייזען בעטען:
 „שוין צייט, זיידעניו, אלץ האָט אַ שיעור“ אויסגעלאָשען דעם שטילען
 פערקלערטען פייער. אַדוואָ, קאַנען מיר, אייניקלעך, וועלכע האָ-
 בען זיך איצט אויפגעקליבען אין אַ אָבעריסענעם ווינקעל,
 צווישען קאַלטע, פרעמדע בערג, ערען דעם אָנדענק פון דעם
 פיינעם פאַטריארך מיט אַ געוויסער רוה, מיט אַ אינערליכער
 שטילקייט — דאָס, וואָס האָט אונז אין גאַנצען געפעהלט, ווען
 מיר האָבען אויפגענומען די ידיעה וועגען דעם טויט פון פּרָק,
 שלום-עליכם, פּרוג, דאָרט איז געוועזען אַ אומגערעכטער צוואיי-
 יצען זיך פון דער נאַטור, איינפאַך אַרויסגעכאַפט, אַזוי ווי אָב-
 גענאַרט אונז, אָבער דאָ שטעהען מיר פאַר אַ געזעץ, און שטיל

געבען מיר זיך אָב די זכרונות וועגען די מעשים און העלדענ-
 טהאַטען פון אונזער הערליכען זיידען, וועלכער איז אַ מייסטער
 געוועזען אַלס שריפטשטעלער און אויך אַ גרויסער קעמפער. אין
 זיין צייט, פערשטעהט זיך, אין יענער צייט, ווען די זון פון
 השמלה איז אויפגעגאַנגען איבער טונעלאדעווקע, טעסערעווקע,
 איבער גלופסק מיט זיינע דרייסיג-פערציג לוזשעס און האָט
 אויפגעדעקט כאַפערס, בעלי-טאַקסעס, קליינע מענשעלעך, ציטע-
 ריגע נשמות, שמוץ. עס איז געוועזען דאָן אַ מוטיגע צייט. אַ
 אונבעדייטענדער הויפען פון דער נייגעבוירענער יודישער איג-
 טעליגענץ האָט זיך אָנגערירט, אָנגעפלאַמט אַרום דער אייראָ-
 פעאישער קולטור און, אומקעהרענדיג זיך מיט אָס דעם פייער
 אין די יודישע שטעדטלעך, איז זי פערציטערט געוואָרען פאַר
 אימה און יאוש. דאָס יודישע לעבען האָט אויסגעזעהן דאָן, ווי
 עס דאַרף אויסזעהן אַ אָקאַפּ. פינסטער און שמוציג. יודען האָ-
 בען זיך אָבגעגראָבען פון דער אויסענוועלט, זיי האָט זיך, אמת,
 איינגעגעבען אָבהיטען דאָס קערענדיגע, אָבער דערפאַר האָט
 גישט דערגרייכט אַהין קיין זונענשטראַהל, דערפאַר האָט דאָרט
 געהערשט די אייביגע פינסטערקייט. דער פּלל איז געוועזען
 זעלטען-קאָנסערווירט, פאַרביג, אייגענאַרטיג. דער פרט, דער יחיד
 האָט שרעקליך געליטען. דאָס גאַנצע רוסישע לעבען איז נאָך
 געוועזען פרימיטיוו, די קליינע קרייז-שטאַדט און די רעזידענץ
 פון דעם פּאַמיעשטיק, אַרום וועלכער עטליכע וויאָרסט ווייטער
 איז געלעגען דאָס יודישע שטעדטעל, דאָס איז דער פּאָן פון
 דעמאָלסדיגען רוסישען לעבען, איבער וועלכען, אין אַ נעפיל
 פעהילט, מיט דער פּאַנטאַזיע אַרומגעשפינט, האָבען זיך געפּו-
 נען די געוואַלדיגע „סטאַליצעס“ מיט די מערלענהאַפטע גדולים
 און האַרען. אין זעלבע פאַרמען איז נאָך געגאַנגען דאָס אַל-
 טעגליכע לעבען פון רוסישען פּאָלי, עס איז געוועזען דער
 פעריאָד פון לייבקעלכטשאַפט אָדער באַד נאָך דעם אָבשאַפען
 פון לייבקעלכטשאַפט. און יודען! ציהענדיג זייער חיונה פון דער
 אויסענוועלט, האָבען מיט דעם בעטראַכט די בעציהונגען צו אָס
 דער אויסענוועלט פאַר געענדיגט. ביי דעם גוי האט מען אויב

מאָרק אויפגעקויפט, וואָס עס איז געוועזען מעגליך אויפצוקוי-
פּען, אָבער בעגעגענענדיג דעמוזעלבען גוטמוטיגען גוי ביים
עק פון וואַלד, אָדער אין וואַלד גופא, האָט מען זיך געפיהלט
אין דער גרעסטער סכנה, און דער גאַרנישט מיינענדיגער איוואָן
איז אויסגעוואַקסען אין זיין פּאַנטאַניע אין אַ מוראדיגען גולן.
בנימין אין „מסעות בנימין השלישי“, אין אָט דעם הערליכסטען
פון אוינזערע ביכער, וואו עס ווערט מיט אַזאַ ווייכען, זוניגען
הומאָר געשילדערט דער יודישער דאָן-קיכאַט מיט זיין שטרע-
בען אין די ווייטע, ווייטע לענדער, וואו עס דאַרפען זיך גע-
פינען די רויטע יודעלעך, דער סמבטיון, יאָ, אָט דער פרעכטי-
גער, פּאַעטישער בנימין, וואָס איז אינגאַנצן בערוישט פון
פּאַנטאַסטישע וויזיאָנען, פיפּערנאָטערס, מילאייולען, פּערבלאַנ-
דועט, פּערוונקען אין מחשבות, הינטער שטאַדט און נאָך טי-
פּער אין וואַלד אַריין, און עס דוכט זיך איהם, אַז ער דער-
הערט אַ קול פון אַ מענשען. גרויס איז זיין שרעק, גרויס
דער קאַמף מיט זיך, צי לויפען אָדער אָננעמען זיך מיט מוט,
און, ווייל בנימין קלויבט זיך אויסוואַלען די רויטע יודעלעך,
קלויבט זיך אַ העלד צו זיין, קעמפט ער אויס אין זיך דעם
מוט געהן אַנטקעגען דעם קול: „אונזער בנימין האָט זיך אומ-
געקערט טאַקי צוריק און איז געגאַנגען, בעהאַרצט ווי אַ גבור,
מיט גרויס בטחון, ביז ער האָט פאַר זיך דערהערט דעם גולן,
דאָס איז געוועזען אַ פּויער, וואָס איז געפּאָהרען אויף אַ פּאָר
אַקסען מיט אָנגעלאָדענע זעק אין וואַגען.

דאָבריידיען! — האָט בנימין, צוגעהענדיג, אַ זאָג געטהון
ראַפּטעם אויף אַ משונה-קול, וואָס ער האָט אין זיך אַלע
פעמים: אי געשריי, אי געבעט, אי, ווי איינער זאָגט: נאָ, נאָ,
טהו מיט מיר, וואָס דו ווילסט! אי עפעס ווי אַ בקשה: גוואַלד,
האָב רחמנות אויף מיר, אויף מיין ווייב און קינדער, נעפּיך.
עס פּערשטעהט זיך, אַז די אָנגעשטרענגטקייט, וואָס
בנימין מאַכט דורך, נעמט צו דאָס לעצטע פון זיינע דערשראָ-
קענע, פּאַראַליזירטע פּווחות, ער פּאַלט, ווי טויט, אַנידער און,
אַז ער עפענט שפּעטער-אָוויילע די אויגען, זעהט ער, אַז ער

ליגט אין גויס וואָגען אויף אַ זאַק קאַרטאָפּעל, צוגעדעקט מיט אַ גראָבער סוויטע. דאָ הויבט זיך ערשט אָן דער רעכטער שרעק. ליגענדיג אין וואָגען, מאַהלט זיך בנימין די פּערשיט-דענסטע בילדער, ווי מען פיהרט איהם פּערקויפּען. דער קאָנ-טראַסט צווישען דעם גוטמוטיגען דאָרפּסגוי און דער מורא, וואָס ער וואַרפט אַרויף אויף בנימינען, איז בעשריבען מיט אַ קיי-כעדיגען הומאָר, וואָס איז אויסגעמישט מיט אַ ביסעל טאַטירע, וואָרום מענדעלע האָט געליטען, וואָס זיינע קבצאַנסקער, טונע-יאַדעווקער יודלעך, אַזוינע בריות ביי זיך אין דער היים, צווי-שען אייגענע, זענען אַזוינע פּחדנים ביי יעדער בעריהרונג מיט דער אויסצוועלט. עס האָט אָבער אַנדערש נישט געקאָנט זיין דעמאָלט, ווען דער אַרענדאַר האָט זיך גערעכענט פאַר דער העכטער שטופּע פון וואָלעאַבענהייט און די „אוסאַדע“ פון דעם „פאַמעשטיק“ פאַר דעם צויבערשלאָס, איבער וועלכען עס געהען לעגענדעס, איבער וועלכען עס איז געצויגען דער שלייער פון טויזענד און איין נאַכט.

ווי האָט אָבער אויסגעזעהן דאָס געטאָ אַליין? פאַר מעג-רעלעס אויג און פאַר זיין אַנגעוועהטקייט האַרץ האָט עס פאַר-געשטעלט אַ טרויעריג בילד; דאָס יודישע געטא איז געווען זען אָנגעפיהלט מיט בטלנים, לעדיגעהער, צבוע'קעס, רעדעל-פיהרערס, צווייפעלהאַפטע שתדלנים, וואָס האָבען געוויגט דאָס קהל'שע בלוט, וואויללערנערס זענען געזעסען אין בית-המדרש הינטער דעם אויבען, טרייבענדיג הויכע און שטעדטישע פּאָלי-טיק, די וויבער האָבען געזאָרגט וועגען פרנסה און די קאַטע-גאַריע וויבער, די פּערזאָרגערקעס, די ברויטגעבערקעס, זענען געוועזען אויף דעמאָלסדיגער אַרט די עמאַנספירטע, פאַר אָט דאָס בעזאָרגען האָבען זיי זיך דערפאַר געקויפט דאָס רעכט שילטען דעם מאַן מיט ביטערע קללות און סנדר'ל כאַפט אַמאָל קלעפּ אויך. די אַנדערע קאַטעגאָריע וויבער, וועלכע האָבען נישט געהאַט די פּריווילעגיע, זענען געווען פּערשקלאַפט. אין טונעלאַדעווקער זומפען האָבען זיך געמערט פל המיני פּערדאָר-בענע בעשעפּענישען, און איבער יענע זומפען זענען אַרומגע-

לאָען די דורך גבירים גבונטערגעקויפטע כאַפּערס, וואָס האָבען געכאַפט אַרימקע יונגע לייט און געפיהרט זיי אין „וואַיניסקאַיע פּריסטסטויע“, אָבערען זיי אין סאָלדאַטען אָנשטאַט די גבירי-שע זיהן. אַלע מענדעלעס ביכער רעדען וועגען אָט דעם סאָל-ציאלען עלענד פון יענער צייט, אין אַלע ביכער טרעט ער אַרויס, ווי אַ קעמפּער, בעל מוסר, מאַראַליסט. ער פרובט צו-גיין צו אָט די זומפען אַמאָל מיט דער בייסענדיגער סאַטירע, אַמאָל מיט אַ ווייכען ליריזם, און, אַז אויף גנילעפּיאַטאַטאָוקער ברעגען קומען גאַר פאַר נבלות, לאָזט ער דעם הימעל דונערן און בליצען. בנימין און סנדרל, די טונעיאַדאָוקער דאָן קיכאַט און סאַנכאַ פּאַנטשאַ וואַנדערעווען מיט דעם ציל אויפצונוכען די רויע יודעלעך. אויפן וועג פערנאַרט מען זיי, מען פערפיהרט זיי אין אַנאַכסנייה, און די פערנאַרערס זענען דווקא פּרומע יודען. וואַסענדיג זיך ביים עסען, בעטראַכט ער, אָט דער פיי-נער יוד, וואָס פיהרט בנימינען פאַר אַ קרבן, די קוואַרט און אַז אונזערע פּאַנטאַזירערס, בנימין און סנדרל, זעהען זיך פער-כאַפט אין דעם וויסטען נעץ, אָבערגאַלט אָהן בערד, אָהן פּאות, אַרומגערינגעלט דורך סאָלדאַטען, שליסט מענדעלע אָט דעם שוידערהאַפטען עפּיזאָד מיט אַ מאַראַלישער נאַטורשילדערונג.

אפן הימעל האָט זיך אָנגערוקט אַ שוואַצע, פינסטערע מאַרע, אַ בליץ האָט מיטאַמאָל בעלויכט די דאָזיגע קאַמפּאַניע, פאַלד דערויף האָט אַ דונער געגעבען שרעקליך שטאַרק, אַז אַלע זענען פערציטערט געוואָרען. עס האָט זיך אויפגעהויבען אַ שטורעמווינד, רעדלעך שטויב האָבען זיך געטראָגען, ווי די רוהות, פערכאַפט אויפן וועג מיסט, שטרוי, בלעטלעך און שטיק-לעך פאַפיר, אַלע אינאיינעם האָבען געטאַנצט עפעס אַ משוגע-נעם טאַנץ און זיך געדרייט, געדרייט אַלץ אינדערהויך, אַרויף, אַרויף... די טשערעדע פון פּעלד איז געלאָפען אומרוהיג מיט אַ געשריי און אַ רעווען, ווי אַ סטאַיע הונגעריגע ווערף וואָל-טען זיי נאָכגעיאַגט, עס האָט געשטורעמט, געבליצט, געדונערט, גלייך ווי דער אויבערשטער איז שטאַרק אויפגעבראַכט געוואָ-רען אויף דער זינדיגער ערד און אויף אַלצדינג, וואָס דאָ

געהט פאָר, עו האָט זיך אָנגעכאַפּט ביים קאַפּ, געבליצט מיט זיינע צאָרנדיגע אויגען, געהילכט און געשריען, אַי, אַי, מיט זיין דונערדיגען קול, עס האָט צום לעצט אַ זעץ געטון אַ משונה שרעקליכער דונער, פון הימעל האָבען אַראָפּגעקאַמעט ווי טרעהרען גרויסע טראָפענס רעגען, וואָס אין זיי האָבען זיך אויסגעמישט טראָפענס נויט־שווייס און בלוטיגע טרעהרען פון אונזערע בידנע, אומגליקליכע פּערשוונען.

מיר ווייסען געוועהנטליך, אַז צו אָפּט קומען פּאָר אין דער וועלט די נידערטרעכטיגסטע געמיינהייטען דווקא ביי דעם הערליכסטען וועטער. די זון לייכט נאָך צו, אָדער בע־ציהט זיך בכלל מיט גרעסטער גלייכגילטיגקייט צו אַלע גזלות און רציחות, נאָר ווי כאַראַקטעריסטיש איז פּאָר מענדעלע'ס מאַראַלישען פּאַטאַט, פּאָר זיין טיפען געפיהל פּאָר סאַציאַלער גערעכטיגקייט, וואָס מ'קאָן נישט לאָזען, אַז מען זאָל אָפּגעבען בנימינ'ען מיט סנדער'לעך אין סאָלדאַטען אָהן דעם, אַז לכל הפחות דער הימעל זאָל פּראָטעסטירען מיט בליצען און דונערן. איז מען אויף דעם ווייטען שטח פון גלופסק, טעטערעווקע, גנילאָפּיאַטאָווקע, קבצאַנסק טויב און מען הערט נישט די זיפ־צען, קרעכצען פון אונזערע בידנע פּערשוונען, מישט זיך דער־פּאָר גאָט אַריין און שרייט פון הימל „אַי, אַי“. העלפען קאָן ער, דער גאָט, נישט, בנימינ'ס גורל איז פּער'חתמ'עט, ער שטעהט שוין אין דער „פּריסטוטווייע“, פּערטרייבט ער כּאָטש פון פעס די טשערעדעס, און די בהמות לויפען, פונקט ווי הונגע־ריגע וועלף וואָלטען זיי נאָכגעיאָגט, און ווינטען שטוריען, און אַ יריד איז אויפן הימעל: אַלץ, ווייל מען האָט דעם טרוי־מער בנימין אָנגעטהון אַנ'עולה.

צו אָט דער קינסטלערישער בוטאפאריע גרייפט מענדעלע אין זעלטענע פּאַלען, געוועהנליך איז זיין פּלייזין דער סאַר־קאַום, די איראַניע. מיט אָט דעם פּליי־זין זוכט ער אויף דעם אונטערן אויבן פון טונעיאָדעווקער בית המדרש, די באָד, להבדיל, דעם מאַרק, די אכסניה אין גלופסק, וואו עס האָדעווען זיך אויף קהל'שע געלד די כּאָדאַטאַיעס, די פּראַשעניע־שרייבערס

און נאך אזוינע צווייפעהלאַטע פערשוניגען. מיט אַלע איינצעל-
הייטען בעשרייבט ער זייערע תנועות, ער לאָזט נישט קיין איין
אונבעלויכטענעם אָרט און פונקט. ווי ער פערפאָלגט מיט זיין
פערביטערטער פען די קליינע מענשלעך, אזוי אויך מאַכט ער
מאוס אין אונזערע אויגען די אַמאָליגע גלופסקער גאַסען,
דורכאויס בלאַטעס, זומפען, רינשטאַקלעך.

אַז איהר קומט אַריין קיין גלופסק דורך דער טעטע-
רעווקער גאַס, זאָלט איהר מוחל זיין אַריבערשפרינגען דאָרט
איין בלאַטע, ווייטער אַ ביסעל אַ צווייטע, נאָך ווייטער אַביסעל
די דריטע, סאַמע די גרעסטע. מיט איין וואָרט, גלופסק מיט
זיינע דרייסיג אָדער פערציג זומפען. בעטראַכט, וואָס פאַר אַ
נעמען מענדעלע גיט זיינע שטעדט און שטעדטלעך. אין די
נעמען אַליין שטעקט שוין די פעראַכטונג צו יענער צייט, מיט
וועלכער מענדעלע, דער פרייער גייסט, האָט געקעמפט. די
נעמען אַליין זאָגען אָן, אַז באלד וועט פאָלגען דאָס ביטער-
סטע ראַנגלען זיך מיט די פינסטערע כוחות. טרייסטלאָזע גע-
מען: צובייאטשוין, קבצאנסק, טונעיאַדעווקע. וואָס קאָן גוטעס
פאָרקומען אין שטעדט מיט אזוינע נעמען? ווי ווייט זענען
אַס די שטעדטלעך פון די, וועלכע דער שפּעטערדיגער דור
יוזישע שרייבערס האָט געשילדערט און אידעאָליזירט. אמת,
אַפט פאַסירט, אַז מענדעלע, וועמענס הייליגע אויפגאַבע איז
געווען צו פלוכן, צו ראָמען און אויסראַטען, אָפט טרעפט, אַז
נישטוילענדיגערהייט בענשט ער, און דאָן זעהען מיר, אַז טו-
געיאַדעווקע איז נישט נאָר אין די קליינע מענשלעך אויסגע-
דריקט, אַז דאָרט אין בית המדרש הינטער דעם אויבן הערשט
נישט נאָר דער גייסט פון בטלנות, נאָר נאָך עפעס אַנדערס,
און דאָס אַנדערע איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט, פילייכט
דאָס איינציג ווילטיגע. בעטראַכט נאָר דעם טומל, ווען עס
ווערט אין טונעיאַדעווקע פון אימיצען געבראַכט אַ טייטל.

„על פי מקרה האָט איינער אַמאָל אין דעם שטעדטלעך
געבראַכט אַ טייטעל, האָט איהר בעדאַרפט זעהען, ווי מען איז
דאָס געלאָפען אַנקוקען אויף חידושים מצו האָט אויפגעמישט

א הומש און געוויזען, און תמר, דער טייטל שטייט אין חומשו טייטש, דער טייטל, אָט דער טייטל, וואַקסט דאָך פון ארץ ישראל!... קוקענדיג אויפן טייטל, האָט זיך אויסגעדאַכט, ארץ ישראל איז פאַר די אויגען, אָט געהט מען איבער דעם ירדן, אָט איז די מערת המכפלה, דער מוטער רחלים קבר, דער כותל מערבי. אָט באַדט מען זיך אין חמי טבריה, מען קריכט אַרויף אויפן הר הזיתים, מען עסט זיך אָן מיט באַקסערן, מיט טייט-לען, און מען לייגט אָן פולע קעשענעס מיט ארץ-ישראל-ערד. אָך, האָט מען געקרעכצעט, און אין די אויגען האָבען איטלי-כען זיך געשטעלט טרעהרען. יענע צייט, אַזוי זאָגט בנימין, איז גאַנץ טונעיאדעווקע, ווי גרויס זי איז געווען, געווען אין ארץ ישראל. מען האָט געשמאַק גערעדט פון משיח'ן.

מענדעלע וויל פלוקען, אָבער עס קומט אויס, און ער בענשט. נישט-ווילענדיג בענשט ער. די התפעלות, וואָס טונעיא-דעווקער יודען בעקומען פון טייטעל, וואָס אַ צופעליגער גאַסט האָט פערטראַגען אין זייער ווינקעל, די פעהיגקייט, וואָס אָט דער הויפען קבצנים דערשפירט אין זיך מיט אַמאָ, אַוועקצו-טראַגען זיך אין ווייטע וועלטען, איז פון אַזאַ פּאַזיטיווען ווערט, איז פון אַזאַ גייסטיגער שעהנקייט און פערקלערטקייט, וואָס ווייזט אונז, און הינטער די בלאַטעס, זומפען זענען גאַנצע אוצרות געלעגען פערגראָבען, דאָ איז דער ניצוך, פון וועלכען דער שפעטערדיגער דור וועט שעפען זיין גייסטיגע חיונה און זיך מיט איהם קוויקען, דאָ ענטפלעקט זיך פאַר אונז די נשמה יתרה פון טונעיאדעווקער תושב. מען האָט געשמאַק גערעדט וועגען ארץ ישראל. אין יענער צייט, ווען מען האָט געמוזט קעמפּען פאַר עלעמענטאַרער בילדונג, פאַר דאָס, און מען זאָל נישט שלאַגען די קינדער אין חדר, און מען זאָל איינריכטען די שטיבער זויבערער, און מען זאָל נישט לאָזען זיך נאַרען דורך קהלשיע בלוטוויגערס, אין יענער שטורם-און דראַנג-צייט איז אָט די סענטימענטאַלע בעגייסטערונג אויך געוועזען אַ סימן פון בטלנות, אָבער אַזאַ עטיש לירישער פּילאָסאָף, ווי גיהאָ,

צום ביישפיעל, וועלכער זאגט, אז א פאָעטיש רייכער מענש קען, ווען מען דערלאנגט איהם א גלאָז מילך אָדער אַביסעל גרינעם סאַלאַט אויף אַ טעלער, דורך דעם פּוּח הדמיון מאַהלען די שעהנסטע נאַטורלאַנדשאַפטען און דאַרפישע אידיילעס, — גיהאָ וועט אין די פּערשלוּמפּערטע טונעלאַדעווקער יודען זעהען אַ סך פּאַנטאַזיע, אַ סך טרוימערייען, וואָס בעדאַרפען בענדיזען, אַז אויסער אָט דער וועלט, איז דאָ אין זייערע נשמות נאָך אַ וועלט, אַ פּיעל הערליכערע, געוויס, אָהן אָט דער פּעהגקייט דורך אַ נישטיגען טייטעל בעגייסטערען זיך ביז צום „געשמעק רעדען וועגען ארץ ישראל, וואָלט נישט בעשטאַנען די מען-ליכקייט שאַפען דעם שפּעטערדיגען דור די שעהנסטע וואַנדישע לעגענדעס, אָהן דעם וואָלט די יודישע ליטעראַטור נישט גע- האָט דעם זוניגען, האַרציגען טביהן, אָהן דעם וואָלט פּוּח נישט געקענט שרייבען זיינע פּאָלקסטימליכע געשיכטען, און אָהן דעם וואָלט נישט געוועזען מעגליך אַ יודישע נאַציאָנאַליס בעוועגונג.

אָבער אין דער עפּאָכע, אויף וועלכער עס איז אויסגע- פּאַלען די ליטעראַרישע טעטיגקייט מענדעלע'ס האָט מען אויף יענעם ניצוך נישט געקענט צופּיעל אויפּמערקזאַם זיין, די עפּאָכע יענע, דעם דור-השכלה, מוזען מיר שטענדיג האָבען אין זינען, ווען מיר פּערטראַכטען זיך וועגען אונזער גרויסען זיי- דען, ווען מיר שאַרען אין די רייכע אונזרות פון זיינע ווערק, מיר מוזען זיך אין גאַנצען אַריינטהון אין יענער צייט, אויב- פּאַסען אַ פּערגאַנגענעם דור, אונזערע טריט מוזען זיין זעל- פּאַרזיכטיג, וואָרום, האָבען מיר זיך צוגעוואוינט צו אַנדערע, בעקוועמערע וועגען: ווי שיפּער, וואָס רייזען אין אונגעקאַמפּע וואַסער-געגענדען, האַלטען שטענדיג דעם קאַמפּאַס, פּדי נישט צו פּערפּלאַנדזען, חלילה, אַזוי דאַרפען מיר אויך זיך אָנשטרע- גען ערענסט זיין, ווען מיר בעטרעטען דאָס געביט פון טונעל- יאדעווקע, וואָרום בלי-סמק: מענדעלע געהערט צו די טאַלענטען, וועלכע מען טאָר נישט אַרויסרייסען פון די ראַהמען פון זיין צייט, צו ענג איז ער מיט איהר געוועזען פּערבונדען, צו ביי-

טער האָט ער דאָרט געקעמפט, און אין זיינע ליטעראַרישע מאָנומענטען האָט זיך די גאַנצע עפאָכע אָבגעשפּיגעלט.

מיט דעם איז אָבער נישט געזאָגט, אַז מענדעלע האָט נאָר היסטאָרישע פּערדיענסטען, אַז ער איז פאַר אונז נאָר אַ פּערגאַנגענהייט. ניין, מענדעלע איז אַ בלייבענדער אונז, אַ שטענדיג רוישענדער קוואַל, פון וועלכען מיר קענען נאָך איצט אויך שעפען, דען, ווען אַפילו, דורך דעם קאַמף געטריבען, האָט מענדעלע, געמוזט זעהן אָפּט אויפגעבען אין זיך דעם פּרעכטי-גען קינסטלער, דעם דעטאַליסט, וואָס וואָלט מיט דעם גרעסטען פּערגעניגען אָבגעשטעלט זיך לעבען יעדער קלייניגקייט, און געשריבען עס, בעלויכטען, בעציהרט מיט די רייכסטע פּאַרבען פון זיין בעהאַרצטער, צאַרטער שפּראַך, ווען מענדעלע, זאָג איך, האָט דורך דער עבודה, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען, געמוזט דערשטיקען דעם קינסטלער און לאָזען הערשען דעם פּובליציסט, האָט דאָך דער קינסטלער דורכגעשלאָגען זיך אַ וועג דורך די פּובליציסטישע דערנער, און עס איז ענטשטאַנען אַ רייכע גא-לעריע טיעפע געשטאַלטען, וואָס וועלען קיין מאָל נישט פּער-טונקעלט ווערען, וואָרום אַ אמת'ער מייסטער האָט זיי געשאַפען. דעם קינסטלער מענדעלען צו געניסען דאָרף מען זיך נישט צו אָנשטרענגען, עס איז גענוג אַוועקזעצן זיך און הערען: דאָ זענען מיר אין דער וועלט פון דויערענדע ווערטן, דאָ הערשט דער שטענדיגער מוסטער. דער זיסער קול פּונ'ם נאַכ-טיגאַל האָט געקוויקט אדם-הראשון, פונקט ווי דעם מאָדערנ-סטען מענשען; דאָ איז לייכט, און פרייע ריינע לופט, פון איהר האָבען דעם זעלביגען נחת געהאַט די פריהערדיגע דורות, די איצטיגע, ווי די קומענדיגע, דען אומפאַגעגליך זענען די ווערק פון אמת'ער קונסט.

אַ שטענדיגער אונז, פון וועלכען מיר וועלען קיינמאָל ניט אויפהערען שעפען, איז אויך די שפּראַך מענדעלע'ס. ער האָט אין אַ פּערגליווערטען, טויטען אָרגאַניזם אַריינגעהויכט לעבען און זאַפט, אין די אָדערען האָט אָנגעהויבען פליסען בלוט. ווי טויטע, אָבגעזונדערטע איבער פּערשיעדענע קעסטע-

לעך צעוואָרפענע אותיות איז געלעגען דער שפראך-אוצר. איז געקומען מענדעלע, האָט עס צוזאַמענגעקליבען, בעריהרט מיט זיין צויבער, און עס איז ענטשטאַנען דאָס וואָרט, מענדעלע'ס יודיש, וואָס איז אזוי מעלאָדיש, זיס, האַרציג און אינטים. די קאפוליער יודען, וואָס האָבען זיך אין מאַרק איבערגעוואָרפען מיט ווערטער, האָבען געוויס ניט געחלומט, אַז מענדעלע וועט אָט די אַלע ווערטער אויפכאַפען, און מיר וועלען זיך דורך איהם דערוויסען, וואָס פאַר אַ פאַרביגע שפראַך די קאפוליער יודען האָבען דאָס אייגענטליך פערמאָגט. מענדעלע האָט ליעב אין זיינע ביכער אָפט געברויכען דאָס וואָרט „געשמאַק“ — „מען האָט געשמאַק גערעדט וועגען ארץ ישראל“, די זון האָט „געשמאַק געוואָרעמט“. בנימין, אַרויסגייענדיג אין וואַלד, האָט זיך אָנגעלענט אָן אַ בוים און „געשמאַק געטראַכט“. אָט מיט דעם זאַפטיגען בעגריף, וואָס חזר'ט זיך איבער אזוי אָפט ביי מענדעלען, קאָן מען איבערגעבען דעם ערשטען איינדרוק פון זיין שפראַך: מענדעלע שרייבט געשמאַק און עס איז אים געשמאַק צו לעזען. זיין רייכקייט אין ווענדונגען, אין בעטאַנען, אין צור-זאַלצען, צופעפערען אָדער, פערקערט, צוויסען, צוהארצען איז אומגעווענהליך, עס איז דאָס רייכסטע, מערכענהאַפסטע בשמים-געוועלבעל ערגעץ אין טיעפען מזרח. צו דער ליטווישער שאַרפּקייט קומט צו דער אוקראַינישער חן, דאָס לירישע און וויכע, עס שמעקט מיט וואַלין און פּאָדאָליע. און וואָס פאַר אַ מייסטער איז ער אין פּעריודישען אַ גויאיש וואָרט, וואָס פאַר אַ ליעבקיט בעקומט אָט דאָס „בידנע פאַרשוין“, אָט דאָס „צוויטען“ (פון אוקראַינישען „צוויט“, בליהען), אָט דאָס אַריינפלעכטען מיטאַמאָל „סערדצע-קרוין“. און נישט די פּרעמדע ווערטער האָט ער פּעריודישט, נאָר אויך די נאַטור. זעהר טרע-פענד האָט זיך ביאָליק אויסגעדריקט, אַז מענדעלע האָט די נאַטור מגייר געווען. אַלעמאָל שטעהט אין וואַלד מענדעלעס וועגעלע מיט זיינע ספרים און אין דעם שלעפּערדיגען פּויגעל-געזאַנג, אין אַ זומערפאַרנאַכט, מישט זיך שטענדיג אַריין דער אַשרי יושבי ביתך. אויף דעם געביט האָט מענדעלע געשאַפּען

אייביגע קונסט, אָריגינעלע. שלום-עליכם וועט זי נאָך ווייטער
ענטוויקלען, פערפולקומען, ווייל ער איז נאָר ליריקער, נאָר
הומאַריסט, און ווייל עס פעהלט איהם די ביטערקייט מענדע-
לעס, די גאָל פון קעמפער. אָבער שלום-עליכם איז דאָך אַ-
אייניקעל. אָהן דעם זיידענס האַנט, וואָלט ער דעם וועג פילייכט
נישט געטראָפּען.

די ביטערקייט, דער צאָרן, דער בייזער שפּאַט — מיט
דעם זענען אָנגעפולט מענדעלעס ביכער. און דאָס איז שוין
נישט דאָס אייביגע, דאָס איז שוין היסטאָריש, און דאָס איז
דער עלעמענט פון זיין שאַפּען, וועלכער פּאָדערט פון אונז
יענע אָנגעשטרענגטקייט, יענעס קאָנען זיך אַריינלעבען אין אַ
פרעמדער עפּאָכע, וועגען וועלכער איך האָב פריהער גערעדט.
אָהן דעם וועלען מיר נישט קאָנען ווירדיגען, ווי געהעריג,
מענדעלע'ס ברען, פּאַטאָס, דעם צאָרענדיגען פּראָטעסט אין נאָר-
מען פון השפּלה, פון הומאַניטעט, זאָגאַר אין נאָמען פון הי-
גיענע און פון דער איינפאַכסטער, פרימיטיווסער קולטור. אום
דאָס צו פערשטעהן, מוז מען קוקען אויף טונעיאַדעווקעס פון
יענער צייט נישט מיט אונזערע, מידע, מיט ראָמאַנטיזם פער-
שלייערטע אויגען, נאָר מיט די ווייט אויפגעשלאָגענע, פלאַ-
מענדיגע אויגען פון אַ יונגען מאַן אין יענער צייט, וואָס האָט
אָקאַרשט געענדיגט די ראַבינער-שול און האָט זיך אָנגעלעזען
מיט שילערן און לודוויג בערנע, און, קומענדיג אין אַ יודיש
שטעדטעל, זעהט ער פערעלטערטע פּאַרמעס, פאַרשקלאַפטע
פרויען, דעספּאָטישע גבירים, דאָגאַסטשיקעס, כאַפּערס, און,
זעהענדיג דאָס, גיט ער זיך די הייליגע שבועה קעמפען ביז
צום לעצטען און מיט אַלע כוחות אַריינברענגען ליכט אין
יענער פינסטערניש.

מיר טאָרען נישט צוגעהן מיט אונזער איצטיגען מאַס-
שאַב, מיט אונזערע בעגריפען, מיר מוזען פערגעסען, אַז מיר
זענען מידע, ענטטוישטע קינדער פון צוואַנציגסטען יאָרהונ-
דערט, פאַר וועלכע אזוינע ווערטער ווי קולטור, ציוויליזאַציע
קלינגט עפעס מאַדנע, ווי אַ איראַניע, ווי אַנאָמפּאַרנעמער

רייצען זיך מיט אונז; מיט אונז ערפאָהרענע און ביטער אב-
גענאַרטע.

מיר מוזען פּערגעסען די אַלע אידיילעס, וועלכע אונז-
רע שרייבערס פון דעם לעצטען דור האָבען אויסגעוועבט דוקא
פון יענער (פאַר די משכילים אַזוי געהאַסטער) צייט, מיר מור-
זען פּערגעסען די פּערקלערטע, טיפע, מעלאַנכאָלישע מאָנאָלאָג-
גען רב אבא'ס ביי אָנכי, צייטלינס אַרבייטען וועגען חסידיזם,
בערדיטשעווסקיס מעשיות, מאַרטין בובערס פּערהערליכונגען פון
די לענענדעס. אונזער איבערטרייבענדער ראָמאַנטיזם, וואָס איז
ענטשטאַנען אַ דאַנק אונזער מידיקייט, אַ דאַנק אונזערע ענט-
טוישונגען, צווינגט אונז בעזינגען דאָס אַמאָליגע לעבען אין
יודישען שטערטעל. אונז ענטציקט דער פלאַמענדיגער חסיד,
וואָס וואָרפט אַוועק ווייב און קינד, טרייסעלט אָב פון זיך די
עולמות און לאָזט זיך וואַנדרעווען ווייט, ווייט צום רבי'ן און
אומקערען זיך ערשט אין אַ יאָהר צוריק, נאָכדעם ווי אַלע
האָבען איהם שוין בעקלאָגט. פאַר פּערלוירען געהאַלטען, אומ-
קערען זיך צוריק צופּוס, פּרייליך, פּריש מיט אַ ניגון, מיט אַ
נייעם ניגון פון רבי'ן.

אַבער ביי מענדעלע'ן איז אָט דער חלום אונזערער צע-
שטערט, דאָס גאַנצע פּאַנסאַזיע-בילד צערינט, ווי אַ לייכטער
נעפל. מענדעלעס חסיד איז אַ לעדיקגעהער, אַ טויגעניכטס, אַ
פאַראַזיט. הערט נאָר די ביטערע רייד פון דעם חסידס ווייב,
ווען זי קומט צום רב קלאָגען זיך אויף איהר מאַן און פאַר-
דערט גט. זעהר וועניג ראָמאַנטיק אין איהרע רייד, זי שיל-
דערט איהר מאַן מיט אונבעררעכמוט'דיגער אָפּענקייט, גאַנצענע
סעג און וואַלען פּערגעהען ביי איהם אין פּוסטע שמועסען
הינטערן אויבן, אין דעם אַ ביסעל בראַנסען נאָכן דאווענען. די
היים אינטערעסירט איהם נישט, אויף די קינדער קוקט ער
נישט, קומט ער אַריין, מוז אַלץ זיין גרייט, און קומט דער
פּרייטאָג, נעהמט ער צו ביי דעם ווייב די לעצטע עטליכע
בראָשען, און שלענדערט צו זיין רבי'ן. פרובט זי יאָ אַמאָל אַ
וואָרט זאָגען, דאָן פליהען איהר דראָהונגען, סטראַשווקעס, זי

זעט א וויסטע עגונה בלייבען, אין בעסטען פאל שטויסט ער זי אָב מיט דעם „עט, וואָס פערשטעהט אַ יודענע“.

פונקט ווי אונזער ראָמאַנטיזם איז איבערטרײַבען, אָבער ער איז אַ פּסיכאָלאָגישע נױטװענדיגקײט, אַזױ איז אױך דער שאַרפּער רעאַליזם מענדעלע'ס געװען איבערטרײַבען, אָבער נישט װעניגער אַ נױטװענדיגקײט. פּרײַהער פּאַר אַלץ איז ער אַרױס-געטראָטען אַלס סאָציאַלער רעפּאַרמאַטאָר. ער האָט געפּאָדערט יושר בײַ די גבירײַם, בעל־טאַקסעס, װאָס האָבען געהערשט איבער דער געמײנדע, ער האָט געפּאָדערט רײַנליכקײט אין די שטיבער, אײדעלע פּאַרמען אין אומגאַנג, אַכטונג צו דער פּרױ, צו װעלכער עס איז נאָך דאַן געװען אַ רײַן אָרײַענטאַ-לישע בעציהונג, ער האָט געפּאָדערט מענשענרעכט און אינגאַנ-צען אָבגעבען זיך דעם פּערטיידיגען פּון אָט די פּרײַנצײען, ער האָט זיך אַװעקגעשטעלט אין צענער פּון דעמאָלסדיגען לעבען און העלריש, צוזאַמען מיט פּיעל אַנדערע, געקעמפט. און דאַן איז עס געװען, װען דער פּובליציסט, דער סאַטירי-קער האָט געהערשט, און דער קינסטלער האָט געשוויגען, אָדער אָבגעקומען מיט קלײַניגקײטען.

אין אַ שעהנעם פּרײַהמאַרגען שפּאַציר אין מיר אַזױ צװישען װיגענדע קאַרנעלדער און, אײדער אין האָב בעװי-זען זיך אַרומקוקען, בײַן איך שױן געשטאַנען אין גרויסען, געדיכטען װאַלד. איך בין געגאַנגען אַלץ טיפּער און טיפּער, אַראָבגענומען די טאַרבע פּון די פּלייצעס, אױסגעצױגען מײַן קאָסטל און זיך אױסגעשפּרײט צופּוסענס פּון אַ שאַטיגען בוים. מילא, װאָס איז דאָ צו דערצעהלען? אַ װאַלד, װי אַלע װעל-דער, בױמער זענען בױמער, גראָז איז גראָז, און פּײַגל זענען פּײַגל“ (פּישקע דער קרומער).

װי כאַראַקטעריסטיש אָט די שטעלע איז. מיר װײסען, װי מענדעלע האָט זיך געקאַנט דערוואַרמען בײַ אַ אידלישען פּײַנאַזש. מיר װײסען, װי ער האָט ליעב מאַהלען, דעטאַלײזיר-רען. אין אַנ'אַנדער אָרט איז ער זיך מודה, אַז ער האָט אַ מין חולשה צו גאָטס נאַטור, צו אַלץ, װאָס שפּראַצט און בליהט,

און אָט דער חולשה האָבען מיר צו פּערדאָנקען מייסטער האַפּטע
נאַטור-שילדערונגען. נאָר ווי אָפּט בעפאַלט מענדעלע'ן דער
פּובליציסטישער פּאַראַקסיזם. און דאָן איז ער טוראָדיג קאַרג,
דאָן זשאַלעוועס ער ווערטער און, אָנהויבענדיג מאַהלען, וואַרפט
ער אַוועק אינמיטען דאָס קעסטעל מיט פּאַרבען, צעבייזערט זיך
און וויל אונז פּערזיכערען, אַז עס איז גאַרנישט בעזונדערס
פּערהאַנען, וואָס צו דערצעהלען, אַז בוימער זענען בוימער,
גראַז איז גראַז. דער פּובליציסט, דער קעמפּער פאַר בילדונג,
יושר און געזעלשאַפּטליכען לעבען איז גובר דעם קינסטלער
און פּעריאָגט איהם.

ליעבע דורך האַס, דורך צאָרן, דורך ביטערקייט איז
איינער פון די וויכטיגסטע מאָמענטען אין מענדעלעס ווערק.
ער געברויכט אַלעמאָל דאָס וואָרט „יודלעך“ אָנשטאַט יודען.
דאָס קאָן אמת אַ ביסעל אָבשטייטען, עס ווירקט אונאַנגענעם.
אין אָט דעם איבערגע'חזר'טן „יודלעך“ פיהלט זיך אַ גרינגשע-
צונג, אַ מין פּעראַכטונג. אָבער דאָס וועט זיין נישט ריכטיג.
מענדעלע איז געווען פּערביטערט, אָבער ער האָט שטאַרק גע-
ליעבט זיין פּאָלק. און אָפּט פּלעגט זיין האַרץ ווייך ווערען,
און דאָן פּלעגט ער קרעכצען, אַלצען, טרעהרען פּערגיסען און
„יודלעך“ האָט שוין דאָן עפעס אַנדערס געקלונגען.

פּערהאָן אַ שמעלע אין מענדעלעס גלענצענדער דערצעה-
לונג, שם און יפת אין אַ וואַגאָן, וואָס אַנטשליקט פאַר אונז
זיין וויינענדיגע נשמה. ער שילדערט ווי אַנ'עדה יודען, יודע-
נעס, קינדער בעשטייגען אַ צוג, שילדערט דעם טומל, די שטור-
פּעניש, די בערג מיט קישענס און זעק, שילדערט ביין, ביטער,
און מיטאָמאָל ווערט דער כּעס איינגעלאָשען און מענדעלע איז
זיך מודה:

„איך בין זיך מודה, וואָס פאַר גאָט דאָס פאַר לייטען,
אַז תחילת האָב איך געהאַטט אין האַרצען מיינע שכּנים, גלייך
ווי זיי זאָלען עפעס מיינט פּערנעמען, און ווי דער אמת איז,
האַבען זיי מיך טאַקע נישט געלאָזט רוהען, און אין האַרצען
האַב איד געשלאָסען מיינ ביטערען מול, וואָס האָט מיר אויפ-

געקאמפאנירט מיט אועלכע מאָדנע משונהדיגע און דאָקוטשליחוּע
נפשות. נאָר, אַז איך האָב זיך צו זיי גוט צוגעקוקט און זיי בע-
טראַכט, איז אין מיין האַרץ געוואָרען אַנאָיבערקערעניש זיי צום
גוטען, און האָב אָנגעשטאַנגען פון זיי צנדערש צו דענקען. זייערע
קליידער, משטיינס געזאָגט, זייער געשטאַלט און זייערע פנימער,
וואָס זענען שוואַרץ ווי די ערד, האָבען גאַנץ בעשיינפערליך
בעוויוּען, אַז זיי זענען בעביך אומגליקליכע, וואָס האָבען זיך
אין לעבען גענוג אָנגעליטען, גענוג אויסגעשטאַנגען, און דאָס
האַרץ האָט מיר געריסען פאַר רחמנות אויף זיי. די ביטערע
זיפצען יעדע מינוט פון דער מוטער, האָבען מיר געמאַכט אַ
לאַך אין האַרצען, דאָס פלייסען זיך פון דעם פאָטער מיט די על-
טערע קינדער מיך נישט צו דריקען און ענג צו מאַכען, האָט
מיך פאַרן האַרצען גענומען, און מער פון אַיטליכען האָב איך
מיטלייד געהאַט מיט דעם זויגענדיגען קינד, וועלכעס האָט
געדערעמלט שוואַך, אָהן קרעפטען, אָהן בלוט אין די ליפּעלעך,
אָהן אָטעם אין זיין יונגער ברוסט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך
נעביך אָנגעשריען ביי דער מוטער אויף די הענט — דאָס אַלץ
איז פאַר מיר גענוג געווען זיך פאַרצושטעלען דאָס שווערע,
ביטערע לעבען פון דעם אומגליקליכען געזינד. עס האָט מיר
זיך פאַרגעשטעלט אין מיין געדאַנק נאָך טויזענדער אַזעלכע
טרויעריגע, אומגליקליכע פאַמיליעס, וועלכע ליידען הונגער,
דחקות, טראַגען דאָס בינטעל צרות, שטיל אָנבייגענדיג דעם
קאַפּ, און מיין האַרץ האָט ביטער געוויינט אויף זיי נעביך.
יאָ! און מענדעלע'ס האַרץ האָט ביטער געוויינט, עס איז
איהם געוואָרען אַ לאַך אין האַרצען, און דאָן האָט זיין פער-
דער בעקומען אַ זאַנטסקייט, אַ ווייכקייט, ביז גאָר ריהרענדעס,
און דער אויסדרוק „יודלעך“ האָט שוין נישט געהאַט יענעם
אונאַנגענעהמען שטריך, נאָר עפעס אינטימעס, אייגענעס. פאַר-
האַן ביכער גאַנצע, וואו דאָס „לאַך אין האַרצען“ גיט זיך מעהר
צו פיהלען, איידער זיין צאָרן, זיין ביטערקייט, וועלכע איז
אויך געווען שטענדיג אויס גרויס ליבע צו זיין גידנעם פאָלק.
און דאָס האָבען געוואוסט די טונעיאַדעווקער, גלופסקער

אייניקלעך, ווען זיי האָבען מיט עטליכע צעהנדליגער יאָהר
 שפעטער געפֿייערט און מקבל פנים געווען זייער זיידען שוין
 צישט אויף די ברעגעס פון גנילאָפֿיאַטאָיוקע, נאָר אין די גרוי-
 סע שטעדט, און זעהענדיג אָס דעם ענטוויאַזם פון די אייניק-
 לעך, האָט זיך דער זיידע דערמאָהנט אָן אַמאָליגע שלאַכטען
 זיינע און, שמייכלענדיג, געוויס געטראַכט: אויף נאמנות, יענע
 טונעיאָדעווקער יודען זענען אויך אפנים נישט געווען אַזוי
 שלעכט, ווי איך האָב געמיינט, וואָרום ווי מאָהלט זיך עס דען,
 אַז זיי זאָלען האָבען אַזוינע בראַווע, האַרציגע אייניקלעך.
 איך האָב געזעהן מענדעלעך גראָד באַלד נאָך זיין טריי-
 אומף-רייזע איבער ליטע און פּוילען, ווען ער האָט זיך אומ-
 געקעהרט קיין אָדעס צו זיך אַהיים. עס איז געווען אַ טרוקע-
 גער זוניגער האַרבסטטאָג, מיר זענען אַ גאַנצע קאַמפּאַניע (ביאַ-
 ליק, ראַווינצקי, פּרץ, הירשביין) געגאַנגען צו מענדעלעך הע-
 רען, ווי איהם איז געפֿעלען דער ערשטער גרויסער אַרויספּאָהר,
 און אָט זענען מיר געזעסען אַרום מענדעלעך ביים רונדען טיש
 אין ברייטען אַרבייטסציעמער. מענדעלע האָט דערצעהלט מיט
 התלהבות דאָס, וואָס ער האָט געזעהן, איבערגעלעבט, ער האָט
 געשמאַק גערעדט, בעהאַרצט, עס איז שוין געווען גישט אַ לאַך
 אין האַרצען, נאָר אַ טיעפע פּרייד און בעפּריעדיגונג, און, אַזוי
 ווי מיצד אַ ביסעל פון דערצעהלען, האָט ער פּערנייגט דעם
 קאַפּ, דעם זעלטענעם ווייסען קאַפּ, פּערלעגט אַ האַנט אין אַ
 האַנט, פּערטראַכט זיך, און זיס-זיס צושמייכעלט זיך, און דאָן
 איז ער געווען ענליך צו דעם מאַנבלאַן ביי אַ שעהנעם זונענ-
 אונטערגאַנג.
 מיר דוכט אַלץ, אַז מיט דעם זעלביגען זיסען שטייכלעל
 איז אונזער זיידע אַריבער אין דער אַנדערער טיפּערער וועלט.

מענדעלע'ס יודיש

„זעלבסט אין דער שפראך און אויסדרוקען פון דעם יודיש-
לשון ווייס איך נישט, ווי זיך צו ערקלערען די אַרט און וויי-
זע, ווי ער געברויכט איהם. איך גלויב נישט, ער זאָל אַזוי
פעדאָנטיש זיין און האַלטען דעם לשון אַלס איינע געשטעלטע
שפראַך, וואָס יעדעס וואָרט האָט איהר שורש און מקור אין
דער שפראַך זעלבסט, און ער איז פאַר די שרשים און מקורים
אַזוי פיעל איינגענומען, אַז אַלץ, וואָס ער געפינט נישט אין
זיי, איז נישט הייליג און נישט גוט צו געברויכען, און שרייבט
דעריבער ריין יודיש, ווי מאַנכער העברעער, אַ פעדאָנט שרייבט
און וויל, אַז אַנדערע זאָלען אויך שרייבען נאָר ריין ביבליש,
אָדער ער איז לכתחילה דעם זשאַרגאָן אַ פיינט און וויל איהם
אונטערגאָבען, בכדי אַרויסצושטעלען זיין פראָטקייט און פער
דאָרבענקייט, ער זאָל זיך שעהמען פאַר לייט“.

י. דינעזאָנס ווערטער וועגען ש. י. אַבראַמאָוויטשען אין
„הויזפריינד“*, אין אַרטיקל: „די יודישע שפראַך און איהרע
שרייבער“.

— (* באַנד I (וואַרטע 1888). —

ארייבענדיג די שורות, איז דער בעקאנטער שריפטשטע-
דער — א הייסער פריינד פון דער „אָבגעשטויסענער“ שפראַך.
אָבער זי איז אין זיינע אויגען נישט מער ווי א „זשאַרגאָן“, אַ
צייטווייליגע זאַך, וואָס מוז סוף-בל-סוף אונטערגעהן, נאָר לעת
עתה טאָר מען זי נישט אַוועקמאַכען מיט דער האַנד, דען זי
איז אַ אויסגעצייכענט מיטעל אויף אויסצובילדען די פינסטערע
יודישע פּאָלקסמאַסען.

אַ בריק איז דאָס פון יודיש אונוויסענקייט צו אייראָפּע-
אישער בילדונג. אין דער מינוט, אָבער, ווי דער „געמיינער
סאָרט יודישער עולם“ וועט שוין משיג זיין, ווי נויטיג עס איז
זיך צו לעהרנען, וועט די יודישע שפראַך ווערען איבעריג, און
מיוועט זי קאָנען אַוועקוואַרמען, ווי עפעס אַזוינס, וואָס האָט
אָבגעטהון זיינס און קאָן מער קיין נוצען נישט ברענגען.

פון דעם שטאַנדפונקט — האַלט דינעזאָן מער פון „יודיש-
דייטש“, ווי פון לשון-הקודש. העברעאיש, אַלס קולטור-שפראַך,
„האָט זיינע אייגענע אָפּמער פּערלאַנגט, און פיעל זענען צו איהם
פּערקויפט געוואָרען אַזוי צו זאָגען: לעבדים עברים“* — און
זענען סוף-בל-סוף „ביי זייער העברעאיש געבליבען“, — „יודיש-
דייטש, ודאָגענען, האָט אַזעלכע אָפּמער נישט פּערלאַנגט, פאַר
זיך זעלבסט האָט דער לשון נישט גערעדט און נישט געהאַט
וואָס צו רעדען, דעריבער איז אַלץ, וואָס מען האָט אין איהם
געשריבען, נאָר געוועזען אויף צו וועקען, צו ערקלערען און
אָנצווייזען אַ וועג, און דז, וואָס האָבען געפּאָלגט דאָס, וואָס
זיי האָבען געלעזען, זענען צו אַ בעסערען תּלּלית געקומען אַלס
יענע העברעער“. זיי זענען נישט געבליבען ביים יודיש-דייטש,
נאָר זענען אַריבער „פריי צו זיין אין דער וועלט, מיט דעם
לשון-המדינה“...

האָבענדיג אַזאַ מיינונג וועגען דער יודישער שפראַך, איז
דינעזאָן געשטאַנען פאַר מענדעלע מוכר-ספרים, ווי פאַר אַ
רעטעניש.

(* דאָרט, —

ער האָט זיך נישט געקאָנט מאַרשטעלען העכערע קונסט אויף „זשאַנגאָן“.

— „איך גלויב נישט, אויב הי אַבראַמאָוויטש איז געווען זען אזוי פאַרנאָרט צו גלויבען, דאַן ווען ער האָט די ספרים געשריבען, אז ער שרייבט עס פאַר דעם המון, און דער המון וועט זיי פערשטעהן. בלייבט מיר אַזאָ די פראַגע: פאַר וועמען האָט ער די „קליאַטשע“ און „יודעל“ געשריבען אין זשאַנגאָן? איבערהויבט בעמערק איך לסי ראות עיני ורגש לבבי, אז הי אַבראַמאָוויטש האָט אויסגעהערט, באַלד נאָך זיין ערשטען טויזנט פון דער „טאַקסע“, ערענסט צו זיין אין זיין שרייבען יודיש-דייטש און ערענסט צו דענקען פון דעם לשון זעלבסט. אין אַלע זיינע לעצטע ווערק איז דער הומאָר און סאַטירע צו פיעל און צו דיק איינגעוויקעלט אין איינפאַכע און אָפט נישט נוי-טיגע און נישט גאָר וויציגע ליצנות, וועלכע עס פאַרשטעלען דעם טראַפען מוסר און דעת. און ווען איך לעז זיינע לעצטע יודיש-דייטשע ווערק, ווי למשל, „מסעות בנימין השלישי“, בע-קום איך אַ געפיהל, ווי דער מחבר שפיעלט זיך און מאַכט קונסטגעברעך, און שפּעט, און לאַט, און טאַנצט אויף אַ שטריוק פאַר זיינע חברים און מחברים זעלבסט, און בעקומערט זיך ווייניג, אום דעם פאָלק וואָס נוצן צו ברענגען.“

אויב דער עיקר איז דער טראַפען מוסר און דעת, דאַרף דינעזאָן, נאַטירליך, גאָר עולם ומלואו האַלטען פון אייניק מאיר דיק, וועלכער איז „גרויס און ערענסט אין זיטענלערע“. האָבענדיג פאַר זיך די „טאַקסע“, די קליאַטשע“ און „מסעות בנימין השלישי“, דערמאָנט זיך דער שרייבער מיט אַ זיפּ אָהן יענער צייט, „וואָס איז ווירקליך געוועזען איינע בליה-ענדע און געדייהענדע צייט פאַר אונזער יודיש-לשון, דאַן האָ-בען מענטשן געפילדעטע פון העכערען שטאַנד זיך בעגעבען מיט דעם“...

אַי, דער יודיש-לשון איז ביי אַ סך פון די פריהערדיגע יודישע שריפטשטעלער נעבען גאָר קיין „שפראַך“ נישט געווען, נאָר טאַקי עפיס אַ מין פּערזעהעניש, אויסמישעלך פון פּרזשיע-

דענע יסודות, דייטשמערישע, יודישע און העברעאישע, — מחבר פון ציטירטען אַרטיקעל האָט עס קנאַפּ געאַרט: וויכטיג איז אין דער ניס דער יאָדער, נישט די שאַלעכץ, — אין לי-טעראַטור האָט דיגעזאַן געשעצט דעם תּוך, נישט די פּאַרם, און ספּעציעל האָט זיך איהם אויסגעוויזען קאָמיש צו זוכען האַרמאָניע אין אַזאַ „אַץ-קוצץ-לשון, אין אַזאַ „אַהן-הענט-אַהן-פיס-אַהן-לייב-אַהן-לעבען“ שפּראַך, ווי דער „זשאַרגאַן“, וואָס האָט קיין שום אויסזיכטען נישט אויף עפּיס אַ צוקונפט און וועט אויפ-הערען צו עקזיסטירען אין דעם מאַמענט, ווען טוועט אין דער יודישער גאַס שוין נישט זיין קיין ווינקעלע, וואוהין די ליב-טיגע זון פון השפּלה זאָל נישט האַבען אַריינגעוואָרפען אַ בינ-טעל וואַרימע שטראַהלען...

ש. י. אַבראַמאָוויטש איז געקומען צום זשאַרגאַן דורך דעם זעלביגען געדאַנקען-לויף, ווי דיגעזאַן. אַלס משכיל, — אַלס מאַראַליסט און סאַטיריקער, — אַלס לערער, האָט ער געשטרעבט דערצו, זיין פען זאָל וואָס מער נוצען ברענגען דעם אַרימען יודישען פּאָלק. ווען ער האָט געשריבען העברעאיש, האָט איהם נישט געלאָזט רוהען דער געדאַנק: „ווער דאַרף דאָס האַבען? וועמען קומט עפּיס אַרויס דערפון?“ אויף איבערצוגעהן צום „זשאַרגאַן“, האָט מען, אָבער, בע-דאַרפט האַבען גרויסען מוט:

— „אין מיין צייט, האָט דער זשאַרגאַן פּאַרגעשטעלט אַ פּערוויסט פעלד. פּערשיעדענע טינטלעךס האַבען אין דער שפּראַך געשריבען פּוסטע נאַרישע זאַכען. געלייענט האַבען וויי-בער און פּראָסטאַקעס. דאָס פּאָלק האָט זיך געשעהמט צו לייע-נען די „ווייבערישע ביכלעך“. אונזערע שריפטשטעלער, די קינסטלער פון וואַרט, האַבען זיך פּערהאַלטען צום זשאַרגאַן מיט גרויס פּעראַכטונג, און ווען איינער האָט זיך ערלויבט אַ שפּאַס צו טהון אין דעם מבוזהדיגען לשון, האָט ער פּער-שטעלט זיין נאָמען, מיזאַל איהם נישט דערקענען און מיזאַל נישט חווק מאַכען“...

אזוי דערזעהלט מענדעלע אין זיין אויטאָביאָגראַפֿיע. די שטאַרקע ליעבע צום פּאָלק האָט, אָבער, גובר געווען דעם געזעלשאַפּטליכען פּאַראָרטייל, און אַבראַמאָוויטש האָט גיך געפּוּעלט ביי זיך צו ווערען אַ משרת ביי דער „דינסטמויד“.

נאָך דעם ווי מענדעלע האָט אָנגעהויבען שרייבען יודיש, האָט, אָבער, די שפּראַך פאַר איהם שוין נישט געקאָנט בלייבען מער קיין „דינסטמויד“. אין די הענד פון דעם כּשומאַכער איז דאָס פּלומרשט חוּכאַ-וטלילאָדיק פּערזעהעניש כּמעט ווי אי-בער נאַכט פּערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ בילדשעהנע בת-מלכה. דער קינסטלער אין אַבראַמאָוויטש'ען האָט אים נישט ער-לויבט אָבצוטיילען אין שרייבען דעם אינהאַלט פון דער פּאַרם. דער מאַטעריאַל, פון וועלכען אַ קינסטלער שאַפט זיינע ווערק, ווערט נאָר דאָן פּערוואַנדעלט אין קונסט, ווען עס בע-קומט די נויטיגע, די פּאַסענדיגע פּאַרם.

דאָס העכער שטעהט אַ קונסטווערק, וואָס מער, וואָס שטאַרקער, וואָס טיעפּער די פּאַרם אין איהם איז צוגעפּאַסט צום אינהאַלט, — און פּאַרקעהרט.

מענדעלע האָט דאָס געפּיהלט מיטן איינגעבוירענעם, גע-זונדען אַרטיסטישען אינסטיקט, — און האָט די גאַנצע רייכקייט פון זיין אויסערגעווענהליכען גייסט, די גאַנצע קראַפט פון זיין מערקווירדיגען טאַלענט איבערגעטראַגען אין די מלבושים פון זיינע גראַנדיעזישע ווערק, — אין די יודישע שפּראַך.

זיינע חברים, די איבריגע מחברים, האָבען געשטוינט. זיי האָבען אין דעם געזעהען נישט מער ווי פּוסטע „קונסטגע-ברוין“: דער שרייבער מאַכט זיך פּשוט נאַריש „טאַנצט אויף אַ שטריק“.

מיר פּערשטעהען אָבער שוין, אַז אין דער אַרטיסטישער בעציהונג צו דער יודישער שפּראַך ליגט מענדעלע מולך-ספּרימיס גרויסקייט.

ווי אַנאַמת'ער גייסטריז, ווי אַנ-עפּאָכעמאַכער האָט דער פּאַטער פון אונזער מאָדערנער נאַציאָנאַלישער לייטעראַטור אויף

דעם דאָזיגען געביט, ווי אויף פיעל אַנדערע, איבערגעשטיגען זיין דור.

אַבראַמאָוויטש איז געבענשט געוואָרען פון גאָט מיט דעם זעלטענעם גאָב, וואָס רופט זיך: חוש פון דער שפּראַך.

„סטיל — דאָס איז דער מענש“, האָט זיך עמיך אויסגע-
דריקט, אין דעם זין פערמאָנט איטליכער בעגאַבטער און ענט-
וויקעלטער שריפטשטעלער, מער-וועהניגער, זיין סטיל, ד. ה.
זיין אַרט שרייבען, זיין לשון, אין וועלכען ס'שפיגעלט זיך אָב
זיין אינדיווידוואַליטעט.

מענדעלע מוכר-ספרים איז סטיליסט אין ברייטערען זין
פון וואָרט. — דהיינו, אויך אין דער אָביעקטיווער זייט פון
זיין שפּראַך.

אויסער דעם, וואָס ער שמעמפּעלט אָב אויף דער לעצטער
זיין איך, זאָמעלט ער דאָרט צונויף די טיעפסטע אייגענשאַפּ-
טען פון „יודיש-לשון“ גופא אַלס אַזעלכען.

דורכלייענענדיג „דאָס קליינע מענשעלע“, „די קליאַטשע“,
„דאָס ווינשפינגערל“, „מסעות בנימין השלישי“ וכו' האָט איהר
פאַר זיך: די נשמה פון די פּערזאָנען, וואָס ווערען דאָרט
אַרויסגעפיהרט: די נשמה פון דער פּאָלקסמאַסע, פון וועלכער
זיי האָבען זיך נאָך נישט אין גאַנצען אָבגעטיילט, אַלס אינדי-
ווידועלישע טיפּען; די נשמה פון דעם מחבר, וואָס האָט דאָס
אַלץ אין זיך איינגעזאַפּט און פון זיך צוריק אויסגעשטראַהלט,
און די נשמה פון דער שפּראַך, אין וועלכער דאָס בוך איז
פּערפאַסט.

טיעף האָט הלל צייטלין אָנגעמערקט וועגען אַבראַמאָ-
וויטש'עס העברעאישען סטיל:

„אין מענדעלע'ס לשון-קודש איז אויסגעמישט תנ"ך, הלכה,
אגדה, פיוט, דרוש, מוסר, חקירה, קבלה, שפּעטערדיגע שירה
און מליצה. זיין סטיל איז אַנאויסדרוק פּונ'ם גאַנצען יודישען
טויזענד-יאָהריגען לעבען. ער איז דער אויסדרוק פון אונזער
גאַנצער קולטור.“

אַמאָ דאַרף מען אויסדריקען אַ קורצען, שאַפּרען גע-

דאנק — דאן קומט דער הלכה-סטיל; אַמאָל דאַרף מען אויסדרי-
קען אַ פערוויקעלטען געדאַנק — דאן קומט דער סטיל פון
גמרא מיט מפרשים; אַמאָל דאַרף מען אויסדריקען אַ טיעפען
אַלעוועלטליכען געדאַנק — דאן קומט דער חקירה-סטיל; אַמאָל
דאַרף מען אויסדריקען דעם אייביגען טרויער און דאָס אייביגע
ליידען פון פלל-ישראל — דאן קומט דער אגדה-סטיל אָדער
דער פיוט סטיל; אַמאָל דאַרף מען שטאַרקע שטראָף-רייד זאָגען —
דאן קומט דער נבואה-סטיל אָדער דער סטיל פון ספרי-יראים, אַלץ
לויט'ן ענין נאָך; אַמאָל דאַרף מען, אָבער, אַ בעזונדער טיעף
געדאַנקען-בילד אויסדריקען — דאן קומט די קבלה צו הילף;
אַמאָל מוז מען, אָבער, די אייביג ליידענדיגע טרייסטען, גלע-
טען, גוטע, זיסע רייד רעדען — דאן קומט ווידער די אגדה,
און ווידער די נבואה פון ישועות ונחמות...

און נישט מעכאַניש אויסגעמישט, נאָך כעמיש צונויפגע-
שמאַצטען זענען די אַלע עלעמענטען.

נאָך מערקווירדיגער איז מענדעלע'ס יודישער נוסח.
דאָ האָט ער געמוזט זעלבסטשטענדיג זיך דורכשלאָגען

אַ וועג.

פאַר איהם איז געווען רויער מאַטעריאַל, אין משך פון
יאָהרהונדערטער אָנגעהויסענטער.

זיין אייפנאבע איז געווען: פון דעם פערשיעדענאַרטיגסטען
מאַטעריאַל איין אָרגאַניש גאַנצקייט בעשאַפּען.

שווערע אַרבעט האָט איהם געמוזט קאָסטען זיין יודיש,
דאָס פּלאַסטישע, האַרמאָנישע, ליכטיגע, פּולבּלוטיגע יודיש פון
„פישקע דעם קרומען“, פון „ווינשפינגערל“.

אינקוקענדיג זיך אויסמערקזאָם אין מענדעלע'ס לעקסי-
שען אוצר, זעהען מיר, אַז אונזער ערשטער סטיליסט איז
גרינטליך בעקאַנט מיט דער גרויסער אַלטער ליטעראַטור פון
טייטש חומשים, יודישע מוסר ספרים און ווייבערישע תחינות;
אַזוי גענוי, ווי ער קען די יודישע לעבענסאַרט מיט אַלע איה-
רע פישטשעווקעס, ביז די נעמען פון די יודישע מאכלים און
פון יודישען קיך געשיר, אַזוי אויסגעבונדען איז ער אויך

אין לשון פון די יודישע פאָלקס מאַסען, — אין ליטע, וואו ער איז געבוירען און אויסגעוואַקסען, און אין וואָלין, וואו ער האָט אַ בעדייטענדיג שטיק פון זיין לעבען פּערבראַכט; פול איז זיין נשמה אויך מיט אַבקלאַנגען פון דער יודישער פּאָלקס פּאָ-צויע, פון איהרע לידעלעך און מעשה'לעך, — און שפּריכווער-טער מיט רעדענסאַרטען געפינט איהר אין זיין שפּראַך מעהר, ווי ביי דער באַרערעוודיגסטער קליינשטעטעלדיגער יודענע מיט אַ מיללעכעל אויף שרויסען און אַ צינגעל ווי אַ גאַלמעסער.

איין גייסט האָט זיך פאַר אַבראַמאָוויטסיס טיעמגרייכענדיג אויג אין די דאָזיגע פּערשיעדענאַרטיגע עלעמענטען פון דער יודישער שפּראַך אַנטפּלעקט.

ער האָט איהר פּערבאַרגענעם ריטם אונטערגעהערט, די געזעצען פון איהר עקזיסטענץ און ענטוויקלונג אַנגעטאַפט און זיך קלאַר געמאַכט.

יודיש איז אין זיינע אויגען ווירקליך געווען, איינע גע-שטעלטע שפּראַכע; ער האָט ווירקליך געהאַלטען, אַז יעדעס יודיש וואָרט האָט זיין שורש און מקור אין דער שפּראַך זעלבסט; ער איז, ווירקליך, געווען „פיר די שרשים און מקורים אַזוימילעל איינגענומען, אַז אַלץ, וואָס ער געפינט נישט אין זיי, איז נישט הייליג, און נישט גוט צו געברויכען; ער האָט, ווירקליך, גע-שריבען „ריין יודיש...“ דער ערשטער, קען מען זאָגען*).

מיט 22 יאָהר צוריק איז מען נישט אומשטאַנד געווען משיג צו זיין, אַז דאָס איז אַ געניצלע רעמאַרם, אַז דאָס איז די געבורט פון ליטעראַרישען יודיש, — מ'האַט איינגעפונען אין דעם אַלעם „אַזעלכע פעהלער, וואָס זענען פּעכות העגלה ביי דעם, וואָס קוקט בעין יפה אויף דעם לשון און אויף די ספרים, וואָס סופרים מהוגנים שרייבען...“

מענדלע-טורעם האָט אויסגעמעקט פון זיין לשון די דייטשי-

* אַקטענפּעלרס יוהיש איז ריין, אַבער פּרימיטיוו; ס'פּעהלט איהם דאָס קיין-סטערישע, וואָס מאַכט דעם טייל, — ש. עטינגער האָט זיינע חערק ביים לעבען נישט גערוקט. —

שע ווערטער, מיט וועלכע א. מ. דיק האָט פּערגאַסען אונזער שפּראַך, אָבער אָהן וועלכע זי קען זיך אינגאַנצען בעגעהן; די דייטשמערישע גראַמאַטיקאַלישע פּאַרמען און דעם דייטשישען בוי פון זאַץ, וואָס זענען ווירדיג דעם גייסט פון מאַמע-לשון, פּרעמד זיין היסטאָרישער טראַדיציע. ער האָט אויך שטאַרק בעגרענעצט דעם העברעאישען און סלאַווישען עלעמענט אין דער יודישער שפּראַך.

מענדעלע האָט זיך אָפּגעשטעלט בלויז ביי די ווער-טער און אויסדרוקען פון דייטשישער, לשון-קודשדיגער און רב-שישער, פּוילישער, אוקראַינער אָבשטאַמונג, אויף וועלכע סליגט שוין פון דורות אַ בולטיע יודישע חתימה; וועלכע זענען נאָך פאַר יאָהר-הונדערטער אַריין אין דער יודישער גאַס, איבערגעאַר-בעט, איבערגעאַנדערשט געוואָרען, איבערגעקאַלט, פּערדייט, אַסימילירט פון דער יודישער פּסיכאָלאָגיע, לויט בעזונדערע אינ-ווייניגסטע געזעצען.

איהר וועט ביי איהם נישט בעגעגענען איינעם פון די העברעאישע אויסדרוקען, מיט וועלכע, למשל, דאָס איבענדער-מאָנטע דינענזאָנס אַרטיקעל איז, גאָר אָהן אַ שום נויטיקייט, נאָר לוי בפיון אָנגעשטאַפט.

אין „ווינשפינגערל“ איז פּערהאַן ביז 180 ווערטער פון סלאַווישע שרשים, — צוש, אָבגעבליאַקעוועט, אונגערקע, אונ-טערוואָרטשען, אינדיק, בורטשעט, בורנעס, באַרשטש, בלאָטע, געמבע, גאַניק, געפענטעט, געמאָנטעט, דרעמלען, און א. וו., — כמעט איינס און איינס געהערען זיי צו די טיעף-פּעריודישטע, אַלגעמיינ-געברויכליכע, אַזוי כאַראַקטעריסטישע פּאַרץ לייטווישען און וואָלינער דיאַלעקט, ענג-פּערקניפטע מיט דער אָבשטאַר-בענדיגער עפּאָכע אין אונזער לעבענסאַרט, וואָס איז אַזוי אַלזייטיג אָבעקמאַהלט אין די ווערק פון אונזער גרויסען גאַ-ציאָנאַלישען קינסטלער.

ריכטיג אָפּגעוואויגען, פינקטליך אויסגעמאַסטען זענען די גרונט-יינזידות אין זיין שפּראַך; ער מיסט זיי צונויף אין אַ שטרענג-אויסגעהאַלטענער פּראָפּאַרציע, וואַכענדיג, די האַרמאָניע

זאל אויף קיין האָר נישט געשטערט ווערען.
 נישט קוקענדיג אויף די פּאַרזיכטיגקייט אין אויסוואַהל
 און געברויך פון ווערטער, פילט מענדעלע קיינמאל נישט קיין
 מאַנגעל אין זיי. צו פּאַלקאַם בעזיצט ער די שפּראַך, צו פעסט
 איז ער אין איהר, פּס זאל איהם קאַגען פּעהלען אויסדרוקען!
 ער היט זיך זעהר פון ניטדייטליכקייט, פון צעשווימענ-
 קייט אין סטיל. ער וועט תמיד אָפּזוכען דאָס וואָרט, וואָס זאל
 אַרומגעמען דעם בעגריף, ווי אַ גוט אויפגענייטע הענטשקע די
 האַנד, ווי די אייזערנע רייף דעם ראָד אין וואַגען.
 און דאַרף מען אויסדריקען אַנאיידלעכערען ניואַנס פון
 בעגריף, אָדער אַנאָבסטראַקטע השגה, איז מענדעלע תמיד
 ביכולת צו בעשאַפען אַ נייע פּאַרם פון אַנאָלטען שורש, —
 און דאָס נייגעבוירענע וואָרט איז פונקט אזוי יודיש, ווי די
 אַלטבעקאַנטע ווערטער פון מאַמע-לשון, מחמת דער מחבר פון
 „מסעות בנימין השלישי“ ווייסט צוצוגעבען צום יודישען וואָרט-
 צעל אויך אַ יודישען פרעפיקס און אַ יודישע ענדונג.
 נישט „בלענדענד, ערצויגען, ערנידריגט“ שרייבט מען-
 דעלע, נאָר: „בלענדזענדיג, דערצויגען, דערנידעריגט“, — און
 אזוי פון אָנהויב ביז סוף לאָזט ער אויף קיין רגע נישט אָב
 פון אויג די דורך איהם אַליין צום ערשטען דורכגעפילטע גע-
 זעצען פון דער יודישער עסימאָלאָגיע.
 ווי טיעף, ווי בעשמעקט איז, למשל, דאָס הויפטוואָרט
 „געדראַנג“, וועלכעס מענדעלע האָט אַרויסגעקומען פון צייט-
 וואָרט „דרינגען“. — אַ שאָד, וואָס זער לאַגישער טערמין איז
 נישט אַריין אין אונזער היינטיג יודיש. ער פּעהלט דאָך אונז
 ממש! מיר שרייבען: „פּועל-יוצא“, „רעזולטאַט“, — די ביידע
 ווערטער זענען נויטיג, זיי גיבען אָבער דורכאויס נישט איבער
 יענעם בעגריף, פאַר וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט נאָך מיט 40
 יאָהר דערפונען אַזאַ גליקליכען אויסדרוק.
 מענדעלע ווייסט, ווי רייך זיין שפּראַך איז, און קאָקע-
 טירט אָפּטמאַל מיט זיין עשירות. אַנשטאַט איין וואָרט, וואָס
 וואָלט גאַנץ ריכטיג איבערגעגעבען אַ בעגריף, האָט ער ליעב

נישט זעלטען אַ וואָרף צו טהון אַ גאַנצע זשמעניע מיט ווער-
טער, — ווי ווייץ פאַר די פייגעל, — ווי איינער זאָגט: „נאַט,
בעזאונדערט!“

— „איך וועל דיר ווייזען אייערע אַלע תכשיט'לעך, אייערע
מיוחסים'לעך, אייערע בעלי-טובות'לעך, אַלע אייערע אפטרופסימ'
לעך, — זאָגט דער אשמדי אין דער „קליאַטשע“: — „איך וועל
דיר ווייזען אייערע ספאָדיקלעך, אייערע ציגאַנערלעך... איך
וועל דיר ווייזען פייקעלעך, גערגעלעך, אונכיגאַקעלעך, מרידענ-
לעך, שיך-און-זעקעלעך, פיאַטקעלעך, פאַטשיילעכלעך, פושקעלעך,
קעסטעלעך, קאַראַבקעלעך און קאַכלעפעלעך... איך וועל דיר וויי-
זען אייערע דריידלעך, שרייערלעך, גרעגערלעך, שטאַרקע הע-
מערלעך, ניימאָדנע גלות-ליכטלעך, קאַרפירער-אתרוגימ'לעך און
אייערע כתר-הינדלעך!“ (*)

— „איך, מענש, — זאָגט ישראליק'דער-משוגענער, — איך,
מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אַנטיק פון אַלע
בעשעפענישען; נאָר צוליב מיר, תכשיט, צוליעב מיין בעדער-
פעניש און מיין פערגעניגען לעבען זיי אַלע אויף דער וועלט;
איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאַר איבער אַלע
בהמות“ (**).

אין דער „קליאַטשע“ געטינען מיר אויך אַזאַ פראַזע:
„אפילו אַ יונגעל, אַ שוטה, אַ וויסע'חברה'ניק, אַ דראַב,
אַ טויגעניכטס, אַ לא-יוצלה“...

מיוועט אפער זאָגען: וואָס טויג דאָס אָנהויפענען פון
סינאָנימישע ווערטער? ביי מענדעלען האָט, אָבער, דער לוקסוס
אין אויסדרוקען אַ בעזונדער טעם, דערביי ווירקט עס פסיכאָ-
לאָגיש: מאַכט בולטער דאָס בילד, אויסדרימליכער דעם געדאַנק.
פולער דעם איינדרוק.

(*) די קליאַטשע ז' 110:

(**) דאָרט ז' 18 — דאָרט ז' 29.

...אלע אויבענאָנגעוויזענע אייגענשאַפטען, אַלע סובטעלע ניואַנסען פון זיין לשון-קודש'דיגען סטיל האָט מענדעלע מוכר-ספרים איבערגעטראַגען אין לשון פון זיינע יודישע ווערק, און דערמיט פערפולפאַכט די בייגעוודיקייט, די גראַציע, די גייסט-רייכקייט פון מאַמע-לשון.

אַט איז ער, גאַט! אַט זעה איך איהם באַלד פאָהרען דאָרט, דאָרט צווישען די צוריסענע כּמאַרעס! אַ שטיק שוואַרצ-געדיכטער וואָלקען, העל-ליכטיג ביי די קאַנטען, טראַגט זיך דאָרט אויבען אין דער געשטאַלט פון אַ מורא'דיג גרויס פּערד, מיט אַ קלאָר-ווייסע גריווע אויף דעם טונקעל-געפּלעקטען האַלד. פון די נאָזלעכער, פּונ'ם מויל פליהען איהם ביסלעכווייז פּיערדיגע בליצען, מיט אַ ציק היץ-און-הער... דאָס איז ער — דער פּרוב, אויף וועלכען עס זיצט רייטענדיג אַ שרעקליך גרויסער העלד, אַ גבור, אין אַ פּורפּערקלייד, מיט לאַנגע גרייז-גרויע לאַקען און מיט אַ לאַנגער געקרייזעלטער באַרד, ריין, ווייס ווי זיל-בער. נאָך איהם ציהט זיך אַ גאַנצע מחנה ריזען, עוג פּלך-הבשנ'ס, גוג-מגוג'ן, מיט אַלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט, אַלע מיט ערנסטע פּנימער, אַלע עפעס פּערטראַכט, אַלע איילען, יאָגען זיך פלינק, דער גוטער יאָהר ווייסט וואוהין — און לאַ זען נאָך זיך איבער אויפ'ן הימעל אַ בלויען, לויטערען שטעג. די לבנה שטעקט פון צווישען די וואָלקען אַרויס אַ שטיק קע-פעל און קוקט זיי נאָך פון דער ווייטענס מיט אַבשיי, ווי איין עלטסטער, בשעת עס פאַרט דורך אין זיין אָרט אַ גרע-טערער פּריץ פון איהם... די בוימער בייגען אָן די קעפּ, בוקען זיך מיט גרויס דרך-ארק, האַבען אַ פנים ווי די אַפּגעשמיסענע — תּרבות, שאַ-שטיל! און פּונ'ם גרינעם בלעטער-מאַנטעל קאַ-פעט זיי טראַפּענס וואַסער, קאַפּ-קאַפּ אויף דער ערד, קאַפּ-קאַפּ מיר אויפ'ן קאַפּ.

אַ, הייליגער גאַט! — לאַז איך אַרויס אַ געשריי און פאַל כּורעים אויפ'ן פּייכטען נאַסען גראַז!*

(* די קליאַטשע' ו' 49-50.)

הויך-וועג, ווייט-וועג און טיעף-וועג

מענדעלע — דאָס איז דער גלייכער וועג, וואָס ציהט זיך צוהין-אָהין, אייביג אָהין, שטענדיג-אָהין — דער וועג צו די אַלטע דורות, דער וועג צום אייביגען קוואַל פון אונזער געשיכ-טע, דער הויכוועג און ווייט-וועג און טיעף-וועג צו דער פער-גאַנגענער אייביגקייט, וועלכע בעשאַפט זיך אויפסניי איטליכע מינוט פון אונזער לעבען.

מידאַרף נישט פּערגעסען: מענדעלע איז באַנאַל. די יוגענד איז עס נישט, היינע איז באַנאַל — פריינד איפסעלאָן נישט. געטע איז באַנאַל, טעקערי איז באַנאַל, דיקענס איז באַנאַל, גאָ-נאָל איז באַנאַל, — אַלע גרויסע דיכטער און קינסטלער זענען פּערבאַנאַליזירט געוואָרען פון דרויסען. מהאָט זיי איבערגעשרי-בען און נאָכגעשריבען און מיטגעשריבען אַזוי לאַנג, ביז וואַנען זיי זענען געוואָרען אַזי שאַבלאָן ווי לבנה-און-שטערען, ליליען און רויזען, טוי און נאַכטיגאַלען.

ליליען זענען וואונדערליך שיין. רויזען? — איך געה אויס נאָך רויזען, איך שטאַרב נאָך זיי. לבנה, די בלייכע לבנה, די אומיטיגע, ווי איך האָב דיך לעב! און פונדעסטוועגען היט

איך מ'ך ווי קאך-ווייס-אליין-נישט-וואָס, אַז איך זאָל מ'ך, חלילה, נישט אַרויסכאַפּען מיט אַזאַ באַנאַל וואָרט ווי לבנה-שטראַהלען, אָדער ליליענפּינגער, אָדער ענדליכע שעהנע זאַלען.

די עטליכע פּעריונגעלשטע יונגע — די וואָס פּערקין-דישען אונזער שעהן-ליטעראַטור, זענען נישט שטאַרק פּערליעבט אין מענדעלע'ן, ווייל ער איז נישט ביי. נו, פּערשטעהט זיך, זיי זענען נייער-וועלען אייביג בלייבען ביי, גראַנציג מיט פּערעל-דיגען שווייס-גלאַנץ. זייערע ווערק וועלען קיינמאָל נישט אָב-גענוצט ווערען פּון צופיעל געברויך, וועלען קיינמאָל נישט האָ-בען אויף זיך דעם הייליגען שטויב פּון אַלטקייט, פּון גע-שיכטליכקייט. נאַראַנים עלטערען זיך נישט. זיי האַלטען זיך תמיד אין דער מאַדע, און ווען די מאַדע איז צו זיין טראַגיש און גאַטזוכענדיג, און עדעל-פּיין, און אומעטיג — טהוט מען עס. דער, וואָס האָט נישט קיין אייגענע פּערזענלעכקייט, קאָן אָננעהמען אַלערליי פּאָזען און זשעסטען; און אַז די נוצען זיך אָפּ, נעהמט ער אָהן אַנדערע, נייערע, פּיינערע, בעקוועמערע. וואָס פאַר אַ דאנה האָט ער!

מענדעלע איז, פּערשטעהט זיך, אַלט. אָבער אין זיין צייט, איז ער געווען יונגער, פּייערדיגער, רעוואָלוציאָנערער, ווי אַ סך פּון אונזערע יונגע. מענדעלע קאַכט פּון אַלטקייט ווי נאָר איינער! מענדעלע שפּעט-אַפּ פּון די, וואָס גלויבען, אַז יענער איז געווען פאַר מיר, דערפאַר איז ער געווען קלוגער. מענדע-לע קאַכט פּון די אַמאָליגע „אַלטע“, וואָס פּלעגען זינגען פּון „אינדען, וואָס טהוען צוברעכען זייער דאָרשט“ און „וואָס שפּיע-לען און שאַלען אַ לויב ליעד דער געליעבטער פּלה“, פּון די וואָס שרייבען „אַ האַרבען אַץ-קוצן-לשון, און יודען זענען זיך מחיה, ווייל ס'איז אוממעגליך צו פּערשטעהן“.

מענדעלע'ס פּאָעזיע איז נישט קיין אויסגעדיכטערטע, פּון ביכער אַרויסגעלערענטע, ווערטערדיגע. מענדעלע'ס פּאָעזיע איז רויע פּאָעזיע — נישט געפּאָלירט און נישט געקניסטעלט, נאָר ניי זי קומט פּון דעם יודישען לעבען אַרויס. מענדעלע'ס פּי-דעל-שפּיעל איז לויטער פּידעל-שפּיעל, יאהן די קונצען פּון מאַלען

מיט די פינגער, פון ווארפען מיטן קאפ פון חן וועגען.
 מענדעלע מאכט אליין זיין פידעל — זיין געצייג. און
 אויב אפילו זיין ליעד איז אמאל נישט אזוי הויך אינטערע-
 סאנט, איז אָבער דער פידעל שטענדיג ציטערדיג, שטענדיג
 קלאַנגענדיג, און — ווי אין יענע לעגענדע פון דעם פידעל,
 וואָס מ'האָט געלעגט אויפן קבר פון אַ דערהרגטן פרינץ —
 שפיעט ער פון זיך אליין, און ער בעוויינט און בעקלאַגט
 דעם געשטאָרבענעם פרינץ — דאָס פרינצליכע, דאָס פּערגאַנגענע.
 מענדעלע, דער נישט-דאָס-בין-איך-אויסען-מענש, איז שטענ-
 דיג עפּיס אויסען. זיין נישט-אויסען-זיין איז בלויז אַ לשון סג-
 נהור, אַנאַנשטעל. מענדעלע איז דער אויסענדיגסטער פון אלע
 יודישע שרייבער. אפשר שוין אַ ביסעל צופיעל אויסען. אָבער
 ווער קאָן זאָגען צום דעמב „אזוי זאָלסטו וואַקסען? ווער קאָן
 פּערשרייבען מענדעלע'ן זיין וועג, זיין מאַניר, זיין סטיל?
 מענדעלע'ס פּתבים זענען געשריבען פאַר תלמודישע מענ-
 שן, פאַר מענשען, וואָס לערנען — נישט פאַר אַזוינע, וואָס
 לייענען. מען דאַרף לערנען אַ קאַפיטעל מענדעלע, ווי מדאַרף
 לערנען אַ פרשה רש"י אָדער תוספות. מענדעלע בעשרייבט נישט
 דעם יוד, נאָר דאָס יודישקייט, נישט די וועלט, נאָר דאָס וועלט-
 ליכע, מענדעלע זאָגט וועגען מענדעלע'ן, אַז עס האָט איהם געצויגען
 אַהין, אַהין דאָרט אין די ווייטע מקומות אַריין. דאָס האַרץ
 האָט זיך אין איהם געצויגען, אזוי ווי קליינע קינדער ציהען זיך
 מיט די הענטלעך געגען דער לבנה. זעהט איהר שוין: קינדער-
 לעך מיט בלינדע אויגען בענקען נאָך דער לבנה — נישט נאָר
 ביי אונזער יינגסטען, נאָר אפילו ביי אונזער זיידען. נאָר דער
 זיידע זאָגט עס שעהנער, פיינער, אמתדיגער. ביי מענדעלע'ן,
 אַז די זון געהט אויף, קוקט זי אַראָפּ מיט איהר ליכטיג פנים.
 איין קוק איהרער האָט מחיה געווען איטליכע זאָך בעזונדער.
 בוימער און גראַזען האָבען ווי זיס געשמייכלעט איידער די
 גרויסע טרערען טוי פון ביינאַכט זענען ווי אויסגעטריקענט,
 אַקוראַט ווי קינדער צולאַכען זיך פלוצים אין מיטן אַ געוויין.
 און מענדעלע'ס הומאָר, ווי עדעלשיין איז ער, ווי טיעפּ

ווי גרויסשטריכליג! די בלאַטע אין גלופסק אין ביי איהם אַזוי שיטער און טיפף, אַז אַפילו אַ הויכגעוואַקסענער מענש, מוז זיך פערשפריצען ס'היטעל. דאָס וואַסער פון דעם יודישען טייך פיאַטיגנלייווקע איז אַזוי געדיכט, אַז בנימין לעגט זיך אָהן דערמיט פולע קעשענעס און הייסט מענדעלען זיך מאַכען דער-פון אַ פעקעל. מענדעלע בעשרייבט די יודישע הייזער, ווי זיי שטעהען עפּיס ווי אַנגעברוגניטע איינס אויף דאָס אַנדערע, שטעהט דו אַרויסגערוקט, זאָגט איין הויז, שטעה איך מיר דווקא אַריינגערוקט. שטעהטו מיטן דעכעל אַראָפּ, שטעה איך מיטן דעכעל אַרויף.

מענדעלע'ס גרויסקייט איז פון יענעם סאָרט, וואָס דער-ווייטערט אַ ביסעל, וואָס פערפרעמדט, וואָס שטעלט אַוועק אַ ווייטע גרענעץ צווישען אייך און זיינע בעשאַפּענע געשטאַלטען. ער גיט אייך דאָס בילד און די דיסטאַנץ, פּדי איהר זאָלט קע-נען זעהן זיינע נישט לייעבע מענשען אין דעם ווייכערען ליכט פון פערגעבונג, אין דעם מאַט-ליכט פון פערגאַנגענהייט, פון עפּיס, וואָס איז ווי אַ גראָער פּלעק, געבליבען אויף די בלעטער פון אונזער לעבען.

מענדעלע איז געדאַנקליך, אָבער נישט דענקעריש. מענדעלע איז אַ חכם, אָבער ער חכמה'ס זיך נישט. ער שטראַמט און שילט, ער שמייכלט און גלעט, ער גיפטיגט און היילט, אָבער דאָס אַלצדינג ווערט געהייליגט אין די טיעפע פּיערען פון לייעשאַפט און געטריישאַפט. מענדעלע שרייבט און ערגערט זיך. ער שרייבט און ס'טהוט איהם וויי. ער שרייבט און פריידט זיך, ער שרייבט און שפּיעלט אַ לייעבע מיט דעם געשריבענעם, און די ווערטער זענען רונד און פערעלדיג, און בעטען זיך: שרייבט מיך אויף אויף פאַרמעט, ווייל איך בין אייער הייליגע שריפט, ווייל איך בין דאָס פערגאַנגענע יודישע לעבען, וואָס קעהרט זיך מעהר נישט אום. מענדעלען מעהר ווי וואָס-עס-איז אַנדערען יודישען שרייבער — איז געלונגען פעסטצוהאַלטען די פאַרמען פּוּבליע פּערגייענדיגען דור, פון דעם אַלטען דור, וואָס האָט געליטען פון בעלי-טאַקסע און פּייני בריות. ער איז אַ

הויך דער גרויסער יודישער שריפטשטעלער, מיט אלע זיבען
 תנען פון אמת'ער יודישקייט, אויך דער געשיכטע-שרייבער,
 דער פערצייכענער פון יודישע מנהגים, פון יודישע גענוג, פון
 יודישע צרות-און-נחת. ער איז דער עקספּאָנענט פון דער יודי-
 שער נשמה, ווי זי האָט זיך ענטפלעקט אין די פּערשפּאַלטענע
 יאָהרען פון איהר גלות.

מיר, די היינטיגע, די נייערע האָבען געמאַכט אַ פעטיש,
 אַנפּגעטן פון אונזער אייגענעם טראַגיום. מיר דינען צום
 בלו-בלייכען גאָט פון מעלאַנכאָליע און צער. מיר וואַלגערען
 זיך אין אַ פעטען אומעט און מיר ווערען דערפון געזונד, מיר
 מרעסען דעם זעלבסט-שמערץ מיט גרויסע לעפעל, און דאָס
 פּערשפּאַט אונזער ליידיגען אַפעטיט צום לעבען. אונזערע טרע-
 רען זענען פּיע-אייל פאַר אונזער געמיט. מיר שטעהען פאַרן
 שפיגעל און מיר מעסטען זיך אָן די וואונדערבאַרע פּאַזע פון
 אַ רעוואָלווער נעבען דער שלייף. מיר זענען יונג און אויסגע-
 לעבט אין פּערקרימט, און גאַרנישט וועלענדיג. מיר בלאַנדזען
 אַרום און מיר זוכען נישט. מיר האָבען גאַרנישט און מיר וויי-
 סען נישט, ווי אַזוי עפיס צו וועלען.

מענדעלע איז געווען דער נביא, מיר זענען די ביזע
 נבואה. מיר שפּיעלען און פּערשפּיעלען זיך מיט אַלערליי נאַ-
 רישקייטען, מיר זינגען מיט גאָלדענע צויטען און מיר טראַכ-
 טען מיט זילבערנע פּליטערלעך. מיר האַלטען אָפען אַלע טהי-
 רען פון אונזער געמיט, אָבער וואָס קענען מיר זעהן דאָרט-
 אינעוועניג?

מענדעלע איז געווען דער יונגער, דער יונגענדיכער.
 דער מענש מיט אַ וואונש און אַ ציל, לאַמטערען און וואַנדער-
 שטעקען אין האַנד, איז דער זידע געקראַכען איבער די בלאַטעס
 פון גלופסק און טונעיאדעווקע, געשאַלטען און זיך געביזערט,
 און פּסדר האָט ער געהאַלטען ס'אויער צו דר'ערד, צי קומט שוין
 נישט, אפשר, דער פּערשפּעטיגטער משיח, און אפשר קאָן מען
 איהם אונטעראַיילען. ער האָט געזען דאָס טראַגישע פון אונזער
 לעבען. ער האָט זיך דערביי פּערטראַכט. ער האָט געזען, ווי

גרויס גאָט'ס וועלט איז און ער האָט געטריבען דאָס פּאָלק
 ישראל מיט בייטשען אַרויסצוגעהן אויף דער וועלט, און זיין
 מיט מענשען גלייך. ער האָט געוואָלט, אז יודען זאָלען זיין
 מיט מענשען גלייך?—מיר גלויבען בכלל נישט זעהר שטאַרק
 אין מענשען. ער האָט געמיינט, אז אַ יוד האָרף זיך נאָר גוט
 אַרומזייען, אַראָבואַרפען ס'שטריימעל, ווערען אַ זשענטעלמאַן
 און ער איז געראַטעוועט. — מיר גלויבען, אז ס'איז גאָר קיין
 רעטונג נישטאָ פאַר דעם לעבען, און אז אַזוי צי אַזוי, ציהט
 אַלץ אונזער האַרץ אַהין, אַהין, אַזוי ווי קליינע קינדער ציהען
 זיך מיט די הענטלעך צו דער לבנה.

מענדעלע מוכר ספרים

I

מיט דעם דורשט פון פיעל דורות איז מענדעלע צוגע-
פאלען צו יעדען חן-גריבעלע פון יודישען לעבען, שעפענדיג
פון דאָרט די אוצרות פון בילדערישקייט, וואָס דאָס אַנאָנימע
„יודעלע“ האָט שוין געהאַט אין זיין שפראַך אָנגעזאַמעלט.
די שטריכען פון מענדעלעס קינסטלערישער פּיוזאַנאָמיע
זענען די הויפט-שטריכען פון מענדעלע'ס וועזען בכלל, און ווען
מיר ווילען דאָס דאָזיגע מענדעלע-וועזען באַראַקטעריזירען,
הויבען מיר אָן פון דער אייגענאַרטיגער „חולשה“, וואָס מענ-
דעלע האָט אין זיך דערנועהן.

„רבוחי, איך בין זיך מודה — שרייבט מענדעלע — אַ
מין חולשה אָועלכע האָב איך פון קליינווייז אויף, נישט פאַר
יודען געדאַכט, וואָס אויף זייער לשון הייסט עס: לעבשאַפט
צו נאַטור, ד. ה. צו אַלצדינג, וואָס וואַקסט, וואָס שפראַצט,
וואָס לעבט, וואָס געפינט זיך אין דער וועלט, עס ציהט מיך,
ציהט, נישט פאַר אייך געדאַכט געוואָרען. עס קריכט מיר אַמאָל אין
קאָפּ אַריין אַ צאַצקעלע, אַ שיין פּנימל, אַ בילד, אַ געשטאַלט, אַ גרע-

זעלע, א בוימעלע, א רויזעלע, א פייגעלע...

אָט די דאָזיגע, חולשה" מענדעלע'ס, וואָס איז קיינמאָל נישט געבליבען פאָסיוו, וואָס האָט שטענדיג געצוואונגען איהם צו זינדיגען קעגען דעם „לא תעשה לך פסל" און שטרעבען צו פלאַטישע בילדער — אין דעם איז דער ערשטער שטריך פון מענדעלע'ס קונסט.

מענדעלע איז געווען אַ מייסטער, און זיין פּערהאַלטען זיך צו דער נאַטור איז נישט געווען די חסידישע בעציהונג צו נאַטור, וואָס לייטערט אַלץ אַרום אין נאָמען פון וועלכען ס'איז רעליגיעזען זכות-אבות... אין דעם בעריהמטען בילד פון „זווישען צוויי בערג" ביי פּרצ'ן לעבט אַלעס אין דער נאַטור נאָר אין זכות פון שמחת-תורה, דאָרט געהט אונבעמערקט אַרי-בער דער גלאַנץ פון די חסידישע אַטלאַסענע קאַפּאַטעס אויפ'ן גראָז, און ערשט דערפון נעמט דאָס גראָז גלאַנצען. ביי מען-דעלע'ן איז עס נישט אַזוי. ביי איהם לעבט די נאַטור אין אַלץ, וואָס איז נאָטירליך פאַר זיך, מיט אַנאָיגען לעבען. און גראָד דערין ליגט מענדעלע'ס שבע, וואָס ער וויל די נאַטור נאָכמאַכען, די קונסט צו אָביעקטיווירען איז דער ערשטער קענצייכען פון מענדעלע'ס וועזען, און דאָס מאַכט איהם אויך פּערשיעדען פון די דורות אַלט-העברעאישע דיכטער, וועלכע מען קאָן גיכער אַנרופען מיט'ן נאָמען „ליטורגיסטען", איידער מיט'ן נאָמען „קינסטלער". די ליטורגיע איגנאָרירט אינגאַנצען דעם אָביעקטיווען אינהאַלט און די קערפּערליכע ממשות פון דער נאַטור. אין בעסטען פאַל שוועבט זי איבער דער נאַטור, אין ערגסטען פאַל איז זי בכלל אויסער דער נאַטור.

נישט אַזוי אָבער איז די טבע פון דער קונסט. די קונסט וויל אַ נאַטור בעשאַפען, און פּערשיעדענע קינסטלער געהען צו דעם ציעל מיט פּערשיעדענע וועגען. פאַרהאַן קינסטלער, וואָס נעמען זיך דערביי לויט'ן קאָנקרעטען מוסטער די נאַטור נאָכ-צומאַכען, נאָכמאַהלען.

מענדעלע געהערט צו דעם לעצטען אַרס קינסטלער. מיר ליינען די פּרייהלינגס-בעשרייבונג אין „שלמה ר' חיימס", דעם

אָנקום פון הינטער אין „ווינשמינגערל“, און דער דאָזיגער איינדרוק ווערט נישט אָבגעשוואַכט. אָט איז אַ בילד „פון פיש-קע דעם קרומען“ — „דער הימעל איז בלוי, לויטער, אָהן אַ פיצעל וואַלקען. די זון ברענט, סמאָליעט, עס הייהעט נישט קיין ווינטעלע, מען פיהלט נישט קיין פייגעלע...“

אין דער דאָזיגער נאַטור־בעשרייבונג, וואָס איז, אגב, לאַנג און גענוי, און געזעהען מיט ספעציפישע אויגען פון אַ יודען, „ווייהעט דאָך נישט קיין ווינטעלע“ פון מיסטישער בע־גייסטערונג, פון הללויה־געזאַנג...

מענדעלע מאַכט נאָך די נאַטור און ער געהט זי נאָך שריט נאָך שריט, בעשרייבט דעם לאַנדשאַפט מיט אַלע בעשע־פענישען, וואָס אויף איהם...

עס איז באמת געווען אַ „חולשה“ אין פערבלייך מיט דער טבע פונם אַרטאָדאָקסאַלען טיפ יודישען דיכטער, וואָס האָט זיך אויפגעצויגען אויף תהלים און אויף אַ בלעטעל פער־טייטשען שיר־השירים...

מענדעלע'ס קונסט, אַ ווייטע פון רעליגיעזע צוועקען און רעליגיעז־קינסטלערישע מיטלען, איז אַ נייטראַלע, פלאַסטישע קונסט, און דאָס בעטייט זיין „חולשה“, זיין ליעבע צום צאַצ־קעלע, צום גרעזעלע, צום בוימעלע, צום פויגעלע...

אָבער אין דער דאָזיגער ליעבע „צום צאַצקעלע“ איז פעהאָן נאָך עפּיס: ער גלויבט אין דעם דאָזיגען „צאַצקעלע“. מענדעלע האָט נישט די קראַפט מבטל צו מאַכען די מינדסטע בעוועגונג אין דער נאַטור, דעם מינדסטען שטריך אינ'ם מענ־שענ'ס טבע, דעם קלענסטען בויג אינ'ם שפראַכען־גאַנג. מענדע־לע האָט אָנגעהויבען פון „תולדות הטבע“ און דאָס איז קיין צופאַל נישט. דער גאַנצער אַרט צוגאַנג זיינער צו מענשען און ערשיינונגען, דאָס אומגעשראַקענע קוקען דער טבע אין די אויגען, יעדע איינצעלנע שטעל, וואו מענדעלע נעמט זיך רעדען אין נאָמען פון אָט דער בעלידיגטער טבע — דאָס אַלץ דערווייזט, אַז מענדעלע פערמאָגט נישט נאָר, ליעבע צו דער נאַטור, נאָר אויך דער גלויבען אין דער נאַטור'ס ווילען, אין

דער נאָטוריס טהאַט, עס איז דעע זעלבער גלויבען, וואָס קאָר
 לעיל האָט אַמאָ אָנגערופען „די רעליגיע פּונ'ם פּאַקט." און
 מענדעלע פּעוויינט עס גאַנץ אָפּט. אין זיין שטענדיגען דערמאָן
 גען וועגען די „מילבען-יודען" ליגט בעהאַלטען אַ פּערבאָרגענער
 גלויבען אין זיי. „מיר האָבען געזעהן, אַז מיר זענען אַ זינג
 מין השמים" — דערצעהלט מענדעלע וועגען אַ געוויסע קאַטעגאָ-
 ריע פון די דאָזיגע מילבען — טון די גלופסקער יודען. און ביי
 זיין גרעסטען בטול צו זיי האָט ער זייער שפּראַך אָנגענומען.
 זייער ליטעראַרישען נוסח פּערקערפּערט און, ווען שטעהענדיג
 שוין גאָר אין דער עלטער, האָט ער מיטאַמאָל דערועהן, אַז
 די מילבען הויבען אָן מענשליכע הויט און ביין צו בעקומען,
 האָט ער, דער יוד אין די אַכטציגער, מיט שטאַרץ אויסגערופען:
 — איך בין מיט די „עמי-הארצים" געגאַנגען פּיו אַהער
 און וועל ווייטער געהן...

און אין דעם איז געווען דער טריאומף פון זיין גלויבען.
 פון זיין „רעליגיע פּונ'ם פּאַקט."
 וואָס איז דער סוד פון מענדעלע'ס אייזען-פּעסטער שטאַנד-
 האַפּטיגקייט, פון דעם גראַדען שניט פון מענדעלע'ס לעבען,
 וואָס האָט בחור-ווייז אויף אַ וויילע זיך פּערלירען אין דער
 פּערספּעקטיוו פּונ'ם יודישען לעבען, האָט זיך ווידער פּערענ-
 דערטעהייט אַרויסגעוויזען און, נישט אַראָפּפּאַלענדיג ביי זיך,
 דורות נאָכאַנאַנד בעגלייט...?

דער זעלבער סוד שוועבט אויך איבער מענדעלע'ס ווערק,
 מיט זיין ענציקלאָפּעדיסטישען גייסט נישטערט אויס מענדעלע
 אַלע פּאַרדען און ווינקלען פון יודישען לעבען און בעגיסט זי
 מיט דער העלער שיין פון זיין גלויבען אין דער טבע, פון
 זיין „רעליגיע פּונ'ם פּאַקט".

שטעהענדיג אין דער מיט פון אַ דור, וואָס האָט די
 אויגען געהאַלטען געווענדעט צו דער הימלישער טאָכטער — דער
 השכלה, האָט מענדעלע, דער מחבר פון „תולדות הטבע" דער-
 הערט די שטים פון דער טבע און פּאַרמולירט אין דער „קליאָ-
 טשע" דאָס עכט-מענדעלישע געזעץ:

— אלע שרייען, פילדערען — שרייבט מענדעלע — שוין צייט דאָס אלץ אוועקוואַרפען און ווערען קליגער, געבילדער־טער, געניטער; נאָר קומט פון זייער שרייען עפעס אַרויס? ... פאַרוואָס? מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעץ פאַר אלע בעשעפענישען, פאַר אלע מענשען גלייך, איך מיינ דאָ דעם דאָזיגען בעקאַנטען געזעץ, וואָס אלע ווידען עסען? ...

מענדעלע איז מיט אַ קאַפּ העכער געוואָרען פון זיין משפּיל־ישען דור, אַרויסזאָגענדיג דעם דאָזיגען געזעץ. עס האָט אין איהם גערעדט דער גלויבען אין דעם, אַז אלע מענשען זענען וועלען עסען, אַז ברעכען די „תּאווה פון עסען“, הייסט ברעכען די „רעליגיע פּונם פּאַקט“, און דאָס האָט דאָך שוין מענדעלע נישט געקאַנט פּערליידען.

און אַזוי אַרום האָט מענדעלע'ס „חולשה“ פון אַ קינסט־לער זיך סומך געווען אויף דער „רעליגיע פּונם פּאַקט“, ויאָס האָט בעהערשט זיין גייסט, און דער אייווען־פעסטער גייסט מענדעלע'ס, וואָס האָט שטענדיג פּערנומען דאָס געבאַט פון דער טבע, האָט געצויגען זיין יניקה פון די רעאַליסטישע נטיות פון זיין קונסט, וועלכע לאָזט נישט איבער אין ערגיץ קיין סודות און נישט־דערזאָגטעס. וואו־זשע איז דער סוד פון דאָזיגער שטאַנטהאַכטיגקייט, וועלכע לאָזט זיך זעהען סיי אין מענדעלע'ס לעבען, סיי אין זיינע ווערק?

וועמענס ווירקונג האָט דערצויגען די דאָזיקע אייגענ־שאַפטען פון מענדעלע'ס וועזען?

מיר לייענען מענדעלע און פיהלען גאַנץ אָפּט, אַז דער־פאַר רעדט מענדעלע אַזוי שאַרף, דערפאַר בעטאַנט ער מיט אַזאַ ענערגיע זיין „געזעץ“, ווייל הינטער איהם שטעהט עמיר־צענס אויטאָריטעטער מיינ, עמיצענס אייווען־פעסטע פּונח. און דעמאָלט, ווען מענדעלע רעדט וועגען דעם געזעץ, אַז „אלע ווילען עסען“, הערען מיר די שטים, וואָס האָט אין די שפּריכ־ווערטער געזאָגט: „קיינען איז קיין הבל נישט“. אָדער: „אלץ קאָן דער מענש פּערגעסען, נאָר נישט דאָס עסען.“

און ווען מענדעלע פיהרט לעבענסלאַנג די האַרטע מלחמה

מיט'ן יודישען דאָן-קישאַט, בנימין השלישי, ווען ער שפּעטער אַרויס מיט אַזאַ פּראָטעסט געגען דער העגעמאָניע פּונם קאַפּ איבערען גוף ביי יודען: „וואָס דו ווילסט, רבונו של עולם, — שרייבט מענדעלע, — נאָר אָט דעם קאַפּ אָהן אַ גוף זאָל איך מעהר נישט אָנקוקען“. אין אַלע די דאָזיגע מאָ- מענטען דערמאָנט איהר זיך נישט-ווילענדיג אָהן דעם אַנאָנימען „יודעלע“, וואָס האָט מענדעלע'ען יודישע ווערטער פּדומרשט גע- רויט, נישט נאָר ווערטער, נאָר, משמעות, דעם גאַנצען היצי- גען שטרייט צווישען דעם יודענס „שכָּל“ און דעם מענשענס „שגעון“, צווישען דעם „גארס“ דאָן-קישאַטישקייט און דער גע- זעצטקייט פון „בעסער“ — אָט דאָס אַלץ האָט דאָס „יודעלע“ מענדעלע'ען איינגערוימט. און מענדעלע, וואָס האָט די דאָזיגע טענדענצען פון פּאָלקס-בעוואוסטזיין איבערגענומען, קריגט דער- ביי יענע שטאַנדהאַפטיגקייט און מוטיגקייט פון טאָן, וואָס מאַ- לען אַזוי אויטאָריטעטיש זיין שטימ. און דאָ ליגט דער סוד פון מענדעלע'עס שטאַנדהאַפטיגקייט. „ניין, רבותי, — שרייבט מענדעלע (אין דער אויפלאַגע פון יאָהר 1873) אין די „מסעות“ — גלויבט נישט אין די הימלישע קעלבער, צווישען אַלע אונזערע קעלב- לעך איז אַפילו נישטאָ אײן קעלבעל פּונם הימעל אַראָבגעשיקט געוואָרען“...

און מיט דער אמונה שלמה פון אַ קינסטלער, וואָס האָט זיין פּאָלקס קולטור-נוסח אויפגענומען, געהמט מענדעלע זיך צו זיין קונסטווערק.

און דאָן איז נאָך מענדעלע גאַנץ אין זיין ווערק — איינהייטליך.

II

מיר קומען אָבער צו דער ערשטער סתירה אין מענדע- לע'ס נאָטור. גלויבענדיג אינם פּאָקט, בעגעהט זיך מענדעלע דאָך נישט פריי מיט איהם. מענדעלע האָט שטענדיג צו טהון מיט גרויסע לייזענטען, מיט ברייטע מאַסשטאַבען. קומענדיג צו דער צייט, ווען דאָס בעוואוסטזיין פּונם פּאָלק האָט גיט-

לעכווייז גענומען אויסראהמען די מעטאפיזישע בעגריפען פון אמה-בחרתנו, דעם בטחון און דאָסגלייכען, פערבלייבט מענדעלע דאָך געטריי זיין אייגענער נאָטור, וואָס איז אַ פערשמעלצונג פון צוויי היסטאָרישע תקופות.

צוויי שאַפונגס-טוביעקטען זענען צונויפגעשאַמאָלצען אין מענדעלע'ס גייסט (מענדעלע זאָגט אַליין; מיין נשמה איז אַ שותפות'דיגע דירה), און די ירושה, וואָס מענדעלע האָט בעקו-מען פונ'ם פאַרצייטיגען טיפּ פון יודישען דיכטער, לאָזט זיך נישט שווער אונטערצושיידען פון דעם אַרט שאַפען, וועלכען מענדעלע האָט איבערגענומען ביים „יודעלע“, ביי דעם יודישען פאַלקס-שאַפען. וואָרום, גלייך ווי אין מענדעלע'ן קעמפט דער מחבר מיט'ן פאַלקס-קינסטלער, אַזוי קעמפט אויך דער קינסטלע-רישער אַנאָליז מיט'ן סינסעז, וועלכען מענדעלע האָט געלערנט פון דורי-דורות יודישע מעטאפיזיקער.

און דערפון נעהמט זיך דער פאַקט, וואָס וואָרפט זיך יעדען אין די אויגען. נישט האָבענדיג צו טהון מעהר מיט די אָבגעלעבטע מעטאפיזישע בעגריפען, שאַפט מענדעלע נייע בע-גריפען, וואָס זענען אבסטראהירט פון אַ נייער ווירקליכקייט, וועלכע בעציהען זיך אויף נייע פּערהעלטענישען און ווערען דאָך אויפ'ן מעטאפיזישען אופן בעשאַפען. אַזוי אַרום בעקומען מיר די גראַנדיעזע „יודישע טאַרבע“, וואָס הענגט ווי אַ נייער הימעל איבער מענדעלע'ס וועלט. אַזוי אַרום בעקומען מיר דעם סימבאָל פון דער „קליאַטשע“, דעם „עמק הבכא“, דעם „בנימין השלישי“, — אַלץ בעגריפען, וואָס דערהויבען זיך פון קינסט-לערישען אַנאָליז, וואָס וואַקסען איבער אַלע דעטאַלען און קליי-ניגקייטען, וואָס נויטיגען זיך נישט אַפילו אָפטמאָל אין קיין לייבליכער פּערקערפערונג, ווייל זיי לעבען פאַר זיך...

מענדעלע טראָגט מיט זיך אומעטום דעם סינטעטישען שטייגער פון דענקען, ער האָט וועהניג געדולד זיך אָבצוגעבען מיט דעם איינצעלנעם פאַקט, הגם ער גלויבט אין איהם באמונה שמחה... מענדעלע סינטעזירט שטענדיג, פרובט דערהויבען יעדע איינצעלקייט ביז צו דער הויך פון אַ געזעץ. און אָט די סי-י-

טעטישקייט ראנגעלט זיך אין מענדעלען מיטן פלאַסטישען
הוש-זי לאַזט איהם נישט פערבלייבען נאָר ביים געזעהענעם,
די טרייבט איהם פון שילדערען צום קאָמבינירען, זי מאַכט פון
זיינע בילדער סלעמעס, און טויט זיי אַפּטמאַל דערמיט אַוועק.
אַבער מענדעלע קאָן דאָס אין זיך נישט גובר זיין.

„איך בין אַ פעדימעל אינגעוועבט אין דער גרויסער
שטיק מאַטעריע... אונטער דעם נאָמען „יוד“ — אַזוי דערזעהלט
מענדעלע וועגען זיך אַליין. און אַזוי איז עס ביי מענדעלען
אומעטום. ער זוכט אומעטום די איינהייט, דעם אויבער-פרינציפ.
דאָס גאַנצע יודישע פאָלק איז איין קליאַטשע, איבערן גאַנצען
יודישען לעבען הענגט איין יודישע טאָרבע. איבערן גאַנצען
לעבען פון אַלע מענשען אין דער וועלט הענגט איין געזעץ.
„וואָס אַלע ווילען עס...“ נעהמט מענדעלע נאָר צו שרייבען אַ
פאָרטעט, גיט ער שוין צו: „עס איז געווען פון יענעם מין.“
ער געהט שטענדיג פונם מין.

און דאָס איז אפשר געווען דער זינען פון מענדעלע'ס
„שלייפען“: אַבצואוואַרפען דאָס איינצעלנע, דאָס צופעליגע און
דאָס אינדיוידועלע. דערין איז אויך מענדעלע'ס קאָנסערוואַטי-
ווער ערענסט בעשטאַנען: ער האָט שטענדיג אויסגעמיידט די
אַזוי גערופענע „לירישע אונאַרדענונג“. די אַרדענונג דער מין,
דער געזעץ — דאָס זענען געווען די דעוויזען פון מענדעלע'ס
קונסט.

מענדעלע ווערט אַ „קינסטלער מיט אַ געזעץ“ און דאָס
איז די אמת'ע סיבה, פאַרוואָס מענדעלע'ס „געזעצען“ האָבען
אַזא שטיק צייט פערשטעלט דאָס עכטע אויסזעהן פון זיין
קונסט. אין דער איראָפּעאישער ליטעראַטור וועט זיך אפשר
קיינער, חוץ זאָלאַ, נישט קאָנען אויסצייכענען מיט אַזא פאַנאַ-
טישער איבערגעגעבענקייט דעם „געזעץ“. גלייך ווי זאָלאַ האָט
אַ לעבען אַבגעגעבען דעם „ירוש-געזעץ“, אַזוי האָט מענדעלע
שטענדיג נאָר לויט איין געזעץ, לויט איין נאָרמע („אַלע ווי-
לען עסען“) פאַרמירט זיינע קינסטלערישע געשטאַלטען.
זעלטען ווען לאַזט זיך מענדעלע'ס פיגור אַרויסצורייסען

פונ'ם אלגעמיינעם „מין“, און מענדעלע'ס אויג גיט, משמעות. נאָר דערויף אַכטונג, אַז די „אויסטערלישע פּערזאָן“ זאָל זיך נישט בעווייזען אין זיינע ווערק.

אַט ווי מענדעלע געהט צו צו זיינעם אַ העלד:

— „עס ציהט זיך גאַט'ס גרויסע וועלט אין דער לענג, אין דער ברייט, אָהן אַ סוף, אָהן אַנ'עק... אין דער מיט וועלט אויף דער קיילעכדיגער ערד איז דאָ אַ קליין פּלעקעלע, ווי אַ פּלינ האָט איבערגעלאָזט — דאָס איז גלופסק. אין דעם דאָזי-גען פּלעקעלע איז דאָ אַ פינטעלע — אַ קלייזעל, אין דעם פינ-טעלע איז דאָ נאָך אַ ברעקעל פּינטעלע — אַ באַנק. און אין דעם פיצינק פינטעלע — אַ מין בעשעפעניש אַזוינס, וואָס הייסט הערשעלע. דאָס פיצינק בעשעפעניש ליגט, ווי אַ שפּין, פּונקט אין דער מיט פּון דער גרויסער ראָד שפּינוועבס. פּון איהם ציהען זיך אַרום און אַרום אין אַלע זייטען לאַנגע דינע פע-דימלעך, פּול און פּול אָנגעזעצט, האָרט איינס ביים אַנדערען, מיט עפּיס לופטיגע מיני פינטעלעך, אַזעלכע גאָר נישט פּאַר דעם אויג, וואָס הייסען ביי די פּילאָסאָפּען „אַטאָמען“.

אַט אַזוי האָט מענדעלע דאָס יודישע לעבען געזעהן: אויף דורך און דורך מיט אַלע „אַטאָמען“... און ווען איהר הערט זיך איין אין דעם דאָזיגען ציטאָט, צי פּיהלט איהר נישט מענדעלע'ס ציטערדיגע האַנד, ווי זי נעהמט אַרויס פּאַרזיכטיג, ווי אַ פּויגעל-איי פּון געסט, דאָס „פיצינק פינטעלע“ — הער-שעלען, דעם העלד פּון זיין בעסטען ווערק?...

מענדעלע בעגעהט זיך אַזוי פּאַרזיכטיג דערפּאַר, ווייל ער וויל נישט צערייסען דעם צובונד פּון דעם „פיצינק פינטעלע“ צו די איבעריגע „אַטאָמען“, צו אַלע די פעדימלעך, וואָס שאַ-פען די „מאַטעריע יוד“ — וואָרום, ווער ווייסט, אפשר אָהן דעם דאָזיגען צובונד צום מין, צום גרויסען אלגעמיינעם סדר, וועט מענדעלע גאָר נישט איינזעהן דעם העלד זיינעם, ווייל דאָ וועט זיין קינסטלערישער מעטאָד מעהר נישט גילטען. אַט דער קינסטלערישער מעטאָד מענדעלע'ס איז די שטענדיגע גע-בונדענקייט אין דער אלגעמיינער קאַטעגאָריע, אין דעם מין.

אין דעם געזעץ. אַרויס פון דעם „פער'כשוף'טען קרייז" קאָן מענדעלע נישט.

דערפון נעהמט זיך צוויי אייגענשאַפטען פון מענדעלע'ס רעאַליסטישער קונסט, ערשטענס, ווערען ביי איהם אַלע מענ-שען, זאָכען און סביבות געבונדען, ווי „דער שפּין פּונקט אין דער מיט פון דער ראָד שפּינוועבס", אַלע איינצעל-זאָכען, גלייך ווי אַלע יחידים, ווערען איינגעקניפּט אין דעם אַלגעמיינעם בילד פון דער עפּאָכע, און צווייטענס... צווייטענס, האָט מענדעלע דערפאַר אַפּטמאָל צו טהון מיט אַקסיאָמעס. אויב איבער אַלע-מען הערשט איין געזעץ, אַלץ האָט איין שורש און איין סוף — דעמאָלט בלייבט דאָך נישט קיין אָרט פאַר דעם, יוצא מן הכלל", פאַר דעם דאָזיגען שטענדיגען ליעבלינג פון קונסט, עס בלייבען נאָר די „געזעצליכע קינדער" — וואָס זענען ווע-גיג בעליעבט פון דער קונסט — די אַקסיאָמעס. און מענדעלע, מען מוז עס מודה זיין, האָט אַפּטמאָל צו טהון מיט אַקסיאָמעס, איין זאך ווערט פאַר דערגרייכט דורך מענדעלע'ס קינ-סטלערישען מעטאָד: די געבונדענקייט פון אַלע ערשיינונגען, די איינהייטליכע סיסטעם, אונטער וועלכער עס טרעט אַרויס בולט די גאַנצע סטרוקטור פון יודישען לעבען — און אָס די סטרוקטור האָט אונז מענדעלע טאַקע דער ערשטער געגעבען.

III

אין וואָס בעשטעהט דער עצם פון מענדעלע'ס קינסטלע-רישען פּראָצעס?

מענדעלע'ס קונסט, אַ פּערשמעלצונג פון צווייערליי תקופות, ווערט פון איין זייט דיקטירט, ווי געזאָגט, פון דעם גלויבען אין פאַקטען, וואָס רומט אַרויס דעם פּערלאַנג יעדען פאַקט פּלאַסטיש צו פּערקערפּערען, און דאָס ברענגט מענדעלע'ן צו די בעסטע דערגרייכונגען פון זיין קינסטלערישען אַנאַליז, פון דער צווייטער זייט אָבער ווערט מענדעלע'ס קונסט אונטערגע-וואָרמען דעם סינטעטישען אַרט דענקען, וועלכער בינדט אַלע

ערשיינונגען אין איינהייטליכע סכעמעס, נעמט צו ביי יעדער
 פיגור איר אינדיווידועלען ווערט, און פיהרט אריין אָפּטמאַל
 אין מענדעלע'ס רעאָליסטישער קונסט טענדענצען, וואָס שטעהען
 אויסער דער קונסט.

וואָסערע קונסט-מיטלען אַרבעט אויס די דאָזיגע צוויי-
 פּאַכע טבע פון מענדעלע'ס קונסט? ווי שאַפט מענדעלע זיינע
 בילדער?

מענדעלע גופא שילדערט אָפּטמאַל זיין בעגייסטערונגס-
 פּראָצעס. אין „פּישקע דעם קרומען“ שילדערט מענדעלע די
 מינוט, וואָס ער לעבט איבער, איידער ער הויבט אָן צו דער-
 צעהלען, ד. ה. צו שאַפען. עס ווערט אין איהם, דערצעהלט
 מענדעלע, אַ קאַלעניש, אַ יריד פון אַלערליי געשטאַלטען.
 (פּישקע דער קרומער ז. 138).

אין דער סקיצע „די ישיבה של מעלה“ איז פּערהאַן
 אַזאָ שילדערונג:

„ס'איז נאָך בלוי אין די מענטער, כאַפּ איך זיך אויף
 אַ צעטומעלטער, אַ פּערדולטער... די שלייפען האַמערן. אין
 קאָפּ דרעהען זיך משונה-ווילדע געשטאַלטען. עפּיס בילדער
 פון מיין לעבען, פון קינדווייז אָן און ביז די עלטערע יאָהרען,
 אָבער אָהן אַ סדר, אויסגעמישט, איבערגעדרעהט, ווי אין אַ
 שדים-טאַנץ.“

אָס דער דאָזיגער „שדים-טאַנץ“ איז כאַראַקטעריסטיש
 פאַר מענדעלע'ס בעגייסטערונגס-פּראָצעס. מיט וואָס ענדיגט זיך
 דער דאָזיגער פּראָצעס?

„עס האָט זיך מיר פּאַרגעשטעלט, — דערצעהלט ישראליק
 אין דער „קליאַטשע“, — אַ טאָג אין מיין שטאָדט, ווי אַזוי אַת
 מיט וואָס די מענשען ברענגען איהם צו“...“

און חייטער געהען וואונדערליך-קאָנצענטרירטע בילדער
 פון דעם, וואָס עס האָט זיך „פּאַרגעשטעלט“.

דאָס זעלבע טרעפען מיר אויך אין „חינשפינגערליך“
 פלוצים רייסט מענדעלע איבער די דערצעהלונג און גיט זיך
 אַב אין רשות פון דעם, וואָס איהם שטעלט זיך פאַר:

עס שטעהט מיר פאַר די אויגען זיין בלייך פנים...
און מענדעלע מאַהלט אַ בילד, וואָס איז אויף דורך און דורך
„פאַרגעשטעלט“ און איז אַ סינטעז פון אַלע ביזעהריגע אייני-
צעלהייטען.

אַזוי קומט פאַר אויך אין דער סקיצע „די ישיבה של
מעלה“, כמעט דאָס ענליכע קומט פאַר אין דער סקיצע „נשרפים“,
„הגהאסיף“ און אַנדערע...

בעהערשען זיך קאָן דאָ מענדעלע נישט. אָט דאָס, וואָס
איהם, שטעלט זיך פאַר, איז די טרייבקראַפט פון זיין שאַפּען.
און נאָר אַ דאַנק איהר האָט מענדעלע, אפשר, געקאָנט זיך
אַריבענטירען אינאָם יודישען לעבען. ביז מענדעלע'ן איז דאָס
יודישע לעבען, אַלס גאַנצעס, ביי קיינעם פון די פאַרגעהער
נישט אויפגעפאַסט געוואָרען. עס פלעג דאָס רוב געשילדערט
ווערען, ווי אַ ווילדער קנול פון דערשיינונגען, מענשען און
מנהגים.

מענדעלע הויבט אָן דער ערשטער זיך „פאַרשטעלען“
דאָס יודישע לעבען, אַלס גאַנצעס גענומען, אָנהויבענדיג פון
די צופעליגע דערשיינונגען, פון די ווייטע ווינקלען און ביז
יענע וועגען, וואָס פיהרען צום מיטעלפונקט.

דערביי קאָן אָפטמאָל טרעפּען, אַז מענדעלע'ס בילד זאָל
זיין דורכאויס אַ גוזמא, דורכאויס היפּערבאָליש, און אַזוי גע-
הען ביינאָנד די צווייערליי אייגענשאַפטען פון מענדעלע'ס רעאַ-
ליום: פון איין זייט איז ער שטרענג איבערגעגעבען דעם
פאַקט, שטענדיג „אונטער פיער אויגען מיט דער ווירקליכקייט“,
פון דער אַנדער זייט איז ער פאַטעטיש פערשפיצט, ער רייסט
די גרעניצען פון דער ווירקליכקייט און שטרעבט צו וויזאַנען.
מענדעלע'ס איינצעלנע בילדער, וועלכע זענען קלאַסיש געוואָרען,
הגם זיי זענען דורכאויס גוזמא, דערמאָנען אָפטמאָל וויזאַנען.
צו זיי געהערען אייניגע בילדער אין דער „קלאַטשע“ און אין
„שישקע דעם קרומען“.

סיי דער פערביסען-סאַטירישער טאָן, וואָס טרעפּט זיך
אין אַזעלכע שטעלען ביי מענדעלע'ן, סיי די טרעפּענדיג-

קייט פון די בילדערישע אויסדרוקען, מיט וועלכע מענדעלע קאָן אזוי מייסטעריש בענעהען זיך, — דאָס אַלץ גיט צו מענ-דעלע'ס גוזמא-בילד אַ בלייבענדיגע שטייפקייט, אַנאָנפערענעסלי-כע בולטקייט.

ווי דערגרייכט עס מענדעלע? ער דערגרייכט עס דאָס רוב דערמיט, וואָס ער גיט בילדער סך-הכל'ן, בילדער, איבער-בליקען. די דאָזיגע בילדער קאָנען זיין גאָר פערשיעדענע.

אַט איז אַ יריד אין „פישקע דעם קרומען“:

„עס לויפן גאָר אָן אַ נשמה מעקלער, שדכנים, טאַנדעט-ניקעס, מאַכליאַרקעס, קורלאַפניצעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טאַרבעס, מיט פינף-פינגער, בעל-הבית'לעך מיט שטעקלעך, בעל-הבתים מיט בייכלעך — איטליכען פלאַמט דאָס פנים, נישטאָ קיין צייט, אַ רענדעל אַ מינוט...“

אַט איז מען מחדש די לבנה אין „ווינשפינגער“:

„עס לאָזען זיך הערען ביי-קוליכלעך דיניקע פון קליינע יונגעלעך, גרעפליכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריגע, פערלע-בערטע, באַסאָווע אויף דער געמבע פון אַלטע, בעטאַנטע, גרייז-גרויע, פאַנפּעוואַטע, לאַנגגעזיגע און ברייטבייכליגע בעל-הבתים.

מען דאַרף פלל נישט מיינען, אַז דאָס זענען צופעליגע עפיוואָדען אין דער דערצעהלונג, און אַז מענדעלע געברויכט זיי אָהן שום כונה. ביי נאָהענטער בעקאַנטשאַפט מיט מענדע-לע'ס אַרט שרייבען ווערט קלאָר, אַז מענדעלע נוצט אויס די דאָזיגע מאַסען-בילדער סיסטעמאַטיש און מיט אַ פּיון. אָט זענען נאָך אַ פּאַר ביישפּילען, וואָס ווייזען וואָס עס ווערט דערגרייכט דורך דעם מאַסען-בילד.

„דער וואָנען איז אַנגעזעצט געווען ענג מיט פערשווינען, פּמעט אַ פּערטעל קאַבצאַנסק. דאָרט האָבען זיך געפונען מייד-לעך, ווייבלעך, וואָס זענען געפּאַהרען זיך שטעלען פאַר די-סטען און אַמען, אויך אַלערליי סאַרטען יודען: שעהנע יודען, פּשרע יודען, מיטן פּולען מויל יודען, ברענענדיגע יודען, צו-בראַכענע יודען, גילדענע-אַדער-יודען, גלאַט-יודען, אזוי-זיך-יודען

און איך-מיר-יודען. ס'איז געווען אַ פערמישעניש, אַ פערפלאַן-טעניש (ווינשפינגערל 66).

אַזאַ פאַר, ווען מענדעלע צוגלידערט דאָס מאַסען-בילד לויט דעם בעגריף „יודען“ איז גאַנץ זעלטען צו טרעפּען ביי מענדעלע'ן. אָפּטער זעהט מען, ווי ער צוגלידערט דאָס מאַסען-בילד נישט לויט אַ בעגריף, נאָר לויט די קינסטלערישע דעטאַלן. אין „ווינשפינגערל“ טרעפּען מיר אַ בילד פון דער „זאָרג-באַנק“, וואו מענדעלע שילדערט „אן אויסמישעניש פון אַלערליי דורות-און געשטאַלטען“. די שילדערונג איז אָנגעשטאַפט מיט קינסטלערישע דעטאַלען, און מענדעלע פּערענדיגט דערביי:

„אַ דור הפלגה פון פערמישטע לשונות און געמבעס: פּראָצע דינע, קוויטשענדיגע, הייזערדיגע, כאַרעכעליגע און זינגענדיגע קולות“ (וויגשפינגערל 155).

אויף שריט און טריט קאָן מען זעהען, ווי גערען מענדע-לע נעהמט זיך צו שילדערען אַזעלכע בילדער.

געבען אָפטמאָל אַזעלכע „אויסמישענישען“, דאָס איז אַ מין קינסטלערישע מאַניר ביי מענדעלע'ן. און דערביי זעהען מיר, ווי מענדעלע גיט אין דעם איבערבליק-בילד נישט בלויז אַ טרוקען איבערזעהען, נאָר יעדע געשטאַלט ווערט בעגלייט פון קינסטלערישע דעטאַלען, אַזוי, אַז עס שאַפט זיך אין געווי-סען זינען איין כאַראַקטער פון פילע. און מענדעלע האָט דאָ אָן אַ שיעור מיטלען, פּדי צו דיפּערענצירען יעדע געשטאַלט בעזונדער. מיר געפינען, למשל, אין די מסעות (אויפלאַגע 1873) אַזאַ שטעל:

„די שטוב, וואָס פריהער אַ ביסעל איז זי געווען אַ ספּאַל-ניע, דערנאָך אַ טשייניע, איז פּלוצים געוואָרען אַ קלייזעל. עס האָבען זיך פּערקאַשערט אַרבעל, זיך אַנטפּלעקט נאַקעטע יודישע אָרעמס: האַריגע, גלאַטע, דאַרע, פעטע, שוואַרצע, ווייסע, טונ-קעלע פון אַלערליי קאַלירען און געשטאַלטען.“ (מסעות בנימין השלישי 82).

פונקט ווי מענדעלע דיפּערענצירט קינסטלעריש „יודישע אָרעמס“, אַזוי בעגעהט ער זיך אויך מיט „יודישע ביי-קוליכלעך“.

דאָסגלייכען מיט די „יודישע בגדים“ (די בילדער פון באָד אין „פישקען“ און אין די „מסעות“) — און אַזוי אַרום שאַפט ער, אָנשטאַט „אַנאויסמישעניש“, דאָס עכטע מאַסען-בילד, וואָס איז רייך נישט נאָר אין דעטאַלען, נאָר אויך מיט בעוועגונג. אַלס מוסטער פון די בעוועגונגס-בילדער, וואָלט מען קאָנען ברענ-גען דאָס בילד פון אַ געלויף אין גלופסק (ווינשפינגערל), וואו מענדעלע רעכענט אויס לכתחילה, וואָס עס טהוט איינער, דער צווייטער, דער דריטער, און מיט אַמאָל וואַרפט ער שוין אַוועק די איינצעל-פיגורען און שאַפט זיין געוועהנליך בילד: „אַ עולם יודען, אָהן עין הרע, דרעהט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס'איז אַ גערעדעריי, אַ וואַנדמאַכעריי, אַ געווערטלעריי, אַ ווערטלואַגעריי...“

און אַזעלכע בילדער, וואו מיר האָבען שוין אָנשטאַט מאַסען-פּאַרטרעטען — מאַסען-בעוועגונג, געמינען מיר נאָר פיעל ביי מענדעלען, אַהער געהערט דאָס בילד פון גלופסקער מאַרק אין די „מסעות“, דאָס בילד פון ווינשעניש אין „ווינשפינגערל“, דער אַריינפאַהר פון די ישובניקעס אין שלמה ר' חיימ'ס — או-מעטום טרעפּען מיר זיך דאָ מיט'ן איינצעלנעם כאַראַקטער פון פילע, וואָס איז געגעבען דווקא אַ דאַנק דער אויסמישעניש פון געשטאַלטען. מענדעלע'ן ציהט עפּיס צו די דאָזיגע מאַסען-בילד-דער, עס געפּעלט איהם מיט אַמאָל פּערווישען די קאָנטורען פון איינצעלנע געשטאַלטען, כדי צו לאָזען נאָר איין גרונד-סאָן פון אַלעמען, דעם טאָן, וואָס הערשט איבער אַלעמען, וועל-כער איז שוין נישט אַזוי רעאַליסטיש, ווי סימבאָליש... די נשמה פון אַ מאַסע רעדט צו מענדעלע'ן מעהר, ווי עס רעדט צו איהם די נשמה פונ'ם יחיד, פונקט אַזוי אפשר, ווי צו די אַלטע קאָמפּאָניסטען האָט מעהר גערעדט די כאַר-מוזיק. און מענדעלע'ס מוזיק איז דאָס רוב אַזאָ כאַר-מוזיק.

נאָר דאָס מאַסען-בילד, וואָס טראַגט אַזאָ שאַרף-אויסגע-שפּראַכענעם קאָלאָריט פון אַ פּלע-נשמה — דאָס האָט מענדע-לע'ן געקאָנט צופרידענשטעלען. וואָס געבען אָבער די דאָזיגע בילדער אויסער דעם, וואָס זיי שטעלען צופרידען מענדעלע'ס

שטרעבונג צו סינטעטישער איינפאסונג פון איינצעלנע ערשיי-
נונגען? די דאזיגע בילדער געבען מענדעלע'ן די ווייטע פער-
ספעקטיוו פאר זיינע ווערק.

פונקט ווי אין מענדעלע'ס בילד פון נאטור, וואו ער
גיסט שטענדיג, אָנשטאָט אָבגעזונדערטע ווינקלען, נאָר ברייטע
פּאַנאָראַמעס («עס טהוט מיר אַ שיין, שרייבט מענדעלע, ווי
אויף צו להכעיס אַ בילד-שעהנע פּאַנאָראַמע») — אַזוי קריגט
אויך יעדע מעגליכע פיגור אַ דאָנק דעם מאַסען-בילד, וואָס
שטעהט הינטער איהם, אַ ווייטע קינסטלערישע פּערספעקטיוו,
אַ בולטען פּאָן.

קינסטלערישע דעטאַלען און אָפּטמאָל גאַנץ שטאַרקע האָ-
בען מיר אויך ביי דיקן, ביי לינעצקיין און ביי אייניגע
משפּילים. און זייערע געשטאַלטען (למשל ר' שמעיה גוט-יום-
טוב ביטער) פעהלט אָבער די נויטיגע קינסטלערישע אָטמאָס-
פּער, זיי זענען אַרויסגעריסען פון דער פּערספעקטיוו פון גאַנ-
צען יודישען לעבען. דעריבער ווערט דאָס שטעדטעל, לינאָוו,
קיין סימבאָל נישט, ווי קאַבאַנאָסק, דערפאַר ווערט שמעיה
גוט-יום-טוב ביטער קיין שליח-צבור נישט אין דער יודישער
קינסטלערישער גאַלעריי... מענדעלע האָט דער ערשטער אַדאַנק
דער סינטעטישער קראַפט פון זיין גייסט געגעבען די ווייטסטע
פּערספעקטיוו פון גאַנצען יודישען לעבען, פּונ'ם גאַנצען יודי-
שען ישוב...

עס איז אָבער נויטיג געווען די קראַפט פון זיין אַנאַלי-
טישער קונסט, פּדי אָנצופיעלען דעם חלל פון די דאָזיגע
גרויסע סכעמעס, וועלכע מענדעלע האָט מיט דער קראַפט פון
פּאַרשטעלען זיך אויפן אופן פון וויזיאָנען אויפגעבויט. אָט
די אַנאַליטישע קונסט געפינען מיר אין מענדעלע'ס יחיד-
פּאַרטעטען.

IV

מענדעלע'ס יחיד-פּאַרטעטען זענען אַזוי אוממיטלעבאַר
פּערבונדען מיט די מאַסען-בילדער, אַז זיי דאַכטען זיך אָפּט-

מאָל ווי פון איין שטיק געגאָסען. מיר זעהען צו־מערסט, אָז די יחיד־געשטאַלטען זענען נאָר פראַגמענטען פון דער פּלל־נשמה. אינדיווידועלע שטריכען, גלייך ווי אינדיווידועלע ווילענס־אַקטען. פערמאָגען זיי זעהר ווינציג. זייער יצר־הרע איז נישט אינדי־ווידואַליזירט און, האָבענדיג, געבראַכען די תּאווה פון עסען, ווי מענדעלע זאָגט, האָבען זיי, משמעות, קיין שום תּאווה בכלל מעהר נישט בעקומען. די עמאָציעס פון מענדעלע'ס פיגורען זענען דעריבער געבראַכט ביז צום מינימום. און דאָך, זייענדיג קינדער פון דער נאָרמע, פעדימלעך פון דער מאטעריע יוד, שטעלען מיט זיך פאָר די דאָזיגע פיגורען אַ רייכע גאַלעריי פון טיפען. ענטפּלעקען דעם סוד, ווי זיי ווערען אינגעקריצט אין אונזער זפּרון, הייסט דעריבער צו געפינען דעם סוד פון מענדעלע'ס אַנאָליטישער קונסט.

מענדעלע'ס קונסט איז קודם פּל אַ פּרימיטיווע פּאָלקס־קונסט. פּרימיטיווע קונסט שילדערט נישט, זי „מאַכט נאָך“, זי אימיטירט, אין בעסטען זינען פון דעם דאָזיגען וואָרט. און דאָס זעלבע איז אויך ביי מענדעלע'ן.

מענדעלע אַריענטירט זיך במעט נישט אין פאַרבען. אָט זענען עטליכע פּאָרטרעטען זיינע:

„הערצל קיילעס איז געווען, ווי אייזיק, שוין אין די יאָהרען, אַ טאַטע פון קינדער, אויך אַ דאַרער, אַ בלייכער, ווי ער.“ (שלמה ר' חיים'ס).

„לייזער דער שניידער איז געווען אַ קליין דאָר יודעלע מיט אַ בלייך פּנימל.“ (דאָס קליין מענשעלע).

„שמואל'יק דער טאַנדעטניק... ער איז געקרוּמט, געבויגען מיט אַ בלייך פנים, געקנייטשט, געעלטערט, פּערזאָרגט אין צרות.“ (ווינשפינגערל).

„ליפּא ראובנ'ס איז אַ דאַרער, אַ קורצזיכטיגער, מיט אַ בלייך פנים, אַ שטילער, אַ גוטער.“ (שלמה ר' חיים'ס).

„האָדעלע'ס מאַן... עס געהט זיך פאַמעליך אַ דאָר־בלייך יודעלע.“ (ווינשפינגערל).

אין סינף פּאָרטרעטען פון פּערשיעדענע העלדען און פּער־

שיעזענע ווערק זעהען מיר דאָס איינע און זעלבע, בלייך פנים, און דער גאַנצער פאַרטרעט איז בכלל מעהר כאַראַקטע-ריסטיק, איידער בילד. מיט וואָס-זשע געלינגט מענדעלען פאַרט אונטערשיידען איין געשטאַלט פונ'ם צווייטען און בע-פעסטיגען עס אין אונזער זכרון? מיט'ן איינציגען מיטעל פון זיין פרימיטיווער קונסט: מיט'ן „אימיטירען“.

מענדעלע דערזעהלט אין זיין אויטאָביאָגראַפיע, אַז אין דער קינדהייט איז זיין איינציגער אינטערעס צו מענשען בע-שטאַנען אין נאָכמאַכען זייערע בעוועגונגען און תנועות. דאָס זעלבע איז שפעטער געוואָרען זיין קונסט-מיטעל. ווארום, אויב מענדעלע אָריענטירט זיך שלעכט אין פאַרבען, איז ער דער-פאַר אַ בקי אין העויות. און דורך זיי בעקומען מיר דעם קינסטלערישען איינדרוק.

ווי מאַהלט מענדעלע מענשליכע פיגורען? ער ווייזט אונז שטענדיג נישט נאָר וואָס זיי זענען, נאָר וואָס זיי טהוען. און ווייל יעדער אַקט מוז דערביי שוין זיין אויסגעשפראַכען-טיפיש, ווערען מענדעלע'ס פאַרטרעטען דאָס רוב פערוואַנדעלט אין צעך-בילדער.

מענדעלע'ס קונסט גיט צו יעדען געשטאַלט אַ ספעציע-לען צייכען. דערפאַר האָט לייווער דער שניידער אַ צינגעל, אַ געשליפענס, זעהר אַ געלויפיגס, אשר דער מעקלער האָט אַ נאָז צו שמעקען און נישטערען, ריינע די בעל-אכסניה'טע ער-שיינט מיט'ן פּאָלאָניק, לייווער-יענקעל דער חזן מיט דער „כלי" א. א. וו....

די העויות מאַלעריי פּאָדערט אָבער נישט נאָר דאָס בילד זאָל זיין טיפיש, עס זאָל זיין אַ זשאַנר-בילד, נאָר ווי יעדער זשאַנר-קונסט פּאָדערט עס, אַז ס'זאָל זיין בעוועגליכקייט, ריר-רעוודיגקייט און בילד. און דערפאַר, וואָס מענדעלע בעהערשט נאָר די פרימיטיווע זשאַנר-קונסט, זעהען מיר, ווי עס געבען זיך איהם איין דאָס רוב נאָר די פיגורען, אין וועלכע עס איז פּערהאַן בעוועגונג, רירעוודיגקייט, ביי וועלכע די העויות ביי-טען זיך נאָכאַנאַנד...

און אָז דאָ קומען מיר צו אַ וויכטיגען מאָמענט אין מענדעלע'ס שאַפען, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער יודישער ליטעראַטור. ס'איז דאָס, וואָס אונטערשיידט מען דעלעץ פון פרצן — די צוויי תקופות פון אונזער ליטעראַטור, וואו עס קעמפען צוויי ליטעראַרישע מאַנירען: דאָס „יודישע“ מיטן „יודישליכען“.

וואָס איז אַזוינס דאָס „יודישליכע“? עס איז דאָס אויבן-אויפגע, דאָס אויסערליכע, דאָס, וואָס נויטיגט זיך נישט אין קיין נשמה-וואַרצלען, ווייל עס איז לייבליך צוזאַמענגעבונדען מיט די אויסערליכע בעדינגונגען.

דאָס „יודישליכע“ וואַקסט אויס פונ'ם עטנאָגראַפישען עלעמענט, וואָס פערנעהמט דאָ דעם גרעסטען פּלאַץ, עס האָט דאָס רוב קיין טיפערע אימפולסען נישט, עס איז מעהר „צי-קאָוע“, איידער אינטערעסאַנט, מעהר שפּילעוודיג, איידער אויס-געהאַלטען און עס איז מעהר קינסטלעריש פּערגרימירט, איי-דער קינסטלעריש געשילדערט. און נישט ציהענדיג זיין יניקה פון דעם פּערבאַרגענעם פּאַלקס-עפּאָס, צעפּאַלט זיך דאָס „יודיש-ליכע“ אויף שטייגערס און שטייגערלעך און עס קומט זעלטען-ווען אפילו צו דער מדרגה פון אַ קינסטלערישער מאַניר. דאָס בעמערקען מיר, למשל, ביי אייניגע פון די משפּילישע שריפט-שטעלער, וואו די אַרט „יודישליכע“ קונסט איז געווען ענג פּערבונדען מיט דער פּאַרשטעלונג פון דער „שפּחה-שפּראַך און וואו דאָס „יודישליכע“ איז אַזוי אַפט דערגאַנגען ביז צום אַנעקדאָטישען.

מענדעלע, וואָס איז פון דער משפּילישער פּאַרשטעלונג וועגען דער שפּחה-שפּראַך אַזוי פריה בעפרייט געוואָרען, קומט אָן אָבער אייניגע מאָל צום זעלבען „יודישליכען“ אַרט מאָהלען. מענדעלע'ס העלד איז נישט דער „יוד“, נאָר דאָס „יודעל“ און פונקט אַזוי ווערט זיין קונסט פון צייט צו צייט „יודישלעך“ אַנשטאָט „יודיש“.

וואָס איז אַזוינס דאָס „יודישע“, וואָס שטעלט זיך אַנט-קעגען דעם „יודישליכען“?

דאָס „יודישע“ האָט טיעפע נשמה-וואָרצלען. עס איז יענע וואָגיגע קונסט, וואָס האָט צו טהון מעהר מיט'ן פּסיכאָלאָגישען. ווי מיט'ן עטנאָגראַפּישען מאַטעריאַל, די קונסט, וועלכע מיהט זיך צו דערהויבען צום נאַציאָנאַלען סינטעז, וואָס שעפט פון דער אַרומיגער סביבה פאַרבען פאַר'ן קאָלאָריט, גלייך ווי עפּי-זאָדען פאַר דער האַנדלונג, קיינמאָל אָבער נישט מעהר.

דאָס „יודישליכע“ איז עפּיזאָדיש, עס לעבט אין עפּיזאָד און ווייטער פון איהם געהט עס נישט. דאָס „יודישע“ גיט צו צום עפּיזאָדישען נייע, אַלגעמיינערע מאַטיווען, עס גיט צו דער האַנדלונג אַ מעהר פּודלדיגען זינען.

און צווישען די דאָזיגע צווייערליי אַרטען פון שרייבען וואַקעלט זיך נאָך אָפּטמאָל די פּרימיטיווע קונסט ביי מענ-דעלען.

מענדעלע היט זיך אַזוי שטאַרק פאַר „לירישע אומאַר-דענונג“, ער זוכט נאָר די געזעצמעסיגע פיגורען. נישט-האַבענדיג אָבער אין זיינע הענט קיין מיטלען פון אַ מעהר ענטווי-קעלטער קונסט, קומט ער צום „יודישליכען“. דאָס קומט פאַר דאָס רוב אין מענדעלע'ס זשאַנר-בילדער. אָט די זשאַנר-בילדער האָבען עס טאַקי אין אַ געוויסער מאָס געשאַפען די איי-גענטימליכע פאַרשטעלונג וועגען מענדעלע'ס קינסטלערישער מאַניר, אַ דאַנק וועלכער שלום-עליכם האָט פון זיינע ערשטע שריט געהאַט בעשלאָסען, אַז ער איז מענדעלע'ס אַ תּלמיד. וואָס געפינען מיר אין די זשאַנר-בילדער? אָט זענען אַ פּאַר: אַ קוק געגעבען אויף די יודלעך, האָט מען געקאָנט דערקענען, אַז זיי געהערען צום „עולם-המעשה“: ביידע רירעו-דיגע, ספּריטוע, האַלטען, דאַכט זיך, אין איין לויפּען... (ישיבה של מעלה).

אַ יודענע, אַ רירעוודיגע, אַ זשוואַווע, מיט אָבגעבליאַ-קעוועטע פעלענע מושקעס און עפּיס אַ מין טיכעל אויסן קאָפּ. (פּישקע דער קרומער).

ר' אשר: — אַ דאַר יודעל, אַ רירעוודיגס, אַ צאַפעל-

דינסט.

אַלטער יכנה"ז: — „אַדער יודעל, אַ געשפיקעוועסער, מיט אַ דיק בייכעל“.

אין די ערשט געבראַכטע בילדער געהען פאַר אונז דורך גאָר פערשיעדענע געשטאַלטען. עס איז דאָ פּערהאַן אַ פּרוי אַ קרעטשמערקע, אַ יוד אַ מעקלער, אַ יוד אַ מוכר-ספּרימינק, און ענדליך צוויי יודען סתּם פּון „עולם-המעשה“. אין אַלע געפינען מיר אָבער איינעם און דעם זעלבען שטריך, איינע און די זעלבע סטרונע, אויף וועלכער מענדעלע פּערשטעהט אַזוי גוט צו שפּיעלען: דאָס איז די רירעוודיגקייט, די בעוועגליכ-קייט זייערע.

נישט אַלע מאָל געהערט דאָס אָפּילו ביי מענדעלע'ן צו די אָבלאָך-מיטלען, צו וועלכע עס איז איהם מחייב זיין סאַטי-רישער טאָן, נישט אַלע מאָל לאָזט זיך עס דערקלערען אויך דורכ'ן פּערלאַנג צו בעלעבען דאָס בילד, אַריינצוברענגען אין איהם מעהר לעבען. יעדער מאָל, ווען מענדעלע קומט אָן צו די דאָזיגע שילדערונגען, זעהט איהר, אַז ער טהוט דאָס צו-ליעב מאַנגעל אין פאַרבען, צוליעב דעם שטענדיגען שילדערען דורך העויות. מענדעלע שטעלט זיך דעמאָרט גאָר נישט אָב, פּדי גאָר צו געבען אַ קינסטלערישען עפעקט. ער געהמט דאָס עפּיוזאָדישע, דאָס אויסערליכע, ער מאַכט די האַנדלונג פּון יעדען מענשען פאַר'ן וועזען פּוּנים מענשען, נישט פּערטיעפּענ-דיג די האַנדלונג גופּא, און אַזוי אַרום שאַפט זיך דער טיפּ פּון מענדעלע'ס „יריד-יוד“.

אידיילישע און טראַגישע געשטאַלטען האָט מענדעלע פּער-זעהן נישט צוליעב זיין משכּילישען „ירגוון“. פּערקעהרט, ער פּרובט זיך אין „שלמה ר' היימ'ס“ געבען בלויו אידיליע. אָבער צי לאָזט זיך פּערגלייכען די שילדערונגס-קראַפט מיט דער קראַפט, וואָס לעבט אין „ווינשפינגערל“, אין די „מסעות“? מיר האָבען שוין געזעהען, אַז דאָס אויסשליסליך-מענשלי-כע, דאָס גשמה'דיגע גיט נישט מענדעלע'ס פּאַנטאַזיע קיין אינ-טענסיווען שטויס. ווייטער פּון „בלייך פּנים“ געהט מענדעלע נישט אין די דאָזיגע פּאַרטרעטען. די „פּאַזיטיווע“ בילדער פּון

שלמה'לעס סאָטער, ר' חיים, פון ר' אברהם דעם מקבל, פון שמאוליק דעם טאָנדעטניק, האָבען נאָר דערפאַר קיין פּלאַסטי-שען אינהאַלט נישט, ווייל זיי זענען, אַזוי צו זאָגען, "רייך" מענשליך". די זשאַנר-קונסט, די פרימיטיווע העויות-קונסט מעג-דעלע'ס פערמאָגט נאָך נישט קיין מיטל, כדי צו פיקסירען די דאָזיגע געשטאַלטען. און ווי עס קומט דערפאַר צו רייזי דער בעל אכסניה'טע, צו לוי בחור'ס ווייב, דעם קרעטשמערס טאָל-טער אין "פישקען" — געשטאַלטען מיט אַ בלוט-אויסגעדריקטער אויסערליכקייט, מ'קאָן זאָגען, זאָלאָגישע פיגורען — אַט דאָ שאַפט מענדעלע'ס פּלאַסטיק וואונדער. מענדעלע פערזוימט זיך דאָ ביי יעדער דעטאַל, ער דערגרייכט דאָ יענע קראַפט, וועל-לע מיר געפינען נאָר אין זיינע מאַסען-בילדער. צו אַזעלכע זאָלאָגישע מאָטיווען מוז מענדעלע'ס פרימיטיווע קונסט אַנקור מען גאָר אָפט. דאָס חיהשע גיט איהם מעהר אינטענסיווע אימ-פולסען. און דעריבער שטעלט ער זיך טאַקי מיט אַזאַ רחבות אָב אויף די חיות-געשטאַלטען אין יעדער דערצעהלונג. אַט איז אַ פריהמאָרגען אין "ווינשפינגערל" (221), אַט איז די קרעטש-מע-בעשרייבונג אין "פישקען", אַט איז נאָך אַ שעהנער טאָג, אין ווינשפינגערל, און אַט איז שוין גאָר אַ גאַנצע אָבהאַנד-לונג וועגען די דאָרמישע און שטעדטעלשע הינט — אַלץ אָהן אַ טראַפען רמו, אַלץ געצייכענט מיט'ן ריינעם קינסטלערישען געוויסען. און ווען מיר טרעפען באַלד נאָך דעם דאָס בילד, ווי ווייבער זיצען אום שבת אינים, "אידילישען", שלמה ר' חיימ'ס, דאַכט זיך אונז: דאָס זענען האַלב-מענשען און אויף אַ העלפט די זעלבע חיות, וועלכע מענדעלע מאַהלט מיט אַזאַ רחבות און ליעבע..

מיר קאָנען איצט שוין אַנצייכענען די אַלגעמיינע ליניע פון מענדעלע'ס שאַפּען. מענדעלע גיט אין זיינע מאַסען-בילדער דעם מאַקסימום פון זיין קינסטלערישער ענערגיע. אַ דאַנק דער סינטעטישער קראַפט פון זיין גייסט גיט ער דאָ בילדער-גוזמאָת,

מענדעלע-טורע

פילדער-וויזאָנען (זיי, שטעלען זיך איהם פאַר), פאַר וועלכע
עס גענוגען אלע מיטלען סיי פון זיין אייגענאַרטיגער שפראַך,
סיי פון זיין גוואַלטיגער לעבענס-קענטעניש. דאָ גיט מענדעלע
די איינצעלנע נשמה פון פיעלע, דעם מאַסען-כאַראַקטער. אין
זיינע יחיד-פאַרטרעטען, וועלכע קריגען אַזאַ בולטען פאַן דורך
די מאַסען-בילדער, איז מענדעלע געבונדען מיט די בעגרעניצ-
טע מעגליכקייטען פון זיין פרימיטיווער זשאַנר-קונסט, דאָ גיט
ער אָפטמאָל אַוועק אין דעם אימיטירען דאָס „יודישלעכע“, דאָ
פאַלט ער אונטער אונטערין פאַלקס-גוסט צום מגושמ'דיגען,
צום האַרבען שטריך, צו דער גרעלער פאַרב. אין די דאָזיגע
קינסטלערישע סימפאָטיעס זיינע איז ער נאָהענט צום יודישען
פאַלקס-שאַפען, פונקט ווי אויך אין קאַמף פאַר דער קינסטלע-
רישער נאַאיווקייט און שלימותדיגער פאַעטישקייט, וועלכע
מערקט זיך ביי מענדעלען פון ווערק צו ווערק.

דעם זיידענ'ס פארבען

מענדעלע מוכר-ספרים, דער זיידע, האָט פערמאָגט אין שענקעלע, וואו עס זענען אין גרויסער אָרדענונג געווען אים-געשטעלט, אָהן אַ צאָהל באַנקעלעך מיט פערשיעדענע פאַרבען; די פאַרבען זענען ביי קיינעם נישט געווען צו געפינען, נאָר ביים „זיידען“.

און האָט עמיצער געוואָלט אויסמאָהלען אַ גרין פעלד, אַז דאָס פעלד—זאָל זיין דוקא אַ יודיש פעלד; אַז ס'זאָל זיך פיה-לען דערפון אַ שבועות-ריח, אַז ס'זאָל שמעקען מיט הדס, האָט ער געדאַרפט געהען צום זיידען און זאָגען:

„גוט מאָרגען, זיידעניו... גיט מיר אַ גרינע שבועות-פאַרב, אַז זי זאָל שמעקען מיט דעם שבועות-ריח, ווי עס האָט גע-שמעקט, ווען איך בין געגאַנגען פון חדר, ווען דאָס פעלד האָט געשמעקט מיט די פרישע פוטער-בולקעס, וואָס די מאַמע האָט אויף יום-טוב געבאַקען.“

און דער זיידע האָט אָנגעזאָטעלט די נאָז מיט די קלוגע ברילען און אויפגעזוכט דאָס פשוטיגע באַנקעלע מיט דער וואונדער-פאַרב.

און טאָמער וויל איינער זיין אַ יודישער שרייבער, און

א יודיש בוך אויסשרייבען, מוז ער נאך פארב צום זיידען געהען, און טאמער וויל איינער א יודיש פנים אויסמאָהלען, מוז ער פארב ביים זיידען נעהמען.

פון וואָנען האָבען מיר שוין נישט קיין פארב אויסגע- שריבען פאר אונזער ביסעל אַרימקייט, פאר אונזער קליין אַרים זייער שענקעל. מיר האָבען פארב פון פאָריו אַראָבגעבראַכט, אַנדערע — פון בערלין, דריטע — פון נאָרוועגיען האָבען פארב פארן יודישען בוך אויסגעשריבען; דערפון האָט זיך גענומען, וואָס אונזער צאָפעלדיגער יוד האָט מיט דעם לאַנגזאַמען, קיה- לען פאָרד-אַטעם אָנגעהויבען אָטעמען. אונזער ליעבע חנה האָט מיט דינע פאָריו-ריחות שמעקען אָנגעהויבען, אונזער יודישע פאָ געקיצעלט, און מיר האָבען געניסט: איראָפּעאיִש.

*

צוויי פעדים וועבען זיך אַרויס פון דער בלויער ווייט, פון אונזער פערגאַנגענהייט, וואָס ווייזען אונז די טראַדיציע פון אונזער שעהנער ליטעראַטור, פון דעם בוך. איין פאָדים אַ גאַלדערנער, וואָס געהט גראָד פון אונזער פאָלקס-האַרץ, דאָס איז דער פרימיטיוו, פון דער באָבען און דעם זיידען דערצעהלטע פאָלקס-מעשה. דער צווייטער פאָדים, וואָס געהט פון אונזערע אומגעבונגען, אַ פאָדים, וואָס שטאַמט פון אונזערע געלעגענהייטס טראַדיציעס. דאָס איז די פרעמדע, אָנגעשטיקטע ראָמאַנטיק, פון גראַמען און באַראָנען, מיט פרעם- דע, ווילד-קלינגענדיגע נעמען, צו וועלכע עס האָט געהאַט אַזאַ שוואַכקייט שמיר און הינטער איהם, אַ גאַנצע שורה פון מעשה- ביכלעך.

אַט מיט דעם ערשטען, עכטען, גאַלדענעם פאָדים, האָט זיך פערקניפט מענדעלע מוכר-ספרים, ווען ער האָט מיט עטלי- כע און זעכציג יאָהר צוריק, איינגעטונקט זיין פעדער, און דערצעהלען אָנגעהויבען. אין זיין האַנד האָט זיך בעוויזען זיין פאָליטר מיט די צויבער-פאַרבען, געשטעלטע אויף די טיעפסטע

זאפטען פון דעם פאָלק, און יעדער שמיר איז אַ געזעץ גע-
זאָרען, אַ געזעץ פאַר די אַלע, וואָס ווילען אויף יודיש, אַ
יודיש בוך שרייבען.

•

דאָס וואָרט „דלות“, וואָס דער „זיידע“ האָט אַזוי פיעל
גענוצט אין זיינע ערצעהלונגען, האָט זיך פאַר מיר שטענדיג
אויסגעמאָהלט ווי עפּיס אַניאונבעשטימטע זאַך, פון אַ גראדער,
אונבעשטימטער פאַרב; צוזאַמען גענומען, איז עס געווען אַני-
אינדרוק פון: אַלטע זעק, שימעל, צובראָכענע פענסטער, אַלטע
פאָדעשווע, און פערפלאָנטערטע שטריק...

נאָר ווען ליהאָב צום ערשטען מאָל געזעהן אַ בויד, אָם
די בויד מיטן קיילעכיגען, מיט אַלטע זעק און שמאַטעס-גע-
דעקטען, דאָך, מיט דעם יודיש-אויסגעקראָכענעם פערדעל, וואָס
וויגט זיך, שלעפט זיך איבער דעם זיידענס יודישלעך-היימישע
וועגען, האָב איך ענדליך געפונען די פולע פערקערפערונג פון
דעם וואָרט: „דלות“.

יאָ, דאָס איז דער ליעב-היימישער, פון גאָט-געבענשטער
דלות, וואָס ברענגט אַריין אַזוי פיעל, וואָס ברענגט אַריין אַזוי
פיעל יום-טוב אינים האַרץ פון יעדען עכטען קינסטלער.

אָם אויף דעם ביידעל, וואָס איז אויסגעוועבט, פון די
טיעפסטע, סאַמע האַרציגסטע פאַרבען, פון אונזער גאָט-געבענש-
טען פאָלקס-דלות, האָט מענדעלע מוכר-ספרים זעכציג יאָהר זיך
געשלעפט אין דער טיעפעניש פונים פאָלק, אויף זיינע היימישע
יודישליכע שליאַכען: זיין קולטור איז נישט קיין וואָקזאַל
קולטור, ווייל אָבגערוהט האָט ער אויף גאָטס פעלד, צוזאַמען
מיט זיין מידער פאָלקס-קליאַטשע...

•

איצט שמעהט ערגיך אויף אַ שטילען שליאַך דאָס ביידעל.

פענדעלע טורעם

די יודישלעך-אויסגעצופטע קליאטשע קוקט ערגיץ מיט בענק-
שאפט אין דער ווייט, צו די היימיש-צוואַרפֿענע שטעדט און
שטעדטלעך, וואו שעמעוודיגע מיידלעך וואַרטען מיט קלאַפֿיגע
הערצער אויפֿן „ראַמאַן“ צו לעזען פֿרייטאָג-צונאַכטס, נאָר דאָס
זיידעל געהט נישט ווייטער, ווייל דער אַלטיטשקער מוכר-
ספרים איז איינגעשלאָפֿען זיין אייביגען, זילבערנעם שלאָף.
ווער זשע וועט דערקוויקען די אויסגעבענקטע הערצער
פֿון אונזערע זיהן און טעכטער, וואָס וואַרטען אויף דעם ביי-
דעל מיטן נייעם בוך?...

דער גאָטישער מבוא

מענדעלע איז קודם פל און אויסשליסלעך אַ נאַציאָנאַלער קינסטלער. און דאָס נופא איז שוין אַ אויסטערלישע ערשיי-
נונג. מיט יעדען דיבור און תנועה שאַפען דעם נאַציאָנאַלען
סיף און כאַראַקטער, שעפען יעדען נשמה-שטריך און איבער-
לעבונג נאָר פונ'ם נאַציאָנאַלען ירושה-אוצר, אויף אַ רגע'לע
נישט קאָנען זיך בעפרייען, נישט קאָנען אַרויסגעהען פון די דורות-
דיגע אויסגעבויע מחיצות פונ'ם נאַציאָנאַלען געדאַנק און גע-
פיהל — דאָס איז שוין אפשר די בעגרעניצונג, יענע זעלבסט-
בעגרעניצונג, וואָס איז נופא אַ סימן פון אַן אמת'ער קונסט...
קונסט דאַרף אַרגאַניזירען. און דער נאַציאָנאַלער שע-
פער אַרגאַניזירט. ער געפינט דאָך די אַלגעמיינע גרונד-ליניען,
וואָס פּעראַייניגען אונטער איין קולטור-דרוק אַלערדיי לעבענס
און כאַראַקטערען, ער ענטפלעקט די פּערוואַרצעלטע טיפעני-
שען פון פּערשיעדענע געשעהענישען און איבערלעבונגען, דעקט
אויף אויף אַזא אופן די לעבענס-געזעצען פון דער בעשרי-
בענער וועלט און געזעלשאַפטליכקייט.
מענדעלע איז דערפאַר דער גרויסער קינסטלער און אי-
בערדיכטער פון אונזער עבר געוואָרען, ווייל ער איז אויס-

שליעסלעך און נאָר אַ נאַציאָנאַלער שעפער געווען, און מהאַ-
טעמא טאַקע איז ער אונז אַזאַ בלאַט-אייגענער און אין דער זעלבער
צייט אַזאַ ווייטער, אַזאַ בלוט-אייגענער און אַ פרעמדער. ביים
קרעפטיגען לעבען נאָך, בעת פון זיין פען האָבען נאָך שעהנסטע
שאַפונגס-זאַסטען גערונען — האָבען מיר דאָך איהם שוין פאַר
אַ זיידען געקרוינט, איהם זיין זידישען כבוד אָבעגעבען. אין
דער ליטעראַטור האָבען מיר איהם אַ בעזונדער אויבער-שטיבעל
אויסגעבויט און אַמאָל נאָר מיטן גרעסטען יראת-הכבוד זיך אַ-
געהערט, ווי ער האָט דאָרט מיט זיינע פאַרמעטן געשארקט,
שינאַדערגעוויקעלט די געשיכטליכע פּרעזיריעות און אַ גאַנצע
פּחיבישע וועלט אין זיי געפערלט.

און מיר — מיר גופא האָבען שוין לאַנג יענע וועלט
פּערלאָזען, פון דעם זיידענס שטוב אויף תמיד אויסגעוואַנדעלט,
מיט שלום-עליכ'מען איבער שטעדט און גרויסע שטעדט געריידע-
העט, מיט פּרצין אַלט-גייע געטער געזוכט און מיט די יונגע,
די קרעפטיגע, די גייע יודיש-מענשליכע געזעלשאַפּטליכקייט גע-
בויט. און צופרידען זענען מיר געווען, וואָס דער לעבעדיגער
זיידע האָט אונז אויסן וועג נישט פּערהאַלטען, נישט געשטערט
אונז שוין אַפילו פון זיין ווייטען עבר — אַזאַ ווייטער איז
ער, און פון דער ווייטענס אַ ליעבליכער, אַ בילדעריש-ליעבלי-
כער, ווי די ווייטקייט...

וואָרום אָט אַזוי שטעהט ער, דער זיידע מענדעלע, מיטן
פנים אין גאַנצען צום עבר. די שאַפונגס-פּערסעקטיווען פון
מענדעלע'ס ווערק, יענע שטראַהלענדיגע ווייטען, וואָס אַנטפּלע-
קען זיך בכלל פון יעדער אויסגעשעפטער קינסטלערישער טאָר
אין לעבען — ציהען זיך ביי מענדעלע'ן נישט צום צוקונפט,
צו די קומענדיגע דורות, נאָר צו דער פּערגאַנגענהייט, צום
היסטאָריש-אַבגעלעבטען און איבערגעלעבטען. נישט וואוהין זיי
געהען, די טיפען, ווייס מענדעלע, נאָר פון וואַנען זיי קומען.
שוין שלום-עליכ'מ'ס יודען און מכל-שכן פּרציעס גוטע-יודען.

שרעטען אין דער ברייטער אַרומיגער וועלט אַריין. די ערשטע פּאָהרען ממש פון שטעטלע אין שטאָדט, פון שטאָדט אין גרוי-סער שטאָדט, און די צווייטע בינדען זיך מיט דער גרויסער פרעמדער וועלט אידעאָלאָגיש דורך פּרזיעס רוחניות'דיגען פּאָ-טעאיזם. אָבער מענדעלע'ס „יודעלעך“ — ס'איז אַ לאַראַקטעריס-טיש מענדעלע-וואָרט — „ליגען אין גלופסק מיט אַלע זייערע אברים און חושים, געדאַנקען און איבערלעבונגען, ווי אַ חאָרם אין לריין, און מענדעלע'ס רייווענדער אַפילו, דער סעטעריא-קער „ר' בנימין“, מאַכט זיין בעריהמטע נסיעה אויף צוריק אין דער טיעפעניש פּונם יודישען מיטעל-אַלטער אַריין, אַ די רויטע יודעלעך.

„קאָמפּאַניעס קומען, קאָמפּאַניעס געהען, און קאָמפּאַניעס און גלופסק וועלען בלייבען אייביג“ — בעל ס'איז נישט דער „אני מאַמין“ פּונם מחבר גופא, איז דאָס דער לעבענס-אמת פּאָן זיינע פּאַרשויען, די גרונד-הנחה פון זייער אויסקומעניש, איינע פון די הויפט-עיקרים פון זייער געדאַנקען-גאַנג.

און פון אָט די דורות, וואָס האָבען אויפן „אין כל נפש תחת השמש“ זייער וועלט-אַנשויואונג געבויט, האָט מענדעלע זיין קינסטלערישע שפּע בעקומען, — פון די דורות, פאַר וועמען דער מאַרק און די באַד זענען אַזעלכע נצחיות, ווי די שול און די תורה געווען, פון יענע מיטעל-עלסטערישע ירושה-יודען, וואָס האָבען אַלע גלייך, אָהן חילוק פון עלטער און גראַד, גע-שפּיזט זיך פון ירושה-ביכער און ירושה-געדאַנקען, פון פּער-עלטערטע און פּערגליווערטע ירושה-געפיהלען און ירושה-איבער-לעבונגען — אָט פון זיי האָט מענדעלע אונז גאוניש-בולטלע קינסטלערישע דאָקומענטען בעשאַפּען, אָבער נאָר דאָקומענטען, ווייל פאַר פּלאַסטישע פיגורען, פאַר מענשען-סימבאָלען זענען זיינע טיפען צו פּערקילעכטיגט, ארנאמענטאַליש פּערגאַנצט און פּערענדיגט.

מענדעלע'ס יחיד קוקט דאָך נישט אַריבער זיין דור, זיי-נע פּערגאַנגען און השגות זענען אין גאַנצען צוזאַמען-געוואָקסן מיט זיין צייט און סביבה. ער איז נאָר אַ רינגעלע אינם בריי-

ס'ען קייט, אָדער, ווי מענדעלע, האָט זיך גופא אויסגעטייטשט: אַ פּאָדים אַרײַנגעוועבט אין דער מאַטעריע, וואָס רופט זיך יוד. און אין מענדעלע'ס אַרומגעטאָקטע גאַציאָנאַל-פּעראַלגעמיין-טע טיפּען פּעהלט דעריבער דאָס יחיד'ש-ליידענשאַפּטליכע, און אויך אפשר טראַגישע, אָט דאָס איראציאָנאַלע, טיעף נשמה'דיגע און מענשלעך-סודות'דיגע, וואָס ס'ברענגען אַרײַן אין דער איי-ביגקייט די פּלאַסטישע געשטאַלטען — העלדען פון אַלע אַנ-דערע קלאַסישע מייסטער-ווערק. און אויך דעריבער טאַקי איז מענדעלע אָפט רחמנות'דיג סענטימענטאַל, אָנשטאָט צו זײַן ליי-ריש, און אָנשטאָט צו זײַן דראַמאַטיש, איז ער מעשה'דיג... ער מוז דאָך, דער מחבר, זײַן בעשרייבעריש און עפּיזאָדיש דאָרטען, האו די גאַנצע האַנדלונג, געשעהענישען און איבערלעבונגען שטאַמען און ענטוולקלען זיך פון דער אויסערער אַרומיגקייט, און נישט פון די פּערזענליכע טיעף-אינעווייניגסטע אייגענשאַפּט-טען פון די טיפּען.

יא, מענדעלע איז נישט געקומען געבען אונז דאָס פּער-זענליכע, נישט דעם פּרט מאָהלט ער אונז, נאָר דעם פּלל, די פּאָדים, אָדער ריכטיגער, די פעדים פון דער מאַטעריע, וואָס רופט זיך יוד. און פון דער מאַטעריע האָט מענדעלע אונז דער ערשטער דאָס אינערליכע, מאַלעקולארע לעבען געוויזען. דורך זײַן גאַציאָנאַל-קינסטלערישער שפּאַקטיוו האָט ער געזעהען דאָס, וואָס מיר וועלען אָהן איהם מער, אפשר, נישט זעהן — די אינ-זעניגסטע וועבעכץ פּוּנים פּאָלקס אַרגאַניזם, די בלינדע קע-מערלעך, יענע אונפּערזענליכע אַרגאַנישע חלקים, וואָס האָבען אַין משך פון דורות זיך בעהעפט, צוזאַמענגעוואַקסען אין דעם יודישען פּאָלקס-קערפּער, די יודישע אויזעריגע גאַציע בעשאַפּען. פּישקע דער קרומער, הערשעלע פּוּנים ווינשפינגערל, שלמה ר' חיימס דערהויבט בנימין השלישי — דאָס זענען מא-האישע פיגורען, קאָלעקטיווע מאָנומענטען, בולטיע, אָפּענע און קלאַרע געשיכטליכע דענקמאַלער, וואָס פּאָדערען נישט קיין שום בעזונדערע אויפּשריפטען און פּרושים. און קומט עמיץ אויס-פּייטשען זייערע פּערזענליך-מענשליכע חסרונות און מעלות.

פערמינדערט ער בעצם זייער קינסטלערישען ווערט, ווי מענדע-
לע גופא, בעת ער האָט פּקחיש געוואָלט אין פּראָצעס פון שאַ-
פען זיין בעשריבען וועלטעל אָבשאַצן — מענדעלע דער השפּלה-
מענטש, מענדעלע פון די צו אָפטע דריי פּינטעלעך און פון
דעם „נישט דאָס בין איך אויסען“...

און בחוש זעהען מיר דאָך, אַז דאָרטען, וואו מענדעלע'ס
יחידים האָבען פּונם איינגעפונדעוועטען נאַציאָנאַלען באַדען
עוקר געווען, די רגע, ווי זיי האָבען זייער אַלטע כנסת-ישראל-
וועלט פּעראָזען, אָבעגעבען זיך דער פּלומרשטער מרידה פאַר
דאָס פּערוזענליכע און וועלטליכע — האָט מענדעלע, דער קינסט-
לער שוין אויף זיי קיין שליטה נישט געהאַט. און נישט נאָר
אין וועקערין, אַלעקסאַנדערין, און אין די אַלע געשטאַלעטען
פּונם נייעם שניט האָט זיך מענדעלע קינסטלעריש טועה געווען,
נאָר אַפילו הערשעלעך, דעם יודיש-פּערוואָרצלעטען פּאַלקס-קינד,
האָט ער דאָך צו אַ השפּלה'דיגען תּכלית געבראַכט. דער העלד
פּונם ווינשפינגערל איז לּסוף אין אַ אויסלענדישען גביר מנוּלג
געוואָרען, און צוריק אין שטעדטעל איז שוין נישט דער
פּאַלקסטימליכער הערשעלע, נאָר אַ השפּלה'דיגער הענריך קאהאן
געקומען.

אַט אַזוי איז מענדעלע'ס קינסטלערישע גבורה בעשטאַנען
נאָר אין מאַלען דאָס, וואָס איז שוין לגמרי מיט אַלעמען
אַריינגעוואַקסען אינם אויסקומעניש, פּערוואַקסען מיט אַרט-לע-
בען און שטייגער. דאָ האָט ער געפונען געשליפטע בולטע
וואָרט אין בילד, שאַרף געפּיילטע דויערענדיגע לאַראַקטעריסטיק
פאַר די צייטווייליגע, דווקא ריין אויסערליכע סימנים פון יודישען
לעבען. דאָ זענען די דעמאָלדיגע יודישע קבצנות און דער
לופט-האַנדעל דערוואַקסען ביז צו דער פּמעט סימבאָלישער
מענדעלע-טאָרבע און מענדעלע-ירידיווען, אונטער מענדעלע'ס
פען האָבען אַזוי ווי געגליווערט, סקולפּטאריש זיך פּערהאַרטע-
זעט יודישע לעבענס-שטריכען, תּנוּעת און העויות — דער
גאַנצער מאַרק-שוים, די פּסולת פּונם שטעדטעלען אַויסקומע-
ניש — וואָס זענען ביים מחבר פון „פּישקע דעם קרומען“ ווי

צוגעזאטען צום פאלקס קערפער, געוואָרען, בלומרשט, דער עצם מהות פונם יודישען נאַציאָנאַלען כאַראַקטער...
 און אפשר איז שוין מענדעלע גאָר נישט שולדיג, וואָס די געשיכטע פון יענעם דור, די מענדעלע-תקופה איז איהם הינטערען פלייצע געשטאַנען און פון אונטער זיין פען די אלע שטריכען און טיפען דורשטיג געשלונגען; זי האָט זיך שוין דאָך געקליבען אין וועג אַריין, די מענדעלע-תקופה האָט בע-דאַרפט אָט-אָט אין דער פּערגאַנגענהייט, אין „עולם השכחה“ אויף תמיד פּערשווינדען, האָט זי דאָס אַ לבוט'ע מיט מענדע-ל'ען צוזאַמען פון שטיקער פּראָטאַקאָלירטע געשיכטע קינסטלע-רישע דאָקומענטען געשאַפען. והראיה: אָט האָט זיך מענדע-ל'ע, נישט נאָר מענדעלע מוכר-ספרים מיטן פּערד און וועגעלע, נאָר אויך מענדעלע דער שרייבער, דער פּערקינפּעלטער משכיל פונם „ויתרוצו“ — אָט האָט ער זיך גופא ביים לעבען נאָך אין אַ גאוניש געשיכטליכען און אויך קינסטלערישען דאָקומענט פּערוואַנדעלט, און דאָס איז שוין געוויס איינע פון מענדעלע'ס דערגרייכונגען, פאַר אונז, פאַרן ווייטערדיגען גורל פון אונזער ליטעראַטור — אפשר די העכסטע.

און נאָך מיט איינער אַ דערגרייכונג איז דער זיידע מענדעלע צו אונז געקומען און אינעם זידישען ירושה-אוצר אויך אויף אייביג עס אַוועקגעלעגט. דאָס איז דער מענדעלע-סטיל, שפּראַך, פאַרם און אַרכיטעקטאניק, דאָס גאַנצע, וואָס איז אין אונזער ליטעראַטור שוין געקרוינט מיטן נאָמען, — דער מענדעלע-נוסח.

„דער סטיל איז דער מענש.“ אַזוי האָט מען געפּאָקנט ביי די אומות העולם. מענדעלע'ס סטיל איז אָבער, ווי אַלץ ביי איהם, — די עפּאָכע. דאָס האָט נאָך אַמאָל די מענדעלע-תקופה איהם געגעבען דעם „ספור המעשה“, דעם „מעשה בתוך מעשה“ פונם אַלטען יודישען דערצעהלער. דאָס האָט זי אויך געשלייפּט און געפּיילט, געטאַקט און געצירט יעדעס וואָרט פון

זיין שפראך, הי אויך יעדען אות פון זיינע געפערעלטע פאב-
 ידן, מענדעלע גופא דערצעהלט אונז מכוז דעם רבין ר' יוסף
 אברהמ'ס, וואָס האָט זיך פערנומען מיט מאלעריי און שניידע-
 ריי, מיט יענעם „מעשה חושב" פון הונדערטער יודישע
 מושלמים, וואָס האָבען מיט ליעבליכער התמדה אין די לאַנגע
 ווינטער-נעכט די פערשיעדענע מזרח'ס און יהי-רצונ'ס, פּונקט
 און ארון קודש'עס געשניצט און געמאָהלט. און אויך דאָ האָט
 מענדעלע אויפ'ן גאונישן אופן יענע דורות'דיגע השלמה-ענערגיע
 אין טאַלאַנט פּערוואַנדעלט, פון דער אַלטער יודישער „בצל-
 אַרבעט" האָט ער זיינע קונסט-כוחות געשעפּט, די אָדערדיגע
 מוסקולען פון דער יודישער שפּראַך געשמידט, די יודישע
 גאטיק, מעגליך, געשאַפּען.

יא, מענדעלע איז דער גאטיקער, אויב מ'קאָן אזוי זאָגען,
 פון דער יודישער ליטעראַטור. זיינע ווערק פערמאָגען די טאָ-
 נומענטאַלע רחבות פון די גאָטישע בנינים, פון יענע מיטעל-
 טערישע וואוקסיגע געביידעס, וואָס בעשטעהען בעצם פון בע-
 זונדערע אויסגעטאָקטע גלידער, פון דער ברייטער און רייכער
 האַנד פונאַנדערגעוואָרפענע פּלאַסטישע פרטים מיט ריין אויסער-
 ליכע בעפונגען און קנעטערייען.

מענדעלע'ס אַ ספר — ס'איז אַ פערפלייצעניש פון סקול-
 פטאָרישע אייגענעלייטען לאחדים-טעמעס, וואו ס'ווערען דער-
 צעהלעריש אויסגענוצט פערשיעדענע געלעגענהייטען, בכדי צו
 פערגרעסערען דעם מעשה'דיגען גוף הענין, געבען וואָס מעהר
 בילדער, וואָס מעהר מאלערייען, איך נעהם פון רענצעלע
 מינעס אין ביידעל אַרויס אַ בליי-פען — דערצעהלט אונז
 אַלטער יבנה'ז אין „פישקע דעם קרומען" — רייס אָב פון
 אַ סידור דאָס אויבערשטע בלעטעל, שפּאַר מיך צו, צו דער
 קעלניע און שרייב די „דאָזיגע ווערטער". און די „דאָזיגע
 ווערטער", דער אויף דער גיך אָנגעוואָרפענער בריף צו „הצנועה
 מרת חיה טריינע", פערנעמען אַ סך-הכל פון גאַנצע צוויי גע-
 דרוקטע עמודים...

אַט אזוי זענען דעם זיידענ'ס ווערק בעצם גאָר „חבורים",

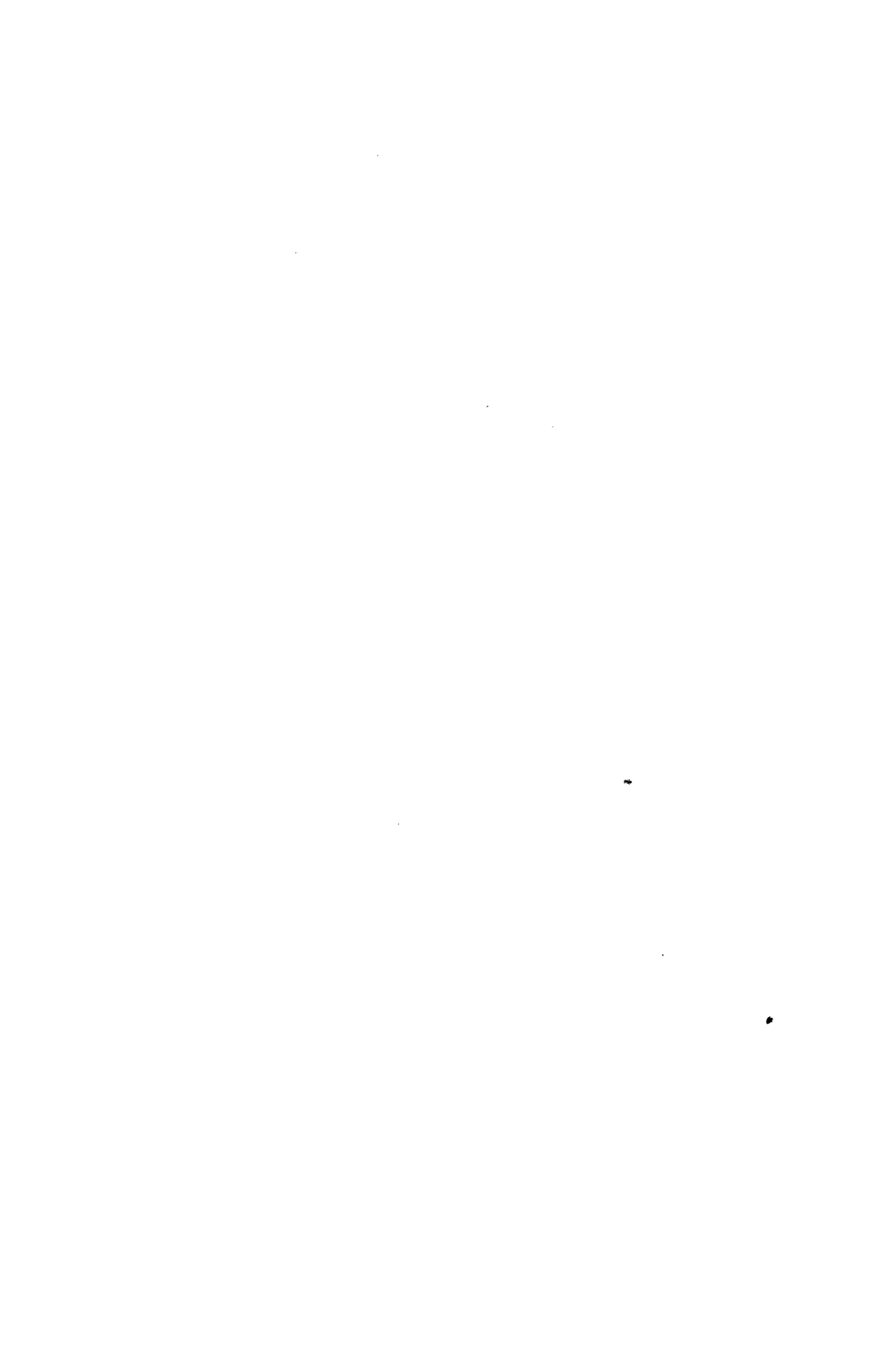
אינאיינעם שפעלטע פון איינצעלנע עפיזאדען, מעכאניש בעהעפטע, ווי אין „פישקע דעם קרומען“, און אָפּטמאַל מעכאניש פּערענדיגטע, ווי אין „הינשפינגערל“. נישט אומזיסט האָט דער זיידע ליב גע- האָט אַפילו זיינע גאָר קליינע עפיזאָדישע דערצעהלונגען אָן- רופען מיט גאָר גרויסע בעדייטענדיגע נעמען. געבען זיי גוטמא-קעפלעך, ווי למשל: „די ענטדעקונג פון וואַלין“, „ספר הזהמות“, „ספר הגלגולים“, „אין אַ שטורם צייט“, תמיד פער- מאסטען זיך, אפנים, אויף גרויסע לייווענטען. ער האָט אפשר פּלעתיילה אַ קינסטלערישע פּונה געהאַט שרייבען גרויסע ווערק, וואָרום ס'איז אַ בעוואוסטע זאָך, אַז מענדעלע'ס גרעסערע ספרים זענען געוואָקסען ביי איהם פון מאָל צו מאָל, צוגעקומען אין כמות אַפילו פון אויסגאַבע צו אויסגאַבע, — אַ זאָך, וואָס איז לחלוטין אונמעגליך פאַרן מאָדערנעם פּסיכאָלאָגישען ראָמאַן, וואו יעדע בעוועגונג דאַרף זיין אַפריער אויסגעשפּונט, ווי אַ גאַנג אויפ'ן שאַכמאַט-ברעט, און דאָס בוך, אין גאַנצען גענו- מען, מוז זיין „אַ מאנאליט“, אַ לעבעדיג בעשעפעניש מיט אַר- גאַניש צוזאַמענגעוואָקסענע פּלאַסטישע גלידער, נישט מוסיף צו זיין און נישט מינדערען.

מענדעלע האָט אָבער גרויסע פּונאַנדערגעוואָרפענע ליי- חענטען געהאַנגען, און בערעכטיגט האָט ער זיי מיט דער מיט, וואָס ער האָט אויף זיי פּרט נאָך פּרט, גליד נאָך גליד דאָס לעבען פון דורות געמאַלט. ער ווייסט, דער קלוגער זיידע, „אַז אַ יוד שפּרינגט קדוש, ענטפּערען איהם די יודעלעך פון אַלע שטעדטלעך: קדוש, קדוש, קדוש“ — אזוי גאוניש האָט ער אַליין כאַראַקטעריזירט די רחבות-דיגע פּערגליווערטע איינאַרטיג- קייט פון אַ לעבען, וואו דער עיקר זענען געוואָרען די איבער- לעבונגען פּונם פּלל, די תּנועות און בעוועגונגען, וואָס זענען טויזענדער מאָל געווען איבערגעחזרט און געפּיפּלט, און אין אָט אַ די איבערגעחזרטע און געפּיפּלטע איבערלעבונגען איז מענדעלע'ס קראַפט געלעגען, פון זיי האָט ער זיין גרויסען גא- טישען בנין אויפגעשטעלט, ווייל אין זיי איז דאָך, מעגליך, די נשמה פון דער אומה דעמאָלט געווען בעהאַלטען.

מענדעלע טורעם

און שפאציערען מיר אין מענדעל'ע'ס „סטאלאקטיטען-הייטל“
צווישען די וואוקסיגע זיילען פון מענדעל'ע'ס שאפען, ווייסען
מיר, אז מיר וועלען דאָ אַלץ בעגעגענען, „יודען און יודעלעך,
בעל-הבתים, קבצנים, דעם מדבר, ווי דעם בעל-חי, דעם דומם,
ווי דעם צומח“, וואָרום אָט אַזא איז ער, מענדעל'ע'ס שאַפונג-
היקף, ער נעהמט אַרום אַ גאַציאָנאַלע תקופה מיט אַלע אימער
לעבעדיגע בעשעפענישען און מיט איהר גאַנצען סקאַרב: די
מענשען, ווי די פלי-בית, די בעלי-טאַקסע, מיט די באָד-לייט,
די יודישע קליאַטשע מיטן תוספות-יום-טוב קעלבעל, דעם פעד-
יודישטען וואָלד און פעלד און די סאראקע אין תכילת...
דער זיידע מענדעלע — ס'איז דער גאַטישער „מבוא“
פון אַ תקופה, דער אַריינגאַנג און אַרויסגאַנג, דער אָנהויב און
דער סוף.

1919

יודישע גראמאטיק ביי מענדעלע'ן

מענדעלע'ס שפראך איז פאָלקסטימלעך. דעם כלל ווייסען אַלע. וויכטיג זענען אָבער די פרטים, וועלכע דאַרפען אונז דיענען פאַר אַ מוסטער ביים שרייבען און ריידען. (און מענדעלע'ס אַרט שרייבען איז אומגעהויער רייך אין אַזעלכע מוסטער-האַפטע פרטים, וואָס קאָנען געבען גענוג שטאַף אויף גאַנצע ספרים מיט גרינדלעכע גראַמאַטיקאַלישע און סטיליסטישע חקירות. אַז אונז וועט באַשערט זיין אַמאָל האָבען אַ רעכטע גראַמאַטיק, וועט זי זיין פערפלייצט מיט טויזענדער מוסטער-ביישפילען, גענומען פון מענדעלע'ס ווערק. דערווייל אָבער האָבען מיר קיין געשריבענע גראַמאַטיק ניט, ממילא פּעלט נאָך די טערמינאָלאָגיע. אָהן אַ טערמינאָלאָגיע ווידער קומט אויס זעהר שווער צו פאַרמולירען די גראַמאַטיקאַלישע פּללים, וואָס מיר געפינען אין מענדעלע'ס שרייבען. מיר וועלען דעריבער מוזען מער מאַריך זיין און בעווייזען יעדע אייגענטימליכקייט זיינע מיט אייניגע ביישפילען.

נאָך פרייהער—אַ קורצע הקדמה:

דאָס וואָרט „פּאָלקסטימליך“ האָט אייגענטליך צוויי סייטשען.

ערשטענס, הייסט עס: לייכט, פאפולער, פערשטענדליך פארן פשוט'ן עולם, וואָס קאָן נישט תּוּפּס זיין קיין צופיעל געקניסטעלטע, ליטעראַרישע שפּראַך, מיט איהרע פּערוויקעלטע, צונויפגעזעצטע הויפט-זאָצען און ביי-זאָצען און ווערטער, פּער-ענדערט אין פּערשיעדענע גראַמאַטיקאַלישע גייגונגען און ביי-גונגען. צווייטענס, מוז אַפילו די ליטעראַרישע שפּראַך זיין „פּאָלקסטימליך“ אין איהרע פּאַרמען און צוזאַמענשטעלען פּון ווערטער, דאָס הייסט, אַז די פּראָזע דאַרף געבויט ווערן אינעם גייסט פּון דער פּאָלקס-שפּראַך.

אין אונזער נייער ליטעראַטור, בעזונדערס אין דער פּרע-סע, בעגעגענען מיר אָפט אַזאַ פּאַרם ווי, למשל, די געשרי-בענע פּון מענדעלעס ווערק. דאָס איז אַ רוסישער נוסח, אַ רוסיציזם, פּרעמד דעם גייסט פּון יודישער שפּראַך. ליטעראַ-ריש ריכטיגער וועט זיין: די פּון מענדעלען געשריבענע ווערק, אָדער — נאָך ריכטיגער — די ווערק, געשריבען פּון מענדעלע'ן. ריין פּאָלקסטימליך אָבער איז פּשוט: די ווערק, וואָס מענדעלע האָט געשריבען.

מענדעלע אַליין האָט זיך ווי ווייט מעגליך געהאַלטען אָן לעצטען, עכט-פּאָלקסטימליכען, פּשוט'ן נוסח. נישט שטענדיג אָבער איז עס מעגליך. אַמאָל איז אַזאַ איינפאַכקייט צו-שווער-פעליק, האַמעטנע און לאָזט זיך נישט בינדען אין אַן אָבגע-טאַקטער, שיינ-אַבגערונדעטער פּראָזע. האָט ער געשריבען ליי-טעראַריש און דערביי געבליבען געטריי דעם גייסט פּון יודי-שער שפּראַך, און אויסערדעם צונויפגעשטעלט די פּראָזע אַזוי, זי זאָל זיין פּערשטענדליך פּאַר יעדערען, ס'הייסט פּאָפּולער.

אַזאַ קלאַרע פּערשטענדליכקייט גיט זיך איין בעזונדערס שווער אין יודיש. אַנדערע שפּראַכען האָבען שוין אַ געשריבע-נע גראַמאַטיק, וואָס ווערט געלערענט אין פּאָלקס-שול. דער שילער טראַגט פּון דאָרט אַרויס פּערשיעדענע שפּראַך-פּאַרמען, סיטעמאַטזירט און איינגע'חזר'ט אין זפּרון. בעגענענט ער די פּאַרמען אין לעזען, איז ער באַלד תּוּפּס זייער ריכטיגע בע-דייטונג און געוואוינט זיך אַליין צו, אַזוי ליטעראַריש זיך

אויסצודריקען. אנדערש איז אין יודיש: אונזערע לעזער וויי-
סען נישט מעהר ווי די פראקטיק פון געוועהנליכען רעדען.
דאָס לעזען ווידער דיענט, על פי רוב, צו... פערדארבען זייער
שפראך, ווייל דאָס רוב יונגע שריפטשטעלער אונזערע האָבען
שוין אליין פערלירען דעם געוונטען שפראך-אינסטינקט און
בענוצען זיך מיט פרעמד-שפראַכליגע פאַרמען אין אַ שלעכטער
בושטעפליכער יודישער איבערזעצונג.

אינ'ם ביישפיעל, וואָס מיר האָבען אָנגעווויזען — די גע-
שריבענע פון ר' מענדעלע'ן ווערק, איז דאָס גופא אַ רוסיציזם,
וואָס דער סוביעקט פון ביי-זאָץ, דער ענין פון וועלכען מ'רעדט
איז נישט די ווירקענדע פערזאָן אין אַקטיווער פאַרם — ר'
מענדעלע, וואָס האָט געשריבען, — נאָר דער געגענשטאַנד, אויף
וועלכען די ווירקונג איז געפאַלען, דער אַביעקט אין פאַסיווער
פאַרם, די געשריבענע ווערק. דאָס פאַלקסטמיליכע יודיש קאָן
נישט ליידען אַזאַ פאַסיווען פראָזען-בוי, סידען אין זעלטענע
אויסנאַהמס-פאַלען.

נאָך אַ רוסיציזם ווערט ביי אונז מיסברויכט און אָפט
בענוצט: אַבסטראַקטע זאך-ווערטער. ווען זיי נעמען זיך פון
אַנדערע זאך-ווערטער אָדער קוואַליטעט-ווערטער, איז עס צו
דערליידען: חכמה, גוטסקייט, פריינדשאַפט, אָבער נישט זאך-
ווערטער, אַבסטראַהירט פון צייט-ווערטער. למשל, די פערשפּע-
טיגונג פון צוג, די עפענונג פון פאַרלאַמענט. אין איינפאַכע
פראָזע קאָן מען עס נאָך געברויכען, אָבער אין צוזאַמענהאַנג
מאַכט זעס פיעל שוועריגקייטען. בעזונדערס צוויי אַזעלכע אַב-
סטראַקטע זאך-ווערטער אין איין פראָזע, למשל, אַ פראָזע פון
צייטונגס-כראַניק: „די פאַדערונג פון דער אַפּאָזיציע פון דער
אַפּשאַפונג פון תּחום“, אַנשטאָט צו זאָגען פשוט: „דאָס, וואָס
די אַפּאָזיציע האָט געמאַדערט, מ'זאָל אָבשאַפען דעם תּחום“.
זעהר נישט פאַרזיכטיג איז מען ביי אונז מיט'ן געברויך
פון פאַרזיפּען: „זעהענדיג, געהענדיג, נעמענדיג אין בע-
טראַכט“ א. א. וו. בעזונדערס שווער איז זיך אויסצודרעהן

אין א פארטיציפ פון א פאסטיווען אָדער געגענויטיגען צייט-
וואָרט מיטן צוואַך „זיך“, למשל — פאַרשטעלענדיג זיך און
אַז. וו.

די בייגונג פון זאָך און קוואַליטעט-נעמען איז זעהר
נישט פּאָלקאָם. בעזונדערס — אין פּערזאָן-ווערטער: „איהסו“
ווערט בענוצט ווי אין דאָטיוו (געב־פּאַל), אי אין אַקוזאַטיף
(ציל-פּאַל): „איהם זעהען און איהם געבען“. מיטן מיטעל-גע-
שלעכט איז נאָך ערגער.

ווי אַזוי מענדעלע מיידט אויס אַזעלכע שוועריגקייטען,
וועלען מיר זעהען פון די פּאָלגענדע מוסטער-ביישפּילען:

פאַרבינדונג פון הויפט-זאָך מיטן ביי-זאָך.
דער לאַנטוק, מיט וועלכען דאָס ביידעל איז איבערגע-
דעקט; דאָס דיקע ציבעכל, פון וועלכעס דאָס דינע מונדשטיקעל
איז; אַנאַרבעטער, אַ דאַרער, וואָס ער האָט זיינע יונגע יאָה-
רען; די קעלינס, וואָס האָבען געהאַט אַ מגו מיך צו לאָזען
הונגערען און וואָס דאָס האָבען זיי אָפט טאַקע געטון; ליידען
צרות ווי אַמאָל, וואָס אַז איך דערמאָהן זיך, ציטערט; איך,
וואָס אין אייער געזעלשאַפט איז מיר; נמאָס ווערענדיג מיט
די גאַנצע מעשה, בלייבט ביי זיי; דאָס פּערדעל, נמאָס ווע-
רענדיג איהם צו שטעהן, גאָרנישט צו טהון, איז זיך מישב;
אַפנים בשעת נעמענדיג זיך צום פּלעשעל, האָב איך; דאָס וואָס
איינצופיהרען עס דאָלט זיך אַצינד גוט; שווייג איך, מיר גאָר-
נישט דערום צו מאַכען; ער גייט איין, נישט צו מאַכען קיין
פירוש; פּערהאַקט זיך די אַקס אין אַ רעדעל, אומצוואַרפען
עס; די וועלדער שטעהען שטיל, קיין שאַקל זיך נישט צו טון;
עס האָט אַ סך פּירושים, וואָס פאַר אייך קיין משא ומתן;
איינער פון די נגידיים, וואָס מיט אַ פּערקרימטע צורה; פּרעגען
די נגידיים, פּלומרשט פּערשטעהען זיי נישט (אַנשטאַט: „נישט
פּערשטעהענדיג“); צו אַ שטוב, וואָס אָיפן טירעל אין הויף
אַריין איז געהאַנגען; בעקעס אַלטער, אַ קראַץ געבענדיג זיך
אין דער פּאה, אַ מאַך מיט דער האַנט און אַ זיפּץ (פּעהלט,
טהוענדיג); געבען מיין ביידעל בעהאַנגען (פּעהלט „וואָס איז“);

וואָס פלעגט דורך דעם שטרויענעם דאָך, צושיטעט ווי אַ רע-
שעטע אַהין אַריינקאָפּען; נעבען אַנ'אַלטער, האַלב פּערדאַרטער
ווערבע, איבערגעשפּאַלטען אויף דער העלפט, שטעהען; זאָל
אַנשפּאַרען אין אַזעלכע ערטער, וואו גרויסע האָבען אַהין נישט
געקאָנט צוקומען (אַנשטאָט „וואוהין“); זומער פאַר אַ יאָהר,
וואָס די היצען זענען דעמאָלט געווען גרויס; גענויטיקט זיך
אין רעצעפט, וואָס זעהר מעגליך אַז דרינען; שוין נישט זאָל
גען, פאַרוואָס קומט עס זיי, פּרעג איך; אַנשטאָט מ'זאָל זאָגען;
אַנ'אַלטער דאַרפּסהונד (פּעהלט „וואָס“) לעמט פון קצבה, מיט
אַ קאָלטון, צאָמבלענדיג זיך איהם אויפן עק, שאַרט זיך; ביים
ערגסטען חזון, וואָס גלוסט זיך ברעכען; אַנ'אות, וואָס דעם
יענעם דאַכט זיך איבעריג; נישט לאַנג שיהות געמאַכט, קריי-
לען מיר; הויבט פּישקע אָן אויף זיין לשון, וואָס אויסגעבע-
טערט מיט מיינ הילף מאַכט עס.

קצור. פון די אויבענגעבראַכטע ביישפּיעלען זעהען מיר,
אַז מענדעלע פּערפּעהלט אַמאָל אַ וועלכס הילפּס-וואָרט פון
קצור וועגען. אַזעלכע בקצור־פּאַרמען געפינען מיר ביי איהם
זעהר אָפט. למשל: אַנגענומען, זיי דינען, גרינגער אויסצולער-
נען די שפּראַך; צעררעכענט געווען אַ מצוה, אַלע קלעפּ מיר
צו צולאָזען; געזאָגט, ער נעמט מיך צו; יענעם שטעדטעלס
חזנות; מיט אַ פּויל האַרץ מחשבות; דאָס אויפשטעהן אַ געפּאַ-
לענעם אין וואָלד איז נישט מאוס; שווייגענדיג ווי אַ שעפעלע
ביים בעשירען עס. אַ מענש זאָל נישט געדענקען, וואָס מיט
איים אַמאָל.

פּעלערהאַפטע פּראָזען פון קצור וועגען. די ליעבשאַפט
צו קצור ברענגט מענדעלען זעהר אָפט צו אַ פּאַלשען פּראָזען-
בוי. אַזעלכע ביישפּיעלען געפינען מיר אין זיינע ווערק מאַ-
סענווייוו, אַזוי אַז דאָס זענען נישט קיין צופּעליגע טעותים,
נור אַ סיסטעם. ביי אַנ'אַנדערען וואָלט עס געהייסען פשוט עס-
הארצות, מענדעלען אָבער מוז מען גלויבען, אַז מ'מעג זיך עס

ערלויבען. די פעלער קומען פאָר אויף צווייערליי אומנים: ענטוועדער עס פעהלט דער סוביעקט, ווען עס דאַרף זיך אויס-הדיקען אין אַ פראָנאַם (פערזאָן-נאַמען). בעזונדערס — „איך.“ אַ שטיקל ראיה לדבר, אַז מ'מעג עס, האָבען מיר אין וואָהלינער אַרט שרייבען. אַ פשוט'ער דרום-יוד שרייבט אין אַ בריוועל: בעט אייך, האָב געהערט, דורכלאָזענדיג דעם „איך.“

דער צווייטער מין פעלער בעשטעהט דערין, וואָס דער פאַרטיציפּ אין ביי-זאָץ בעציהט זיך נישט אויף די פערזאָן פון הויפט-זאָץ, צו וועלכער ער געהערט (נישט צום סוביעקט), נאָר צו אַנ'אנדערער. אויף אַזאַ פאַלשקייט האָט איר בערעכטיגונג אין... דער פראָנצויזישער שפראַך, למשל: „דער אַפעטיט קומט עטענדיג.“

ביישפיעלען: (1) וואו ס'פעהלט דאָס פערזאָן-וואָרט אַלס סוביעקט אין הויפט-זאָץ (דאָס פעהלענדע שטעלען מיר אין קלאַמען): וואָרעניקעס, פון וועלכע מ'האַט געלעקט די פינגער און (פעהלט „זיי“) ליגען אין מויל; מיר איז אַרויף אַ געדאַנק און (איך) האָב עס...; עס איז זיי גרויס אין די אויגען און (זיי) טראַכטען...; דער געדאַנק לעגט זיך מיר אויסן מוח און (איך) ווער ביי מיר שטאַרקער...; עס איז מיר אין האַלז נישט געקראַכען און (איך) האָב מיך געוואָרגען מיט דעם ביסען...; דעם רויען קאָלנער האָט אָבגענומען דאָס לשון און (ער האָט) שוין גערעדט ווייכער...; מ'צעשטאַפט זיי די קישקעס אויף אַלע חתונות... און (זיי) רייסען פון טויטע; איין פלעט גע-פינט זיך ביי מיר און קען איהם איינעם פון אייך געבען.

(2) פאַרטיציפּ (בללד—צייטוואָרט אין ביי-זאָץ) נישט אויפן סוביעקט: מ'ווינטשט איהם דעם טויט, נאָך ליגענדיג אין בויך (נישט דער ווינטשער ליגט אין בויך)...; גוטמאַן איז אַרויסגע-סאָהרען, נישט צו וויסען, וואו ער געפינט זיך (מיר ווייסען נישט, וואו ער געפינט זיך. גוטמאַן ווייס דאָך אָבער יא)...; מיין גוף ווערט שיטער, עס באַמבלען זיך אַרום איהם עפיס חלקים מענדעלע, נישט רעכט צו פיהלען, וואו איז דאָס ריכ-טיגע פינטעלע...; אונזער לייב, שטעהענדיג אין צרות, טהוט

עס איהם אַ טראַג...
 דאָס געבײ פון זאָן. אויסגעזוכט בײ זיך תמיד פאַר מיר
 אַרבייט (פריער אומשטענדען פון צײט, אָרט און צײל, דערנאָך
 —אָפּיעקט); צוויי וואָכען, אַז קײן רויך פון מיין קוימען איז
 נײט געגאַנגען (אומשטאַנד פאַרן פּרעדיקאַט אין אַ נעגאַטיווען
 זאָן).—רופט זיך אָן מיט פּערדרוס די רבי'צין, צעשרײט זיך
 אויף מיר מיין ווייב; אַזוי האָט געזאָגט איסר (אַ העברעאישע
 פּאַרם); אַ חדוש נפלא—דערצעהלט ווייטער בנימין (פּרעדיקאַט—
 אומשטאַנד—סוביעקט, דאָס טרעפט בײ מענדעלען נײט זעהר
 אָפט און אײ, דוכט זיך, נײט קײן יודישלעלע פּאַרם, ריכטיגער
 וואָרט געווען: אָפּיעקט באַלד נאָכ'ן צײט-וואָרט, דערנאָך—אומ-
 שטאַנד: „רופט זיך אָן די רבי'צין מיט פּערדרוס“)... עס האָט
 נײט געדויערט לאַנג, פּערגינען אונז נײט אויך די דאָזיגע רפואה
 (דער „נישט“—וואָס גענטער צו דער עובדה, וועלכע ער פאַר-
 נײנט); איז דאָס בעסטע—זיך גאָר נײט וויסענדיג מאַכען...; זײ
 מעלען אײ נעגעל, אײ צײן (אַנשטאַט „עס פעלען זײ“)
 ווייט אײן דער וועלט צו זוכען, נײט געווען אײר-גלייכען
 דאָס קול, דאָ הערט עס אויף, דאָ לאָזט עס זיך ווידער הערען...
 אײך בטל צו אײם אויס חלומות, ער בטל'ט צו מיר,
 נײט אָנצוקוקען אײנער דעם אַנדערנס פנים; אויף אַ צווייגעל אָן
 דער הויך וויגט זיך אַ סאָראָקע, אויסזעענדיג פון דערווייטענס
 ווי אָנגעטהון אײן אַ ווייס טלית'ל מיט פּאַסען תכלת פּאַרענט
 און דאָווענט שאַקלענדיג זיך...
 צײטווערטער אין אומבאַשטימטען מאָדוס (מקור) אָנשטאַט
 אַבסטראַקטע זאַכווערטער: דאָס אָבטהון אויף טערקיש און דאָס
 אויסדרייען זיך דערנאָך האָט מיר געמאַכט פּערגעניגען...; דאָס
 אײנשאַרען זיך עפּים צו דערמאָנען און נײט קענען אײז אַזאָ
 פּין צער, וואָס צו פּיהלען עס איז אײמסטאַנד נור יענער
 וואָס...? יענער האָט זיך אָנגעשלאָגען אָן סענדערלען, וואָס
 מחמת דעם אָפּטרעטען האָט ער אײם פּונקט גאָר פּערשטעלט
 דעם וועג.
 מאמר המוסגר: אײך האָב, ווי אַלע יודען, ליעב געהאַט

וינגען; נאָר, ווי שפעטער האָט זיך אַרױפגעװױזען, בין איך; טהוען זיך, ווי דער שטייגער איז, אַ לאָז...

אַװױלונגען אין געהױבענעם טאָן לתפארת המליצה (צײט-װאָרט צום סוף זאָן, איבער'חזר'ן): די נױט האָט מיך אױף די פיס געהאַלטען; די נױט האָט מיך אױף אַ פּערד אױפגע-זעצט; ברידער אין דער פרעמד, פּערוואָגעלטע ברידער.

„די טרוקענע אָן גײסט, די װאַלעדױגע אָן הײליגקײט מעטאַדעס“ — די צװײ זאָך-װערטער נאָלאָנאַנד צולעצט קלינ-גען נישט יודיש. זעלטען, װען אַזעלכעס טרעפט בײ מענדע-לעך, למשל: די אױפגעהױבענע אין דער הױך האָלאָבלעס; פון אױסגעמישטע אינאײנעם (אַנשטאַט „אינאײנעם אױסגעמישטע“) דינע, גראָבע... קולות.

צװאַמענגעזעצטע צײט-װערטער מיט'ן טראָפּ אױפ'ן צו-זאָן, װעלכער װערט אין געגענוואָרט אָבגעטרענט פונ'ם שטאַם-װאָרט: עפענט די טאַבאַק-פּושקע אױף; מיצופט מיר דאָס שטיקעל הױט אױס; שפּרינגען מיר אײנער פון אַנדערען אױף עטליכע טױט אָב; האַלט זיך זינט אַ לאַנגער צײט אױף; זאַנ-גען כאַפּען זיך װי יונגע קינדער אױף, האַלטען דעם װעלט-בעריהמטען חזן אונטער. דערפון דרינגען מיר אױס אַ פּלל: צװײשען שטאַם-װאָרט און צװאַך קאַן מען אַרײנשטעלען אײנס פון די בײדע: ענטװעדער דעם אָביעקט, אָדער פּערשיעדענע אומשטענדען (צײט, אָרט, שטייגער, א. א. װ.). טרעפען אָבער בײדערלײ אין אײן זאָן, שטעלט מען דעם אומשטאַנד פאַר'ן צװאַך און דעם אָביעקט — צולעצט: טהוען מיט זײערע אָקסע-גע קעפּ אױף עפּיס אַ שכל; טרײבט שבת אין שול אונטער דעם חזן; װײנען פון זיך אַרױס די נשמה.

פּאַסױוע, צוריקקערענדע און געגענוײטיגע צײטװערטער מיט „זיך“: אײנסאַכע: פון װאַנעט האָב איך עס פּלוצלינג דאָ מיך גענומען; האָט ער װידער זיך צושאַקעלט; איז װי אַ בולבע זיך צופּלױגען; איך האָב אַזױ מיר געטראַכט (פּלל): זיך, מײך, מיר, דײך, דיר — האָרט בײם גרונד — צײט-װאָרט, נישט בײם הילפּס-צײט-װאָרט: זײן, האָבען, טהון א. א. װ.).

צוזאמענגעזעצטע צייט-ווערטער: רייסען זיך איין יודען
 דאָס געוונד; האָבען מיר אַראָטגענומען זיך אין דער זייט;
 דאָס משדך זיך זיין; הויבען ביי יודען ערשט זיך אָן; האָב
 איך אַ נעם געגעבען זיך, רופט צו מיר זיך אָן; אַ קראַץ גע-
 בענדיג זיך; אַ סקריפּ פון אַהין און- אַהער זיך שליידערענדיג
 טויער; שושקען זיך מיט אַראָבגעלאָיענע קעפּ צווישען זיך
 (אין ביידע לעצטע פּראָזען — אָפּוויכונגען צוליבע וואויל-
 קלאַנג; אין איינער פּעהלט דאָס אַרטיקעל: אַן אַהין און אַהער
 א. א. וו. אין דער צווייטער האָט אייגענטליך געדאַרפט שטעהן
 שושקען זיך צווישען זיך, — קלינגט עס נישט גוט); אָנגעמען
 תענוג פון מבטל זיך זיין, פון קיין פנים נישט האָבן (אַגב
 בעמערקט — אַ געלונגענע פּאַרם אָנשטאַט אַבסטראַקטע זאָך-
 ווערטער); צורייט איך מיט מיינע חברים זיך אויף שטיקער.

פון די פריערדיגע ביישפילען האָבען מיר שוין געזעהען.
 אַז מענדעלע היט אָב די פּערזאָן ביי „זיך“; איך שעם מיך,
 דו האַלטסט דיך, ער מאַכט. אין דער ליטא בענוצט מען „זיך“
 אין אַלע פּאַלען.

פּערשיעדענע אייגענטימלעכקייטען.

אַרטיקעל: שטאַדט וויל ניט; קהל הייסט (אַהן אַרטיקעל);
 ניט געווען אַ נאַר; ניט געווען אַ גראָב יונגעל (אומבעשטימטער
 אַרטיקעל אָנשטאַט „קיין“); אויף דעם טיש, איבער דעם וועג
 (זעלטען ווען מענדעלע בענוצט די פּערקירצטע פּאַרם: אויפן,
 איבערן. אין דער ליטאָ בענוצט מען עס אפילו אין ווייבלע-
 כען געשלעכט: מיטן האַנד, אויפן גאַס א. א. וו.) געזעהען
 די בלומענטעפּ און (פּעהלט „דעם“) מיט זייד-געשטיקטען פּאַרטעט.
 זאָל: איינזאָל אָנשטאַט מערזאָל: בעדאַרף שוין פליהען
 פּעטש; קלעפּ, וועלכע אין מיר איז אַריין; ערטערווייז איז גע-
 שטאַנען קאלוזשעס; צו וויילען האָט אַהין אַריינגעקאַפּעט גרוי-
 פע טראָפּען רעגען; איז געשטאַנען גרויסע טראָפּען טרעהרען.
 מיטעל-געשלעכט: נאָך אָן אייגענטימלעכקייט: דאָס איז ידוע.

אז צאל-ווערטער שטעהען שטענדיג הארט פאר'ן געצעלטען גע-
געשטאנד; הן די אייגענטליכע צאל-ווערטער, למשל, דריי פונט,
צעהן מענשען, הן די אומגעשטימטע: א מחנה חיל, א עולם
מענשען, הן מאָס, פלי: א פאָס וויין, א טאָפּ מילך. ר' מענדע-
לע פערברייטערט דעם דאָזיגען כלל נאָך מער: א פולע קאָפּ
מחשבות, גאַנצע מחנות אונזערע גוטע מענשעלעך (דער גאַנצער
אויפטהו אין לעצטען ביישפיל איז, וואָס צווישען „מחנות“ און
„מענשען“ געפינט זיך אַ הפסק פון צוויי אַנדערע ווערטער:
אונזערע גוטע).

בייגונג פון מיטעל-געשלעכט: מיט דעם צובראָכען מיטעל;
פאַר דעם אַריינקוקען זיינס; פאַר'ן אייגען נמשל; דעם שכניס
אַ מיידל, מיט וועלכעס; מיט אַ פערביטערט געמיט, ביי יענע
פויערטע; מיט אַ גרינג האַרץ; פאַרליאַפעט אין דעם האַרבאַטע
מיידעל, דאָס מענשלעך האַרץ; מיט אַן אונטערגעשלאָגען אויג;
פונ'ם גאַנצען ביסעל פערמעגען אונזער'ס, אין דעם גאַנצען בענעה-
מען איר'ס; מיט איטליכס מאָל איבערגעקליבען זיך; פאַר דעם אַריי-
קומען זיינס; איך האָב זיך דערמיט (ס'הייסט מיט'ן קעלבעל)
געשמילט, דערפון (פון אים) אַנגעקוואַלען; ער, דאָס פאָלק הייסט
עס. בכלל איז די בייגונג פון מיטעל-געשלעכט אַ שווערע זאַך,
און מענדעלע אַליין האָט נאָך דעם רעכטען וועג ניט געפונען.
ער בעמיט זיך איבערהויפט אויסצומיידען בייגונגען און לאָזט
גערן דאָס וואָרט אין זיין גרונד-פאַרעם, למשל: איינעם פון
די דאָזיגע לייט, שמחה'לע דער לעבעדיגער, קען איך (אָנ-
שטאַט „דעם לעבעדיגען“); דער אַרימער מאַמע, אַ וויסטע אַל-
מנה מיט יתומים; מיט אַזא רייכע אלמנה; די שבהים פון די
בנסת ישראל.

געב-פאַל, צי-פאַל האָבען גלייכע פאַרמען כמעט אומע-
שום. חוץ אייניגע פערזאָן-ווערטער: איר-זי; מיר-מיר; דיר-
דיך און-אויסשליסלעך אין פוילען-אים-אין. עס וואָלט אפשר
כדאי געווען, דאָרט וואו נויטיג פון קלאַרקייט וועגען, בענוצען
אין געב-פאַל דאָס פאַרוואָרט „צו“: געבען צו אייך, זעהען אייך.
אַזא גייעס לאָזט זיך ניט לייכט איינמיהרען. מענדעלע היט

אודאי אָב דעם ריינעם אַלטען נוסח — קומט אַמאָל אויס זעהר
 ניט דייטלעך: גלייך אַנדערע דאָרט (פעלט „צו“ אָדער „סיט“)
 לויפט אים נאָך ווי אַ קו אַ קעלבל (צוויי מאָל „נאָך“ וואָלט
 קלינגען שלעכט—בלייבט אַזוי סתם, ניט צו וויסען ווער ווע-
 מען לויפט נאָך); אונטערגעוואָרפען זיין די מיינונגען פֿון איט-
 לעכען; אַ באַנק טהון, אַ בעשולדיגונג זיך אַליין.
 נעם-פּאַל: זייערס אַ קינד, דער מאַמעס דאָזיגער ענטפּער;
 איינעמ׳ס אַ נגידי׳ס אַ טאַכטער.

פּראָנאָמען, וואָס בעציען זיך אויף אומבעשטימטע בעגריי-
 פען, שטעהען אין מיטעל-געשלעכט: אַלצדינג אויף זיין אָרט.
 דאָס דייטשע וואָרט „זאַלכע“ בענוצט מענדעלע אויף
 צווייערליי אומנים, אונטערשיידענדיג, ווי אין רוסיש „טאַקיע“
 און „טאַקאָויע“, קומט עס אויס צוזאַמען מיטן בעצייכענטען
 געגענשאַטאַנד—שרייבט ער זיך „אַזעלכענע“: אַזעלכענע זאַלכעני-
 שען; אַזעלכענע השגות; זעלבסטשטענדיג—פּאַלט אַראָב דער „נע“
 גענוג הקדשים אָנגעזעהען און ווייס וואָס אַזעלכע (טאַקאָויע)
 באַטייטען.

זעלבסטמערשטענדלעך, אַז דאָ איז ניט אויסגעשעפט אַלץ,
 האָט מען קאָן אין מענדעלע׳ס ווערק געפינען.

צום שלום וויל איך ברענגען נאָך אַ גאַנצע רייהע פֿון
 אויסדרוקען און ווענדונגען, וואָס ניט יעדער בענוצט זיי, ניט
 יעדער ווייסט זיי, אויך אַ מאַסע ווערטער, וואָס בעצייכענען
 מאַטעריאַלען, שטאַמען, מייסטענס אויך אַלטע, האַלב-פּערגעסע-
 נע. דאָס איז אויך גור אַן אויפגעכאַפּטער טייל פֿון אייניגע
 ווערק.

פּאָלקסטימליכע פּאַרם פֿון אַלגעמיינ-געברויכטע ווערטער:
 גענויטיגט זיך (אַנשטאַט „נויטיגט“), געוויינטלעך (ניט „געוויי-
 לעך“), שטעלט אייך פיר (ניט „פּאַר“).
 שפּינוועבס, איטליכער (זעלטען—יעדער), זיסט (אַניט),
 פּערמישט (זעלטענער—צומישט); אגב בעמערקט: פּאַר, נישט

„פער“, „אָפּ“ נישט „אָב“: „אַבנעמען“, מוטערפערלעך (נישט
 פערעלמוטער); וואוילקענעוודיג, רירעוודיג (אין זין: לעבעדיג,
 פלינק, פיפיק, אַקעגן-זשע „רירעוודיג“ — וואָס ווירקט אויף
 ס'געפיהל); באַשטענדיג אין צענטען זיך בויגען, פאַמעליכען,
 בעדייטען. געשריפטס (נישט שריפט), בלייבען, וואויל-קענעווע-
 דיגע, כל אמיני, עסע-בעט, געטהון מיטעל (נישט—אַנגענומען),
 איינגעווענדעט כל אַמיטלעך (נישט—אַנגעווענדט), שריפטענ-
 שטעלער, אויפן, פאַרהער, זיך דערקלערען (אין ליבע),
 פערבלענדט די אויגען, ס'איז געווענדעט אין דיר, פלאַטשיקער
 קאָפּ, לייבזודאָק (אַרבע פנסות), פאַרצעל.
 כמעט פערגעסענע אָדער נייגעשאַפענע ווערטער: אַלט-
 פעטעריש, אַ געזעמעל קהל'ס-לייט, זיך פערוואַרפען, פער-
 קעהרען (אין אַ וואָלף, אַ גלגול); שפיץ-נאמען (אַ לייע צונע-
 מעניש: קעצעלע, טייבעלע מיינס), וואָרהאַפטיג, בעפייכטען, בע-
 לעגט (אַרומגעליאַמעוועט, בעברעמט); אַן אויסגעמאַכטע זאָך
 (פעסט בעשטימט); זיך ווערען, פירונגען, לינגערען, אַן אי-
 בערבינדעל (אַ זעקסטער פינגער, למשל), אַ געמאַכטער (גע-
 קינסטעלער), שטרייפּעלעך (שמאַלע פאַסען), שפאַנישע ווענט-
 לעך (אַ פאַראַוואַן), דאָס שיינדעל אין שטוב (שפיגעלע), אַ
 פליענדיגער שטערען (נישט „פאַלענדיגער“), מייערקעפעלעך
 (מושעלן), אַבי אָט, אַ חולשה (שוועכע), פערטראַכטענדיגע אוי-
 גען; אַ מורמעלדיג וואַסערל שפרודעלט, רייעלט, אַבגעבליאַקעווע-
 טע, אויסגעטריפּעלעטע לעכער, טריבע, קאַרע אויגען, אַקעגן-זשע,
 געוויטעט מיט אַ פאַרבייג, גייציג (נייגיריג פערוואַרלאָזט,
 אויסגעדייווערט, אַ וואַכטערין (ביי אַ זולה), אַלערהאַנד, אַ
 פאַרשטעקט, אַ קאַרעק (פּראַבקע), זיך פערגאַנגען (וויינענדיג),
 אַ רייפטל ברויט, מענישע קליידער, אַ געלויפיג צינגעל, פיסטל-
 זינגער, פלייטער, געלענקט, צוגעדעמפט מיט ציבעלע, דאָס
 גאַנצע קאַפיטעל אַזעלכע לייט (צעטעל, קאַטעגאָריע), אַפרעכ-
 טען (אַפּשפּעטען), היטען דאָס אָנטהון (מלבושים), באַנקעטען
 (געבעטע סאַפּע), בעהאַרצט (מוטיג), די שטאַרט האָט זיך גע-
 וויגט (גערודערט), גענעזען ווערען, חדושליך, לייכטער פער-

שטאָפּט מיט שנויצען, זיך פאַרעסען. (איבערגענומען, איינגע-
 יפּאַרט), געביטען (בעפעהלען), היידען, אַ סאָלדאַט מיט אייבע-
 לעך (מעדאַלען), פּופּל יוצא געווען, אַ האַנדשלאַג (תּקיעת כּף),
 אַ גאַמזע (שוואַם), לינדערן, לאַבען, זיך געשוועלען פאַר הונ-
 גער, געשפּרענקעלט, טוקען זיך, צוויילען (טיילמאַל), אַ בעגאַ-
 טישער ייד, אויסשטעלעכץ (וויאַרטקע, סודר פון דרוק-זאַץ),
 טריף-געווירק, פּערלעגען אָרט, אַ סימן בערדעל, צושטאַנד (לאַ-
 גע), ציעלן זיך, האַפּט, העפּטען (שטריקען), ס'לעפל פון אויער.
 גרעבערע ווערטער, וואָס קאָנען צוננץ קומען אין אַל-
 טעגליכען געברויך אָדער אין הומאַריסטישען טאָן: פּערשמאַל-
 צעוועט, קייטש, פּאַרסע, פּאַמפע, אַנגעבאַרעט, לאַנטוך, קונ-
 דייסקע, טשערעדעס (נישט סטאַדעס), בורטשעט, באַדאַי, אַרומ-
 שלאַנדערעווען, קראַגיקעס, ציקאַווע, העפּ (חלק) בוצקעניש, אַ
 טיאַכקע, טשאַטעווען, פּאַדען, קאַשקען, קעכלען, שאַרען זיך,
 מאַלען חן, מלופּס-קינד, געזשאַלעוועט, לאַקאַטקעס, באַלאַמוטען,
 טעלעפעשטשען, פּאַטראַפען, האַפּערדיג, לעפּטשיכעס, פּאַסטעמפּ-
 קעס, אַ חייט אַ פּאַלגע, בעוואַרפען מיט פּאַדעס (צושטעלען,
 סטריגעווען), זלידנע, צושטערלעט, געמינעט, קאַטשקע-פּוטער,
 אינדיק-זוימען, סוכה-שער, סופּר-בור, אַזש נו, ראַספּאַלאַשעט,
 סאַרפּוטעט, קראַפּעט, טרעסעט, גערידעוועט, מעגעגע, מאַנקאַ-
 ליע, געשפּיקעוועט, עס מאַנטעט, קאַטערט, קרעמפּעלעץ, אויס-
 געלעמעלעוועט, קאַלענדערעווען, שטשיפּיליאַווע, בלינצעלט, אַ
 שטיאַסט בערדעל, צושטעלערט די געראַדיע, הובלעווען,
 דרעלעווען, אַ האַסלע, געהערנערטע בופּלאַקסען, ציבעלעס גע-
 בען די שמוכט...

שטאַפען, חנצים: אַ ראַצעמאַרענע זשוּפיצע, אַ טשערקאַ-
 סענע קאַפּאָטע, ברעסלער זאַקען, אַ פליסען היטעל, אַ פעלפּענע
 היטעל, פעלענע מושקעס, דרילך, קרייקעס, אַ ייפּע (פרויען-
 מאַנטעל), אַ יערך-בייטעלע...

אויסדרוקען און ווענדונגען:

מיין שלאָף האָט זיך אַנגעטהון. קיין אויג ניט צוגעטאָן,
 זיימגעבען די האַפּענונג, אַ זייפּען-בילבע שפּיעלט פּאַרן אויג

און צושפרינגט, די צונג לייגט זיך ניט אַרויסצוואַנגען, אַ שווייס
 (אָדער אַנגסטען) האָט מיך באַשלאָגען, אַן אַבגערופענע מטבע,
 אַן אויסגעוואָרענער בעל־טאַקטע, איך פלעג דאָס קנישקעל ניט
 בעקומען (פאַרגלייך, זאָל דיר וואויל באַקומען!), איך ווייס ניט
 זיך וואהין צו טהאן, אַבגענומען די וועלט, זיך וואויל געטון,
 מ'האַט איהם געפאַרט (משדך געזען), אויסזעצן הסרונות, רעדט
 אויפ'ן גיידער, איך האַלט אין גאַנג, גלייך ווי גערעדט (זי
 איינער זאָגט), געשטעלט אויף אַ שטייגער, געווען צו מוט,
 ס'האַט אים אונטערגעטראָגען, זיך פאַרטראַכט אין איר, די
 מהומה האָט זיך איבערגענומען, דער ברען האָט נאָכגעלאָזט,
 געפירט די האַנד איבער'ן פנים, אויסמעסטען מיך מיט אַ קוק,
 היינט ווערט אויסגעשפיעלט אוגזער גורל, דאָס מויל דינט מיר
 ניט. ענטפאַרען דער מאַמעס מילך, צוגעפאַלען די נאַכט, אויס־
 שטעהן די הוצאות, זיך פאַרשלאָגען אין וואַלד, זאָכען וואָס
 געהען אין דער וועלט פאַר, לאָזט זי דורך די נעכט ניט שלאַג־
 פען. טאָג ווי נאַכט, געקלעבט אין אַ גוטען ברודער. בעקומען
 די נאַסור, ער איז אויסען אויף זיין לעבען, זיין בליק אויף
 דער וועלט, מאַכען אַ נוצען, לאָז זיך זיין, געפאַלען איטלעכען
 אין די אויגען, געהן מיט שפיצלעך, סאַרזעהן איהם מיט אַל־
 דאָס גוטס, אויפרייסען דער וועלט די אויגען, געבראַכען פון
 ברויט, אַרײַן אין שלעכטען רוף, תמיד אויסגעגעבען (געקלעקט)
 מאַטעריאַל, לאָזען קומען צום וואָרט, פערנומען דעם אָטעם,
 אַרויסנעמען זיך די אויגען איבער דער נאָדעל, זיך אויסגע־
 מַאָלט איר פנים, אַרויסברענגען דאָס שטיקעל פּרנסה א. א. וו.
 די אונטערשטע שורה איז—ר' מענדעלען דאַרף מען
 פטרר ליינען, חור'ן, לערנען, שטודירען—זיין תורה איז אָהן
 אַ גרונט.

1910

דער מענדעלע-טורעם

אינגאנצען עטליכע יאָהר זענען פאַראיבער זינט ער, דער ערשטער, איז פון אונז אַוועקגעגאַנגען, און עס דוכט זיך, ווי גאַנצע דורות טהיילען אונז שוין אָב פון איהם. דער מענדעלע-טורעם קוקט שוין צו אונז אַרויס פון אַ טיעפער גע- שיכטליכער ווייטקייט.

ווען מיר ברענגען איצט אַרויף אויפ'ן געדאַנק דאָס וואָרט מענדעלע, ווייזט זיך אונז אויס, אַז מיר קעהרען זיך אום צו אַ ווייט-ווייטער פּערגאַנגענהייט. ווען מיר בלעטערען אַדורך די בלעטער פון מענדעלע מוכר-ספרימ'ס ווערק, האָבען מיר דאָס געמיהל, ווי מיר וואָלטען געבלעטערט אין אַלט-אַלטע פאַר- צייטיגע מגילות: אַזוי האָט זיך געביטען און געענדערט אונזער לעבען פאַר די יאָהרען, און אַזוי פיעל געשעהענישען-פאַסירונ- גען האָבען זיך איבערגעקייקעלט אין אונזערע לעבענס און געמיהלען.

אונזער ליטעראַטור האָט זיך צעוואַקסען, זי איז צעוואָר- פען איצט איבער פּערשיעדענע לענדער און מדינות. אומעטום ווענען דאָ פיעל צייטונגען, זשורנאַלען, דיכטער און שרייבער, וואָס ס'איז שוין שווער אַטילו צו פּערגעדענקען זייערע נעמען, און פון

צווישען דעם ים ביכער, נעמען און שרייבער שטאַרט אַלץ אַרויס, קוקט אַרויס דער הויכער, וואונדערליכער מענדעלע-טורעם. מענדעלע'ס ליטעראַרישער אָנהויב אין יודיש איז גע-
ווען צוויי מיט פינף און זעכציג יאָהר.

נאָך אין 1863 האָט ער פּערעפּענטליכט זיין ערשט יודיש ווערק „דאָס קליין מענשעלע, אָדער אַ לעבענס בעשרייבונג פון יצחק אברהם תקיף". און דאָן צוערשט האָט ער זיך אַ נאָמען געגעבען „מענדעלע ספרים" — דער נאָמען, וואָס איז שוין איצט פאַר אונז אַ פּערקערפּערונג פון אַ שטיק ליטע-
ראַטור-געשיכטע.

מענדעלע אַליין דערצעהלט וועגען אָס דעם אָנהויב:
„אונזערע שרייבער, די בעליה'שון, האָבען געקוקט אויף יודיש פון אויבען אַראָב און מיט דער גרעסטער פּעראַכטונג... דער געדאַנק, אַז שרייבענדיג יודיש, וועל איך מיך ערנידערי-גען, האָט מיך זעהר געפלאָגט: אָבער דער חשק נוצען צו ברענגען, האָט גובר געווען די פּאַלשע בושע, און איך האָב צו זיך אַליין געזאָגט; זאָל זיין וואָס עס וויל—איך וועל מיך אָננעמען פאַר דאָס פאַרשטויסענע יודיש און וועל נוצליך זיין מיין פּאַלק".
מענדעלע'ס ליטעראַרישער אָנהויב שטעקט אין דער וויי-סער, בטלניש-מליצה'דיגער, אייראָפּעאיש און פּאַלקסטימליך פּאַלטיפּיצירטער שרייבער-תּקופּה. עס זענען געווען ביז איהם בעסערע אָדער ערגערע פּערפּאַסער פון מעשה-ביכלעך, עס זע-נען געווען בעלי-מלאכות, וועלכע האָבען איבערגעניצעוועט פון דער פּרעמד-געבאָרגטע טעמעס, נעמען, פּאַרמען, געשטאַל-טען, סטיל און האַנדלונג. אָבער ביז איהם איז כּמעט נישט גע-ווען קיין אמת יודישע ליטעראַטור, קיין ליטעראַרישע יודישע שפּראַך, קיין יודישע קינסטלערישע פּאַרמען. ביז איהם איז כּמעט ווי נישט געווען קיין אייגענער ליטעראַרישער נוסח און קיין אייגענע קינסטלערישע אויפפאַסונג. מענדעלע האָט געלעגט דעם גרונדשטיין און געבויט דעם פּעסטען פּונדאַמענט פאַר דער נייער יודישער ליטעראַטור.

אין זיין גאַנצער ליטעראַרישער טעטיגקייט, וועלכע האָט זיך געצויגען העכער פּופּציג יאָהר, האָט מענדעלע שטענדיג

געשאפען פאר'ן פאָלק און פונ'ם פאָלק. זכתחילה אין זיינע ערשטע ליטעראַרישע אַרבייטען, האָט דער „פאָר'ן פאָלק“ פערנומען ביי איהם דעם אויבען-אָן, דערנאָך, שפעטער האָט אַלץ מעהר גובר געווען דאָס צווייטע, דער „פונ'ם פאָלק“, און פערנומען אין זיין שאַפען אַלץ אַ גרעסערען און וויכטיגע-רען אָרט. פריהער נעהמט מענדעלע אונטער אַ רייה ליטעראַ-רישע אַרבעטען (אין העברעאיש און אין יודיש) צום נוצען פון פאָלק. „צו לערנען דאָס פאָלק געשמאַק און וויסען, אַריי-צוברענגען דאָס פאָלקס-לעבען אין דער ליטעראַטור, כדי דער-מיט זי בעליעבט צו מאַכען ביים פאָלק און צו ענטוויקלען און ברענגען נוצען, — אָט די דאָזיגע דריי זאַכען זענען ביי מיר געווען דער ריכטיגער ציעל, צו וועלכען עס דאַרפען שטרעבען די שרייבער“, — אָט אַזוי פאַרמאָרט מענדעלע אַליין ויין שריפטשטעלערישען פראָגראַם, בעת ער האָט זיך גענומען ערנסט צו אַרבייטען אויף דעם ליטעראַרישען פעלד (זעה מענדעלע'ס „ביאָגראַפישע נאָטיצען“ — „רשימות לתולדותי“). אין דער הקדמה צו זיין ערשטען יודישען ווערק, דאָס קליינע מענ-שעלע“ (1863) רעדט מענדעלע וועגען „דעם חשק נוצען צו ברענגען“ און וועגען דעם ווילען „נוצזיך צו זיין דעם פאָלק“. דעם ערשטען קורצען וואריאנט פון דאָס „ווינשפינגערל“ גיט מענדעלע אַרויס (אין 1864) „לטובת הכלל“, און אַזוי יאָהרען לאַנג האָט צו דעם „פאָר'ן פאָלק“ גענומען אַלץ-מעהר צוקומען דער „פונ'ם פאָלק“. דאָס בעמערקען מיר נישט נאָר אין די נייע ווערק, וואָס מענדעלע האָט אין צענדליגער יאָהרען שפע-טער געשריבען, נאָר אויך אין די שפעטערדיגע וואריאנטען פון די פריהערדיגע ווערק, וואו דער שילדערער, דער קינסטלער (דער עלע-מענט „פונ'ם פאָלק“) שטויסט אַלץ מעהר אַרויס דעם משכיל, דעם פּרעדיגער (דעם עלעמענט „פאָר'ן פאָלק“). דאָס איז מענ-דעלע'ס פאַמעליכער, בהדרגה-דיגער ענדערען זיך, זיין אויסליי-טערונג. זיין אַלץ-העכערער קינסטלערישער אויפשטייג, וואָס האָט אין זיינע שפעטערדיגע בעסטע ווערק דערגרייכט די מייסטע-רישע מענדעלע-השלמה.

פענדעלע איז שטענדיג געווען זוי אין געמענגעניש ביים פאָלק. קיין זאך אויסערין פאָלק האָט ער נישט געזעהן און נישט געוואָלט זעהן. אין יעדער תנועה אין יעדען וואָרט פון אַ רבי ישראל האָט ער געזעהן דעם כלל-ישראל. „יעדער יוד — זאָגט ערגיץ מענדעלע — איז זיך אן „עסקטן“, אַ פאָלק פאַר זיך, און יעדען חסרון, יעדע שוואַכקייט, יעדען מום פון אַנאיינצעלנעם יוד, האָט ער אויפגענומען און פערפוללט אַלס אַ חסרון, שוואַכקייט און מום פונם גאַנצען יודישען כלל. זעהט ער דעריבער שטענדיג די גאַנצע יודישע פנסת-ישראל אין דעם איינצעלנעם יוד, און דעם יחיד, דעם פרט — אין דער גאַנצער יודישער אומה. דאָס גאַנצע פאָלק ישראל איז ביי איהם איין בעשעפעניש, וואָס לעבט און בעוועגט זיך לויט איין געזעץ, מיט איין ווילען און מיט איין בעגעהר. „איז דען דאָ — פּרעגט מען-דעלע — גאָך אַן אומה אויף דער וועלט, וואָס דער גאַנצער שטייגער-לעבען פון איטליכען בעזונדער זאָל זיך ציהען פונם געבוירען ווערען ביז צום שטאַרבען אויף איין נוסח, ווי ביי אונז יודישע קינדער?“ און אָט די פסדרדיגע איבערגאַנגען ביי מענדע-לעין אין די ווערק פון דעם פרט צום כלל, פון דעם יחיד צום רבים, זענען שטענדיג אינטערעסאַנט און מערקווירדיג.

ער האָט זיך שטענדיג בענוצט מיט דעם, וואָס דאָס פאָלק, די ברייטע פאָלקס-מאַסען, האָבען אויסגעטראָגען און גע-שאַפען. די געשטאַלטען און שילדערונגען, די שפראַך און די פאָרם, דער ספור-המעשה און דאָס „נישט דאָס בין איך אוי-סען“ — אַלץ געהט ביי איהם גלייך פון געדילכטען לעבען. הוי-פענווייז איז געלעגען אָט דער יודישער לעבענס-שטייגער, דער אָנגעזאַמעלטער ווירקליכקייט-שטאַף, מיט אַלע זיינע אייגענשאַפ-טען, הנהגות, רעדענסאַרטען, העוויות און קנייטשען, ביז עס איז געקומען אָט דער גוטער, למדנישער קאַפּ מיטין שאַרפען אויג און האַרצזאַמען אויער, און מיט בעזונדער השלמה און חריפות האָט ער רוהיג אין געדודיג אַלץ געקליבען און געלעגט אַזוי ציגעל אויף ציגעל, ביז ס'איז אויסגעוואַקסען דער מאָנומענטאַ-לער יודישער קונסט-בנין, דער מענדעלע-בנין.

די גלופסקער — דערצעהלט מענדעלע וועגען זיך אין „שלמה ר' חיימ'ס“ — האָבען איהם געדיענט פאַר אַ קרעניצע צו זיינע מעשיות. דאָס הייסט, ער פלעגט זיך גוט צוקוקען צו די גלופסקער, בעטראַכטענדיג זייערע אַלע מעשות, ווי דער שטייגער איז פון די נאַטור-פאַרשער, וואָס זיי בעטראַכטען די טבע פון די בעשעפענישען... און בעקענענדיג זיך מיט דער טבע פון די גלופסקער ברואים, מיט זייער שטייגער-לעבן, מיט די אַלע גענג און אויפמיהרונג זייערע, פלעגט ער זיי דערנאָך בעשרייבען, אַנידערשטעלענדיג אַ בילד אַ וואונדער-שענס, מחיה-נפשות...”

עטליכע און פופציג יאָהר האָט געדויערט מענדעלעס קינסט-לערישע אַרבייט. מיט אַ וואונדערליכער שפאַרזאָמקייט און גע-ניטקייט, האָט ער געזאָמעלט און געקליבען דעם מאַטעריאַל צו זיין גרויסאַרטיגען קינסטלערישען בנין און אַזוי איז ער געשטאַנען ביי דער מלאכה ביז אין טיעפען עלטער אַריין, ביז זיינע ניינציגער יאָהרען.

און לייגענדיג אַזוי איין ווערק נאָכן צווייטען פון מענ-דעלע מוכר-ספרים, פערגעסען מיר אָפטמאָל אָן דעם קינסטלער און מיר האָבען דאָס געפיהל, ווי דאָס לעבען אַליין וואָלט זיך געצויגען און געצויגען, ווירקליכע בילדער בייטען זיך אויף ווירקליכע בילדער און דרעהען זיך אַלץ אַרום איין אָרט. אַ גאַנצע פאַנאָראַמע פון דעם אַמאָליגען לעבען, וואָס רודערט זיך און בעוועגט זיך אָן אויפהער אַרום אייגענעם אָקס. און אָפט-מאָל זענען די פאַסירונגען און שילדערונגען צעצויגען, צעפלאַ-סען, ווי זיי וואָלטען נישט געווען אונטערגעוואָרפען דעם קינסטלערס האַנד און ווילען, אָבער זעהר אָפט גיט זיך מענ-דעלעין איין צו בעהערשען דעם בעוועגענדיגען און אויפגערו-דערטען לעבענס-שטאַף, ער בעמרייט זיך דאָן פון זיין פינקט-ליכער און פאַמעליכער זאַמלער-אַרבייט און ער דערגרייכט דאָן צום קינסטלערישען צמזום, צו קאַנצענטרירקייט. און דאָן וואָקסט אויס די מענדעלישע דיכטערישע וועלט, דער מענדעלע נוסח, אַ דאַנק וועלכען מענדעלע האָט זיך דערהויבען צו אמת'ער

קינסטלערישער השלמה און א דאנק וועלכען מענדעלע האָט פּערנומען דעם אויבען-אָן אין דער עלטערער יודישער קינסטלערישער ליטעראַטור.

מענדעלע האָט נישט אַריינגעקוקט אין דעם פּערשיעדענ-אַרטיגען טיעפען עבר, ער האָט זיך אויך נישט געריסען צום ווייטען, אויסגעטרוימטען עתיד. ער איז זיך געגאַנגען האַרט און פּעסט ביי דער ערד און געלעבט און נישט אויפגעהערט צו לעבען מיט זיין תקופה, אַפילו ווען די תקופה איז שוין לאַנג געהאַט אַוועקגעגאַנגען. פּעררוקט און פּערשאַסען איז ער פּערבליבען אין דעם אַבגעלעבטען און אַוועקגעהענדיגען יודי-שען לעבענס-שטייגער אַפילו דאָן, ווען דאָס לעבען האָט פאַר זיינע אויגען שוין זיבען מאָל זיין היט געביטען. אַרום און אַרום האָט גערודערט און געראַשט, דורות זענען אַוועק און דורות זענען געקומען, און ער, דער שטאַלצער גרייז-גרויער זקן, האָט אַלץ געהאַלטען אין איין ניווען אויף דעם שאַ-פּונגס-פּאָדעם זיינע פּערלעך-אותיות'לעך פּונם אַמאָליגען, פאַר-צייטיגען יודישען לעבען מיט אַלע זיינע פּרטים און איינצעל-הייטען, מיט אַלע זיינע תּנועות און „פּישטעווקעס“, פּונקט ווי אַלץ וואָלט דאָ פאַר איהם געלעבט אין דער זעלבער פּאַרם און געשטאַלט, ווי אַמאָל אין די 30-ער, 40-ער און 50-ער יאָהרען פּון פּאַריגען יאָהרהונדערט.

און ס'איז געווען ביי מענדעלע'ן עפּיס ווי אַ זיכערקייט, אַז אַזוי איז געווען, אַזוי איז און אַט אַזוי וועט שוין אויף שטענ-דיג פּערבליבען, די אויסזיכטלעך-אויגקייט פּונם יודישען לעבען איז געווען אַזוי געוואַלדיג, די אומבאַהאַלפּענקייט אַזוי שרעקלע-דיג, אַז עס האָט זיך אויסגעוויזען מענדעלע'ן, אַז קיין שום זאַך וועט שוין נישט קענען ענדערען די שווערע און טראַגישע לַבּע. ס'איז אַזאַ מין כּראַנישע, פּערשלעפּטע קרענק, וואָס קיינע תּרופות און עצות וועלען שוין נישט העלפען. מענדעלע גיעט זיך אַזוי, ווי זיין שטייגער איז, אַ זאָג: „דער יודישער תּוהם איז ווי אַ קוואַל, וואָס ווערט קיינמאָל נישט אויסגעשעט. קאַם-פּאַניעס געהען, קאַמפּאַניעס קומען, און קאַבאַנסק און גלופּסק

וועלען פערבלייבען אויף אייביג. און דאָס איז די קללה, וואָס איז שטענדיג געהאַנגען אויף דעם יודישען לעבען לויט מען-דעלע'ס פּאַרשטעלונג און בעגריפען. און פון אָט דעם שטאַנד-פונקט האָט ער געזעהן אַלץ אין יודישען לעבען און געשיל-דערט עס אין זיינע אַלע ווערק. און דעריבער פאַלט אונז אָן אַזאָ פערצווייפלונג, אַזאָ פחד, ווען מיר פערטיעפען זיך אין מענדעלע'ס שידדערונגען. מיר האָבען דאָס געפיהל, ווי מיר וואָלטען זיך בעקאָנט מיט אַ שווערען בעשולדיגונגס-אַקט געגען אַ וועלט, געגען דער הערשענדיגער אָרדענונג פאַר די עוולות און פערברעכענע, וואָס מען איז בעגאַנגען און מען בעגעהט געגען אַ גאַנצען פּאָלק, וואָס מ'האָט איהם פּעריאָגט און פּערטריבען אין אַ טעמפען ווינקעל, פון וואַנעט ס'איז קיין שום אויסוועג נישטאָ. מענדעלע שוינט אויך נישט די יודען. ער זעהט זייערע חסרונות, זייערע נאַרישקייטען, זייערע אומגעלומפערט-קייטען, ער מאַלט זיי אַפּטמאָל אומברחמנות'דיג, מיט אַ בייזער סאַ-טירע. ער טראָגט אַרויס שטענדיג זיין האַרבען פּסק-דין אין זיינע „נישט דאָס בין איך אויסען“. אָבער באַלד קומט דאָס פּאָטערליכע מיטגעפיהל, און צוזאַמען מיטן פּסק-דין קומען ביי איהם די מילדערונגס-מאָטיווען, די סיבות און פּערענטפּערונגען וועל-כע האָבען דערפיהרט צו אָט דעם אומנאַרמאַלען צושטאַנד. און מענדעלע שרייבט: „אז איך דערמאָן מיך יענע צייטען, שוועבט נישט-וויילענדיג אַ שמייכלעל איבער מיינע ליפען, אָבער אינע-וועהניג וויינט די נשמה; איך לאַך מיט טרעהרען, און דאָס האַרץ טהוט אַזוי וועה“. ער קאַרגט קיינמאָל נישט קיין פאַר-בען וואָס-שוידערליכער אָבצומאַלען די יודישע אָרעמקייט, פּער-וואָרלאַזקייט און פּערלוירענקייט און ער גיעט זיך לסוף אַ זאָג וועגען לייב דעם מלמד: „אז אָך און וועה איז צו דיר און אַז אָך און וועה איז מיר און אַז אָך און וועה איז אַלע קאַב-צאנסקער יודען!...“

אַפּטמאָל איז מענדעלע געווען אַ שטרענגער מוכיה, אַ האַרבער שטראַפּער, איבערהויפט ווען איהם איז אויסגעקומען אויסצודערצעהלען וועגען די „שעהנע“ מדות און „פיינע“

מעשים פון די פלערליי תקימים. גבירים, קהלים לייט, קאָללע-פעל, גאָטס-סטראָפּטשעס, טעלער-לעקער, בעלי-טובות און גלאַט שעהנע יודען, וואָס האָבען זיך אָנגעזעצט אויף דעם אומגליקלי-כען פּאָלק ישראל, פיהרען איהם ביי דער גאָז און זויגען-אויס זיין גאַנצען דם-התמצית. דאָ איז מענדעלע אַ קפּדן, אַ בייזער, ער קאַרגט גישט קיין האַרבע ווערטער און טונקעלע פאַרבען אַלץ העסליכער און אכזריותדיגער פאַרזושטעלען די „באַנדע בעלי-טובות“. אָבער ווי נור מענדעלע קומט צו די גערודפּטע און פּערזוויסטע, פּעראַרעמטע און דערשלאָגענע, פּערשווינדט גלייך זיין גאַנצע קפּדנות און שטרענגקייט, און ער ווערט ווייכהאַרציג, גוטמוטיג און סענטימענטאַל. און דאָן שטראַפּט ער שוין מעהר נישט און בייזערט זיך נישט. נאָר ער גלעט און רעדט און שילדערט מיט אַ וואונדערליכער צערטליכקייט און פּיעטעט. און אויב עס טהוט עס נישט אַבראַמאַוויטש, טהוט עס פאַר איהם מענדעלע. מיר האָבען אָפּטמאָל אין די ווערק אַ מין וויכוח צווי-שען קטיגור און סניגור, צווישען דעם בייסענדיגען סאַטיריקער און גוטמוטיגען הומאַריסט. לסוף פון דעם ויכוח האָט אַלע מאָל דאָס לעצטע וואָרט דער בעהאַרציגטער מענדעלע און איז מלריע אַלץ צום כּף-זכות: מישטיינס געזאָגט, וואָס נאָך קאָן מען פּערלאַנגען פון אַ פּאָלק, וואָס איז פּעריאָגט און דערשלאָגען און וואָס האָט אויסצושטעהן פון דרויסען און פון אינעוועניג אַזוי פּיעל שלעק און פּרעניותן. מענדעלע אַליין דערצעהלט וועגען אָט דעם געראַנגעל: „איך פיהל, אַז אין מיר לעבען צוויי מענדעלעך, צוויי בעשעפענישען, יעדע—פּערשיעדען פון דער צווייטער.—זיי וואוינען ביידע אין איין דירה, נאָר זיי קוקען אויף אַלצדינג מיט פּערשיעדענע אויגען, זיי האַלטען כּסדר מלחמה און קענען איינע ניט גובר זיין די צווייטע; אַז איין מענדעלע וויינט, ווילט זיך דעם אַנדערען לאַכען. און ווען איינער לויבט איז עס ביים אַנדערען ניט ווערט אַ דרייער. איין מענדעלע איז אַ שוטה, אַ פּתי יאמין לכל דבר... דער אַנדערער מענדעלע איז גראָד אַ חכם, אַן איבערגעשפיצטער, ער ווייסט, אַז ניט אַלצדינג, וואָס בלישטשעט איז גאָלד...“ צווישען אָט די צוויי מענדעלעך קומט

פאַר אַ שטענדיגער „ויתרוצו“, זיי בוצקען זיך אינעוועהניב. דאָס האָט מענדעלע געפיהלט אין זיך, און אין זיין כאַ-ראַקטער, און אָט די עקסטרעמען האָט ער געזעהען אין זיין נאַטור נאָך אַלס קינד; עפעס האָבען צוויי—אַ מלאַך מיט אַ רוח—געשטעקט אין איהם, ביידע אין איינעם... ער איז געווען איינ, אי מילד, גוט ווי די וועלט; אי ביטער-גאַל, אי צוקער-זיס; אי ערנסט, אי אַ קאַטאָועס-טרייבער; אי אומעסיג-פערטראַכט, אי לוסטיג-פרעהליך“. אָט די צווייאַיגקייט איז אַ וויכטיגער יסוד אין מענדעלעס שאַפּען. דער געראַנגעל, דער „ויתרוצו“ פון די צוויי מענדעלעך איז אַ שליסעל צו מענדעלעס אויפנעהמען די וועלט, מענשען, געשעהענישען, אַ וועג-ווייזער פון די פערשיעדענע וועגען און זייטען-וועגען אין מענדעלעס קינסטלערישען שאַפּען.

די פּרטים און איינצעלע הייטען פון דעם אַמאָליגען לעבען האָבען זיך גרודעסווייז געלעגט פאַר מענדעלעס אויגען און זעהר אָפט פערשטעלט פאַר איהם דאָס גאַנצע און פער-גאַנצטע אין לעבען. מענדעלע גריבעלט זיך אין די אַלע איינצעלע הייטען און פערזעהט דאָס אַלגעמיינע, אַרומגעמענדיגע, און אַזוי גריבלענדיג זיך אין דער אַמאָליגער מילבען-עדה, ווערט מענדעלע פערפליצט און פערכלינעט פון די אַמאָליגע פאַרשוי-גען און פון זייער שטייגער-לעבען. ער איז ווי אומבאַהאַלפּען, ער איז אין געפענגעניש ביי זיי, ביי זייערע געוואוינהייטען, רייד און ריידענישען. זיין גאַנץ איצטיג לעבען איז איינס, און דאָס פערגאַנגענע לעבען איז אַ צווייטע וועלט, און ביים שילדערען יענע וועלט, געהט ער אַוועק פון דער איצ-טיגער וועלט. אין דער הקדמה צום „פריזיוו“ זאָגט מענדע-לע: „עס האָט אין מיר זיך געעפענט אַ פרישער קוואַל הייסע געפיהלען און מיך עפיס אַ ברען געטהון אויסצוגיסען זיי אין ווערטער פריי פאַר דער גאַנצער וועלט. דאָס איז יענער ברען, וואָס וועקט אין וויעסנע אויף דאָס בעטריבטע, פערוואַגעלטע אומערפייגעלע, ערגיץ אין דער פרעמד, צוריקצוקעהרען זיך ווי-

דער אהיים צו זיין נעסט און צו זיין פריהערדיג שטייגער-
 לעבען... — — — עס האָט מיך עפּיס געצויגען אַהין, אין יענעם
 ווינקעל פון יודישען לעבען, וואו עס געפינען זיך מיינע אַלטע
 בעקאנטע פאַרשויןען, פון וועלכע איך פלעג אַמאָל דעם עולם
 דערצעהלען משונה-ווילדע, וואונדערליכע מעשיות. עס האָט זיך
 מיר שטאַרק געגלוסט ווידער צו מיינע לייט... מיינע אַלטע
 פאַרשויןען האָבן איך געטראָפּען, ברוך השם, אַלע פריש און
 שטאַרק מיט זייערע אַלע אַלטע קאַפּריוען און משונהדיגע
 געגנט... איך האָבן זיי אָנגעקוקט מיט גרויס הנאה, גוט בעטראַכט
 פון אויבען ביז אַראָב און גיב אַצינד אַרויס אַ בעשרייבונג פון
 אַ טייל נאָר פון זיי אין דעם דאָזיגען בוך.

מענדעלע'ן איז געווען נאָהענט, בעקאנט און צום האַרצען
 דאָס אַרעמע, עקאָנאָמיש-אומבעהאַלפענע און גייסטיג-דערשלאָגע-
 נע יודיש לעבען פון אַמאָליגער צייט. ער האָט געזעהען און
 אויפגענומען די טרויעריגע בילדער פון לעבען, די קרומע
 העריות, דאָס אַלטע און פערעלטערטע אין זיינע אָבגעלֵאָוענע
 און אָבגעשטאַנענע פאַרמען, — דאָס איז געווען זיין מיליע,
 דאָ האָט ער געלעבט און אויפגעלעבט.

אומעסום האָט ער געזעהן נאָר דעם יודישען דלות, די
 גרויסע יודישע טאַרבע. „וואוהין איך זאָל מיך נישט קעהרען
 און ווענדען, זעה איך פאַר מיר די טאַרבע; וואָס איך זאָל
 נישט וועלען עפּיס דערצעהלען אָדער זאָגען, קומט מיר
 אַפיר די טאַרבע.“ אָבער אויסער דאָס אַרעמע און פער?
 אַרעמטע לעבען, איז דאָך אַמאָליגע צייטען געווען אויך
 אַ פילפאַרביג פאַטריאַרכאַליש, נגידיש-חסידיש סטיל-רייך לע-
 בען מיט הרחבה און פאַרנעם, מיט אמת-יודישען קאלאריט
 און פאַרם, מיט רבנים און גוטע יודען, רייכע סוחרים
 און יארידים, קהלות און ועד-הארצות — דאָס אַלץ איז געווען
 פעהרהילען פון מענדעלע'ס אויגען. מענדעלע האָט געשטעקט
 אין דער יודישער אַרעמקייט, זיך באַהעפט צו די דערנידעריג-
 טע און דערשלאָגענע נפשות, און פון דאָרט געגעבען פינקט-
 ליכע בעשרייבונגען און שילדערונגען. און ווען מיר לייענען

מענדעלע-טורעם

אזוי א בעלטעל נאך א בלעטעל פון מענדעלען, דוכט זיך אונג,
זוי מיר וואָלטען געזעסען ביי אַ חולה-א גוסס. ער צאָפּעלט נאָך,
דער חולה, נאָר זיינע מינוטען זענען געצעהלעטע.
דאָס יודישע לעבען ביי מענדעלען האָלט ביי גסיסה, עס
שטעהט ביים ראַנד פון אַנטערגאַנג. קיינע אויטאָפּטען, קיינע
פּערספּעקטיווען!

אינגאַנצען עטליכע יאָהר זענען אַריבער דינס מענדעלע
איז אַוועק פון אונג, און אונז דאַכט זיך שוין, ווי גאַנצע דורות
טהיילען אונז אָב פון איהם.
דער מענדעלע-טורעם קומט אַרויס צו אונז הי פון אַ טיעפער
געשיכטליכער ווייטקייט.

